Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування

Присвячується до 30-річчя
кафедри обліку і аудиту НУВГП

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Колективна монографія

Рівне 2019

УДК 657-044.247
О-16

Авторський колектив: Наталія Позняковська, Світлана Зубілевич, Олеся Міклуха, Михайло Пушкар, Володимир Осмятченко, Наталія Савіна, Алла Сиротинська, Олена Антонюк, Тетяна Бондарєва, Юлія Довгалець, Олена Дорошенко, Світлана Левицька, Марія Мосійчук, Ольга Павелко, Ольга Осадча та ін.

Рецензенти:
Кіндрацька Л.М., доктор економічних наук, професор кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»;
Лоханова Н.О., доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Одеського національного економічного університету;
Якимчук А. Ю., доктор економічних наук, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне.

Рекомендовано вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування.
Протокол № 7 від 18 грудня 2018 р.

О-16 Обліково-аналітичне забезпечення суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграції : монографія / Н. М. Позняковська, С. Я. Зубілевич, О. Л. Міклуха та ін. – Рівне : НУВГП, 2019. – 414 с.
ISBN 978-966-327-414-0

У монографії наведено актуальні напрями розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері обліку, оподаткування та аудиту, сучасні дослідження, проведені в Україні та за кордоном, спрямовані на зростання ролі бухгалтерського обліку у сталому розвитку суспільства, та докорінну зміну соціального статусу бухгалтерів у громадянському суспільстві.

Видання призначене для науковців, аспірантів, студентів, освітян, практиків, зацікавлених осіб.

УДК 657-044.247

ISBN 978-966-327-414-0

© Н. М. Позняковська, С. Я. Зубілевич, О. Л. Міклуха та ін., 2019
© Національний університет водного господарства та природокористування, 2019

ЗМІСТ

Передмова ……. **7**

Розділ 1. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАПИТІВ СУСПІЛЬСТВА **8**

Наталія Позняковська
Реформи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні: 20 років поспіль …….. **8**

Олена Хотенко
Актуальні напрями реформування вітчизняної податкової системи .. **27**

Костянтин Павлов, Олена Стрішенець
Аналітико-методологічні засади визначення ступеня монополізації ринків ……... **36**

Ольга Осадча, Павло Гришкевич
Основні аспекти формування системи безпечного розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання ……... **51**

Наталія Савіна, Ольга Капраль
Концептуальна модель реалізації державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків ……... **59**

Зіновій Варналій, Дмитро Нікитенко
Тіньова економіка в системі загроз інвестиційної безпеки ……... **73**

Світлана Левицька
Бухгалтерський облік як креативно-творча інформаційна основа сучасного менеджменту ……... **83**

Ирина Якубова
Гармонизация бухгалтерского учета и отчетности по экономическим елементам с системой национальных счетов ……. **92**

Tetyana Marenych, Olexandr Nakisko, Sergey Rudenko
Improvement of the accounting and financial reporting system in Ukraine considering the requirement of International Standards and the legislation of the European Union ……... **102**

Інна Сисоєва, Оксана Балазюк, Віктор Пилявець
Креативний облік: творчий підхід чи шахрайство …… **110**

Алла Сиротинська
Інформаційні системи і технології в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання ……. **122**

Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ **134**

Тетяна Кузнецова, Леонід Сіпайло
Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності підприємства …….. **134**

Наталія Ковшун, Всеволод Стрільчук
Аналітичне забезпечення управління природокористуванням …….. **145**

Олеся Міклуха
Ефективність суб'єктів державного сектору в умовах розвитку цифрових компетенцій …….. **154**

Наталія Случак
Інформаційне забезпечення лісової галузі: сутність та перспективи розвитку …….. **163**

Людмила Безтелесна, Олена Бурченя
Теоретичні аспекти розробки стратегії управління редакціями друкованих засобів масової інформації …… **170**

Ольга Осадча
Аналіз результатів фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання в умовах сталого розвитку ……... **180**

Світлана Зубілевич, Олена Реньова
Облік факторингових операцій за МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» **191**

Вікторія Вовк, Марія Мосійчук
Особливості аналітичної оцінки при реалізації стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств …….. **204**

Ольга Павелко
Вплив особливостей будівництва на організаційно-методичні засади обліку й аналізу фінансових результатів ……. **215**

Олександр Гарнага
Теоретико-методичні засади організації бухгалтерського обліку земельних ресурсів …….. **231**

Оксана Конарівська, Сергій Коротун
Ефективність функціонування ринку туристичних послуг в Україні .. **240**

Тетяна Ровенець, Ольга Кияшко
Значення управлінської звітності в обліково-інформаційній системі підприємства та особливості її формування ……. **250**

Світлана Левицька, Дмитро Сич
Результативність управлінського обліку (на прикладі центрів відповідальності «Витрати») …….. **263**

Михайло Пушкар, Юлія Довгалець
Особливості використання системи управлінського обліку ……. **274**

Тетяна Бондарєва, Олександр Боровик, Оксана Зінкевич
Щодо калькулювання собівартості вирощування рибопосадкового матеріалу та товарної риби …… **283**

Олена Дорошенко, Тамара Журавльова
Відображення інформації про власний капітал суб'єктів державного сектору: модифікація підходів відповідно до міжнародних стандартів ……. **292**

Розділ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ **301**

Светлана Данилкова
Проблемы правового регулирования внутреннего аудита в СНГ ……. **301**

Олена Антонюк
Забезпечення якості аудиторських послуг в Україні: теоретичні та практичні механізми реалізації …… **312**

Leszek Michalczyk
Model detekcji beneisha jako narzędzie do wykrywania manipulacji księgowych w warunkach polskiej ustawy bilansowej ……. **319**

Розділ 4. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ **327**

Світлана Зубілевич
Професійний розвиток бухгалтерів та аудиторів: сучасні виклики … **327**

Олександра Мазіна, Володимир Осмятченко, Вікторія Олійник
Трансформація бухгалтерського обліку та вимог до сучасних фахівців в умовах євроінтеграції …….. **351**

Ольга Ряба
Роль дисциплін теоретико-економічного циклу у формуванні людського капіталу XXI століття …….. **363**

ПРО АВТОРІВ**.....** **373**

ПЕРЕДМОВА

Світлана Зубілевич, професор кафедри обліку і аудиту НУВГП, завідувач кафедри бухгалтерського обліку (1991-1995 рр.)

Шлях до євроінтеграції, обраний Україною, безпосередньо вплинув на законодавство, яке регулює діяльність бухгалтерської та аудиторської професії. Положення нових редакцій Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» і «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» потребують значних зусиль як науковців, так і практиків з імплементації нових положень. Усі напрямки удосконалення бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аудиту, освіти бухгалтера і аудитора, які викладені у монографії, пов'язані із новим викликами до ролі обліково-аналітичного забезпечення у сучасному розвитку глобального суспільства. У монографії ми намагались всебічно розглянути вплив на сфери, де працюють бухгалтери і аудитори, глобальних викликів 21 століття – бурхливого розвитку цифрових технологій, зростання прозорості і підзвітності суспільству діяльності суб'єктів підприємницького та державного секторів, посилення регулювання діяльності професії, потреби у нефінансовій інформації щодо досягнення цілей сталого розвитку.

У першому розділі монографії викладені результати досліджень щодо стану реформування обліку в Україні загалом та за такими сферами як облік, оподаткування, інформаційні технології.

У другому розділі монографії розглянуті особливості формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності, природокористування, діяльності суб'єктів державного сектору, фінансових послуг, автотранспорту, будівництва, туристичних послуг тощо.

У третьому розділі висвітлені проблеми забезпечення якості аудиту та подальшого розвитку внутрішнього аудиту.

Четвертий розділ розкриває позиції закладів вищої освіти та професійних організацій щодо основних напрямків вдосконалення освіти бухгалтерів та аудиторів. При цьому критеріями якості освіти обрані Міжнародні стандарти освіти професійного бухгалтера.

Наталія Позняковська, доцент кафедри обліку і аудиту, завідувач кафедри обліку і аудиту НУВГП (з 2017)

Колективна монографія присвячена 30-річчю створення кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування. За період розвитку кафедра випустила понад 10 000 успішних економістів, бухгалтерів, аудиторів, що працюють в усіх галузях національної економіки, є провідними спеціалістами у сфері бухгалтерського обліку, аналізу, аудиту, оподаткування, державного контролю, економіки, страхування, фінансів. Георграфія працевлаштування випускників – від міста Рівного і Рівненської області, до інших областей України та за кордоном – Польща, Німеччина, Норвегія, Франція, Великобританія, США.

До співпраці над монографією запросили колег, з якими працювали протягом цих років. Щиро вдячні всім, хто долучився до публікації результатів переосмислення ролі економіки, бухгалтерського обліку зокрема, у відповідь на сучасні виклики світу.

РОЗДІЛ 1
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАПИТІВ СУСПІЛЬСТВА

Наталія Позняковська

РЕФОРМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ: 20 РОКІВ ПОСПІЛЬ

Вступ

Економічна ситуація, що склалася після набуття незалежності нашої держави та входження її у світову спільноту, потребували значних структурних змін, що зумовило закономірну необхідність реформування системи бухгалтерського обліку та звітності в Україні. Прийняття наприкінці 90-х років основного «бухгалтерського» закону, положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які змінили у новому столітті вимоги до формування фінансових звітів суб'єктів господарювання, затвердження низки нормативних документів з регулювання бухгалтерського обліку за новими правилами було сприйняте науковцями і практиками як революційні події. Зміни торкнулися всіх об'єктів обліку, а також методики обліку доходів, витрат і фінансових результатів. Знадобилось близько десяти років для осягнення бухгалтерами сутності застосування на практиці вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку. А вже з 2012 року для певної категорії суб'єктів господарювання в Україні запроваджено складання фінансової звітності за Міжнародними стандартами, що вимагає від бухгалтера вищої кваліфікації та розуміння філософії кращих практик, відмінних від орієнтації на обслуговування фіскальних органів.

Надзвичайно важливі зміни за останнє десятиріччя відбуваються у бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору України, а 2017 рік взагалі вважають революційним у обліку в бюджетній сфері.

Отже, структурні зміни в економіці країни, що тривають з 90-х років, перебудова у зв'язку переорієнтацією після Революції Гідності вітчизняних підприємств на інші ринки, крім російських, підвищують актуальність фінансової інформації, об'єктивність і достовірність даних, що містить фінансова та інша звітність суб'єктів господарювання.

Слід враховувати, що втрати від збройних конфліктів на сході країни (за опублікованими даними Інституту економіки і миру в Сіднеї [1] лише за 2016 рік відбулося зменшення ВВП країни на п'яту частину) також поставили нові завдання перед бухгалтерським обліком. Мова йде про визнання, оцінку та

відображення у обліку і звітності наслідків бойових дій та окупацій державних територій.

З іншої сторони, бухгалтерський облік має відповідати сьогодні викликам розвитку цифрової економіки і суспільства. В умовах надшвидких змін і коливань світової та національної економіки велике значення надається якісній інформації про фінансовий стан, результати діяльності суб'єктів господарювання для прийняття ефективних управлінських рішень.

Формування та вдосконалення вітчизняного обліку та фінансової звітності знайшло відображення в працях багатьох вчених: Ф. Бутинця, С. Голова, Р. Джоги, С. Зубілевич, Л. Кіндрацької, Н. Корягіна, В. Костюченко, Я. Крупки, П. Куцика, С. Легенчука, В. Пархоменка, А. Озерана, Л. Пилипенка, С. Свірко, В. Сопка, М. Чумаченка, ін. Однак, залишаються актуальними питання історії реформування бухгалтерського обліку та фінансової звітності різних суб'єктів господарювання, дослідження сутності змін та доповнень щодо визначення їх відповідності Міжнародним стандартам.

У 2006 році затверджено Стратегію застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні [2]. Суттєвим кроком в запровадженні Стратегії стало внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [3], а саме введення статті 12 «Застосування міжнародних стандартів». Водночас, зміни до основного бухгалтерського Закону в частині розширення підстав для застосування МСФЗ, поставили цілу низку питань до вітчизняної облікової системи. Так, заповнення форм фінансової звітності підприємствами, які обрали застосування МСФЗ, так само, як і іншими суб'єктами, протирічить суті цих стандартів, і є відображенням формального підходу до реформування фінансової звітності, що до останнього часу панував з боку відповідних державних органів влади.

Вивчення стану та вдосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів підприємницького і державного секторів України на підставі Міжнародних стандартів; визначення проблем у реформуванні вітчизняної облікової системи на сучасному етапі стали предметом проведеного автором дослідження.

1. Реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні

За Законом «Про бухгалтерській облік та фінансову звітність в Україні» 1999 року принципи та методи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності визначаються національними стандартами, які мають гармонізувати з міжнародними стандартами. Адаптація до міжнародних стандартів національної нормативно-правової бази бухгалтерського обліку відбувається шляхом:

- внесення змін та розроблення і затвердження нових національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку для суб'єктів господарювання, які не застосовують міжнародні стандарти;
- затвердження положень бухгалтерського обліку господарських операцій, що не відображені у міжнародних стандартах [2].

Реформування бухгалтерського обліку і фінансової звітності відбувається в Україні, враховуючи відмінності облікових систем для різних суб'єктів господарювання, зокрема:

- підприємницького сектору, у тому числі банківського;
- державного сектору економіки.

Вивчення проблем бухгалтерського обліку на національному рівні свідчить про існування в межах однієї національної економіки систем обліку, які мають істотні методологічні та методичні відмінності. На законодавчому рівні розподілу систем бухгалтерського обліку не існує. Проте практика регулювання бухгалтерського обліку в Україні та інших країнах показує, що такий розподіл обумовлений формою власності, масштабами та специфікою окремих видів діяльності суб'єктів господарювання [4].

Зазначимо, що стандартизація бухгалтерського обліку та фінансової звітності як на міжнародному рівні, так і в Україні, відбувається в межах корпоративного (підприємницького), зокрема малого бізнесу, та державного секторів. Реформування бухгалтерського обліку і фінансової звітності здійснюється в Україні поетапно, враховуючи особливості різних облікових систем суб'єктів господарювання. Слід зауважити, що названі системи обліку не є автономними, вони базуються на єдиній методології, проте мають різне нормативне забезпечення, особливості організації обліку та складання фінансової звітності.

2. Реформи у обліку та звітності корпоративного сектору економіки

Реформування бухгалтерського обліку і фінансової звітності в Україні було розпочато з корпоративного сектору, а саме банківських установ. У зв'язку з необхідністю входження банківського сектору України до світової економічної спільноти та зростання уваги потенційних інвесторів до вітчизняного фінансового ринку банківська система України вже з 1 січня 1998 року здійснює перехід на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.

За нормами нової редакції ч. 1 ст. 68 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 року [5] банки організують бухгалтерський облік «відповідно до внутрішньої облікової політики, розробленої на підставі правил, встановлених Національним банком України відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку». У свою чергу, в ст. 41 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року [6] зазначено, що НБУ встановлює обов'язкові для

банківської системи стандарти і правила ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, відповідних бухгалтерському обліку вимогам законів України та Міжнародним стандартам фінансової звітності.

На першому етапі першочергові завдання реформи обліку в банках охоплювали зміни ідеології бухгалтерського обліку фінансових інструментів; нову методику обліку банківських операцій; зміну Плану рахунків бухгалтерського обліку в банках; нову організацію аналітичного обліку банку через запровадження параметрів рахунків та контрагентів; відокремлення в окремі підсистеми управлінського та фінансового обліку.

Отже, на цьому етапі реформування бухгалтерського обліку нормативно-правова база НБУ з питань фінансового обліку містила лише загальні вимоги МСФЗ щодо визнання і оцінки активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат, а також розкриття про них інформації у фінансовій звітності.

Наступний етап облікових реформ в банківському секторі був обумовлений внесенням змін в Міжнародні стандарти фінансової звітності та податкове законодавство України. Прийнята нова Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності [7], відмінено Положення про формування коригуючих проводок, що здійснюються банками України (постанова Правління НБУ від 9.10.2001 року [8], уводиться окремий розділ про здійснення коригуючих проводок.

Упродовж останніх років знову мали місце неодноразові зміни у Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкції про його застосування [9], вимогах щодо фінансової звітності, методиці бухгалтерського обліку кредитів, депозитів, фінансових інвестицій, доходів і витрат, власного капіталу. Процес постійного оновлення нормативно-правових актів є наслідком намагання НБУ узгодити їх з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності, які теж часто змінюються. У 2018 році набуло чинності нове Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України [10]. Задля забезпечення відповідності фінансової звітності вітчизняних банків до положень МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» оновлена Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [11].

Для надання цілісної інформації користувачам фінансової звітності банки складають та подають до НБУ разом із річною фінансовою звітністю Звіт про управління. Банк повинен розкрити у цьому Звіті фінансову та нефінансову інформацію, що характеризує фінансовий стан, результати діяльності та перспективи розвитку банку, основні ризики й невизначеності, які можуть ставити під сумнів здатність продовження його діяльності. Звіт про управління повинен містити аналіз економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності банку, їх зміни протягом звітного періоду та

вплив у майбутньому на діяльність банку чи можливість спричинення ризиків.

Додаткові вимоги встановлені для банків, у яких на звітну дату середня кількість працюючих перевищує 500 осіб. Крім економічних, екологічних та соціальних аспектів, такі банки зобов'язані розкрити питання зайнятості, поваги до прав людини, боротьби з корупцією.

Реформування бухгалтерського обліку в інших суб'єктів підприємницького сектору також відбувалося поетапно – з 1999 року відбувся перехід на національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Це нормативно-правові акти, затверджені центральним органом виконавчої влади, які забезпечують формування державної фінансової політики, визначають принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам фінансової звітності. З того часу поступово запроваджуються у облікову практику підприємницького сектору 35 стандартів, а деякі з них втрачають чинність як такі, що застарілі чи не відповідають рекомендаціям Міжнародних стандартів.

Наступний етап реформ пов'язаний із запровадженням для вітчизняних суб'єктів господарювання Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Змінами до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» (ст. 12) [3] та Порядку подання фінансової звітності (останні затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1223) Міжнародні стандарти є обов'язковими для складання фінансової звітності з 01 січня 2012 року – для публічних акціонерних товариств, банків, страховиків, а також окремих підприємств за переліком Кабінету Міністрів України; з 01 січня 2013 року – підприємствами, що надають фінансові послуги, крім страхування та пенсійного забезпечення (група 64 КВЕД ДК 009:2010), а також не-державне пенсійне забезпечення (група 65.3 КВЕД ДК 009:2010); з 1 січня 2014 року – підприємствами, що здійснюють допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування (група 66 КВЕД ДК 009:2010).

У 2013 році втрачають чинність перші, видані ще в 1999 році, п'ять положень (стандартів), що безпосередньо регулювали складання фінансової звітності, замість них запроваджений національний стандарт (положення) бухгалтерського обліку 1 [12], який поєднав у собі вимоги щодо формування всіх фінансових звітів.

Надалі змін і доповнень до чинних стандартів бухгалтерського обліку декілька років поспіль майже не відбувалося, на відміну від Міжнародних стандартів.

2017 рік став переломним на шляху гармонізації вітчизняного законодавства з бухгалтерського обліку із законодавством Європейського Союзу. Наприкінці року Верховна Рада України прийняла Закон України про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову

звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) (№ 4646-д) [13].

Так, з огляду на сучасний статус України як асоційованого члена ЄС, триває вирішення питання узгодження національного законодавства у сфері обліку з вимогами ЄС, зокрема, приведення його у відповідність до Директиви 2013/34/ЄС [14] Європейського Парламенту, яка встановлює нові як для нашої держави умови складання, подання та оприлюднення фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності, а також новий порядок визнання та оцінки певних видів активів та зобов'язань, доходів та витрат.

Положення Директиви ЄС № 2013/34/ЄС в окремих випадках відмінні від правил міжнародних стандартів фінансової звітності, тому передбачається, що підприємства, які складають фінансову звітність за МСФЗ, керуватимуться положеннями МСФЗ як це передбачено Правилами (ЄС) № 1606/2002 Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу від 19 липня 2002 року [15], решта підприємств застосовуватимуть національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, приведені у відповідність із Директивою ЄС № 2013/34/ЄС після набрання чинності Законом. Саме положення означеної Директиви стало підґрунтям норм Закону про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

На законодавчому рівні вперше закріплено визначення базових для ведення бухгалтерського обліку понять: витрати, доходи, власний капітал, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Також передбачається, що терміни, які не згадані у Законі, для цілей бухгалтерського обліку використовуються у значеннях, визначених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (НП(С)БО), національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БО в державному секторі) та міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ), залежно від того, які з наведених стандартів застосовуються підприємством.

Зміни торкнулися важливої складової методології бухгалтерського обліку, що є базою для створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, – принципів бухгалтерського обліку (табл. 1).

Новою редакцією закону визнано такі основні принципи бухгалтерського обліку і фінансової звітності: повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування; превалювання сутності над формою; єдиний грошовий вимірник; інші принципи.

Отже, з переліку принципів, на яких ґрунтується бухгалтерський облік, виключено принципи обачності, історичної (фактичної) собівартості та періодичності, з огляду на відсутність таких в Директиві 2013/34/ЄС Європейського Парламенту, яка і слугувала підґрунтям для нового закону [16].

Водночас, збережено та уточнено принцип превалювання сутності над

формою, згідно з яким операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. Так, послаблені вимоги щодо формальних реквізитів первинних документів та наголошено на достатності загальної ідентифікації господарської операції та її учасників у бухгалтерському обліку. Проте, за новою редакцією закону про бухгалтерський облік можуть застосовуватися інші принципи, визначені міжнародними стандартами, або НП(С)БО, або НП(С)БО в державному секторі, залежно від того, які з наведених стандартів застосовуються підприємством (установою).

Таблиця 1

Порівняння принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності у новій редакції закону про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні

Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності	**Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 року**	**Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» у ред. від 05.10. 2017 року**
1	**2**	**3**
обачність	+	-
повне висвітлення	+	+
автономність	+	+
послідовність	+	+
безперервність	+	+
нарахування	+	+
превалювання сутності над формою	+	+
історична (фактична) собівартість	+	-
єдиний грошовий вимірник	+	+
періодичність	+	-
інші принципи	-	+

У новій редакції Закону застосовується якісно новий підхід щодо регламентації статусу та особливостей діяльності підприємств як суб'єктів господарювання та поглядів щодо ведення ними бухгалтерського обліку.

Нова класифікація відрізняється від встановленої ст. 55 Господарського кодексу України від 16.01.2003 року [17]. Вочевидь, потрібно змінити й відповідні положення господарського кодексу. Критеріями для визначення

належності підприємства до тієї чи іншої групи є сукупна вартість активів, чистий дохід від реалізації та середня кількість працівників (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація підприємств для бухгалтерського обліку за новим законом про бухгалтерський облік та фінансову звітність

Категорія підприємства*	Балансова вартість активів	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Середня кількість працівників
1	2	3	4
Мікропідприємство	до 350 тис. євро	до 700 тис. євро	до 10 осіб
Мале підприємство	до 4 млн євро	до 8 млн євро	до 50 осіб
Середнє підприємство	до 20 млн євро	до 40 млн євро	до 250 осіб
Велике підприємство	понад 20 млн євро	понад 40 млн євро	понад 250 осіб

* для віднесення підприємства до певної категорії необхідна наявність на дату складання річної фінансової звітності щонайменше двох критеріїв, наведених у табл. 2.

Для певної групи підприємств новою редакцією закону встановлені підвищені вимоги щодо ведення бухгалтерського обліку, складання та оприлюднення фінансової звітності. Це підприємства, що становлять суспільний інтерес, та підприємства, що здійснюють видобуток корисних копалин загальнодержавного значення.

До підприємств, що становлять суспільний інтерес, належать підприємства – емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів; банки; страховики; недержавні пенсійні фонди; інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств); усі підприємства, які відповідно до Закону належать до великих підприємств.

Підприємства, що здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, – це підприємства, які здійснюють діяльність:

з геологічного вивчення, у тому числі дослідно-промислової розробки, родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;

та/або видобування корисних копалин загальнодержавного значення;

та/або виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції щодо корисних копалин загальнодержавного значення;

та/або транспортування трубопроводами (у тому числі з метою транзиту) вуглеводнів та хімічних продуктів.

Для вищеназваних суб'єктів господарювання запроваджуються нові звіти: звіт про управління та звіт про платежі на користь держави.

Звіт про управління містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Даний звіт подається разом з фінансовою звітністю. У разі подання підприємством консолідованої фінансової звітності подається консолідований звіт про управління. Від подання звіту про управління звільнені мікропідприємства та малі підприємства. Середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію.

Звіт про платежі на користь держави подається підприємствами, що здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення або заготівлю деревини і при цьому належать до підприємств, що становлять суспільний інтерес. Це документ, що містить деталізовану інформацію про податки, збори та інші платежі підприємств, належні до сплати на користь держави відповідно до закону.

Задля задоволення інформаційних потреб користувачів законом встановлено нові підходи до розкриття суб'єктами господарювання фінансової інформації: вводиться вимога щодо оприлюднення окремими категоріями підприємств річної фінансової звітності на власному веб-сайті. При цьому оприлюднена фінансова звітність має бути підтверджена аудиторським висновком, що також підлягає публікації [16].

Новою редакцією основного «бухгалтерського» закону вкотре розширена сфера застосування міжнародних стандартів фінансової звітності (див. рис. 1).

Отже, до суб'єктів, яким слід застосовувати МСФЗ згідно з новою редакцією Закону, приєднаються:

підприємства – емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів;

підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення;

великі підприємства.

Проте від певних суб'єктів господарювання вимагають не лише складати фінансові звіти за МСФЗ, а й вести бухгалтерський облік відповідно міжнародних стандартів.

Так, вводиться обов'язок для підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за МСФЗ, *забезпечити ведення бухгалтерського обліку* відповідно до облікової політики за міжнародними стандартами після подання першої фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами.

Інше нововведення стосується форми подання фінансової звітності за МСФЗ. У новому законі зазначається, що фінансова звітність за МСФЗ

подається на підставі *таксономії.* Це склад статей і показників фінансової звітності та її елементів, які підлягають розкриттю, в єдиному електронному форматі, що планується затвердити Міністерством фінансів України. Запровадження таксономії МСФЗ і в Україні сприятиме однозначному тлумаченню всіх необхідних її складових і правильному складанню фінансової звітності, зробить її зрозумілою в усьому світі.

Сфера застосування МСФЗ за старою редакцією Закону про бухгалтерський облік та фінансову звітність	Сфера застосування МСФЗ за новою редакцією Закону про бухгалтерський облік та фінансову звітність
банки	підприємства, що становлять суспільний інтерес
страховики	
публічні акціонерні товариства	публічні акціонерні товариства
-	підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення
підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України	підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України

Рис. 1. Застосування МСФЗ за Законом
«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність»

У законі були внесені зміни до підготовки консолідованої фінансової звітності, а саме, щодо вибору подання консолідованої фінансової звітності в деяких випадках.

Проте для мікропідприємств, малих підприємств, непідприємницьких товариств і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності за новим законом зберігається право складати скорочену за показниками фінансову звітність

За міжнародною практикою **для малого і середнього бізнесу** застосовують окремі стандарти фінансової звітності. МСФЗ для малих і середніх підприємств (МСП) [18] розроблені на підставі повної версії МСФЗ, але менш складні на відміну від повних МСФЗ. Наприклад, до певних елементів фінансових звітів допускаються спрощення в обліковій політиці тощо. Зауважимо, що МСФЗ не встановлюють критерії віднесення підприємств до малого і середнього бізнесу.

Вітчизняними державними органами влади визнається, що методологічні та організаційні особливості системи обліку в малому та серед-ньому бізнесі обумовлені незначними об'ємами діяльності та іншими завданнями бухгалтерського обліку порівняно з великим бізнесом. Тому у 2000 року для них запроваджений окремий стандарт 25 «Фінансова звітність суб'єкта малого підприємництва» [19], який також зазнав значних змін з того часу. Стандартом запроваджена скорочена за показниками фінансова звітність, а з 2011 року (після прийняття Податкового кодексу) фінансові звіти для СМП зазнали ще більшого спрощення.

Позитивно оцінюємо спрощення у новій редакції закону доступу до фінансової звітності для юридичних і фізичних осіб, що сприятиме контролю з боку громадськості за прозорістю інформації у фінансових звітах.

3. Особливості реформування бухгалтерського обліку у державному секторі України

Існування іншої системи обліку – державного сектору економіки – вже не викликає сумнівів у вітчизняних вчених і практиків. Мова йде про значне коло об'єктів бухгалтерського обліку: розпорядників і одержувачів бюджетних коштів. До державного сектору економіки країни також належать суб'єкти, які діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка в статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків або складає величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. Проте на такі суб'єкти поширюється дія П(С)БО, що видані для так званого комерційного сектору.

Регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності суб'єктів бюджетної сфери здійснюється на сьогодні Міністерством фінансів України, який видає нормативно-правові акти з питань їх облікової політики. Так, наказом Міністерства фінансів України від 12.10.2010 року № 1202 [20] затверджено низку національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) у державному секторі. Окрім того, наказом № 1202 скасовано наказ Міністерства фінансів «Про затвердження Змін до деяких положень (стандартів) бухгалтерського обліку» від 30.11.2009 р. № 1396, яким було внесено зміни до П(С)БО 1, П(С)БО 7, П(С)БО 8 та П(С)БО 9 з метою поширення їх дії на бюджетні установи та фонди загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування. Вочевидь, вирішено запровадити для бюджетної сфери нові стандарти, а не поширювати чинні, які для підприємницького сектору. Нові стандарти для державного сектору набирали чинності з 1 січня 2015 року замість 2013 року, як раніше передбачалося. Склад НП(С)БОДС наведений у рис. 2.

Внаслідок такого рішення Міністерства фінансів України склалася ситуація, що стандарти, які визначають основні поняття, склад і принципи фінансової звітності («Подання фінансової звітності», «Консолідована

фінансова звітність», «Фінансова звітність за сегментами» тощо), а також підходи до обліку таких важливих з точки зору формування бюджету об'єктів бухгалтерського обліку в державному секторі як доходи і витрати набули чинності за два роки після впровадження НП(С)БОДС, що регулюють питання обліку окремих операцій, а саме з основними засобами, нематеріальними активами, запасами, фінансовими інвестиціями, зобов'язаннями тощо.

НП(С)БОДС чинні з 2015 року
121 «Основні засоби»
122 «Нематеріальні активи»
123 «Запаси»
125 «Зміни облікових оцінок і виправлення помилок»
127 «Зменшення корисності активів»
128 «Зобов'язання» (первинна назва була «Забезпечення, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи»)
130 «Вплив змін валютних курсів» (чинні тільки розділи I та II)
132 «Виплати працівникам»
133 «Фінансові інвестиції»

НП(С)БОДС чинні з 2017 року
101 «Подання фінансової звітності»
102 «Консолідована фінансова звітність»
103 «Фінансова звітність за сегментами»
105 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції»
124 «Доходи»
126 «Оренда»
129 «Інвестиційна нерухомість»
131 «Будівельні контракти»
134 «Фінансові інструменти»
135 «Витрати»
136 «Біологічні активи»

Рис. 2. Запровадження Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі

Окрім того, проблемним питанням залишається застосування вітчизняними бюджетними установами методу нарахувань для обліку доходів і видатків, який покладено в основу фінансової звітності за Міжнародними стандартами, і передбачається новими національними П(С)БО для державного сектору України.

Так, активи та зобов'язання суб'єктів державного сектору вже з 2015 року повинні відображатися за методом нарахування, тоді як результати операцій з ними (доходи і витрати) – установи ще обліковували за касовим методом. Чи можемо говорити за цих умов про достовірність, доречність та порівнянність показників фінансової звітності суб'єктів державного сектору?

Зазначимо, що в основу фінансової звітності за МСБОДС [6] покладений метод нарахування, застосування якого, як вважається, дозволяє досягнути правдивого відображення у звітності фінансового стану, результатів виконання установи та бюджету. Серед МСБОДС є лише один стандарт, у якому вказуються рекомендації для фінансової звітності, складеної за касовим методом (МСБОДС «Фінансова звітність, складена за касовим методом» [21]).

Для державного сектору будь-якої країни революційним є перехід з касового методу обліку на метод нарахування. Проте декларування відповідності національних положень рекомендаціям МСБОДС означає прийняття за основу методу нарахування для обліку доходів і видатків.

Навіть поверхневий аналіз змісту розроблених національних положень надає можливість зробити висновок, що основна мета – перехід до методу нарахування поки не досягнута. Фактично за групами доходів і витрат бюджетних установ відповідно до джерел покриття (загальний та спеціальний фонд) на практиці це буде так званий модифікований касовий метод обліку.

На нашу думку, причина такої ситуації полягає в тому, що процес реформування повинен охопити усю систему управління державними фінансами, а не лише її частину – бухгалтерський облік і фінансову звітність. Перехід до методу нарахування може бути реалізований тільки внаслідок застосування довгострокового стратегічного планування бюджету країни, бюджетів територіальних одиниць усіх рівнів та бюджетних установ [22]. Нова Стратегія та план заходів модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 [23] наприкінці 2020 року передбачають лише аналіз можливості застосування методу нарахування для обліку виконання бюджетів. Повного переходу до методу нарахування доходів і витрат у державному секторі вищеназваними документами не передбачається. Проте передбачається створення та впровадження до 2025 року інформаційно-аналітичної системи ведення бухгалтерського обліку та складення фінансової звітності суб'єктами державного сектору.

4. Загальні положення щодо сучасного регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності вітчизняних суб'єктів господарювання

Отже, вищенаведений розподіл облікових систем базується на під-ходах до стандартизації обліку в міжнародній практиці. В Україні такі системи

обліку перебувають ще у стадії становлення. Узагальнену схему регулювання бухгалтерського обліку в Україні показано на рис. 3.

Порівняємо фінансову звітність вітчизняних суб'єктів господарювання (див. табл. 3). Як видно з табл. 3, фінансова звітність суб'єктів різних секторів економіки України подібна за структурою. Відмінності у змісті фінансових звітів суб'єктів господарювання пов'язані із особливостями сектору економіки (галузі), формою власності, характером та об'ємами діяльності.

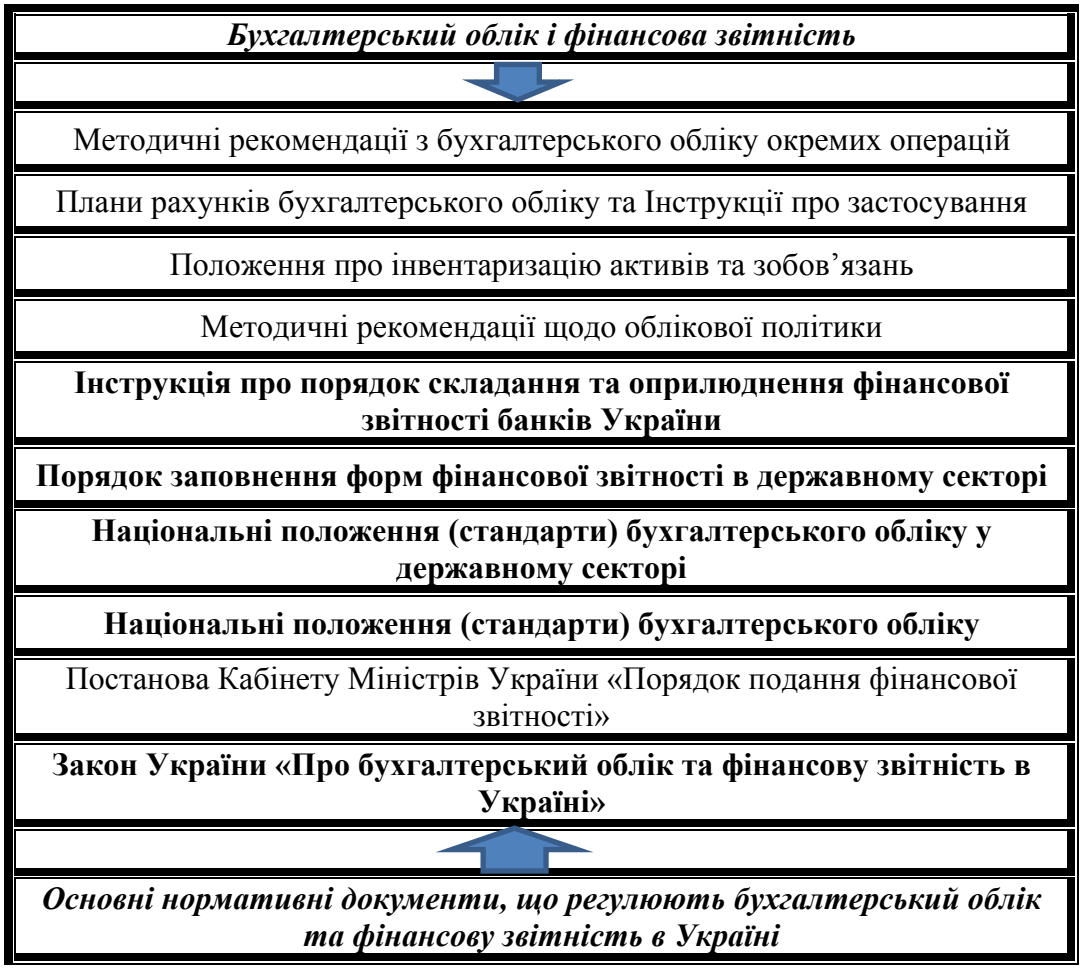

Рис. 3. Регулювання бухгалтерського обліку в Україні

Суттєво відрізняється і за структурою, і за змістом фінансова звітність розпорядників і одержувачів бюджетних коштів. Слід зауважити, що з 2011 року у вітчизняній бюджетній сфері фінансова звітність поділена на безпосередньо фінансову та бюджетну [22]. Задля наближення до Міжнародних стандартів фінансова звітність відтоді налічує баланс, звіт про результати фінансової діяльності та звіт про рух грошових коштів (табл. 3).

До бюджетної віднесено більше десяти звітів, зокрема звіти про надходження та використання коштів загального та спеціального (окремо за видами) фондів бюджету, звіт про заборгованість за бюджетними коштами, різні довідки. До 2011 року фінансова звітність містила більше п'ятнадцяти форм. І знов бачимо формальний підхід до реформування фінансової звітності. Отже співставність фінансових звітів розпорядників бюджетних коштів з іншими суб'єктами господарювання, а також порівняння зі звітами, рекомендованими МСФЗ, можливо лише за структурою, а не за змістом.

Таблиця 3

Фінансова звітність вітчизняних суб'єктів господарювання

Фінансові звіти банків	**Фінансові звіти за НП(С)БО 1**	**Фінансові звіти СМП**	**Фінансові звіти розпорядників і одержувачів бюджетних коштів**
1	**2**	**3**	**4**
Звіт про фінансовий стан (баланс)	Баланс (звіт про фінансовий стан)	Баланс	Баланс
Звіт про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Звіт про фінансові результати)	Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)	Звіт про фінансові результати	Звіт про результати фінансової діяльності
Звіт про рух грошових коштів	Звіт про рух грошових коштів	–	Звіт про рух грошових коштів
Звіт про зміни у власному капіталі (Звіт про власний капітал)	Звіт про власний капітал	–	–
Примітки до фінансової звітності	Примітки до фінансової звітності	–	–

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 101 «Подання фінансової звітності» [20] передбачає складання установами з 2015 року фінансової звітності у складі балансу, звіту про фінансові результати, звіту про власний капітал, звіту про рух грошових коштів та приміток до звітів.

МСФЗ у державному секторі рекомендують надавати у складі

фінансової звітності інформацію з порівнянням затвердженого бюджету та його виконанням – у вигляді звіту про виконання бюджету або інформації в примітках.

В Україні в рамках реалізації Плану заходів щодо модернізації системи бухгалтерського обліку [20] з 2018 року запроваджена система подання розпорядниками і одержувачами бюджетних коштів електронної звітності. Автоматизована система «Є-Звітність» розроблена казначейством і передбачає створення електронного кабінету розпорядникам (одержувачам) бюджетних коштів. Вочевидь, формування електронної звітності суб'єктів державного сектору стане кроком до забезпечення прозорості бюджетного процесу в Україні.

Важливою особливістю кращих практик розвинених суспільств є оприлюднення фінансових звітів суб'єктів державного сектору. Підзвітність суб'єктів державного сектору базується на припущенні [24], що громадськість має право отримувати інформацію, як організація управляє ресурсами, переданими їй для надання послуг своїм користувачам, а також відповідності законодавству, регулюванню та іншим документам задля з'ясування щодо доцільності витрачання суспільних коштів.

Висновки

Реформування бухгалтерського обліку фінансової звітності в Україні відбувається поетапно, враховуючи особливості сектору економіки (галузі), форм власності, характеру та об'ємів діяльності суб'єктів господарювання:

1. Для суб'єктів господарювання підприємницького сектору реформування системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності відбувається у першу чергу шляхом поширення запровадження МСФЗ. Реальний, а не формальний підхід до вдосконалення вітчизняної фінансової звітності потребує вирішення проблем правового характеру, а саме імплементації міжнародних стандартів фінансової звітності у національну облікову практику.

Пропонуємо дозволити ведення малими підприємствами спрощеного обліку та складання спрощеної фінансової звітності. Малі і середні підприємства самостійно вирішуватимуть необхідність складання звітності за МСФЗ для МСП. Окремо виділити мікропідприємства, для яких передбачити вимоги до реєстрації господарських операцій на рівні складання податкової звітності, без подвійного запису і регістрів бухгалтерського обліку.

2. Вважаємо, найбільше коло завдань потрібно вирішити у системі обліку суб'єктів державного сектору, зокрема бюджетної сфери. В першу чергу це стосується реформування системи державних фінансів, обґрунтування методів складання і виконання бюджету. Здійснення переходу з касового методу до нарахування потребує розробки методики довгострокового планування, бухгалтерського обліку, фінансової звітності та

оцінювання діяльності суб'єктів державного сектору.

3. Побудова громадянського суспільства передбачає доступність публічної інформації, насамперед, про результати діяльності з надання державою суспільних послуг. Вітчизняні органи державної влади та місцевого самоврядування, територіальні громади, а також інші суб'єкти державного сектору повинні оприлюднювати фінансову звітність та нефінансову інформацію щодо ефективності прийняття державою управлінських рішень.

Література

1. Global Peace Index 2018. URL: http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/ (дата звернення: 15.11.2018).
2. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2007 року № 911-р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80. (дата звернення: 15.11.2018).
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16.07.1999 року № 996-XIV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/996-14. (дата звернення: 15.11.2018).
4. Позняковська Н. М. Реформування фінансової звітності в Україні. *Вісник НУВГП. Економічні науки*. 2014 р. Рівне : НУВГП, 2014. Вип. № 3 (67). С. 282–290.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 року № 2121-III у редакції від 01.10.2018 року № 2258-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (дата звернення: 15.11.2018).
6. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 року № 679-XIV у редакції від 01.10.2018 року № 2258-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14 (дата звернення: 15.11.2018).
7. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України : затв. Постановою НБУ від 24.10.2011 року № 373 у редакції від 04.04.2018 року № 34. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11 (дата звернення: 15.11.2018).
8. Положення про формування коригуючих проводок, що здійснюються банками України, затв. Постановою Правління НБУ від 9.10.2001 року № 427. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0909-01 (дата звернення: 15.11.2018).
9. План рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. постановою Правління Національного банку України від 11.09.2017 року за № 89 (зі змінами). URL: https://bank.gov.ua/document/download?docId=55228582 (дата звернення: 15.11.2018).
10. Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України, затв. постановою Правління Національного банку України від 04.07.2018 року

№ 75. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18 (дата звернення: 15.11.2018).
11. Зміни до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. постановою Правління Національного банку України від 04.04.2018 року № 34. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11 (дата звернення: 15.11.2018).
12. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1. Загальні вимоги до фінансової звітності : наказ Міністерства фінансів України від 7.02.2013 р. № 73. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13. (дата звернення: 15.11.2018).
13. Про внесення змін до Закону України. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 05.10.2017 року № 2164-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19 (дата звернення: 15.11.2018).
14. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC/ URL: http://eur-lex.europa.eu/ (дата звернення: 15.11.2018).
15. Правила (ЄС) Європейського Парламенту і Ради про застосування Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IAS) від 19.07.2002 року № 1606/2002. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_404 (дата звернення: 15.11.2018).
16. Позняковська Н. М. Подання фінансової звітності за новим законом про бухгалтерський облік та фінансову звітність. *Вісник НУВГП. Економічні науки*. 2017. Рівне : НУВГП, 2017. № 4(80). С. 50–59.
17. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 15.11.2018).
18. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063 (дата звернення: 15.11.2018).
19. Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 : затв. наказом Міністерства фінансів України 25.02.2000 року № 39 у редакції наказу Міністерства фінансів України від 24.01.2011 року № 25. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00 (дата звернення: 15.11.2018).
20. Про затвердження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі : наказ Міністерства фінансів України від 12.10.2010 року № 1202. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10 (дата звернення: 15.11.2018).
21. International Public Sector Accounting Standards, Exposure Drafts, Consultation Papers, Recommended Practice Guidelines, and other IPSASB

publications are published by, and copyright of, IFAC. New York 10017 USA. 1028 p. URL: https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-2016-Handbook-Volume-1.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

22. Зубілевич С. Я., Позняковська Н. М. Нові стандарти бухгалтерського обліку у державному секторі України: проблеми запровадження. *Вісник НУВГП*. *Економічні науки*. 2016. Рівне : НУВГП, 2016. № 2(74). С. 61–72.

23. Про схвалення Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 року № 437-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80 (дата звернення: 15.11.2018).

24. Порядок складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів : затв. наказом Міністерства фінансів України від 24.01.2012 року № 44. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12 (дата звернення: 15.11.2018).

25. Подання фінансової звітності : наказ Міністерства фінансів України Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 від 28.12.2009 року № 1541 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11 (дата звернення: 15.11.2018).

26. Conceptual Framework for General Purpose Financial Reporting by Public Sector Entities: Presentation in General Purpose Financial Reports URL: http://ipsasb.org (дата звернення: 15.11.2018).

Олена Хотенко

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Вступ

Актуальні напрями реформування податкової системи України Податкові системи, будучи найдієвішим інструментом державного регулювання соціальних та економічних процесів, в першу чергу піддаються реформуванню. Досвід економічно розвинених країн свідчить, що тільки на основі глибокого осмислення процесів, що відбуваються в оподаткуванні, пошуку нових рішень і компромісів вдається реалізувати на практиці необхідні перетворення.

На сьогодні податкова система України, на наш погляд, досягла точки біфуркації[1], що породжує невизначеність: чи стане стан системи хаотичним або ж вона перейде на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості. Саме у такі моменти громадськість та експертне середовище не може залишатись осторонь, а має на меті долучитись до розробки напрямів удосконалення процесів оподаткування в Україні.

Підтвердженням невтішної ситуації в податковій площині є місце України у міжнародних рейтингах, що включають показники, пов'язані з оподаткуванням в країні.

1. Індекс глобальної конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index*) – глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (*World Economic Forum*). Для складання документа аналітики враховують безліч даних. В тому числі, рівень корупції, інфляції і стабільності політики в різних країнах. Одним з ключових показників є розмір податків, які платять як приватні особи, так і представники бізнесу. Саме за даним показником Україна увійшла в ТОП-25 країн з найвищими податками (див. рис. 1), посівши 23 місце – 51,9% прибутку йде на сплату податків (*total tax tare, % profits*).

---

[1] *Точка біфуркації – критичний стан системи, при якому система стає нестійкою щодо флуктуацій (у нашому випадку економіко-соціальних коливань) і виникає невизначеність: чи стане стан системи хаотичним або вона перейде на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості. В життєвому сенсі, точка біфуркації – це точка перелому, переходу. Такий момент часу життя індивіда, коли найменший збіг обставин круто змінює цього самого індивіда.*

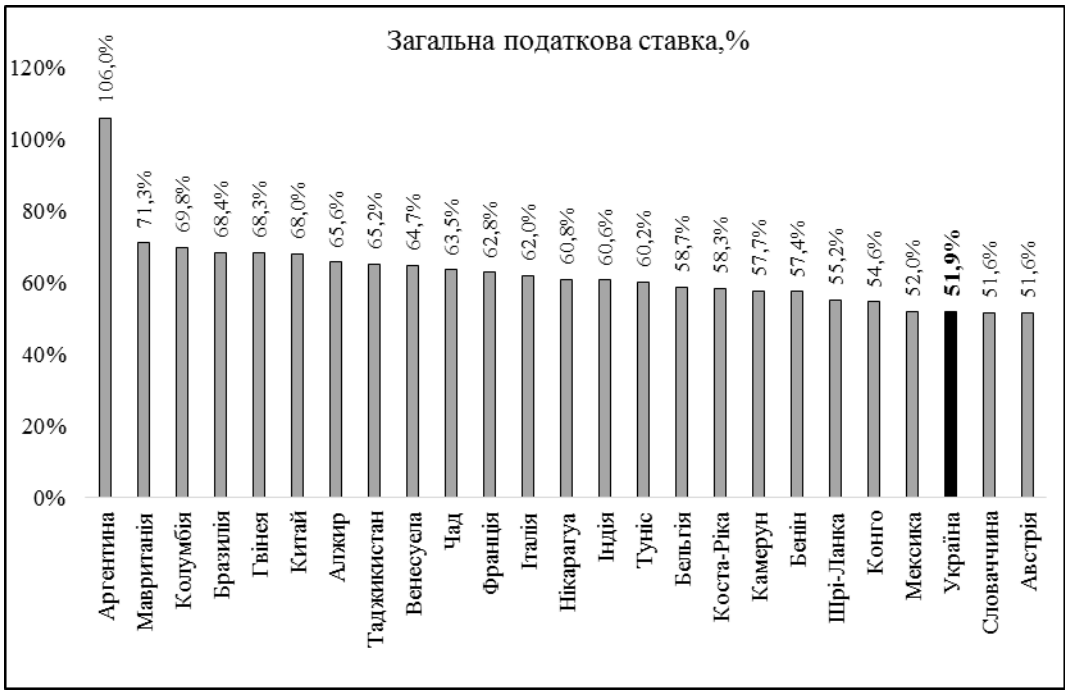

Рис. 1. Топ-25 країн з найвищим рівнем оподаткування відповідно до Індексу глобальної конкуренції – 2017*

**Джерело: http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=CORPTAXRATE*

2. Інший міжнародний рейтинг *Doing Business*, розроблений Світовим Банком, теж містить аналогічний показник, який відповідно до даного рейтингу становить 37,8%[2]. Загальне місце України у даному рейтингу – 76, а по показнику «Оподаткування» – 43, тоді як у 2017 році це було 84 місце при 80-му загальному. Ключовим у покращенні рейтингу в частині оподаткування стало зменшення ставки єдиного соціального внеску з 36,76-49,7% до 22%. А покращення загального рейтингу на 4 відсот. пункти додаткового відбулось за рахунок: (1) спрощення отримання дозволів на будівництво; (2) поліпшення захисту прав міноритарних акціонерів шляхом запровадження зобов'язання негайного оприлюднення інформації про транзакції з пов'язаними особами. Однак, 76-а позиція означає, що на сьогодні вести бізнес в Україні нелегко, незручно, і країна не є привабливою для зовнішніх і внутрішніх інвесторів. Україна насправді рухається в цьому рейтингу дуже повільно. Адже, поки вона знаходиться на позиції нижче 30-го місця, то про

[2] *Різниця у цифрах не має дивувати, адже міжнародні організації використовують різні підходи до оцінки, а також мають різні вибірки країн та їх економіко-соціальних показників.*

конкуренцію з країнами, які можуть претендувати на іноземні інвестиції говорити зарано.

3. Цікавим при вивченні міжнародного досвіду, а також при пошуку можливих напрямів реформування чинної вітчизняної податкової системи є рейтинг Індексу конкурентоспроможності податкових систем (*International Tax Competitiveness Index*), що готує Організація з питань оподаткування США (*Tax Foundation*), що вимірює ступінь конкурентоспроможності та нейтральності податкової системи країн ОЕСР.[3] Індекс розглядає корпоративні податки, податки на доходи фізичних осіб, податки на споживання, податок на майно та режим отримання прибутку за кордоном (табл. 1).

Таблиця 1

ТОП-5 країн за рейтингом Індексу конкурентоспроможності податкових систем у розрізі податків*

Місце у рейтингу	**Загальний рейтинг**	**Корпоративний прибутковий податок**	**Податок на доходи фізичних осіб**	**Податок на споживання**	**Податок на майно**	**Міжнародні податкові правила**
1	Естонія	Естонія	Нова Зеландія	Швейцарія	Естонія	Нідерланди
2	Нова Зеландія	Латвія	Туреччина	Японія	Словаччина	Люксембург
3	Швейцарія	Угорщина	Чехія	Корея	Нова Зеландія	Великобританія
4	Латвія	Ірландія	Швейцарія	США	Мексика	Угорщина
5	Люксембург	Фінляндія	Словаччина	Люксембург	Австралія	Латвія

**Джерело: https://files.taxfoundation.org/20171030112339/TaxFoundation-ITCI-2017.pdf*

Тобто даний рейтинг дає комплексне уявлення про те, як порівнюються податкові системи розвинутих країн, пояснює, чому певні системи оподаткування виділяються як хороші чи погані моделі реформ, і дає важливе уявлення щодо бачення покращення податкової політики країни в цілому. Потрібно сказати, що в описовій частині експерти Організації з питань оподаткування США у загальному оцінюють якість Податкового кодексу (*taxcode*) чи зведених податкових законів, що чинні у досліджуваних 34-х країнах.

Отже, українське податкове законодавство, не дивлячись на прийняття єдиного кодифікованого нормативно-правового акту – Податкового кодексу України (далі –ПКУ) – залишається нестабільним, а в деяких моментах навіть

---

[3] *Саме конкурентоспроможна та нейтральна податкова система сприяє стабільному економічному зростанню, привабливому інвестиційному кліматові при збільшенні достатнього розміру доходів для забезпечення державною першочергових завдань.*

тим, що має певні протиріччя. У зв'язку з цим, у вітчизняних реаліях актуалізується:

– об'єктивна і усестороння оцінка стану систематизації податкового законодавства;

– визначення подальших напряміву сфері його кодифікації;

– визначення найбільш юридично обґрунтованих способів його реалізації;

– розробка можливих змін в адмініструванні окремих податків та зборів.

Разом з тим вважаємо, що реформування податкової системи має, в першу чергу, бути направлена на вирішення таких завдань як:

– побудова стабільної, зрозумілої та єдиної податкової системи;

– встановлення правових механізмів взаємодії усіх її елементів та учасників у межах єдиного податкового простору;

– створення раціональної податкової системи, що забезпечує збалансованість загальнодержавних і приватних інтересів, сприяє розвитку підприємництва, активізує інвестиційну діяльність та є каталізатором нарощування національного багатства країни та добробуту населення;

– зниження загального податкового навантаження;

– формування єдиної податкової правової бази;

– удосконалення системи відповідальності за недотримання податкового законодавства;

– спрощення адміністрування податків та зборів тощо.

Також, на наш погляд, при розробці ПКУ потрібно враховувати тріаду цілей будь-якої податкової системи: здійснення нею фіскальної, регулюючої і стимулюючої функції. При цьому вважаємо, що має бути встановлена рівноправність цих функцій, а навіть у деякій мірі зміщена на користь стимулюючої.

Також потрібно дотримуватись положень Бюджетного кодексу України (далі – БКУ). Відповідно до п. 3 ст. 27 БКУ, Закони України або їх окремі положення, які впливають на показники бюджету (зменшують надходження бюджету та/або збільшують витрати бюджету) і приймаються:

– не пізніше 15 липня року, що передує плановому, вводяться в дію не раніше початку планового бюджетного періоду;

– після 15 липня року, що передує плановому, вводяться в дію не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим.

З огляду на це, пошуком шляхів удосконалення вітчизняної податкової системи мають займатись паралельно юристи на економісти. Це пояснюється тим, що ми вбачаємо на сьогодні щонайменше два напрями проведення досліджень, а саме:

– зміна, а точніше розробка, моделі кодифікації податкового законодавства (юридична складова);

– зміна підходів та елементів адміністрування окремих податків та зборів (економічна складова).

Так, у сучасній юридичній науці України до сих пір відсутня концептуальна єдність щодо ключових проблем та понять сучасного податкового права. Так, немає офіційної концепції розвитку податкового законодавства, йдуть дискусії з приводу методологічних орієнтирів його систематизації. Разом з тим, відсутня науково-практична модель кодифікації податкового законодавства, що спричиняє відсутність консенсусу між вченими, нормотворцями, практиками та бізнес-спільнотою. Така проблематика та плюралізм поглядів у податковому праві значно ускладнює вирішення теоретичних та практичних завдань у податковій сфері.

Потрібно сказати, що Кодекси в системі права набули якостей чільних законів у відповідній галузі законодавства, а їх верховенство – запорука матеріалізації цінностей правової держави.

Нагадаємо, що відповідно до п. 3.1. ст. 3 ПКУ податкове законодавство України складається з:

– Конституції України;

– ПКУ;

– Митного кодексу України та інших законів з питань митної справи;

– чинних міжнародних договорів;

– нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання ПКУ та законів з питань митної справи;

– рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів.

Даний перелік чітко встановлює пріоритетність положень норм податкового законодавства. Так удосконалення правил оподаткування допускається лише шляхом внесення змін до ПКУ. Тобто будь-які питання щодо оподаткування регулюються саме ПКУ і не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів, що містять виключно положення щодо внесення змін до цього Кодексу (п. 7.3 ст. 7 ПКУ).

Тобто ПКУ було прийнято саме для того, щоб об’єднати різні податкові закони, які існували до його прийняття і тим самим забезпечити зручність, зрозумілість та стабільність в оподаткуванні. Адже від ефективності процесів кодифікації, уніфікації та гармонізації норм податкового законодавства залежить не лише сприйняття платниками податків українських засад оподаткування, але й менша чутливість вітчизняної податкової системи до динамічних змін умов світової торгівлі та міжнародних фінансів у цілому.

Проте на сьогодні нормотворцю не вдалося повністю кодифікувати українське податкове законодавство, адже ПКУ не увібрав у себе усі без винятку закони, за якими юридичні та фізичні особи, а також контролюючі органиповинні адмініструвати податки та збори. Так ПКУ, щонайменше, не регулює питання, що стосуються:

–застосування реєстраторів розрахункових операцій (РРО) – Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 р. № 265/95-ВР;

–адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI.

Також зауважимо, що у розумінні української кодифікації, податкових кодексів у світі не існує, крім країн СНД. Є так звані податкові кодекси в країнах англосаксонського права: США, Австралії, Нової Зеландії, Сінгапурі і т. д. Але їх норми визначають на центральному (федеральному) рівні загальну природу податку, загальні права та обов'язки платника і використовуються виключно при судовому спорі, не маючи при цьому статусу норм прямої дії. У країнах Європейського Союзу існують зведення різних податкових законів, підпорядкованих Директивам Європейської Комісії.

Зазначимо, що за 11 місяців минулого 2017 року промислове виробництво в Україні, в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року, зменшилося на 0,1%. Одним з важливих показників, що характеризують економічну динаміку, є споживання електроенергії. За 11 місяців минулого року споживання електроенергії в промисловості, в порівнянні з аналогічним період 2016 року, зросло на 1,8%. Часом, при одночасному падінні промислового виробництва і зростанні споживання електроенергії в промисловості прийнято говорити про перехід частини виробництва в «тінь». Саме в умовах падіння виробництва зниження податкових надходжень неминуче. Адже чим сильніше діюча податкова система буде пригнічувати виробництво, тим швидше воно буде «згортатись» або «йти у тінь». Просте зниження податкового тиску у межах діючої податкової системи, можливо, й полегшить ситуацію на якийсь час, але не вирішить проблему в принципі. Адже разом з існуванням тіньового сектору економіки, існує ще ряд проблем, що виникають в певній мірі через застосування чинних норм податкового законодавства, а саме:

–зростання нерівності у розподілі доходів;

–низький рівень інвестиційної привабливості;

–високий рівень безробіття;

–зростання вартості робочої сили;

–значна частка неофіційних доходів населення і бізнесу;

–незаконний позабанківський готівково-грошовий обіг;

–висока частка контрабанди та контрафакту тощо.

Можна сказати, що наведені вище проблеми переплітаються між собою у межах тінізації економіки та проблем нерівності у розподілі доходів.

Далі у табл. 2 наведемо, на наш погляд, основні можливі напрями реформування податкової системи, на які на сьогодні потрібно звернути

пильну увагу і проводити у цих межах ґрунтовні науково-практичні дослідження. Зауважимо, що ефект буде тоді, коли буде дотримуватись комплексність та виваженість у прийнятті тих чи інших політичних рішень.

Таблиця 2

Основні актуальні напрями реформування податкової системи України*

№ з/п	Загальна характеристика напряму реформування
1.	**2.**
1	Реформування державної податкової служби, у т. ч. можливість застосування ризик-менеджменту
2	Хоча адміністрування ПДФО є непростим в країнах, що мають проблеми в податковій системі, досвід використання прогресивної шкали оподаткування доходів громадян може бути цікавим до вивчення. Адже платники податків з високим рівнем доходу можуть і повинні оподатковуватися більш ефективно, і не менш важливо побудувати більш широке сприйняття справедливості в оподаткуванні
3	ПДВ має вагоме фіскальне значення (має більш фіскальну аніж стимулюючу функцію) однак даний дохідний потенціал в багатьох випадках вимагає розширення бази оподаткування, шляхом перегляду пільг, уніфікації та/або перегляду в сторону зменшення ставок оподаткування, підвищення податкової дисципліни (дотримання податкового законодавства) тощо, що буде більш ефективним та справедливим аніж підвищення основної ставки оподаткування
4	Податкові стимули, у т. ч. звільнення від сплати податку на прибуток підприємству вільних економічних зонах, продовжують руйнувати податкові надходження від податку через високу мобільність капіталу, а також впливати на рівень залучення іноземних інвестицій. У будь-якому випадку, в найближчі роки податок на прибуток підприємств може піддаватися постійному тиску з боку глобалізаційних процесів, тому у межах міжнародної податкової конкуренції в усьому світі існує тенденція до зниження ставок корпоративного податку. Однак потрібно пам’ятати, що просте зниження ставок податків – важливий, але далеко не головний крок у створенні ефективної податкової системи. Також лише зниження податкових ставок автоматично не призводить до виходу суб’єктів господарювання з «тіні»

продовження табл. 2

5	Міжнародне структурування бізнес-процесів, що призводить до збільшення прибутку від транснаціональних корпорацій та промислово-фінансових груп,викликає дедалі більше занепокоєнь. Адже з метою мінімізації податкових зобов'язань суб'єкти господарювання штучно перерозподіляють доходи та витрати між бізнес-процесами у різних країнах. Розміщуючи бізнес процеси з виробництва товарів або послуг у країнах з більш дешевими ресурсами, додану вартість, створену в результаті цих бізнес-процесів, компанії штучно акумулюють на бізнес-процесах, пов'язаних з управлінням, та розміщують їх на територіях з низьким або нульовим рівнем оподаткування. Саме це є каталізатором у потребі перегляду податкової законодавчої бази
6	Підвищення ефективності та публічності (доступності інформації) державних витрат, що фінансуються за рахунок податків та зборів, може сприяти підвищенню рівня довіри громадян та може вплинути на добровільне дотримання податкового законодавства

Даний перелік не потрібно вважати вичерпним, а лише орієнтовним та таким, що наштовхне на подальші напрями реформування, що стосуються окремих аспектів адміністрування податків та зборів в Україні.

Разом з тим, система податків та зборів має бути простою, справедливою, компактною, ефективною, а також адміністрування податків має бути здешевленим, адже збір деяких податків та/або зборів обходиться державі дорожче, аніж надходження від самого податку/збору.

З огляду на це, вважаємо, що в пріоритеті можуть стати можливості перегляду(реформування)елементів таких податків як:

–ПДФО, оскільки даний податок має тіснийкореляційний зв'язок з нерівністю розподілу доходів та часткою неофіційних доходів населення;

–ПДВ, адже додана вартість, створена у тіньовому секторі не потрапляє під оподаткування.

Також паралельним, з боку адміністрування податків, а саме контролю, можуть стати зміни в частині застосування реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) в контексті зменшення рівня позабанківського готівково-грошового обігу, а також контрабанди та/або контрафакту.

Отже, кожна країна мас розробляти власний пакет податкових реформ, а також мати політичну волю, що є важливим у досягненні успіху у процесі реалізації будь-яких нововведень. І хоча немає єдиного підходу для всіх *(«onesizefitsall»),* але є міжнародні уроки, які можуть допомогти країнам (у т. ч. Україні) керуватися у процесі розробки та впровадження податкової реформи.

Подальша робота може заключатись у:

1. Вивченні міжнародної практики адміністрування ПДФО і ПДВ з метою напрацювання рекомендацій щодо можливого реформування у

вітчизняних реаліях. Враховуючи наведений вище рейтинг *International Tax Competitiveness Index*, виправданим може стати вивчення, наприклад, досвіду 3-ки країн що займають 1-3 місця, що свідчить про ефективність системи індивідуального прибуткового оподаткування.

Окрім того, військовий збір (*Militarylevy*), потребує перегляду і можливо перекладення на інших платників податків, так як проаналізувавши вибірку з більше ніж 160 країн даний збір існує лише в Україні у межах оподаткування доходів фізичних осіб.

2. Досліджені технології блок-чейн для запровадження в адмініструванні

3. Подальшому звернути увагу на застосування РРО та оподаткування:

– грального бізнесу;

– інтернет торгівлі (більшість видають товарні, а не фіскальні чеки, тим самим уникаючи оподаткування);

– транснаціональних корпорацій за рахунок використання режиму оподаткування контрольованих іноземних компаній (практика країн ОЕСР).

Потрібно розглядати окремо кожен напрям реформування почергово.

Література

1. URL: http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=CORPTAXRATE (дата звернення: 15.11.2018).

2. URL: https://files.taxfoundation.org/20171030112339/TaxFoundation-ITCI-2017.pdf (дата звернення: 15.12.2018).

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року 2755-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 15.12.2018).

4. Бюджетний кодекс України від 28.07.2010 року № 2456-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 15.12.2018).

Костянтин Павлов, Олена Стрішенець

АНАЛІТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ МОНОПОЛІЗАЦІЇ РИНКІВ

Вступ

Особливою формою ринкових відносин є ринок житлової нерухомості. Його розвиток є одним із магістральних напрямів формування в Україні економічної системи, що базується на перевазі приватної власності та ринкових механізмів саморегулювання, функціонування та розвитку економіки [15; 24].

Ринок житлової нерухомості необхідно розглядати як цілісну систему, що являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів (продавці-покупці), котрі діють на основі цінового механізму, беручи до уваги правовий режим привласнення, соціальне значення, властивості та родові ознаки нерухомості [15]. Житловий ринок підпорядковується закономірностям функціонування фінансового та товарного ринків. Особливими ознаками нерухомості є її непереміщуваність, зв'язок із землею, натурально-речова форма існування, багатократне використання, поступове перенесення вартості в операційному процесі тощо.

Завдяки здійсненню операцій з купівлі-продажу об'єктів нерухомості, ринок житлової нерухомості створює середовище та стимулює розвиток інших видів економічної діяльності. В цьому контексті можна стверджувати, що ринок нерухомості належить до одного з ключових ринків національної економіки [15].

В науковій літературі дослідженню питань щодо теоретичних та методологічних підходів до визначення рівня монополізації ринків було приділено увагу такими вітчизняними та зарубіжними вченими як Н. Бахвалов [23], І. Белявській [1], І. Буркун [2], В. Готра [5], С. Даниліна [7], Г. Дінз [8], Т. Дяченко [9], С. Кірєєв [11], І. Кривов’язюк [12], В. Лагутін [13], К. Мазаракі [24], О. Міняйло [15], Р. Окрепкий [17], В. Осецький [18], О.Стрішенець [21]. Про те, питання що стосуються методологічних підходів до визначення рівня монополізації ринків потребують подальших досліджень.

Оскільки ринок житлової нерухомості є складовою частиною загального ринку, для нього є характерними всі проблеми української економіки такі, як: нерівномірний розвиток окремих її сегментів, недостатність державних інвестицій, наявність значного тіньового сектора [11].

Будь-який ринок не може нормально існувати без конкуренції. Існування ефективної конкуренції, яка урівноважує інтереси суб’єктів ринкових відносин, стимулює впроваджування нововведень та змагання в усіх сферах діяльності, є однією з основних умов розвитку економіки України. Така конкуренція відкриває нові можливості вдосконалення

виробництва, формує оптимальну структуру ринкового попиту і пропозиції, сприяє оптимізації витрат виробництва.

Конкуренція на ринку є важливою передумовою його існування та розвитку, змушуючи учасників ринку впроваджувати більш ефективні способи виробництва, пропонувати нові концепції та цінові пропозиції, започатковувати роботу в нових сегментах [19].

Як вже нами було відзначено раніше, є різні типи ринків: ринок чистої (досконалої) конкуренції, ринок монополістичної конкуренції, олігополістичний ринок та ринок чистої монополії. Згідно із Законом України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» конкуренція – змагальність підприємств, в той час, як самостійні дії обмежують можливості кожного з них здійснювати вплив на умови за яких здійснюється реалізація товарів та послуг на ринку, в той же час стимулюють виробництво товарів, в яких відчуває потребу споживач [10].

Ринок *чистої вільної конкуренції* характеризується наявністю великої кількості продавців та покупців, жоден з яких не впливає на рівень поточних ринкових цін. Прикладом ринку вільної конкуренції є міжнародні ринки лісу, руд кольорових металів, пшениці, цінних паперів [16].

Для ринку *монополістичної конкуренції* є характерною велика кількість покупців та продавців, які здійснюють угоди за цінами, розміщеними в широкому ціновому діапазоні. Ціна кожного товару визначається попитом та його споживчими характеристиками.

Олігополістичний ринок складається з обмеженої кількості продавців, товари яких можуть характеризуватися своєю однорідністю та взаємозамінністю, а також відмінними один від одного.

Ринок *чистої монополії* – це ринок, де господарює один продавець. Продавець-монополіст під час встановлення цін на продукцію, як правило, володіє значним рівнем свободи. В той же час рівень цінової межі визначається керуючись попитом на свою продукцію.

Загалом, в економічній системі розвинутих країн світу поєднуються між собою різні ринкові важелі державного регулювання, господарського саморегулювання та корпоративного планування, однак слід відмітити, що і їх економіка періодично зазнає кризових явищ. Однією з значущих факторів недосконалої дії механізму поєднання вищезазначених важелів є наявність різного роду монополій в різних господарських сферах. Самуельсоном П.Е. охарактеризовано реальну економіку як поєднання елементів конкуренції з недосконалостями, породженими монополіями [16]. Вивчення сутності конкуренції та механізму її дії дає змогу більш ефективно впливати на розвиток сучасного господарського механізму.

За величиною частки ринку, належної певній фірмі, можемо аналізувати ступінь концентрації ринку. Однак економічна теорія надає цілий ряд більш досконалих вимірників рівня концентрації, до яких належать: коефіцієнт

ринкової концентрації; індекс Херфіндаля-Хіршмана; дисперсія ринкових часток; ентропія ринкових часток; індекс Джині [13; 15].

Таблиця 1

Типи та основні характеристики ринків

Тип ринку	*Кількість суб´єктів ринку*		*Однорідність продукції*	*Замінюваність товарів*	*Взаємозамінюваність суб´єктів ринку*	*Вхід-вихід на ринок*	*Частки суб´єктів на ринку*
	Продавців	*Покупців*					
Досконала конкуренція	Багато	Багато	Однорідна	Повна	Немає	Вільний	Рівні і невеликі
Монополістична конкуренція	Обмежена	Багато	Диференційована	Високий ступінь	Незначна	Обмежений	Домінуюче підприємство і підприємства - аутсайдери з малими частками на ринку
Олігополія	Декілька	Багато	Однорідна або диференційована	Високий ступінь	Значна	Обмежений	Крупні, приблизно рівні
Монополія	Один	Багато	Однорідна	Немає	Немає	Заблокований	100%
Монопсонія	Багато	Один	Незначно диференційована або однорідна	Незначна	Немає	Заблокований	100%

В процесі аналізу ринкової структури часто-густо застосовуються кількісні підходи та методи до оцінки показників рівня його концентрації [22]. Показники концентрації продавців відображають відносні масштаби та кількість підприємств, що працюють в галузі. Чим менше фірм, тим вищим є рівень концентрації. При однаковій кількості фірм на ринках, чим більше відрізняються фірми одна від одної за розміром, тим вищим є рівень концентрації. Але, спочатку слід визначити, що служить показником розміру фірми та межі ринку.

За для визначення розміру (масштабу) підприємства-фірми в якості показника, можуть слугувати показники продажів підприємства в загальному обсязі реалізації, показник рівня зайнятості на підприємстві у межах загальної чисельності задіяного у виробництві персоналу, або ж обсяги частки вартості активів підприємства у загальній вартості активів усіх підприємств. У зв’язку

з обмеженістю статистичних даних для ринку, частка фірми найчастіше оцінюється відношенням кількості товарів, які виробляє фірма, до загальної їх кількості.

Для характеристики показників концентрації на ринку може слугувати показник масштабності найбільших підприємств, що також прийнято називати *пороговою часткою ринку* [22].

Для прикладу, згідно з російським законом 1991 р. «Про конкуренцію і обмеження монополістичної діяльності на товарних ринках», за умови коли частка підприємства-фірми перевищувала на даному ринку поріг у 35%, в такому випадку підприємство включається до Державного реєстру підприємств-монополістів. За більш новою редакцією закону від 1995 року, абсолютним монополістом прийнято вважати підприємство, під контролем якого перебуває понад 65% ринку. Підприємство, доля ринку якого знаходиться в межах 35-65%, також може вважатися як монополіст, за умови якщо органи антимонопольного забезпечення зможуть довести, що воно домінує на ринку, як слідство – зловживає ринковим становищем [22].

В той же час, за умови дослідження показника порогової частки як показника характеризуючого ринкову структуру слід відмітити той недолік, що він використовується по відношенню до певного підприємства та не характеризує безпосередньо структуру ринку певного товару загалом. Для визначення даної мети слугують інші показники [22].

Індекс концентрації ринку. Для аналізу стану конкурентного середовища обчислюють коефіцієнт ринкової концентрації CR_n. Цей коефіцієнт визначається як сума ринкових часток найбільших фірм, діючих на ринку. Характеризує частку декількох найбільш крупних підприємств у відсотках у загальному обсязі ринку.

Від так, коефіцієнт ринкової концентрації – це показник, шо володіє широким спектром застосування та є популярним в багатьох країнах світу для визначення та оцінки структури ринку [15]. Його недолік полягає у тому, що він не враховує інформацію про вплив фірм, що залишилися за межею найбільших, а також не показує, як розподілилися частки продажів між найбільшими учасниками ринку. Цей показник дозволяє відмежувати олігополію від монополістичної та чистої видів конкуренції в галузі. Визначається він як певний відсоток від загальних обсягів продажів в галузі, який припадає на декілька масштабних підприємств-фірм, що ранжовані відносно ринкової частки [15]. Даний показник розраховується за співвідношенням:

$$CR_n = \sum_{i=1}^{n} S_i, i = 1,2,\ldots,n, \qquad (1)$$

де n – кількість найбільших фірм на ринку, для яких розраховується показник; S_i – частка і-ї фірми на ринку (в галузі).

За умови наближення індексу концентрації до значення 100%, ринок можна охарактеризувати високим ступенем монополізації. Якщо ж його значення знаходиться «трохи вище» нуля, в такому випадку його можна розглядати як конкурентний [22].

Також слід відмітити те, що індекс концентрації не враховує ринкові структурні особливості галузі загалом. До прикладу, за умови аналізу двох галузей, в той час як в кожній з них присутні чотири найбільші підприємства виробляють близько 60% усієї галузевої продукції, в такому випадку отримуємо ідентичний індекс концентрації. Тим не менш, становище на ринку може відрізнятися, адже в одній галузі може бути 10 підприємств, в іншій – 100. До того ж і в самому «ядрі» ринку можливий абсолютно різний розподіл часток. На кшталт, чотири фірми по 15% (рівнозначний розподіл) або 35%, 10%, 10%, 5% – домінантна позиція одного підприємства над іншими [22].

Індекс концентрації прийнятний лише, як «грубий» фактор, що демонструє наявність в галузі невеликого числа підприємств позиції яких є домінуючими, що і відрізняє олігополістичну від монополістичної та досконалої видів конкуренції, або ж в ролі додаткового показника, що застосовується одночасно з іншими показниками рівня концентрації на ринку [22].

В.Г. Шеферд охарактеризував всі американські ринки по чотирьохдольному (CR_4) коефіцієнту концентрації, розділивши їх на чотири групи [5]: чиста монополія (CR_4 □ 100%); домінуючі фірми (50% < CR_4 < 90%); обмежена олігополія (CR_4 > 60%); ефективна конкуренція (CR_4 < 40%).

Одним з найголовніших завдань регулювання конкурентних відносин на шляху створення ефективного конкурентного середовища на ринках житла є здійснення жорсткого контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції. Тому в Україні, на відміну від зарубіжних країн, більш жорстко визначається частка суб'єктів господарювання, яка визнається монопольною. Відповідно до норм Закону «Про захист економічної конкуренції», ринкова частка одного суб'єкта господарювання, що перевищує 35%, трьох, що перевищує 50%, і п'яти, що перевищує 70%, є однією з умов, за наявності якої становище суб'єкта господарювання на ринку може бути визначене як домінуюче [7; 12].

Індекс Лінда. Недосконаліть індексу концентрації для характеристики концентрації виробництва та економічної конкуренції пов'язана з тим, що він не відображає розподілу часток ні всередині групи найбільших фірм, ні між фірмами-аутсайдерами. З метою вирішення зазначеної проблеми, в країнах Європейського союзу застосовується індекс Лінда (IL), який свого часу було запропоновано співробітником Комісії Європейського Союзу в Брюсселі – Ремо Лінда. Даний індекс, як і індекс концентрації, слід застосовувати в

розрахунку лише до кількох найбільших підприємств, що за своєю суттю не враховує становище «біля» ринку. Однак, на відміну від індексу концентрації, індекс Лінда за своїм призначення орієнтований на врахування відмінностей в «центрі (ядрі)» ринку [22]. Індекс Лінда дозволяє визначити кількість фірм і які саме з них займають лідируючі позиції на ринку. Для реалізації цієї мети індекс розраховується поетапно: на початок – для двох найбільших підприємств, потім – для трьох, і так до тих пір, поки не буде порушено безперервність функцій (тенденція зниження індексу не буде змінено на тенденцію його наступного збільшення) [17]. Дане порушення безперервності ілюструє, що останнє додане до розрахунку підприємство володіє значно меншою часткою ринку, ніш будь яке з попередніх підприємств [22].

Для двох найбільших фірм він дорівнює процентному відношенню їх ринкових часток:

$$IL_2 = \frac{S_1}{S_2} x100\%. \quad (2)$$

Якщо $S_1 = 50\%$, $S_2 = 25\%$, то $IL_2 = 200\%$.

Для трьох найбільших фірм індекс Лінда визначається за формулою:

$$IL_3 = \frac{1}{2}\left[\frac{S_1}{(S_2 + S_3)/2} + \frac{(S_1 + S_2)/2}{S_3}\right] x100\%. \quad (3)$$

Для чотирьох фірм індекс Лінда дорівнює:

$$IL_4 = \frac{1}{3}\left[\frac{S_1}{(S_2 + S_3 + S_4)/3} + \frac{(S_1 + S_2)/2}{(S_3 + S_4)/2} + \frac{(S_1 + S_2 + S_3)/3}{S_4}\right] x100\%. \quad (4)$$

Зменшення індекса Лінда при додаванні фірм означає, що ядро ще не сформоване. У випадку, якщо ядро ринку утворює одна фірма, індекс при додаванні другої і третьої фірми буде підвищуватися. Наприклад, якщо індекс Лінда для одної фірми дорівнює 250, для двох фірм – 200, для трьох фірм – 150, а для чотирьох фірм 220, це означає, що «ядро» ринку утворюють перші три фірми.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана. В Сполучених Штатах Америки ще з 1982 року державна служба статистики в повній мірі відмовилася від використання індексу концентрації, а в процесі реалізації державної антимонопольної політики почали використовувати індекс Херфіндаля-Хіршмана (HHI). Даний показник також можливо розглядати як своєрідний індекс концентрації, про те, він визначає не частку ринку, що перебуває під контролем декількох

найбільших компаній, а розподіл «ринкового володіння» між усіма суб'єктами певного ринку [22].

Розрахунок даного показника здійснюється у відсотках як сума квадратів ринкових часток всіх суб'єктів на ринку в загальному його обсязі:

$$HHI = \sum_{i=1}^{n} S_i^2 , \quad (5)$$

де S_i – частка і-ї фірми в галузі, в %; n – кількість фірм в галузі, часто беруть $n = 50$. При цьому ринкові частки фірм можуть виражатися в частках або у відсотках. У першому випадку ННІ буде набувати значення від 0 до 1, у другому – від 0 до 10 000.

Якщо число фірм більше одиниці, то може *ННІ* приймати значення від 0 до 10 000 (до 1) в залежності від розподілу ринкових часток. У випадку досконалої конкуренції, за умови як на ринку безліч продавців, кожен з яких володіє незначною часткою ринку, індекс Херфіндаля-Хіршмана буде наближатися до нуля, За умови, якщо ж на ринку здійснює свою діяльність лише одне підприємство-монополіст, значення ННІ буде рівним 1 (або 10000). Для ринку з високим рівнем конкуренції, де умовно, діють 100 підприємств, частка кожного з яких відповідає значенню в 1%, ННІ буде рівним 100 (або 0,01). Ринок на якому діють 10 підприємств з ідентичним обсягом ринкових часток дасть величину що дорівнюватиме 1000 (або 0,1). Від так, ніж більшим є значення індексу ННІ, тим вищим є рівень концентрації на ринку продавців, і навпаки, ніж меншого значення набуває індекс ННІ, тим потужнішим є рівень конкуренції на ринку та меншою концентрація і влада підприємств на ринку [17].

Індекс Херфіндаля-Хіршмана використовується в США в якості орієнтиру для визначення можливості злиття фірм [4]. Згідно зі змістом американської Директиви з питань горизонтальних злиттів, оновленою 19 серпня 2010 року, якщо індекс Херфіндаля-Хіршмана є меншим за 1500, ринок вважається низькоконцентрованим, і будь-яке злиття безперешкодно допускається і не потребує нотифікації. Якщо індекс *ННІ* перебуває в межах від 1500 до 2500, тоді ринок вважається помірно концентрованим [15]. Якщо ж індекс *ННІ* перевищує межу 2500 – ринок вважається висококонцентрованим. У цьому випадку злиття фірм дозволяється лише тоді, коли в результаті злиття індекс Херфіндаля-Хіршмана збільшиться менше ніж на 50 пунктів; за умови збільшення індексу від 50 до 100 пунктів, призначається додатковий контроль та перевірка; за умови якщо ж збільшення ННІ становить більше 100 пунктів – злиття є забороненим [22]. До того ж, економістами було доведено наявність кореляції між індексом ННІ та індексами кореляції що дозволяє зробити певні маркетингові висновки відносно ринкової структури, типології, конкурентного становища та рівня монополізації ринку (див. табл. 2) [1; 17].

Таблиця 2

Показники інтерпретації взаємозв'язку між HHI та CR

Значення HHI	Мінімально можлива кількість учасників ринку (тип ринку)	Максимально можлива частка найбільших продавців, %			
		CR_1	CR_2	CR_3	CR_4
500	20 – ринок досконалої конкуренції	22	31	39	44
1000	10 – ринок досконалої або монополістичної конкуренції	31	44	54	63
1800	6 – ринок монополістичної конкуренції з наближенням до олігополії	42	60	72	85
3000	4 – олігополія з наближенням до монополії	54	75	95	100
5000	2 – монополія	70	100	100	100

*Побудовано автором на основі джерела: [17].

Одним з основних недоліків індексу HHI є те, що точність його розрахунку вимагає наявності повної аналітичної бази відносно всіх ринкових учасників, збір якої, в умовах сьогодення часто буває ускладненим [17].

Дослідження впродовж останніх років дозволило виявити пряму залежність концентрації процесів виробництва окремо обраної для дослідження країни від стадії консолідації як національних корпорацій, так і корпорацій інших держав.

Американськими вченими Г. Дінзом, Ф. Крюгером, С. Зайзелем вперше була введена в наукове застосування концепція кривої консолідації, відповідно до якої процес консолідації в різних галузях здійснюється з різною інтенсивністю і з різним ступенем, що характеризується різною часткою концентрації трьох найкрупніших компаній галузі [8].

Згідно з цією концепцією, процес галузевої консолідації проходить чотири стадії: початкову; зростання; спеціалізація; рівноваги; альянсів *(*див. табл. 3).

Таблиця 3

Стан світової галузевої концентрації

Стадії консолідації	Початкова	Зростання	Спеціалізація	Рівноваги і альянсів
1	**2**	**3**	**4**	**5**
Коефіцієнт концентрації трьох найбільших товаро-виробників	До 30 %	До 35 %	35-75 %	75 %

продовження табл. 3

Галузі	текстильна промисловість, будівництво, послуги, страхування.	хімічна промисловість, банки, пивоварні заводи, продаж автозапчастин виробництво, паперу, ресторани, фармацевтика.	виробництво вугілля, молочних продуктів, двигунів, роздрібна торгівля, металургія, автомобілебудування, шинна промисловість, літакобудування, суднобудування.	виробництво алюмінію, цементу, добування і переробка залізної руди, переробка нафти, виробництво взуття, виробництво безалкогольних напоїв, тютюнова промисловість
Тривалість стадії	До 5 років	До 7 років	До 5 років	До 5 років

**Побудовано автором на основі джерела: [18].*

Як видно з табл. 3, міжнародний ринок будівництва характеризується низьким рівнем концентрації та високим рівнем конкуренції.

Індекс HHI як показник рівня концентрації напряму пов'язаний з *показником монопольної влади Лернера.* Дана властивість широко використовується в економічних дослідженнях [17; 22]. В курсі мікроекономіки індекс, який характеризує монопольну владу, розглядається як певна величина, ціна якої перевищує граничні витрати:

$$L = P - \frac{MC}{P} = -\frac{1}{e_D}, \tag{6}$$

де P – ціна одиниці продукції, MC – граничні витрати, пов'язані з виробництвом додаткової одиниці продукції, e_D – еластичність попиту по ціні продукції даної фірми. Чим більший розрив між P і MC, тим більшим є ступінь монополізації ринку. Величина L знаходиться в інтервалі між 0 і 1. При досконалій конкуренції індекс Лернера дорівнює 0.

Значення індексу Лернера можна на пряму пов'язати з індексом HHI для олігополістичного ринку, допустивши, що його описано моделлю Курно [22]. В даному випадку для окремого підприємства індекс Лернера обчислюватиметься за формулою (показник монопольної влади):

$$L_i = -s_i / e_D, \tag{7}$$

де s_i – ринкова частка фірми; e_D – показник еластичності ринкового попиту [22]. В такому випадку середній індекс для галузі (у випадку, коли вагами слугують частки підприємств на ринку):

$$L = - HHI / e_D . \quad (8)$$

Слід відмітити, що також існує залежність індексу Лернера від рівня концентрації з врахуванням узгодженості цінової політики підприємств [17; 22]:

$$\text{для фірми - } L_i = - b / e_D - (1- b)\, k_i / e_D; \quad (9)$$

$$\text{для галузі - } L = - b / e_D - (1 - b)\, HHI / e_D, \quad (10)$$

де b – показник узгодженості цінової політики фірм (ступінь змови), що приймає значення від 0, що відповідає взаємодії фірм за Курно, до 1, що відповідає випадку картельної угоди. Чим вище показник узгодженості цінової політики, тим менше залежність індексу Лернера для фірми від її частки на ринку, а для галузі – від рівня концентрації продавців [17; 22].

Для більш глибокої оцінки нерівномірності розподілу часток ринку інколи використовуються специфічні показники – коефіцієнт ентропії, індекс дисперсії ринкових часток. При визначенні рівня монопольної влади фірм у світовій практиці використовуються також коефіцієнт Джині і крива Лоренца [17; 22]. Така велика кількість індексів та коефіцієнтів, які характеризують рівень концентрації ринку, говорить, з одного боку, про складність об'єкта дослідження, а з іншого – про відсутність єдиної методики, яка розв'язувала б поставлене завдання. Ця обставина є причиною того, що досі економісти розробляють нові індекси або модифікують старі [17].

Показник дисперсії ринкових часток оцінює ступінь відхилення ринкової частки кожного забудовника від середньої ринкової частки. Дисперсію ринкових часток розраховують за формулою [15]:

$$\sigma^2 = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left(S_i - \frac{1}{n}\right)^2 , \quad (11)$$

де S_i – частка i-ої фірми, n – загальна кількість фірм на ринку.

Чим меншим є показник дисперсії ринкових часток σ^2, тим однорідніші є розміри підприємств (фірм) і частки господарських суб'єктів на ринку, тим нижчий рівень концентрації. І навпаки, ніж більшою є величина дисперсії, тим нерівномірнішим є ринок, тим слабшою є конкуренція і сильнішою влада

на ньому великих за розміром підприємств [9; 15]. Значення індексу HHI пов'язане з показником дисперсії часток фірми на ринку співвідношенням

$$HHI = n\sigma^2 + 1/n\,. \tag{12}$$

Для визначення ступеня нерівномірності розподілу ринкових часток між учасниками ринку використовується також коефіцієнт варіації:

$$v = \frac{\sigma}{\overline{S}} \cdot 100\%\,. \tag{13}$$

Тут $\overline{S} = \frac{1}{n}$ – середня ринкова частка. В табл. 4 представлена шкала визначення ступеня однорідності сукупності залежно від значень коефіцієнта варіації. Чим вищою є нерівномірність розподілу ринкових часток, тим при інших рівних умов більш концентрованим є ринок. Величина коефіцієнта варіації свідчить про інтенсивність варіаційної ознаки і, відповідно, про однорідність складу сукупності, що досліджують. Чим більше значення коефіцієнта варіації, тим різноманітніше коливається значення ознаки навколо середнього значення, і тим більша неоднорідність сукупності.

Таблиця 4

Шкала визначення однорідності сукупності [6]

V	Ступінь однорідності сукупності
До 30%	Однорідна
30% - 70%	Середня
70% і більше	Неоднорідна

Ще одним показником ступеня нерівномірності розподілу ринкових часток є *індекс ентропії*. Індекс ентропії показує середнє значення логарифма величини, зворотної до ринкової частки, зважене по ринкових частках фірм:

$$E = \sum_{i=1}^{n} S_i \ln\left(\frac{1}{S_i}\right). \tag{14}$$

Коефіцієнт ентропії є показником, зворотним до концентрації: чим вище його значення, тим нижча концентрація продавців на ринку, тим, відповідно, нижча їх можливість впливати на ринкову ціну [7]. Якщо значення індексу ентропії знаходиться в інтервалі від 0 до 0,5, це означає, що ринок є монополізованим, або близьким до одноосібної монополізації. Якщо значення індексу ентропії знаходиться в інтервалі від 0,5 до 2,0, йдеться про

олігополістичний ринок. Якщо значення індексу перевищує 2,0, це свідчить про високий рівень конкуренції на даному ринку.

Крива Лоренца є традиційним інструментом вимірювання ступеня нерівності у розподілі доходів населення чи розподілу багатств. З часом цей інструмент почав використовуватися для оцінки ступеня концентрованості різних ринків. Крива Лоренца показує, яка частина загального випуску продукції припадає на певну частку підприємств, які розподілені по різних групах у залежності від розмірів доходів.

Кількісною інтерпретацією кривої Лоренца є *коефіцієнт Джині G*, який відображає характер розподілу всієї суми доходів населення (фірм) між окремими його групами. Його величина може коливатися в межах значення 0-1. Зумови ж рівномірного поділу доходів коефіцієнт наближається до 0. Ніж вищим є рівень значення показника, тобто ні ближчим є воно до 1, тим більш нерівномірними є розподілені доходи на ринку серед суспільства.

В основу коефіцієнта Джині покладено розрахунок який здійснюється з використанням кривої Лоренца, є ідея, що крайніми позиціями при розподілі благ чи доходів між окремим групами осіб є егалітарні. Мається на увазі те, що всі, хто приймає участь в процесі розподілу отримують рівні частки. І антиегалітарне – коли один учасник процесу розподілу отримує всі блага. У першому випадку прослідковується повна рівність, в другому ж, абсолютна нерівність в процесі розподілу.

Розрахунок коефіцієнта Джині здійснюється на основі даних про розподіл домогосподарств (фірм) за рівнем середнього на домогосподарство (фірму) доходу. Щоб зобразити криву Лоренца на осях координат з відсотковою шкалою від 0 до 100 відкладаються кумулятивні (накопичені) результати розподілів: на горизонтальній осі – квантилі осіб, що отримують дохід, на вертикальній – квантилі отриманих доходів [14].

За рівномірного розподілу доходів кожна група населення (фірма) мала б однакову частину доходів. На графіку це зображується діагоналлю квадрата і є лінією рівномірного розподілу (див. рис. 1). За нерівномірного розподілу «лінія концентрації» являє собою криву, вгнуту вниз. Ніж більш значущим є відхилення кривої Лоренца від діагоналі квадрата, тим більш не рівномірно є розподіленими доходи на ринку серед суспільства.

Коефіцієнт Джині допомагає виявити середню різницю в доходах між двома отримувачами. На кшталт, за умови якщо коефіцієнт Джині дорівнюватиме значенню 0,2, в такому випадку це означитиме, що середня різниця в доходах отримувачів, що належать до цієї сукупності, становитиме 40% відносно середнього доходу сукупності. В розвинених країнах значення коефіцієнту Джині становить 0,25-0,35, в слаборозвинених – 0.70-0.80.

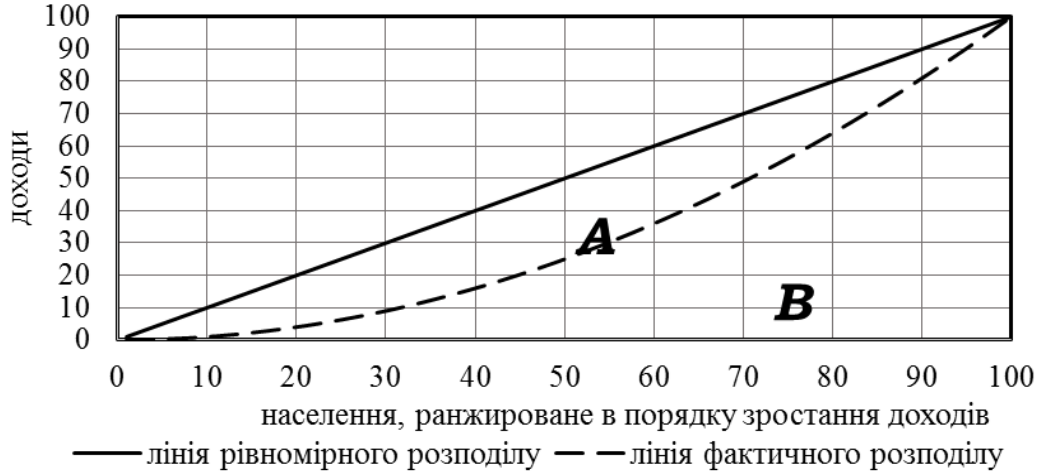

Рис. 1. Крива Лоренца

Коефіцієнт Джині являє собою відношення площі сегмента *A*, створеного кривою Лоренца, і лінії рівномірного розподілу до площі трикутника *A + B* нижче лінії рівномірного розподілу: *G = A / (A + B)*. Наприклад, якщо площа криволінійного сегмента *A* становить 12 000 одиниць, то коефіцієнт Джині дорівнює *G = 12 000 / 50 000 = 0.24*. Тут *A + B = 50 000* – площа нижнього трикутника, який є половиною квадрата. Для розрахунку площі нижнього сегмента *B* можна використати наближений метод трапецій [4].

$$B = \frac{h}{3}\left(S_0 + 4S_1 + 2S_2 + 4S_3 + \ldots + 4S_{n-1} + S_n\right). \qquad (15)$$

Тут S_i – і – е значення ординати кривої Лоренца. Кількість значень *n* повинна бути парною. Площу сегмента *A* розраховують за співвідношенням:

$$A = \frac{1}{2} - B. \qquad (16)$$

Висновки

Отже, авторами було досліджено, систематизовано та запропоновано цілий ряд методологічних підходів до оцінки рівня конкуренції ринках, на кшталт методики побудови інтегральних індексів будівельного ринку; а також методологічних підходів до визначення рівня монополізації регіональних ринків житлової нерухомості: індексу концентрації ринку; індексу Лінда індексу Херфіндаля-Хіршмана; показника монопольної влади Лернера; показника дисперсії; індексу ентропії; кривої Лоренца.

Література

1. Беляевский̆ И. К. Маркетинговое исследование : учеб. пособие. МГУ экономики, статистики и информатики. М. : Финансы и статистика, 2004. 414 с.
2. Буркун І. Г. Організаційно-економічні засади функціонування регіонального ринку житлової нерухомості : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.05. Харків, 2011. 21 с.
3. Буркун І. Г. Особливості розвитку і проблеми функціонування регіональних ринків житлової нерухомості. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 66–69.
4. Вулфел Ч. Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. Самара, 2003. – 1584 с.
5. Готра В. В. Управління формуванням конкурентного середовища підприємств сфери послуг : дис. … канд. екон. наук : 08.00.04. Мукачево, 2009. 196 с. URL: http://diplomukr.com.ua/upload/21098.doc (дата звернення: 16.02.18).
6. Гурова Д. Д. Стратегічний аналіз діяльності підприємств туристської сфери. *Економіка*. *Управління*. *Інновації*. 2013 р. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_20 (дата звернення: 16.02.18).
7. Даниліна С. О. Система показників концентрації економіки. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. пр. ; ред. М. І. Звєряков; Одеський держ. екон. ун-т. Одеса, 2010. Вип. 39. С. 224–230.
8. Динз Г., Крюгер Ф., Зайзель С. К победе через слияние. Как обратить отраслевую консолидацию себе на пользу. URL: https://f.ua/statik/files/products/515946/k-pobede-cherez-slijanie-kak-obratit-otraslevuyu-konsolidaciyu-sebe-na-polzu_1374.pdf (дата обращения: 19.02.18).
9. Дяченко Т. А. Теоретико-методичні засади оцінки конкурентного середовища та конкурентної позиції підприємства на ринку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. С. 203–208.
10. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 21. Ст. 296.
11. Кірєєв С., Куць Т. Стан конкурентного середовища в економіці України. *Вісник Антимонопольного комітету України*. *Конкуренція*. 2013. № 1. С. 35–39.
12. Кривов'язюк І. В., Цимбалюк І. О. Механізм регулювання конкурентних відносин на регіональних сировинних ринках : монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2009. 2015 с.
13. Лагутін В. Д., Бакалінська О. О., Вертелєва О. В. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 320 с.

14. Методологія : Коефіцієнт Джині. URL: http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/56-k/3600-koefitsient-dzhini.html (дата звернення: 19.02.18).
15. Міняйло О. І., Бур'ян А. М. Сучасний стан конкуренції на первинному ринку нерухомості м. Києва. *Бізнес Інформ*. 2016. № 4. С. 126–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_4_20 (дата звернення: 19.02.18).
16. Мочерний С. В. Економічна теорія : посібник. Київ : Академія, 2001. 656 с.
17. Окрепкий Р. Б., Мигаль О. Ф. Методичні аспекти використання кількісних індикаторів концентрації товарного ринку та ступеня його монополізації. *Укр. журн. приклад. економіки*. 2016. Т. 1, № 4. С. 81–88.
18. Осецький В., Марченко В. Конкцентрація в галузях харчової промисловості України та можливості її зміни в результаті світових процесів консолідації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 99. С. 85–89.
19. Павлов К. В., Стрішенець О. М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету*. *Економіка* : зб. наук. пр. Ужгород, 2016. Вип. 1, Т. 2. С. 35–38.
20. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія. Рівне : НУВГП, 2013. 250 с.
21. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету*. *Серія «Економіка»* : зб. наук. пр. 2016 р. Ужгород, 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 35–38.
22. Цены и ценообразование : учеб. для вузов. / под ред. В. Е. Есипова. 3-е изд. СПб. : Питер, 2000. 464 с.
23. Численные методы / Н. С. Бахвалов и др. 6-е изд. М. : БИНОМ, 2008. 636 с.
24. Mazaraki A., Lagutin V. Domestic market of Ukraine in an unstable global economy. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. № 6. С. 9–24. Available from: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2014_6_3 [Cited 2018, 21 Febr.] (дата звернення: 15.11.2018).
25. Pavlov K. Competitive features in market structure of housing property with regard to regional definitions. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Numder 4. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. 191–198 pages.

Ольга Осадча, Павло Гришкевич

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Вступ

Усвідомлення проблем забезпечення стійкого розвитку у світі у розрізі трьох його основних компонентів – екологічного, економічного та соціального зумовлює зростання інтересу до проблеми забезпечення стійкого розвитку суб'єкта господарювання та створення високого потенціалу для його зростання у майбутньому. Відповідно, створення умов для стійкого розвитку стає метою функціонування підприємства, досягнення якої передбачає не лише ліквідацію можливих загроз появи кризових явищ, але й безперервну підтримку сталого та економічно ефективного розвитку, формування безпечної стратегії розвитку суб'єкта господарської діяльності.

Науковому осмисленню завдання щодо забезпечення економічної безпеки підприємства присвячено значну кількість праць, розроблено досить багато наукових теорій. Трактування понять «економічна безпека підприємства» або «фінансова безпека підприємства» зустрічається у працях багатьох сучасних науковців пострадянського простору (І. Бланка, Л. Гончаренко, О. Вишневської, З. Варналія, М. Зацеркляного, О. Мельникова, О. Кириченко, Л. Запорожцевої та ін.). При цьому слід відмітити відсутність системного підходу щодо визначення базових категорій, які формують тезаурус у сфері забезпечення економічно безпечного розвитку суб'єкта господарської діяльності. Існує необхідність формування цілісної концепції щодо забезпечення стійкого безпечного розвитку підприємства, що вимагає розробки методичного інструментарію оцінювання складових безпечного розвитку суб'єкта господарювання, пошуку ефективних управлінських рішень по їх посиленню та оптимізації.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів економічно безпечного функціонування підприємства, що передбачає виконання наступних завдань: систематизувати наукові підходи і розкрити економічний зміст поняття «економічна безпека підприємства»; запропонувати концептуальну схему щодо забезпечення сталого розвитку суб'єкта господарювання, дослідити зовнішні та внутрішні ризики безпечного розвитку.

Цікавим є той факт, що у міжнародному науковому просторі поняття «економічної безпеки» («economic security») застосовується для характеристики приватних осіб, громади чи держави в цілому, і не є ознакою бізнес-структур. Трактування економічної безпеки має яскраве соціальне забарвлення, адже вона визначається як здатність стабільного забезпечення

своїх основних потреб окремими особами, домогосподарствами або громадами. Зазначені основні потреби можуть відрізнятися залежно від фізичних потреб людини, навколишнього середовища та пануючих культурних стандартів, однак найголовнішими з них є: харчування, житло, одяг та гігієна, основні засоби, необхідні для заробітку, а також витрати, пов'язані з охороною здоров'я та здобуттям освіти [6]. Це підтверджує і той факт, що навіть у структурі Міжнародного комітету червоного хреста є підрозділ економічної безпеки, до завдань якого належить пошук постраждалих від різноманітних криз і конфліктів та забезпечення захисту життя, відновлення засобів для існування.

У вітчизняних нормативних документах відсутнє трактування поняття «економічна безпека», однак у Законі України «Про національну безпеку України» охарактеризовано поняття «національна безпека» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Окрім цього розкрито зміст понять «державна безпека» та «громадська безпека і порядок». Зокрема, під державною безпекою мається на увазі захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Громадська безпека визначається як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз [3].

Економічна безпека функціонування підприємства залежить від його здатності задовольняти фінансові та соціально-екологічні потреби зацікавлених сторін, причому державні інтереси у даній ієрархії завжди стоять на першому місці. Також економічна безпека підприємства відображає потенційні можливості виробництва продукції (виконання робіт чи надання послуг) на основі збалансованого та ефективного використання ресурсів в умовах нестабільної економіки.

Можна стверджувати, що економічна безпека підприємства – це стан захищеності його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки), який формується адміністрацією і колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру [1].

Змістове наповнення поняття «економічна безпека підприємства» змінювалося з розвитком економічної думки і зміною політичних та соціально-економічних умов функціонування суб'єктів господарської діяльності. Спочатку економічна безпека підприємства розглядалася як

створення умов для збереження комерційної таємниці, приховування внутрішньої інформації від конкурентів. Згодом вплив зовнішнього середовища на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання став сильнішим, що вплинуло на переосмислення трактування поняття «економічна безпека підприємства» як здатність протистояти негативному впливу зовнішнього середовища, яке є нестабільним в умовах ринкової економіки. З часом трактування досліджуваного поняття стає дедалі ширшим – це можливість забезпечення його сталого розвитку в різноманітних, в тому числі і в несприятливих умовах, які утворюються в зовнішньому середовищі незалежно від особливостей фінансово-господарської діяльності підприємства, масштабу і характеру внутрішніх змін. Таким чином, економічна безпека підприємства – це не тільки захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а й здатність швидко усувати різні загрози та пристосовуватися до існуючих умов.

Зважаючи на посилення тенденцій до глобалізації та інтеграції у світовому економічному та науковому просторі, прийняття у 2015 році Генеральною Асамблеєю ООН резолюції «Перетворення нашого світу: порядок денний в області сталого розвитку до 2030 року» [5] вважаємо за доцільне замість поняття «економічна безпека підприємства» використовувати поняття «безпечний розвиток суб'єкта господарської діяльності», який буде враховувати завдання та цілі по побудові сталого розвитку як на рівні окремої господарської одиниці, так і на глобальному рівні.

Безпечний розвиток суб'єкта господарської діяльності – це найоптимальніший стан економіки підприємства, його безперервний сталий розвиток, який досягається при захищеності його діяльності від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, інших дестабілізуючих факторів.

Безпечний розвиток підприємства реалізується шляхом послідовного вирішення наступних завдань, які ми сформували аналогічно крокам циклу Демінга, зважаючи на те, що забезпечення сталого розвитку суб'єкта господарської діяльності є безперервним процесом, як і удосконалення якості продукту та виробничих процесів згідно циклу PDCA (див. рис. 1).

Для формування стратегії безпечного розвитку підприємства необхідно ідентифікувати фактори загроз його економічній безпеці. Методологія забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності ґрунтується на положенні, що внутрішні загрози проявляються винятково за детермінантами мікрорівня, а зовнішні – за детермінантами як мікро-, так і макрорівня. Зокрема, до зовнішніх загроз економічній безпеці та сталому розвитку підприємства належать зміна фінансового стану в країні та світі, векторів геополітичних відносин, розвиток нових технологій, який може вплинути на зміну ринку продукту досліджуваного суб'єкта господарської діяльності. Однак значно сильніший вплив на безпечний розвиток підприємства чинять внутрішні фактори загроз. З метою систематизації

загроз безпечному розвитку підприємства вважаємо за доцільне виокремити внутрішні загрози за трьома основними детермінантами – фінанси, персонал та контрагенти.

Рис. 1. Концептуальна модель забезпечення сталого розвитку підприємства*

*розроблено авторами

Таблиця 1

Загрози та внутрішні детермінанти забезпечення сталого розвитку підприємства*

Внутрішні детермінанти розвитку підприємства	**Загрози безпечного розвитку підприємства**
1	**2**
Фінанси	Неефективна кредитна політика щодо дебіторсько-кредиторської заборгованості
	Зростання боргів внаслідок уповільнення інкасації дебіторської заборгованості
	Зменшення доходності
	Неплатоспроможність підприємства
	Втрата ліквідності
	Зниження ефективності діяльності, здатності до самоокупності та розвитку
	Втрата фінансової самостійності
	Скорочення ринкової вартості підприємства

продовження табл. 1

Персонал	Нестабільність кадрового складу
	Неефективна організація праці
	Відсутність інвестицій у підвищення кваліфікації персоналу, його перепідготовку
	Неефективна система мотивації
	Необґрунтовані та неефективні управлінські рішення
Контрагенти	Нестабільне фінансове становище контрагента
	Негативна інформація щодо відповідальності, серйозності намірів, відкритості контрагента
	Негативна кредитна історія або відсутність інформації про неї
	Участь контрагента у судових справах
	Низька якість договору про співпрацю (не обумовлені суттєві умови та гарантії, зокрема, строки погашення заборгованості, штрафні санкції при недотриманні умов договору, тощо)
	Ймовірність реорганізації чи ліквідації контрагента в найближчому майбутньому

**узагальнено авторами на основі [2, с. 23-24]*

Внутрішні загрози безпечному розвитку підприємства, які зумовлені діями персоналу, неправильною організацією фінансів чи співпраці з контрагентами, є свідченнями загроз нераціональної організації бізнес-процесів підприємства. Бізнес-процеси не виокремлюються як внутрішні детермінанти розвитку підприємства, оскільки вони знаходяться всередині системи і можуть контролюватися шляхом відстеження загроз, пов'язаних із вищевказаними внутрішніми детермінантами.

Складні економічні умови функціонування вітчизняних підприємств збільшують ймовірність виникнення наступних зовнішніх і внутрішніх загроз: рейдерство, викрадення інформації, яка є комерційною таємницею, вимагання грошей, загроза нанесення матеріальної шкоди, промисловий шпіонаж, банкрутство обслуговуючих банків, припинення надходження коштів від контрагентів через погіршення їхнього фінансового стану.

Суттєву роль у діяльності підприємства відіграє його персонал як основний ресурс розвитку суб'єкта господарювання. Саме він може забезпечити зростання доходів та збільшення прибутку, але при цьому слід зважати й на те, що досить часто він виступає джерелом внутрішніх загроз сталого безпечного розвитку.

Механізм забезпечення безпечного функціонування підприємства покликаний забезпечувати створення умов, що мотивують ефективну діяльність всіх елементів підприємства, високий ступінь узгодженості суспільних корпоративних і особистих потреб та інтересів. Він повинен

сприяти забезпеченню економічної безпеки на вході і виході з системи, створити надійні умови функціонування керуючої і керованої систем.

Механізм безпечного розвитку підприємства являє собою сукупність:

- філософії економічної безпеки підприємства;
- функцій, що реалізують процес управління безпечним розвитком;
- ресурсне забезпечення механізму;
- цільова спрямованість, що містить основні організаційні форми та економічні інструменти, необхідні для забезпечення функціонування та безпечного розвитку підприємства.

Теоретико-філософська складова є фундаментом формування механізму безпечного розвитку. Філософія економічної безпеки – система переконань в системі підприємства, що містить образ мислення і зобов'язання кожного працівника виконувати свої посадові функції відповідно до вимог безпеки. Філософія повинна бути викладена, узгоджена, затверджена і доведена до кожного працівника.

Цільова складова розкриває зміст механізму по окремих елементах підприємства – це сукупність взаємопов'язаних організаційних форм і економічних методів і інструментів, які дозволяють підприємству безперервно функціонувати в умовах динамічності середовища, досягаючи і зберігаючи заплановані параметри і результати за допомогою реалізації процедур забезпечення безпечного розвитку, регульованих зовнішніми і внутрішніми нормами і правилами.

Складова ресурсного забезпечення механізму безпечного розвитку включає в себе науково-методичне, інформаційне, організаційно-правове, матеріально-технічне, кадрове та фінансове забезпечення. Найістотнішим елементом механізму є адміністративно-економічні інструменти, які приводять в дію механізм забезпечення безпечного розвитку підприємства.

Можна виділити три рівні адміністративно-економічних інструментів управління безпечним розвитком підприємства: загальнодержавний, регіональний і рівень господарюючого суб'єкта.

До адміністративних інструментів загальнодержавного і регіонального рівня належать: законодавче регулювання, ліцензування, квотування, нормування, лімітування, інспектування.

До економічних інструментів загальнодержавного і регіонального рівня прямого впливу слід віднести: держзамовлення, дотації, цільове фінансування, а до інструментів непрямого впливу податкові ставки, пільги, відстрочення платежів; кредитно-грошові (облікова ставка НБУ, норми обов'язкового резервування, лізинг, кредитні пільги, операції державних установ на ринку цінних паперів); валютні (обмінний курс); митні (збори, державні мита, пільги); інвестиційні (амортизація, прибуток, державні гарантії інвестора).

На рівні господарюючого суб'єкта можна виокремити наступні адміністративно-економічні інструменти управління безпечним розвитком:

діагностика, контролінг, планування, нормування, матеріальне стимулювання та інші. Однією з форм такого управління є організація системи контролінгу, яка передбачає постановку цілей щодо безпечного розвитку підприємства підприємства, поточний збір та обробку інформації для прийняття управлінських рішень, здійснення функцій контролю відхилень фактичних показників від планових, а також підготовку рекомендацій для прийняття управлінських рішень. Контролінг є своєрідним інструментом саморегулювання підприємства, що забезпечує зворотний зв'язок в системі управління. Координуючи, інтегруючи і направляючи діяльність всієї системи управління підприємства на досягнення поставлених цілей, контролінг виконує функцію інструменту «управління управлінням» і є синтезом планування, управлінського обліку, контролю, діагностики, організації інформаційних потоків.

До адміністративних інструментів відносяться різні постанови, норми і дозволи, однак в умовах ринкової економіки їх слід застосовувати з великою обережністю. Критеріями визначення меж державного втручання в виробничі системи можуть служити: ефективність функціонування, забезпечення впливу на перебіг економічних процесів, ефективність бюджетної політики. Державне регулювання повинно прагнути до об'єктивної оцінки власної сумісності з ринком і конкуренцією і знаходити шляхи досягнення ефективної взаємодії. Тому, на нашу думку, найбільше поширення мають отримати такі фінансові інструменти, як субсидії, пільгове оподаткування, державні витрати на інфраструктуру. Слід мати на увазі, що фінансова допомога, особливо, якщо вона застосовується у великих розмірах, може чинити надзвичайно сильний вплив на виробничу систему.

Економічно безпечний розвиток підприємства неможливий без розширеного відтворення основного капіталу. Цей процес повинен знайти своє відображення в неухильному підвищенні технічної, енергетичної та інформаційної озброєності виробництва, оснащеності всіх галузей господарського комплексу передовою технікою і, в кінцевому підсумку, служити стійкою основою інтенсивного типу розширеного відтворення.

Слід особливо підкреслити, що розширене відтворення основного капіталу здійснює довготривалий вплив на всі аспекти функціонування суб'єкта господарювання, так як є фундаментом його перспективного розвитку. Основною умовою розширеного відтворення основного капіталу є значні капітальні вкладення, здійснювані паралельно з процесом поліпшення використання діючого обладнання. Важливим кількісним показником, який характеризує наявність розширеного відтворення основного капіталу, є значна величина капітальних вкладень в порівнянні з сумами амортизаційних відрахувань, оскільки амортизаційні відрахування дозволяють здійснювати лише просте відтворення.

Висновки

Шляхом аналізу нормативних документів, наукових та публіцистичних статей, матеріалів Інтернет-сайтів обґрунтовано недоцільність використання поняття «економічна безпека підприємства» зважаючи на еволюцію наукової думки та трансформацію його змістового наповнення. Натомість запропоновано використовувати поняття «безпечний розвиток суб'єкта господарської діяльності», яке буде враховувати завдання та цілі по побудові сталого розвитку як на рівні окремої господарської одиниці, так і на глобальному рівні.

У статті представлена концептуальна модель забезпечення сталого розвитку підприємства, послідовність етапів якої вибудувана по аналогії з циклом Едварда Демінга. Це зумовлено тим, що забезпечення сталого розвитку суб'єкта господарської діяльності є безперервним процесом, як і удосконалення якості продукту та виробничих процесів

Систематизовано внутрішні та зовнішні загрози безпечного розвитку суб'єкта господарювання, виокремлено основні внутрішні детермінанти розвитку підприємства – фінанси, персонал та контрагенти.

Література

1. Економічна безпека : навч. посіб. для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ. Рекомендовано МОН / за ред. З. С. Варналія. К., 2009. 647 с.

2. Запорожцева Л. А. Стратегическая экономическая безопасность в системе жизненного цикла предприятия. Автореф. дисс. … д-ра эконом. наук. Тамбов, 2015. 48 с.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page (дата звернення: 15.11.2018).

4. Bebbington J., Unerman J. Achieving the United Nations Sustainable Development Goals: An enabling role for accounting research / Jan Bebbington, Jeffrey Unerman // Accounting, Auditing & Accountability Journal. 2018. Vol. 31, Issue: 1. pp. 2-24. URL: https://doi.org/10.1108/AAAJ-05-2017-2929 (дата звернення: 15.11.2018).

5. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development : The resolution adopted by the General Assembly of United Nations on 25 September 2015 A/RES/70/1/. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. (дата звернення: 15.11.2018).

6. What is Economic Security? // The official website of INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS. URL: https://www.icrc.org/en/document/introduction-economic-security (дата звернення: 15.11.2018).

Наталія Савіна, Ольга Капраль

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

Вступ

Державна інвестиційна політика є однією із головних складових економічної політики, яка виступає у вигляді комплексу взаємопов'язаних цілей та заходів щодо забезпечення необхідного рівня і структури капіталовкладень в економіку країни, а також методів та інструментів їх реалізації. Важливе значення в активізації інвестиційної діяльності відіграють банки, які акумулюють та перерозподіляють тимчасово вільні кредитні ресурси, спрямовуючи їх у пріоритетні сфери економічної діяльності. Реформування національної економіки стає можливим за умови стимулювання процесу взаємодії банківських установ з державою, під час якого банки забезпечують фінансування механізму розвитку економіки країни за допомогою притаманних їм функцій. Водночас кризові явища в економіці держави, посилення конкуренції і нестабільності в банківській сфері та інші чинники знизили інвестиційну активність банківських установ, спричинили низку проблем в їх інвестиційній діяльності, вирішення яких потребує використання більш дієвого стимулюючого інструментарію, а, отже, і проведення досліджень в цьому напрямі. Стимулювання інвестиційної діяльності в банківській сфері – одне із важливих завдань державної економічної політики, котре має здійснюватись системно задля підвищення рівня розвитку національної економіки і посилення її конкурентоспроможності. Необхідність реалізації активної державної інвестиційної політики пояснюється потребою подолання проблем ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави.

Дослідженням проблем залучення банків до інвестиційних процесів, форм та методів їх участі в них займалися такі вітчизняні вчені, як І. Бланк, Б. Губський, О. Васюренко, Р. Квасницька, О. Лапко, Б. Луців, А. Мороз, Т. Майорова, А. Пересада, Н. Савіна, М. Савлук, Р. Слав'юк, Л. Шкварчук та інші. Вагомий внесок у розв'язання питань, пов'язаних з функціонуванням та розвитком національної економіки, внесли І. Антоненко, Є. Крикавський, З. Люльчак, Н. Мамонтова, О. Михайлик, О. Сазонець, І. Ханін. Дослідження питань формування механізму державного регулювання національної економіки знайшло відображення у працях науковців: Л. Безтелесної, Р. Костюкевича, С. Міщенко, С. Науменкової, П. Грицюка. Прикладні

аспекти формування державної політики інвестиційної діяльності банків висвітлені в роботах таких вітчизняних вчених, зокрема: О. Вовчак, А. Грищука, А. Мельникова, С. Онікієнка, А. Тимківа, А. Шарка.

Вивченню передумов і тенденцій розвитку фінансування банками корпорацій присвятили свої праці також багато зарубіжних учених-економістів, серед них: М. Бірман, В. Бочаров, Р. Брейлі, Ю. Біргхем, Дж. Ван Хорн, С. Майєрс, Ф. Модільяні, М. Міллер, С. Росс, У. Шарп та інші.

Поряд із досягненнями у теорії і практиці інвестиційної діяльності банків недостатньо розробленими залишаються проблеми, які потребують системного вирішення, зокрема пошук шляхів реалізації політики стимулювання інвестиційної діяльності банків задля забезпечення розвитку національної економіки. Викладене дало змогу актуалізувати теоретичну проблему, обумовити вибір об’єкта, визначити мету і завдання дослідження.

Здійснення банками інвестиційної діяльності пов’язано з високим ступенем ризику, тому виникає необхідність у формуванні механізму державного регулювання інвестиційної діяльності банків, який би забезпечував відповідний рівень безпеки банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Ці функції лежать в основі державного впливу інвестиційної політики банків.

Науковці Л. І. Дідківська та Л. С. Головко зазначають, що «державна інвестиційна політика — це діяльність держави щодо регулювання інвестиційної діяльності з метою реалізації цілей економічної, науково-технічної та соціальної політики; комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату, структурну перебудову, підвищення ефективності національної економіки» [7, С. 117].

Законодавством України у сфері банківської діяльності визначено, що «банк має право здійснювати діяльність щодо інвестицій» [8]. Інвестиціями вважаються «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект» [9].

Державне регулювання – це сукупність інструментів, за допомогою яких відповідні органи держави на базі законодавства та в межах своєї компетенції здійснюють вплив на процес функціонування тієї чи іншої сфери суспільного життя, основне завдання якого полягає не у скасуванні принципів і механізмів ринкового регулювання, а в тому, аби сприяти створенню сприятливих умов для активації діяльності господарюючих суб’єктів на основі ринкового механізму [7].

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що державне регулювання інвестиційної діяльності банків на фінансовому ринку здійснюється його суб’єктами – Національним банком України (НБУ) і Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) у визначених законодавством формах (див. рис. 1).

Рис. 1. Державне регулювання інвестиційної діяльності банків на фінансовому ринку України

Джерело: розроблено автором на основі [8-9]

Таким чином рис. 1 показує, що держава виконує ключову роль у здійсненні регулювання інвестиційної діяльності банків на фінансовому ринку. Формами державного регулювання інвестиційної діяльності банків є: створення законодавчої бази; видача ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів; видача письмових дозволів на здійснення операцій з цінними паперами; регулювання інвестиційної діяльності банків; контроль за дотриманням банками законодавства, що регулює їх інвестиційну діяльність; встановлення правил і стандартів здійснення банками операцій тощо. При цьому головним завданням державного регулювання є узгодження інтересів усіх суб'єктів ринку, шляхом встановлення необхідних обмежень і непряме втручання у їх діяльність.

НБУ і НКЦПФР виступають суб'єктами процесу регулювання інвестиційної діяльності банків і мають подібні форми але відмінний вплив на діяльність банків. Так, НКЦПФР має більше функцій щодо регулювання процесу інвестиційної діяльності банків шляхом ліцензування певного виду професійної діяльності на фондовому ринку та застосування відповідних санкцій за порушення ліцензійних умов, а НБУ стосуються функції щодо нагляду за дотримання банками законодавства та нормативно-правових актів НБУ.

Враховуючи досліджений матеріал, визначено суб'єкти державного впливу на інвестиційну діяльність банків, які забезпечують можливість накопичення необхідних коштів для інвестування, за потреби розподілу ризику інвестиційної діяльності з банками, з метою сприяння підвищення прибутковості інвестиційної діяльності банків.

Важливе місце у структурі державного регулювання інвестиційної

діяльності банків займають інструменти з допомогою яких воно здійснюється. Використання таких інструментів як: нормативно-правова база, податкова політика, грошово-кредитна політика, іноземні інвестиції і державні гарантії полягає в забезпечені активізації інвестиційної діяльності банків, яка потребує умов формування інвестиційних ресурсів та напрямів їх розподілу, що має сприяти підвищенню прибутковості інвестиційної діяльності (табл. 1).

З аналізу таблиці видно, що інвестиційна діяльність для вітчизняних банків – це інструмент диверсифікації активів, засіб підтримки ліквідності й джерело отримання прибутку. У свою чергу макроекономічна політика держави, здійснюючи регулювання інвестиційної діяльності банків, спрямована на розширення сфери банківського інвестування та підвищення його ефективності, а також на захист інтересів вкладників.

Таблиця 1

Інструменти державного регулювання інвестиційної діяльності банків

Характеристика інструмента	**Мета використання**	**Цілі використання**
1	**2**	**3**
Назва інструмента: нормативно-правова база		
Передбачає прийняття законів (ВРУ) та інших нормативних актів (КМУ, НБУ та НКЦПФР; указів Президента), що регулюють економічну діяльність об'єктів і здійснюють контроль за їх дотриманням	Створення середовища, яке забезпечить економічний розвиток та захист інтересів вкладників та прибуткову діяльність банку	Забезпечення розвитку банківської системи і встановлення заходів для попередження системних криз; обмеження монопольного контролю на ринку; забезпечення конкурентоспроможності банків і стимулювання їх інвестиційної діяльності
Назва інструмента: податкова політика		
Система заходів і норм вилучення частини доходів юридичних і фізичних осіб, отриманих внаслідок здійснення діяльності та володіння власністю, що дає дохід	Залучення державою банків до інвестиційної діяльності, шляхом збереження задовільного рівня їх дохідності.	Реалізація державою соціальних проектів через банки, шляхом зменшення ставки оподаткування прибутків банків, які отримані від інвестиційної діяльності
Назва інструмента: грошово-кредитна політика		
Заходи у грошово-кредитній сфері для забезпечення економіки стабільною національною валютою, контролю за інфляцією, стимулювання економічного зростання, забезпечення рівня зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу	Регулювання грошового обігу, що реалізується через вплив на банківську систему	НБУ сприяє досягненню стратегічних цілей: економічне зростання; стабільність процентної ставки; стабілізація цін; стабільність фінансових ринків; стабільність обмінного курсу грошової одиниці; повна зайнятість; зростання добробуту населення

продовження табл. 1

Назва інструмента: залучення іноземного капіталу		
Процес створення сприятливих умов для збереження можливості реальної конкуренції українських банків з іноземними	Максимізація доходів від розміщення вільних коштів або посилення контролю в країні-реципієнті	Розширення ресурсного потенціалу кредитування потреб національної економіки
Назва інструмента: державні гарантії		
Процес створення сприятливих умов для інвестування за допомогою нормативно-правової бази, податкової, грошово-кредитної політики і партнерства між державою і банками, де є розподіл ризиків від інвестиційної діяльності	Активізація інвестиційної діяльності банків та залучення їх до безпосередньої участі у реалізації державної інвестиційної політики	Посилення ролі держави в інвестиційному процесі

Джерело: розроблено автором на основі [8; 10-15]

Заохочуючи банки до здійснення інвестиційної діяльності, держава може застосовувати різноманітні методи стимулювання, а саме: податкове стимулювання (зниження ставки податку, інвестиційна податкова знижка, відміна податків на реінвестування, податкові угоди з іншими країнами, податкові кредити); фінансове стимулювання (прискорена амортизація, пільгові кредити, інвестиційні гарантії, безвідсоткові кредити); інфраструктурне забезпечення (надання земельних ділянок у безоплатне користування або за пільговими цінами, надання необхідних приміщень у безоплатне користування або за пільговими цінами); стимулювання конкретних інвестиційних проектів (цільове фінансування ресурсозберігаючого обладнання, цільове фінансування проектів, зорієнтованих на підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів, поліпшення умов праці, сприяння у проведенні техніко-економічного обґрунтування проектів).

Також, варто відмітити, що держава, використовуючи інструменти державної політики стимулювання, може навіть націоналізувати комерційні банки. У такому випадку, банки можуть переходити у її стовідсоткову власність і вже держава стає гарантом безперебійної роботи банків та відповідає за збереження коштів їх на рахунках. Таким чином, можна стверджувати, що націоналізація комерційних банків є інструментом державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків, який може реалізовуватись з допомогою адміністративних і економічних методів, зокрема: надання державних гарантій (Уряд зацікавлений в стимулюванні інвестиційної діяльності банків і може їм надавати гарантії повернення повної суми інвестованого капіталу або його частини за рахунок державних

джерел у разі націоналізації); страхування інвестицій, що може здійснюватись державою; урегулювання інвестиційних суперечок та ін.

Державна політика стимулювання інвестиційної діяльності комерційних банків має розробляти ефективні заходи щодо залучення їх до безпосередньої участі у реалізації державної інвестиційної політики такі, як: посилення ролі держави в інвестиційному процесі (розвиток механізму державних гарантій та обсягу державних інвестицій); створення сприятливого клімату для іноземних інвестицій; активне проведення селективної інвестиційної політики; збільшення обсягів залучених та запозичених ресурсів банків, що допоможе отримати додаткові можливості для інвестування.

Розглянемо зміст головних форм інструментів політики стимулювання інвестиційної діяльності та механізми реалізації (див. табл. 2).

Таблиця 2

Інструменти політики стимулювання інвестиційної діяльності

Форма	Зміст	Інструменти та механізми реалізації
1	2	3
Політика мінімальних резервних вимог	Національний банк встановлює обов'язкові для комерційних банків цілий ряд норм обов'язкових резервів (у відсотках), які варіюються Національним банком відповідно до грошово-кредитної політики.	Встановлення розмірів банківських резервів Встановлення облікових ставок. Операції на відкритому ринку. Регулювання ліквідності банківських установ.
Процентна політика	Зміна облікової ставки Національним банком інформує економічних суб'єктів про спрямованість монетарної політики, що, водночас, формує певні очікування в економіці	Розмір облікової ставки.
Обмеження національним банком окремих видів діяльності банків	Інструмент монетарної політики, який передусім стосується банківської інвестиційної діяльності	Ліцензування, квотування, норми, нормативи, стандарти. Реалізація цільових програм. Митна політика.
Селективна інвестиційно-кредитна політика	Монетарна політика стимулювання банківської інвестиційної діяльності	Адміністративні заходи: визначення кількісних параметрів на кредити, спрямовані на реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів; розповсюдження пільг, спрямованих на стимулювання банків фінансувати інвестиційні проекти; створення фінансово-кредитних установ, які здійснюють кредитування інвестиційних та інноваційних проектів за пільговими процентними ставками. Ринкові інструменти: політика рефінансування та операцій з ЦП на відкритому ринку

продовження табл. 2

Операції на відкритому ринку	Національний банк здійснює операції на відкритому ринку, опираючись на вплив ринкових механізмів коливання цін і дохідності	Операції на відкритому ринку
Політика рефінансування	Інструменті монетарного стимулювання банківської інвестиційної діяльності, яку проводить Національний банк, виконуючи функцію кредитора останньої інстанції	Потреба в ліквідності комерційних банків задовольняється через кредитування Національним банком комерційних банків. Істотний важіль впливу на вирівнювання потреб у ліквідності
Податкова політика	Забезпечення спрямування інвестицій у пріоритетні сфери національної економіки та стимулювання інвестиційної активності суб'єктів економіки. Збільшення капіталу банків, можливість розвитку їх ресурсної бази і підвищення концентрації капіталу, можливість використання коштів на підвищення прибутковості банків.	Зниження ставок оподаткування на тривалий час діяльності банку. Надання податкового кредиту. Визначення неоподатковуваного мінімуму доходів (як фізичних осіб при визначенні та розрахунку прибуткового податку, так і банків при сплаті податкових платежів. Податкові пільги банкам, які надаються для їх підтримки та подальшого розвитку.
Стимулювання банківської інвестиційної діяльності фінансово-промислових груп	Формування фінансово-промислових груп є одним із найреальніших й найефективніших способів формування міцних взаємозв'язків між всіма елементами, які забезпечують розвиток економічних суб'єктів, за рахунок об'єднання промислового, фінансового та інтелектуального капіталу	Створення банками, страховими компаніями, інвестиційними та іншими компаніями фінансово-промислових груп. Створення фінансово-промислових груп передбачає застосування передових технологій з організації та управління бізнесом
Банківське інвестування малого і середнього бізнесу	Формування інституцій ринку, що розширює джерела інвестування та забезпечує вільне переливання капіталів	Розвиток фондового ринку та ринку іпотеки. Розвиток банківської системи, створення інституціональних інвесторів-банків довгострокового кредитування. Розвиток інвестиційних фондів та компаній, страхових компаній
Фінансове та кредитне стимулювання	Передбачає розширення бюджетного фінансування, а також забезпечує доступність і підвищує попит на кредитні ресурси	Виділення цільових державних кредитів, надання державних позик. Прискорена амортизація. Надання пільгових та безвідсоткових кредитів. Формування державних позабюджетних інвестиційних фондів. Інвестиційні гарантії
Стимулювання впровадження інвестиційних проектів	Забезпечує реалізацію цілей економічного і соціального розвитку держави, дає можливість підвищити технічний рівень виробництва, сприяє конкурентоспроможності національного виробництва	Цільове фінансування науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт; сприяння у проведенні техніко-економічного обґрунтування проектів; допомога в розробленні проектної та технічної документації; підготовка кадрів; надання підтримки інвесторам у вирішенні проблем або суперечок
Заохочення та захист іноземних інвестицій	Гарантує стабільність інвестиційної діяльності та дотримання прав й інтересів суб'єктів інвестування	Забезпечення рівноправного правового режиму інвестування. Страхування інвестицій. Гарантування повернення інвестованих коштів. Створення позитивного інвестиційного іміджу.

Джерело: систематизовано автором на основі [16-18]

Отже, виникає потреба у глибшому дослідженні суб'єктів, форм, методів та інструментів державного регулювання та державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків з врахуванням їх впливу на економічний розвиток країни й формування відповідних заходів. Однак, науковці зазначають, що на даний час залишається багато проблемних питань, які потребують додаткового вивчення і відповідного теоретичного і методичного вирішення. Такими проблемами є [19]: відсутність дієвого механізму банківського інвестування, недосконалість важелів державного впливу, послуг щодо акумулювання грошових коштів фізичних та юридичних осіб і їх трансформація у кредити та інвестиції; низький ступінь впровадження банками нових інвестиційних продуктів, методів аналізу та управління інвестиційною діяльністю.

У свою чергу О. Д. Вовчак звертає увагу й на такі проблеми як зобов'язання держави перед банками: «…з метою активізації інвестиційної діяльності банків держава повинна їм по-перше, забезпечити можливість накопичити необхідні для цього кошти; по-друге, розділити з ними ризик інвестиційної діяльності, зумовлений економічним становищем країни; по-третє, сприяти підвищенню прибутковості інвестиційної діяльності» [20, С. 22].

Для того, щоб створити дієву модель державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків, дослідимо головні проблеми банківської інвестиційної діяльності в Україні (див. табл. 3).

Деталізовані у табл. 3 проблеми активізації інвестиційної діяльності банків прямо залежать від державної інвестиційної політики, тому шляхи подолання проблем – це заходи держави, спрямовані на стабілізацію розвитку економіки: стабільна нормативно-правова база та режим оподаткування, підтримка фінансової стійкості учасників інвестиційних проектів, а також розробку чіткого механізму регулювання спільної діяльності банків та держави у сфері інвестування.

Таблиця 3

Проблеми активізації банківської інвестиційної діяльності

Деталізація проблеми	**Фактори, що зумовили виникненню проблеми**	**Шляхи подолання проблеми**
1	**2**	**3**
Назва проблеми: макроекономічна ситуація		
чинники зміни характеру інвестиційної діяльності; основні напрями розвитку банківської системи і ринку ЦП; виявлення причин і наслідків інвестиційної кризи в країні	низка конкурентоспроможність вітчизняних комерційних банків; інфляційні процеси; високі відсоткові ставки за кредитами; нерозвиненість законодавчого захисту приватної власності; підвищений ризик для іноземних інвесторів; інвестиційна (ощадна) інертність населення	спрощення податкової системи і зниження податкового тиску

продовження табл. 3

Назва проблеми: механізм регулювання спільної діяльності банків та держави у сфері інвестування		
забезпечення державою можливості накопичувати необхідні для інвестування кошти; розподіл ризиків інвестиційної діяльності між банками і державою; сприяння підвищенню прибутковості інвестиційної діяльності	відсутність механізмів регулювання спільної діяльності банків та держави у сфері інвестування; відсутність розподілу ризиків при довгострокових інвестиціях між державою та банками	створенням сприятливих умов для здійснення банками інвестицій, що тісно пов'язано з макроекономічною політикою держави
Назва проблеми: характер та обсяг ресурсної бази		
недостатність у банків власної бази для інвестиційних вкладень	незадовільне функціонування грошово-кредитної системи; низький рівень монетизації економіки, що призводить до переміщення грошей у позабанківський тіньовий обіг та відпливу капіталів за межі України	нарощування власного капіталу; збільшення ресурсної бази; скорочення відпливу капіталу за кордон; впровадження ефективного державного валютного контролю; створення сприятливого інвестиційного клімату в країні
Назва проблеми: низька активність банків у фінансуванні інвестиційної діяльності		
питома вага кредитів інвестиційного характеру в складі кредитного портфеля банків займає незначну позицію порівняно з обсягами коштів, які надаються з метою фінансування поточної діяльності	низький рівень платоспроможності позичальників; відсутність дієвих стимулів банківського інвестиційного кредитування державою;високі ризики інвестування для банків; високі ставки відсотка за кредитами; високі вимоги банків до забезпеченості інвестиційних кредитів; нестабільність економічної та політичної ситуації в країні; недостатня рівень розвитку ринку інвестиційних продуктів; недостатній досвід банківської інвестиційної діяльності; нестача у банках кваліфікованих фахівців	розробити податкове заохочення банків, які кредитують пріоритетні інвестиційні напрями за пільговою ставкою; часткове (50%) формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями; зменшення оподаткування прибутку банків, отриманого від довгострокових операцій з інвестиційного кредитування; надання державних гарантій банкам за інвестиціями, спрямованих у пріоритетні галузі економіки та проекти
Назва проблеми: недостатній асортимент інвестиційних продуктів банків		
продукти інвестиційного банкінгу здебільшого розвинуті у найбільших і великих банках, а малі і середні банки в основному здійснюють інвестиційне кредитування, а також брокерську, дилерську діяльність та функції зберігача цінних паперів	емітенти несуть суттєві витрати, пов’язані із залученням фінансових ресурсів; низький рівень інвестиційної привабливості емітентів та їх інвестиційних проектів; слабкі можливості українських банків; недостатній рівень знань банківських менеджерів стосовно техніки здійснення андерайтингу	розробити стимули до вивчення та використання досвіду вітчизняних і закордонних банків та впровадження інновацій відповідно до маркетингової стратегії та ресурсних можливостей банків

Джерело: розроблено автором на основі [19-20]

На основі вивчених проблем активізації банківської інвестиційної діяльності в Україні, чинників державного впливу, а також форм, методів та інструментів, що створюють відповідний механізм державного впливу на інвестиційну діяльність банківських установ, стає можливим формування сучасної моделі державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків, що має на меті забезпечити оптимальне співвідношення прибутковості та ризику, враховуючи інтереси банків і держави.

Проведені дослідження дають змогу сформувати авторське визначення механізму державного впливу на інвестиційну діяльність банків – це система економічних відносин, яка через суб'єкти державного регулювання, застосовуючи форми, методи та інструменти, забезпечує національну економіку інвестиційними ресурсами, шляхом фінансування довгострокових вкладень та формування заходів реалізації державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банківських установ.

Вважаємо, що механізм державного впливу на інвестиційну діяльність банків є головним рушійним елементом для створення моделі державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків.

Виходячи з проведених досліджень, нами сформовано головні принципи політики стимулювання інвестиційної діяльності банків, а саме:

- об'єктивності – відповідність законам об'єктивної реальності; системності – доповнення та єдність усіх елементів (мета, завдання, пріоритети, інструменти, очікувані ефекти);

- узгодженості – забезпечення з базовими положеннями загальної інвестиційної політики та політики соціально-економічного розвитку країни;

- послідовності – цілі і завдання політики стимулювання інвестиційної діяльності банків має формуватися як «дерево цілей» – від досягнення допоміжних цілей до головної мети;

- ефективності – здійснення заходів державної підтримки банків за умови досягнення позитивного економічного ефекту;

- пріоритетності – ранжування інвестиційних проектів за критерієм перспективності та прибутковості; наукової обґрунтованості – заходи мають бути науково обґрунтованими та прорахованими на перспективу;

- єдності – дії усіх органів влади мають бути спрямовані у єдиному руслі;

- прозорості – забезпечення своєчасного надання достовірної інформації учасникам інвестиційного процесу;

- гнучкості – коригування політики стимулювання інвестиційної діяльності на будь-якій стадії її реалізації.

Рис. 2 наочно демонструє концептуальну модель побудови державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків яка запропонована з урахуванням чинників, що формують інвестиційний клімат країни, так і чинників, що формують інвестиційну позицію банку.

Запропонована концептуальна модель дозволяє сформувати уяву про систему економічних відносин між суб'єктами державного регулювання та банками як об'єктами, застосовуючи форми, методи та інструменти стосовно фінансування довгострокових вкладень та формування заходів реалізації державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків і тим самим забезпечить національну економіку інвестиційними ресурсами. Внесення до моделі таких елементів як організаційних, маркетингових та аналітичних сприятиме активізації інвестиційної діяльності банків.

Таким чином, для забезпечення повноцінної реалізації всієї системи цілей і завдань державного регулювання інвестиційної діяльності необхідно впроваджувати в практику формування державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків відповідні принципи.

Висновки

На основі ідентифікації головних проблем банківської інвестиційної діяльності в Україні, чинників державного впливу, а також форм, методів та інструментів, що створюють відповідний механізм державного впливу на активізацію інвестиційної діяльність банківських установ, сформовано сучасне концептуальне бачення моделі реалізації державної політики стимулювання інвестиційної діяльності комерційних банків.

Така модель, використовуючи організаційні, аналітичні та маркетингові засоби дозволяє через регулюючі заходи держави забезпечити оптимальне співвідношення прибутковості та ризику, враховуючи інтереси як банків так і держави активізувати інвестиційну діяльність банків, вплинути на забезпечення інвестиційними ресурсами національної економіки.

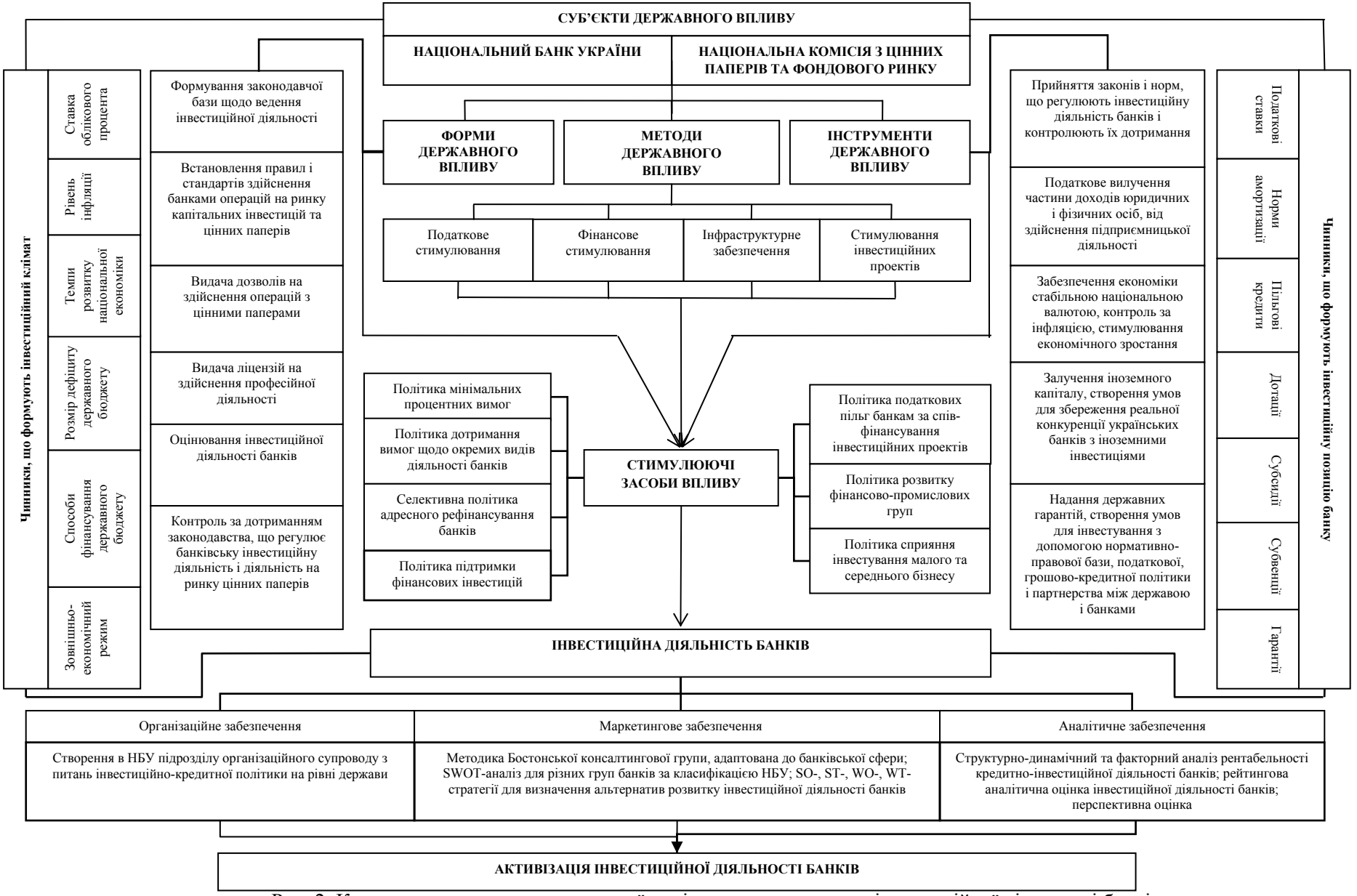

Рис. 2. Концептуальна модель державної політики стимулювання інвестиційної діяльності банків

Література

1. Квасницька Р. С., Шухалова І. О. Інвестиційна діяльність банків України: сучасний стан, чинники впливу, проблеми здійснення та напрями їх вирішення : електронне наукове видання. *Глобальні та національні проблеми економіки Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2015. Вип. № 5. С. 957–961.

2. Паласевич М. Б., Слюсарчик К. М. Інвестиційна політика банків : умови та чинники розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18. С. 235–239.

3. Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. Стратегічний менеджмент банку : навч. посібник. Суми : Університетська книга, 2003. 734 с.

4. Луців Б. Л. Інвестиційний банківський портфель. К. : Лібра, 2002. 192 с.

5. Мусієнко О. М. Специфіка управління портфелем цінних паперів у контексті реалізації інвестиційної діяльності банку. URL: http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/61.pdf. (дата звернення: 12.08.2018).

6. Андрос С. В. Принципи формування стратегії кредитно-інвестиційної діяльності комерційних банків. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»* : зб. наук. праць. 2012. № 71. URL: economy.kpi.ua. (дата звернення: 14.08.2018).

7. Дідківська Л. І., Головко Л. С. Державне регулювання економіки : навч. посібник. Вид. 5-е, стер. К. : Знання, 2006. 213 с.

8. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.

9. Про інвестиційну діяльність : Закон України № 1560-XII від 18.09.1991 р. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 47. С. 646.

10. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України № 3480-IУ від 23.02.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua. (дата звернення: 25.08.2018).

11. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.

12. Івасів І. Б., Корнилюк Р. В. Стратегічні аспекти регулювання діяльності іноземних банків в Україні. С. 133–135. URL: http://www.nbuv.gov.ua. (дата звернення: 20.08.2018).

13. Корнилюк Р. В. Мотиви та цілі виходу банківського капіталу за національні межі. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : зб. наук. праць. Суми : Вид-во УАБС НБУ. 2010. Вип. 28. С. 148–155.

14. Про затвердження інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова НБУ № 368 від 28.08.2001 р. (зі змінами від 17.03. 2004 р. № 112). URL: www.bank.gov.ua. (дата звернення: 02.08.2018).

15. Шляхи підвищення інвестиційної діяльності в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Федоренка. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2003. 724 с.

16. Васильева Т. А. Банковское инвестирование на рынке инноваций : монографія. Сумы : Издательство СумГУ, 2007. 513 с.

17. Оболенський О. Ю. Досвід банків розвинутих країн в галузі інвестиційної діяльності і можливості його реалізації в українській економіці. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : зб. наук. праць. Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД УАБС, 2004. Т. 9. С. 204–212.

18. Ткачик Ф. П. Інвестиційне співробітництво України з розвиненими країнами світу в напрямі регіонального розвитку. *Науковий вісник*. Ірпінь. 2010. № 4. С. 12–17.

19. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України № 914-VIII від 24.12.2015 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/914-19. (дата звернення: 05.08.2018).

20. Вовчак О. Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні. Кредоінвест. 2006. № 11. С. 20–22.

Зіновій Варналій, Дмитро Нікитенко

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В СИСТЕМІ ЗАГРОЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Вступ

В умовах реалізації заходів щодо активізації інвестиційної діяльності виникає потреба у фундаментальних змінах інституційного середовища, в основу яких закладені забезпечення верховенства права, захисту приватної власності, економічної свободи. Без наявності таких стовпів стабільності і безпеки неможливо говорити про економічне зростання та забезпечення оптимального рівня економічної та, зокрема, інвестиційної безпеки національної економіки. Розвиток національної економіки також залежить як від визначення стратегічного бачення її ролі й місця у світовому співтоваристві, так і від реформування інституційного середовища, що сприятиме забезпеченню макроекономічної стабільності, яка є головною передумовою ефективної реалізації заходів щодо детінізації економіки.

Дослідженнями тіньової економіки, її сутності, причин та детермінантів її відтворення, методи та масштаби оцінювання займаються і зарубіжні (П. Гутманн [1], Е. де Сото [2], Е. Фейгат [3], Ф. Шнайдер [4]), і вітчизняні науковці (В. Базилевич [5], О. Засанська [6], Н. Краус [7], І. Мазур [8], В. Мандибура [9], Ю. Харазішвілі [10] та інші). Оскільки тіньова економіка є об’єктивним явищем, яке постійно трансформується, а форми її прояву постійно змінюються, тому недостатньо дослідженими є причин її виникнення та на підставі них сформовані заходи щодо її запобігання та нейтралізації впливу на реальну економіку.

Метою дослідження є виявлення основних детермінантів тінізації економіки з метою запропонування заходів щодо їх нейтралізації. Для досягнення мети основним завданнями наукового дослідження є визначення сутності та природи тіньової економіки, її структури та причини виникнення, дослідження наслідків тінізації та їх впливу на інвестиційну активність. Методологія дослідження побудована з використанням загальнонаукових методів аналізу, синтезу, аналізу та порівняння.

Трансформація економічної системи від адміністративно-командної до ринкового типу у свій час вимагала задіяння абсолютно нових принципів економічної діяльності. Зараз процеси глобалізації та євроінтеграції в умовах жорсткої міждержавної конкуренції вимагають змін в принципах управління та державного регулювання.

Оскільки основним фактором економічного зростання є інвестиції, які є досить чутливим і мінливим компонентом сукупних видатків, то осучаснення принципів державного управління та регулювання повинно полягати у

зростанні їх прозорості, відкритості, відповідальності, підзвітності, передбачуваності для основних стейкхолдерів, якими є суб'єкти інвестування.

Будь-яка невідповідність вітчизняного інституційного середовища у порівнянні з середньосвітовим рівнем, тобто зниження рівня її конкурентоспроможності призводить до:

- репатріації або зменшення темпів надходжень прямих, справді іноземних інвестицій до національної економіки;
- непродуктивного відтоку вітчизняного капіталу;
- переходу вітчизняного капіталу з реальної у тіньову економіку.

Тіньова економіка – це об'єктивне явище, alter-ego реальної економіки, яке присутнє в усіх країнах незалежно від типів економічної системи та рівня розвитку. Проте, незважаючи на її об'єктивний характер існування, розмір тінізації для кожної країни носить суб'єктивний характер і залежить від причин її формування та відтворення. Класичним визначенням тіньової економіки є її тлумачення як складного соціально-економічного явища, представленого сукупністю неконтрольованих і нерегульованих, як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [11, с. 90].

У більшості публікацій застосовують поділ тіньової економки на такі блоки [12, С. 44; 13]:

- *неофіційна* економіка (*тіньова, незареєстрована*), до якої входять усі легально дозволені види економічної діяльності в межах яких мають місце необліковане офіційною статистикою виробництво товарів і послуг та приховування цієї діяльності для ухилення від сплати податків, внесків на соціальне забезпечення та додержання стандартів із мінімального розміру заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня, стандартів безпеки та санітарних норм, від окремих адміністративних процедур, таких як заповнення статистичної звітності й інших адміністративних форм;
- *неформальна* економіка *(необліковану*), яка охоплює сукупність соціально-нейтральних та соціально-позитивних неоподатковуваних джерел доходів громадян, отримуваних від невраховуваних і звільнених від оподатковування державою видів економічної діяльності (робота на присадибних ділянках, ремісництво, малоповерхове будівництво громадян, епізодичне отримання чайових, догляд за дітьми, епізодичне прибирання житла за плату, випадкові епізодичні підробітки з незначною платнею, доходи, отримані з джерел із пільговим режимом оподаткування тощо);
- *протизаконна* економіка (*кримінальна, підпільна*) характеризується забороненим виробництвом товарів і послуг, продаж і володіння якими заборонено законом та видами виробничої діяльності, які звичайне є дозволеними, але стають незаконними, якщо здійснюється виробниками, що не мають на це дозволів; сукупність соціально-негативних джерел тіньових

доходів та конгломерат антисоціальних, відтворювально-прогресуючих, надпотужних джерел накопичення тіньових капіталів, отриманих за рахунок скоєння суспільно-небезпечних криміналізованих чи некриміналізованих, нелегальних або псевдолегальних діянь у сфері цивільно-оборотних відносин.

Якщо протизаконна економіка носить явно кримінальний характер і потребує жорстких заходів протидії та попередження її відтворення, то неформальна економіка має природний характер, боротьба з якою не відповідатиме принципу економічної доцільності, адже витрати на боротьбу з нею в частині виявлення та примусового оподаткуванням доходів за випадкові епізодичні підробітки («чайові», репетиторство, прибирання житла за плату, тощо), будуть відносно більшими та неспівставними з вигодами, отриманими внаслідок реалізації цих заходів (рис. 1).

Підвиди тіньової економіки	Вплив на реальну економіку
неофіційна	негативний / дуже негативний
неформальна	нейтральний / відносно позитивний
протизаконна	дуже негативний

Рис. 1. Вплив підвидів тіньової економіки на реальну економіку

Щодо блоку неофіційної економіки, то на підставі інституціонального підходу причиною небажання відображати господарські операції, тобто природою тінізації господарської діяльності в загальному є відсутність паритетності в принципі прийняття раціональних рішень «витрати – вигоди», де витрати – добровільна сплата податків у повному обсязі, а вигоди – отримання у повному обсязі якісних суспільних благ (сприятливого інвестиційного клімату, інституціонального середовища для здійснення інвестиційної діяльності).

Оскільки інвестиційна діяльність по своїй природі вимагає тривалий термін реалізації, то інвестор потребує такого середовища, де протягом тривалого часу для нього буде безпечно вкладати як власний капітал, так і запозичений або залучений. Тому питання безпеки на вкладений капітал, його захисту та гарантування привласнення результатів від його діяльності є тими необхідними, але не достатніми умовами, щоб загалом інвестиційна діяльність (операція) відбулась. До того ж трансакційні витрати економічних суб’єктів на умови, які це забезпечують, повинні бути в такому розмірі, які б, з одного боку, були достатніми для їх забезпечення відповідними органами державного управління, а, з іншого, – були б фінансово необтяжливими для економічних суб’єктів. Як тільки умови середовища, за інших рівних умов, в кількісному або якісному аспектах починають погіршуватись або трансакційні витрати починають зростати, раціональний економічний суб’єкт починає пошук балансу між вигодами і витратами, корегуючи витратну частину у бік зменшення шляхом, як правило, ухилення від сплати податків.

Тут можна було б говорити, що інвестиційний суб'єкт частково або повністю переходить в тінь, не обліковує та не звітується у повному обсязі про свою діяльність, проте така модель поведінки стосуватиметься в більшій мірі вітчизняного інвестиційного суб'єкта, який відносно не мобільний у порівнянні з іноземним інвестором. Тотальний перехід у тінь вітчизняного бізнесу не тільки спричинить подальші деструктивні процеси в економіці, але й стане сигналом для іноземного інвестора про «токсичність» середовища, а тому буде причиною скорочення темпів іноземного інвестування або спрямування інвестицій лише у ті сфери, де можна швидко повернути вкладений капітал.

На макрорівні з позиції зв'язку суб'єктів інвестування та кінцевого споживача тінізація економіки проявляється у зростанні диференціації населення за рівнем доходів, зубожінні критичної маси населення, що призводить до загального скорочення рівня добробуту населення та втрати як факторів економічного зростання в цілому для економіки, так і передумов здійснювати розширене відтворення, а значить активізацію інвестиційної діяльності.

Серед чинників, які спричиняють самовідтворення тіньової економіки, можна віднести макроекономічні та інституціональні. До макроекономічних чинників відносять кризовий стан економіки та, пов'язані з ним ряд заходів щодо його подолання: надмірне державне регулювання економічних процесів, складна та фіскально орієнтована податкова система, наявність необґрунтованих пільгових режимів для окремих галузей та підприємств, неспроможність центрального банку регулювати банківську систему та забезпечувати стабільність грошової одиниці, недієва антимонопольна політика тощо.

Щодо інституціональних чинників тінізації економіки, то їх можна поділити на формальні та неформальні. До формальних відноситься стан, процес та механізми державного управління економікою. Так, повільний темп інституціональних, структурних та економічних перетворень через низьку якість професіоналізму в ініціації й державницької позиції при виконанні функцій державного регулювання, відсутність повноцінного ринкового середовища та недосконаліть ринкових механізмів призводять до дисонансу між інтересами держави та інтересами суб'єктів господарювання, що змушує останніх до самостійної розбудови неформальних механізмів взаємної співпраці, які не завжди є конструктивними. Як наголошують фахівці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, у разі якщо стратегію держави, що здійснює ринкові перетворення, починають сприймати як загрозу економічній безпеці суб'єктів мікро- та нанорівня – підприємств і населення, знижується зацікавленість останніх у забезпеченні стабільного економіко-правового середовища, а отже, відносини між державою, підприємствами й населенням втрачають спільний базис, їхні стратегії суперечать одна одній, що спричиняє формування таких загроз, як

тінізація, криміналізація та поширення корупції [10].

На успішність досягнення стратегічних цілей в процесі реформування економіки впливає наявність спільних цінностей на усіх точках дотику держави і суспільства. Адже якщо серед економічних суб'єктів переважаючою цінністю є отримання економічного ефекту будь-якою ціною, для безробітного населення отримання доходу будь-яким способом, для державних службовців отримання владної ренти та використання державної власності для власного збагачення, то такі деструктивні цінності будуть породжувати відповідне інституціональне середовище і жодна конструктивна стратегічна ціль не зможе бути досягнута.

Відсутність стратегічних програм розвитку, які б виконувалися безвідносно до того, хто знаходиться при владі створюють ефект темної кімнати, коли кожен суб'єкт в своїх діях має перманентний конфлікт з іншими. Відсутність системності та дієвості заходів детінізації, переважання «м'якої» моделі боротьби з тінізацією з характерними ознаками вибірковості та для політичної розправи, не дають бажаних позитивних результатів, погіршуючи інвестиційний клімат в Україні. Існування таких недозаходів боротьби провокує відтворення тіньової економіки як системи шляхом залучення нових суб'єктів до зазначеної діяльності через неспроможність та/або незацікавленість контролюючих та регулюючих органів мінімізувати її рівень.

Надзвичайно потужними чинниками відтворення, а наразі навіть розширеного відтворення, тіньової економіки є наявність фактів неефективного управління державною власністю, затягування приватизаційного процесу з одночасним недостатнім захистом прав власників та відсутність прозорого ринку землі. Неефективне управління державною власністю є формою прояву «захоплення» бізнесом держави, коли державна власність є відносно безмежним джерелом збагачення. Найбільша кількість збиткових підприємств та найбільші збитки – це суб'єкти господарювання державної та комунальної форми власності. Основною причиною такої неефективності державних підприємств – використання їх у політичних цілях і корупція.

Через обмежений контроль із боку кінцевого бенефіціара – народу України менеджмент може діяти не тільки в інтересах підприємства, а й у власних інтересах або інтересах політиків, яким за політичним квотним принципом було надано право рекомендувати свою людину на посаду директора (епоха неофеодалізму). Корупція на державних підприємствах є один із видів захоплення держави, оскільки вкрадені на цих підприємствах гроші за різними схемами йдуть на фінансування виборів (тіньової політики) та ЗМІ [14] (маніпулятивної журналістики). На державних підприємствах вона відбувається переважно за класичною схемою: закупівля за завищеними цінами, реалізація продукції через посередника, якому вона спершу продається за заниженими цінами, оплата неіснуючих товарів або послуг,

власне розкрадання майна [15].

Вирішення питання ефективності можливе завдяки приватизації тих підприємств, які не мають стратегічного значення та є безпечними. Проте діюче інституціональне середовище, де здійснюється приватизація, дотримання суб'єктами цього процесу всіх процедур та правил не гарантують захисту прав власності на об'єкт приватизації. Використовуючи сучасні інструменти оскарження дій, здійснених у минулому, з метою отримати компенсацію за недотримання у повному обсязі процедур і правил [16], можуть відкрити «скриню Пандори» ревізії приватизаційного процесу двадцятирічної давності, що для інвестора, особливо іноземного, є неприйнятним, а інвестиційний клімат внаслідок цього стає несприятливим.

Тіньова економіка є результатом недосконалості правил гри, які формуються нормативно-правовими актами, які проектуються, затверджуються та приймаються тими, які мають на це повноваження, тобто це є продукт соціуму. Недосконаліть законодавства, яке регулює приватизаційний процес, протидіє монополізації та захищає конкуренцію, регулює податкові та фінансові відносини та загалом створює систему захисту є основними детермінантами тінізації економіки та звуження інвестиційної активності.

Ефективне державне регулювання та належне верховенство права, свобода та легкість започаткування власної справи, захищеність права власності та виконання умов контрактів підвищують ймовірність того, що економічними суб'єктами буде обрана офіційна економіка, а трансакційні витрати функціонування в тіньовій економіці будуть відносно вищими. Однак корупція, бюрократія та регуляторний тиск виступають як перешкода для ведення та відкриття нового бізнесу в формальної економіці та перевагою переходу в тіньову. Показником, який характеризує рівень якості формальних інститутів, приймають індекс економічної свободи та індекс свободи підприємницької діяльності, який надає Фонд Heritage. Ці показники коливаються від шкали від 0 до 100, де 100 відповідає вільному середовищу. Тому, чим вищі ці індекси, тим менший розмір тіньової економіки, за інших рівних умов.

А оскільки господарська діяльність по своїй природі буде завжди допоки будуть потреби у людей, які необхідно задовольнити, то модель поведінки суб'єктів господарювання буде вибудовуватись на підставі умов функціонування бізнесу: чим більше державного тиску – тим більша спокуса йти в тінь. Функціонування бізнесу в тіні не вимагає від нього прозорості, відкритості та звітності. В тіні є свої правила та норми, своя система прав та обов'язків, механізми безпеки, фінансова інфраструктура тощо. Неспроможність держави створити сприятливі умови інвестування в реальній економіці компенсується умовами функціонування та безпеки в межах тіньової економіки.

Окрім якості формальних інститутів Ф. Шнайдер визначає

неформальний – мораль платника податків, як потужний детермінант зростання тіньової економіки [17].

Окреслені причини розвитку тіньової економіки серед всіх інших сфер, спричиняють наступні негативні наслідки в інвестиційній сфері тим самим знижуючи рівень інвестиційної безпеки:

- зниження загального рівня внутрішньої інвестиційної активності;
- орієнтування економічних суб'єктів на ті види економічної діяльності, які менш чутливі до недосконалості інституціонального середовища, не потребують значних фінансових вливань з боку фондового або кредитного ринків або орієнтування на ту юрисдикцію, приналежність до якої створює захисні умови здійснення господарської діяльності;
- зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів до українських підприємств, що значно гальмує процеси приватизації та фінансового оздоровлення виробництва.

Все це об'єктивно зумовлює активні дії щодо формування цілісної системи дій, спрямованої передусім на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ та процесів, тобто детінізації економіки. Варто зазначати, що в Україні крім економіки тінь розповсюджується і в соціальній сфері, що негативно позначається на формуванні соціально-політичної системи, тобто відбувається формування тіньового суспільства. Тому, коли йдеться мова про процеси детінізації, то вони повинні охоплювати не тільки економічну сферу, але й загалом детінізацію суспільства.

Результативність процесу детінізації економіки залежить від спроможності держави використовувати метод «батога та пряника», де пряником є створення безпечних, стабільно сприятливих умов для нарощування суб'єктами господарювання економічної й інвестиційної активності у легальній економіці, функціонуючи з дотриманням принципу дотримання добросовісної економічної конкуренції на ринку, а батогом – створення несприятливого інституціонального середовища для функціонування суб'єктів господарювання в тіні. Тільки за умов, коли «ціна легальності» для економічних суб'єктів буде значно нижчою за «позалегальну», суб'єкти підприємництва будуть виходити на «світло». Виведення на «світло» тіньових капіталів сприятиме вагомому збільшенню національного інвестиційного потенціалу і ступеня його реалізації, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, сприятиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на стратегічний розвиток і зростання, зміцненню економічної безпеки держави [18].

Якщо тиск на великий бізнес фактично ніде у світі не завершувався успіхом, оскільки оптимізація прибутку завжди буде його природною ідеологією, то скоротити корупційну складову в державному апараті можливо. Так, для забезпечення загального покращення інвестиційного та підприємницького клімату з огляду на чинники тінізації можна виокремити

наступні пропозиції щодо детінізації економіки. Оскільки основними способами тінізації є мінімізація податкових зобов'язань, ухилення від оподаткування, виведення коштів за межі України, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, та порушення бюджетних видатків, [19] то до заходів, які знизили б рівень тінізації можна віднести:

1. Надання пріоритетності в регулюючій функції податків над фіскальною, трансформувавши розуміння прибутку підприємства не стільки як об'єкт фіскалізації, а як фактор розширеного відтворення підприємства та економіки загалом.

2. Прозорість та відкритість операцій, пов'язаних з адмініструванням податку на додану вартість (експортне, бюджетне відшкодування).

3. Подолання тіньових явищ у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в системі митного регулювання, коли вже на митниці відбувається передекларування товару на той, на який нижчі мита, за «сприянням» представників СБУ, поліції, Держприкордонслужби та ГПУ [20].

4. Зменшення єдиного соціального внеску з одночасним запровадженням 3 рівня пенсійної реформи та запровадженням податкових стимулів щодо активізації недержавного пенсійного страхування.

5. Проводити роз'яснювальну кампанію серед населення щодо способу нарахування пенсії від держави для зростання потреби з боку найманих працівників в отриманні легальних доходів.

6. Обмежити випадки, коли купівля за державні кошти здійснюється у одного постачальника, не у конкурентний спосіб;

7. Реальне і радикальне спрощення реєстрації бізнесу та підвищення прозорості дозвільної системи щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері, розвиток партнерства держави й бізнесу.

8. Реформування судової та правоохоронної системи задля забезпечення гарантій справедливого суду та виконання судових рішень, підвищення професіоналізму судових та правоохоронних органів, посилення незалежності від політичних процесів, зміцнення ролі конституційного правосуддя та забезпечення прозорості та неупередженості судових процесів із одночасним дієвим механізмом відповідальності за прийняті протиправні рішення.

9. Забезпечення дієвого захисту та державних гарантій прав власників й інвесторів.

10. Переведення всіх електронних державних даних (реєстрів) на технологію блокчейн[4].

11. Підвищення правової культури та фінансової грамотності з метою розпізнавання та недопущення появи та розповсюдження кримінальних структур у фінансовій та інших сферах (наприклад, фінансових пірамід).

[4]Блокчейн (від block — блок, chain — ланцюг) – розподілена база даних, яка підтримує перелік записів, так званих блоків, що постійно зростає.

12. Стимулювання поширення культури безготівкових розрахунків та зменшення максимальної величини розрахунку в готівковій формі.

13. Підвищення прозорості діяльності НБУ, Мінфін та ФГВФО в питаннях державної підтримки банків.

14. Залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, що спеціалізуються на протидії нелегальному господарюванню, та громадянського суспільства.

Пункти 5, 11, 12, незважаючи на свою м'якість, можуть бути дієвими в довгостроковій перспективі, тому є актуальними і необхідними. Щодо такого спеціального заходу як політика амністії тіньового капіталу некримінального походження, то світовий досвід свідчить про його неефективність на тлі тотальної недовіри до державних інституцій.

Очевидно, що кожен уряд повинен здійснювати стимулюючу економічну політику, щоб зробити функціонування в офіційній економіці більш привабливим. Успішне здійснення такої політики може привести до макроекономічної стабілізації та з часом навіть зменшення розміру тіньової економіки. Реалізація названих та інших заходів, спрямованих на подальшу детінізацію економіки, сприятиме не лише формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку економіки, легалізації капіталу, процесу демократизації економіки і суспільства загалом, а й значному підвищенню конкурентоспроможності економіки та усуненню реальних загроз інвестиційній, економічній і загалом національній безпеці держави.

Література

1. Gutmann, P. «The Subterranean Economy», Financial Analysts Journal, 1977. 34 (1). 24–27.

2. Hernando de Soto. The other path. New York, New York : Harper & Row Publishers, Inc. 1989. Pp. 271; Hernando de Soto. Understanding the Shadow Economies of the Developing and Developed Worlds. URL: https://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer= https://www.google.com.ua/&httpsredir=1&article=1344&context=twlj (дата звернення: 15.11.2018).

3. Feige, Edgar L. Reflections on the meaning and measurement of Unobserved Economies: What do we really know about the «Shadow Economy», MPRA Paper 69271, University Library of Munich, Germany, 2016, revised 01 Feb 2016.

4. Schneider Friedrich, Hassan Mai. Size and Development of the Shadow Economies of 157 Countries Worldwide: Updated and New Measures from 1999 to 2013. URL: http://ftp.iza.org/dp10281.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

5. Базилевич В., Мазур І. Методичні оцінки масштабів тіньової економіки. *Економіка України*. 2004. № 8. С. 36–44.

6. Засанська О. В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5. С. 76–84.

7. Краус Н. М. Тіньова економіка в контексті інвестиційно-інноваційного розвитку країни. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. *Економічні науки*. 2012. № 4. С. 23–28.
8. Мазур І. І. Детінізація економіки України : теорія і практика : монографія. К. : Київ. ун-т, 2006. 239 с.
9. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. Київ, 1998. 135 с.
10. Тищук Т. А., Харазішвілі Ю. М., Іванов О. В. Тіньова економіка в Україні : масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. Київ, 2011. 32 с.
11. Тіньова економіка : сутність, особливості та шляхи легалізації / З. С. Варналій та ін. ; за ред. З. С. Варналія. К. : НІСД, 2006. 576 с.
12. Харазішвілі Ю. М., Дронь Є. В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспектив : аналіт. доп. К. : НІСД, 2014.
13. Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається. Держкомстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 03.08.2018).
14. Звільнити захоплену державу Україну. Аналітична записка. Центр економічної стратегії. URL: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/ Zvilnyty -zakhoplenu -derzhavu -Ukraina.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
15. Чи є державні підприємства менш прибутковими за приватні? Аналітична записка. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Are-SOEs-more-profitable.pdf. (дата звернення: 15.11.2018).
16. У Ахметова і Пінчука прокоментували рішення суду щодо «Криворіжсталі». URL: https://www.epravda.com.ua/news/2018/07/6/638468/ (дата звернення: 15.11.2018).
17. Пічугіна Ю. В., Чорна А. В. Специфіка функціонування тіньової економіки ЄС. *Вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*, 2015. № 5. С. 72.
18. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С.. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. К. : Знання України, 2011. С. 189.
19. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. *Міжнародний центр перспективних досліджень*. 2014. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
20. Білик Д., Кореновська С. Корупція на митниці завдає Україні 4,8 млрд дол. США збитків на рік. URL: https://www.dw.com/uk/sz-корупція-на-митниці-завдає-україні-збитків-у-5-мільярдів-доларів-на-рік/a-44963028?maca=uk (дата звернення: 13.08.2018).

Світлана Левицька

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК КРЕАТИВНО-ТВОРЧА ІНФОРМАЦІЙНА ОСНОВА СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Вступ

Для сучасної економіки України визначальними характеристиками є: залежність від зовнішніх ринків збуту, непередбачуваність динаміки інфляційних процесів (курс іноземної валюти останнім часом, на жаль, зростає) складна (неоднозначна, висока за своїми ставками) система оподаткування результатів господарської діяльності.

Разом з тим, за останні роки в Україні набирає зростання показник валового національного продукту, підприємства збільшують обсяги зовнішньоекономічних операцій, активно реформується облік суб'єктів державного сектора економіки (бюджетних установ), практично завершена реформація обліку підприємницької діяльності – підприємств державної та приватної форм власності.

Облікове забезпечення результатів функціонування суб'єктів в Україні визначається принципами, серед яких:

- чітка відповідність облікових даних, показників фінансових форм звітності національним Положенням (стандартам) бухгалтерського обліку) на засадах Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку;
- забезпечення необхідного рівня аналітичного обліку для достовірності розрахунків суб'єкта з державою щодо нарахування та сплати податків (зборів);
- досягнення прибуткових результатів на умовах позитивної динаміки основних техніко-економічних показників, дотримання правил і принципів соціальної відповідальності бізнесу та екологічної безпеки виробництва.

Облік як інформаційна основа менеджменту покликаний забезпечувати не тільки прийняття рішень щодо ефективної підприємницької діяльності, але й реалізації збалансованого (сталого) господарювання.

Сталий ро́звиток (англ. *Sustainable development*) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [4].

З метою вивчення законодавчих та практичних питань забезпечення збалансованого розвитку доцільно розглядати на:

мікро-рівні: на рівні господарської діяльності суб’єкта;

мезо-рівні: в масштабі впливу результатів господарювання на регіональний соціально-економічний розвиток;

макро-рівні : в контексті державних програм реалізації Концепції.

Відтак, збалансована господарська діяльність суб'єкта – це організація раціонального та ефективного використання його виробничих ресурсів, що передбачає комплексну збалансованість трьох складових: позитивну динаміку економічних показників (економічна складова); соціальне забезпечення трудових ресурсів (соціальна складова); екологічну безпеку діяльності (екологічна складова).

З урахуванням міжнародної практики збалансованої господарської діяльності, інформації, оприлюдненої у формах звітності юридичних осіб, можна виокремити наступні основні показники: економічні, соціальні, екологічні.

Економічні показники – базові та похідні показники фінансового результату та ресурсного забезпечення.

Базові: 1. Валовий дохід. 2. Дохід від основної реалізації. 3. Собівартість реалізації. 4. Вартість активів майна (середньорічна). 5. Вартість чистих активів. 7. Середньоспискова чисельність працівників. 8. Прибуток до оподаткування. 9. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Похідні: 1. Фондовіддача та фондомісткість. 2. Продуктивність праці. 3. Середня заробітна плата. 4. Показники рентабельності [1].

Показники екологічної безпеки – формують оцінку екологічно безпечних умов виробництва та праці, забезпечення екологічно-відтворювального впливу на регіональний розвиток результатів господарювання за якісними (V) та кількісними (VV) вимірами, зокрема:

- споживання енергії та тепла (VV);
- використання виробничих запасів (VV);
- використання природних ресурсів – водних, енергетичних,(VV);
- вартість\обсяг відходів (VV);
- якість внутрішнього та зовнішнього повітряного середовища (V);
- оцінка шумів, запаху (V);
- екологічна безпека технологічного процесу, робочого місця, кінцевого продукту діяльності тощо (V) [7; 14].

Показники соціального забезпечення – показники раціонального використання та відтворення трудових ресурсів з урахуванням потреб їх професійного розвитку, соціально-економічної підтримки (в більшості випадків, трактується як соціальний пакет):

- базовий соціальний пакет, або врегульовані законодавством України гарантії соціального забезпечення відповідно до укладеної працівниками з керівником (власником) підприємства трудової угоди;

- мотиваційний соціальний пакет поєднує компенсаційний (компенсація матеріальних благ, що надаються роботодавцем працівнику *понад* гарантії, передбачені законодавством) і конкурентний пакети (створення мотиваційної системи підтримки намірів працівників) [13].

Актуальним сьогодні є розвиток нових модифікованих облікових систем. Облікову інформації облікову систему суб'єкта доцільно розглянути як *інтегровану систему бухгалтерського обліку* (далі – ІСБО) (табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальні основи підсистем інтегрованої системи бухгалтерського обліку

Критерії	ІСБО			
	Фінансовий облік	**Управлінський**	**Статистичний**	**Облік розрахунків з бюджетом за податками**
1	**2**	**3**	**4**	**5**
Користувачі	Зовнішні, внутрішні	Внутрішні	Зовнішні, внутрішні	Зовнішні, внутрішні
Звітність	Затверджена на державному рівні	Внутрішня	Затверджена на державному рівні	Затверджена на державному рівні
Об'єкт обліку та звітності	Господарська діяльність суб'єкта	Визначені керівництвом напрямки\питання господарської діяльності (витрати, доходи, інвестиції тощо)	Соціально-економічні явища та процеси господарської діяльності	Господарська діяльність суб'єкта
Використання вимірників	Вартісні, натуральні (обмежено)	Вартісні, натуральні, якісні	Вартісні, натуральні, якісні	Вартісні

Серед базових принципів ІСБО – транспарентність, уніфікація методів в розрізі підсистем, стандартизація документування (з урахуванням галузевих особливостей діяльності) та ін.

Зазначене обумовлює вирішення питання щодо професійності фахівців обліково-економічного напрямків підготовки, їх практичні навички та вміння раціонально застосовувати комплекс методичних та організаційних облікових підходів. Все частіше постає питання креативності обліку як раціональне, швидке, об'єктивне, а головне – нормативно правильне ведення облікових записів та підготовка звітності.

Дослідження організації креативного обліку займає чільне місце в наукових працях вітчизняних учених-обліковців Голова С.Ф. [3], Бутинця Ф.Ф. [6], Легенчука С.Ф. [6], Пушкаря М.С. [12], Рудницького В.С. [10] та ін.

Входження вітчизняних суб'єктів господарювання в систему ринкових відносин обумовлюють необхідність пошуку ефективних форм організації облікової системи із застосуванням креативних підходів, що уможливлює підвищення результативності обліково-аналітично інформації з дотриманням

чинних облікових принципів.

Метою статті є визначення та обґрунтування альтернатив застосування креативних підходів в організації інтегрованої системи бухгалтерського обліку діяльності вітчизняних суб'єктів на методологічному, технологічному та управлінському рівнях.

Основні результати дослідження. Креативний облік у кращих своїх проявах — це будь-який науковий метод, який не відповідає загальноприйнятій практиці чи встановленим стандартам та принципам, але *не передбачає порушення законодавства* для відображення основних тенденцій у зміні вартості бізнесу, достовірної картини стану справ фірми (особливо, якщо не існує інших методів реєстрації операції в обліку).

Більшість науковців схиляються до думки щодо невідповідності креативного обліку нормам, принципам, якісним характеристикам, регламентованим чинними національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Загальноприйняті терміни в міжнародній облікові практиці, що характеризують креативний облік, такі:

- *fiddling the book* — підгонка через подрібнення рахунків;
- *cooking the book* — підтасування рахунків;
- *cosmetic reporting* — косметична звітність;
- *window dressing the account* — «показове оприлюднення» рахунків [5].

Останнім часом в західній обліковій періодичній літературі почали використовувати таке поняття як «репортинг» – система представлення фінансового стану та результатів діяльності підприємства у відповідності до управлінських запитів, включаючи як фінансові, так і не фінансові показники [8].

В Україні «креативним» може бути визнаний будь обліковий метод, який *не* ***відповідає*** *загальноприйнятій практиці або* ***стандартам***. В іншому випадку – це **процес** так званого «припасування» кореспонденцій рахунків бухгалтерського обліку підприємства з метою досягнення показників, які хотіли б бачити управлінці (тобто, результати діяльності оприлюднювати в більш вигідному світлі) [6].

Бухгалтерський облік не може бути абсолютно творчим внаслідок існуючих обмежень: облікові принципи, регламентовані НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», виступають у формі додаткових обмежень – обачності (консерватизму), послідовності, нарахування та відповідності доходів і витрат та ін. [9].

Погоджуючись з думкою проф. М.С. Пушкаря, можна стверджувати, що креативний облік – творчий облік, який вимагає від облікових працівників адміністрування фактів господарської діяльності, правил їх групування та реєстрації, виходячи з інтересів менеджменту, але забезпечуючи нормативно-правову базу формування звітної інформації [12].

Превалювання інтересів менеджменту над реалістичністю відображення фактичного стану діяльності суб'єкта господарювання в системі обліку та формах звітності веде до невідповідності чинним обліковим стандартам, а отже – не забезпечує об'єктивності облікової інформації. Враховуючи зазначене, креативна складова ІСБО покликана зберігати довіру користувачів до облікової оцінки, аналітичного та синтетичного обліку, до показників звітності в цілому.

Отже, більш виваженим є визначення креативного обліку як *креативних підходів в ІСБО (зокрема, в його підсистемах).* Серед завдань практичного застосування креативних підходів на даний час:

- знаходження шляхів зниження витрат за рахунок оптимізації результатів проведення господарських операцій, що суттєво впливають на формування доходів на витрат;
- підвищення показників прибутку для можливості нарахування більших за розмірами дивідендів як стимулюючого фактору для інвесторів;
- завищення прибутковості та заниження обсягів зобов'язань для отримання вищої категорії позичальника при залученні кредитних ресурсів;
- заниження державними підприємствами показників прибутку заради зменшення обов'язкових платежів до бюджету;
- маніпулювання показниками власного капіталу з метою досягнення необхідних вимог щодо формування статутних фондів;
- штучне поліпшення показників дохідності, прибутковості та ліквідності для заохочення потенційних інвесторів та ін .

Серед нормативно врегульованих елементів організації обліку професіоналам-обліковцям добре відомі методичні підходи обліку і звітності, завдяки «лавірування» якими можливо забезпечувати кращу результативність використання, збереження та відтворення виробничих ресурсів. Серед них: перенесення прибутків на більш ранні (збиткові) періоди шляхом передчасного відображення окремих господарських операцій на рахунках реалізації; переміщення прибутку в країни з пільговим податковим режимом; встановлення внутрішніх цін (розцінок), менших від їх ринкового рівня; проведення уцінки запасів з метою їх оперативного продажу за ціною, нижче їх балансової вартості, тощо.

Креативність сьогодні є необхідним елементом «професійної творчості» працівників підприємства, які відповідають за ведення бухгалтерського обліку, його організацію. З огляду на багатофункціональність даних бухгалтерського обліку, важливо розуміти «організацію» як системний процес. Організації обліку властиво досягнення синергетичного ефекту за втілення «організаційної синергії» (за економічним змістом синергетичний ефект – додатковий результат, отриманий від злагодженої взаємодії окремих елементів системи).

В контексті організації обліку таким додатковим результатом буде створення обліково-аналітичного забезпечення відповідно до потреб

управління. Синергетичний ефект при цьому забезпечується шляхом регулювання його складових через: методологічну уніфікацію і гармонізацію методів в розрізі підсистем обліку; ефективне застосування інформаційних технологій; продуктивність праці обліково-економічного персоналу. Креативність невід'ємна в підходах до організації системи інтегрованого бухгалтерського обліку (далі – організація системи обліку) підприємства в умовах сучасних економічних трансформацій. Такий підхід дозволить забезпечити оприлюднення повної і достовірної аналітичної інформації в розрізі соціально-економічної та екологічної складових фінансово-господарської діяльності.

Важливо розуміти комплексний характер складових організації бухгалтерського обліку, зокрема, на рівнях:

• методологічному: визначальним фактором цілісності обліково-аналітичної інформації є гармонізація методів підсистем інтегрованої системи бухгалтерського обліку;

• технологічному: застосування сучасного програмного забезпечення, яке б дозволяло не тільки забезпечити необхідну деталізацію облікових даних, їх відображення у всіх формах існуючої зовнішньої звітності підприємства (фінансової, податкової, статистичної), а також проводити в автоматизованому режимі раціональну аналітичну обробку облікових даних;

• управлінському: серед пріоритетних напрямків організації роботи обліково-економічного персоналу важливе місце займає система атестації (сертифікації) бухгалтерів, впровадження форм мотиваційної підтримки і соціального захисту кадрового складу підприємства і т.д.

Альтернативу застосування креативних підходів на прикладі бухгалтерського обліку наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Приклади застосування креативних підходів у бухгалтерському обліку

№ з\п	Мета оптимізації даних бухгалтерського обліку	Класичне відображення		Креативні підходи	
		Дт рах	Кт рах	Дт рах	Кт рах
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
1.	Збільшення прибутку до оподаткування				
1.1.	Списання одержаних фінансових результатів за звітний період	«Фінансові результати»	«Нерозподілені прибутки»	«Фінансові результати»	«Нерозподілені прибутки»
1.2.	Перегляд методу нарахування резерву сумнівних боргів *за минулий рік* метою зменшення його розміру			«Резерв сумнівних боргів»	«Нерозподілені прибутки»

продовження табл. 1

1.3.	Списання дооцінки (проведеної в попередніх періодах) реалізованих в звітному періоді основних засобів			«Додатковий капітал»	«Нерозподілені прибутки»

Міжнародна практика бухгалтерського обліку теж не прихильна до застосування креативного обліку з відхиленнями від встановлених облікових принципів.

В 2003 р. Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) оприлюднила своє дослідження «Відновлення довіри суспільства до фінансової звітності: міжнародна перспектива», в якому надано рекомендації щодо врегулювання позанормативних підходів в креативному обліку.

Серед основних заходів в контексті зазначеного МФБ рекомендує: застосовувати активний моніторинг ефективного корпоративного кодексу етики; приділяти більше уваги ефективності фінансового менеджменту та контролю; створити умови для незалежності аудитора в процесі корпоративного управління та з боку самих аудиторів; для всіх учасників процесу фінансової звітності регламентувати на законодавчому рівні дотримання Кодексу професійної поведінки, здійснення системного моніторингу зазначених питань; методично та організаційно посилити стандарти та регулювання аудиту; підвищити ефективність стандартів щодо регулювання операцій з емітентами та ін. [16].

Висновки

Облікова система підприємства на кожному етапі своєї модернізації покликана забезпечити об'єктивне, повне і своєчасне відображення результатів його діяльності в умовах відповідності потребам суспільно-економічного розвитку, нормам державного фінансово-господарського регулювання.

При таких умовах облікова система повинна дотримуватися двох основних вимог – однозначного виконання діючих Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, раціональної побудови облікового процесу з урахуванням ресурсного потенціалу підприємства та стратегічної місії його розвитку.

Це вимагає як професійної підготовки фахівців, що відповідають за організацію облікової системи, так і їх творчого підходу на етапах її впровадження.

З метою використання креативних обліково-економічних підходів в рамках облікових положень (стандартів) бухгалтерського обліку доцільно говорити про функціональну роль «креативних підходів» в організації обліку

господарської діяльності, а не про «креативному обліку», як окрему систему.

Література

1. Аналітика економічних показників збалансованості. URL: http http://esa.un.org/unpd/wpp/ Analytical-Figures/htm/fig_3.htm (дата звернення: 15.11.2018).
2. Голов С. Управлінський облік і контролінг: концепції та застосування. *Вісник КНТЕУ*. 2007. № 5. С. 82–99.
3. Голов С. Ф. Тенденції та перспективи регулювання бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. № 6. 2016. С. 2.
4. Збалансований розвиток. URL: wikipedia.org/wiki (дата звернення: 15.11.2018).
5. Креативний облік. URL: http://subject.com.ua/economic/accounting1/9.html (дата звернення: 15.11.2018).
6. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку. *Теорія та методологія бухгалтерського обліку, контролю і аналізу* : міжнародний зб. наук. праць. Вип. 2(14). 2009. С. 88–101.
7. Мягченко О. П. Основи екології : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2010. 312 с.
8. Мэтьюс М. Р., Перера М. Х. Б. Теория бухгалтерского учета / пер. с англ. Э. И. Гогия, Я. В. Молоток, И. А. Смирновой; под. ред. Я. В. Соколова, И. Я. Смирновой. М., 1999. 663 с.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2013 р. за N 336/22868. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (дата звернення: 15.11.2018).
10. Олейник К. А. Экологические риски в предпринимательской деятельности. М. : Анклир, 2002. С. 33.
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.11.2018).
12. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів). Тернопіль : Картбланш, 2006. 334 с., С. 90.
13. Показники соціальної відповідальності бізнесу. URL: http://pidruchniki.ws/10560412/ekonomika (дата звернення: 15.11.2018).
14. Словарь терминов и определений по охране окружающей среды, природопользованию и экологической безопасности. URL: http://lugaveles.ucoz.ru/ news/slovar_terminy_i_opredelenija (дата звернення: 15.11.2018).

15. Jackson T. Prosperity without growth: economics for a finite planet. 1st edition. Earthscan. London, 2009. URL: http: www.amazon.com/Prosperity-without-Growth-Economics-Finite (дата звернення: 15.11.2018).
16. Times Higher Education online (10th July 2002) «Research on corporate social responsibility can boost progress towards Lisbon goals, says Bisquin», URL: http://timeshighereducation.co.uk (дата звернення: 15.11.2018).
17. Cambridge: Free English Dictionary and Thesaurus. URL: www.sec.gov/comments/4-573/4573-229.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
18. The Effects of Mandatory IFRS Adoption in the EU: A Review of Empirical Research. URL: http://www.icaew.com./en/technical/financial-reporting/information-for-better-markets (дата звернення: 15.11.2018).

Ирина Якубова

ГАРМОНИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ ПО ЭКОНОМИЧЕСКИМ ЭЛЕМЕНТАМ С СИСТЕМОЙ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ

Вступ

Достоверная оценка результатов функционирования экономики зависит от системы используемых показателей, методологии их расчета и является необходимым условием ее дальнейшего развития. Показатели результатов функционирования экономики в целом на национальном уровне принято называть макроэкономическими. Они формируются как результат деятельности всех производителей материальных благ и услуг, т. е. на основе микроэкономических показателей. Единством методологии их исчисления всеми субъектами хозяйствования обеспечиваются сводка и оценка результатов на уровне экономики в целом.

Относительно гармонизации показателей бухгалтерского учета затрат производства и системы национальных счетов в экономической литературе высказываются диаметрально противоположные точки зрения. Ученые А. С. Бакаев, А. Н. Катаев, О. М. Островский придерживаются мнения, что «между СНС и бухгалтерским учетом нет ничего принципиально общего, имеется лишь некоторое формальное сходство в терминологии» [2, С. 5]. Таким образом, они ограничивают сферу применения бухгалтерского учета только микроуровнем. Однако известный белорусский ученый Н. В. Дембинский считал, что «ограничивать сферу бухгалтерского учета пределами предприятий и организаций — значит отрываться от конкретной действительности» [3, С. 15].

Основным макроэкономическим показателем результатов функционирования экономики является валовой внутренний продукт. Валовой внутренний продукт предназначен для характеристики взаимосвязанных аспектов таких экономических процессов, как производство продуктов и услуг, распределение доходов. Существуют два основных метода расчета этого показателя (производственный и распределительный). Производственный метод в большей мере отвечает методологии бухгалтерского учета. Валовой внутренний продукт при использовании этого метода равен разности между валовым выпуском и стоимостью товаров и услуг, полностью потребленных в процессе производства, т. е. промежуточным потреблением. Показатель валового внутреннего продукта формируется на национальном счете «Производство», который отражает операции, относящиеся к процессу производства продуктов (товаров) и услуг, а методология его построения в значительной мере определяет методологию

построения всех последующих счетов. Структура счета «Производство» Республики Беларусь представлена в табл. 1.

Основная информация о производственной деятельности предприятия формируется в рамках бухгалтерского учета затрат и результатов производства. Экономисты В. Ф. Палий и В. Я. Соколов отмечают, что «содержание учета составляют процессы фиксации первичной информации о хозяйственных операциях и группировки данных по строго определенным признакам. Моделирование, осуществляемое на счетах посредством двойной записи, и все связанные с ним аналитические построения позволяют создать строгую систему сведений о состоянии управляемого объекта, о тех изменениях, которые он претерпел в каждом отдельном периоде» [10, С. 130].

Таблица 1

Счет производства Республики Беларусь за 2016 г.
в текущих ценах, млн р.

Использование	Сумма	Ресурсы	Сумма
6. Промежуточное потребление	99320,2	1.Выпуск в основных ценах	181334,0
7. Валовой внутренний продукт в рыночных ценах	94949,0	2.Налоги на продукты	15512,7
Итого	194269,2	3.Субсидии на продукты	2577,5
		4.Валовый выпуск в рыночных ценах	194269,2

Источник: [7]

Информационная функция бухгалтерского учета затрат на производство реализуется через систему показателей экономических процессов, выделенных на основе наших знаний об объективных экономических законах и явлениях, а также специального инструментария, позволяющего описать взаимосвязи и взаимозависимости между ними в формализованном виде. Поскольку, как отмечает В. Ф. Палий, «система показателей является основным стержнем экономической информации» [10, С. 7], можно считать, что разработка методик отражения в бухгалтерском учете показателей затрат и результатов производства, соответствующих новым экономическим концепциям, является важнейшим направлением совершенствования учетно-экономической информации. Совершенствование бухгалтерского учета затрат производства должно быть направлено на разработку таких методик, которые способствовали бы полной интеграции данных бухгалтерского учета в систему национальных счетов.

Разработка микроэкономической модели хозяйственно-финансовой деятельности предприятия в форме бухгалтерской отчетности должна быть основана на применении несколько модифицированного плана счетов по сравнению с ныне действующим.

В бухгалтерском учете план счетов, являющийся инструментом применения метода двойной записи, представляет собой фундаментальную базу различных видов учета организации любой формы собственности. План счетов — это область учетной деятельности, которая подвергается наибольшим изменениям в процессе эволюции интегрированной отчетной системы, что, в свою очередь, связано с изменениями в методах управления, организации производства.

В большинстве европейских стран основой учета затрат на производство является группировка по экономическим элементам на синтетических счетах отдельного класса, специально введенного для этой цели в план счетов, что полностью соответствует требованиям международного стандарта системы национальных счетов Организации Объединенных Наций 1993 г.

Типовой план счетов Франции, например, стал основой для разработки плана счетов стран Европейского Союза, в котором для данного исследования интерес представляют счета для учета затрат, так как они, наряду со счетами учета доходов и их распределения, являются основным связующим звеном между микро- и макроэкономическими уровнями информации.

Общий план счетов бухгалтерского учета Франции составлен на основе метода «затраты – выпуск», предложенного лауреатом Нобелевской премии В. Леонтьевым. Метод «затраты – выпуск» дает возможность рассчитывать финансовый результат разными, но соизмеримыми способами: в финансовой бухгалтерии на основе элементов затрат, в управленческой бухгалтерии — на базе использования статей затрат. Это позволит вести учет в рамках единого плана счетов, значительно повышая эффективность бухгалтерского учета в масштабах страны, объединит в систему стоимостные показатели выпуска продукции, логично сочетаясь с требованиями внутрифирменного планирования в части остатков материальных запасов.

Сравнивая планы счетов Беларуси, России и Украины можно отметить, что в каждой стране существуют особенности организации учета затрат по экономическим элементам.

В Украине учет затрат по элементам осуществляют все без исключения предприятия. Для этого в Плане счетов бухгалтерского учета предусмотрен отдельный класс счетов 8 «Затраты по элементам». Счета этого класса — 80 «Материальные затраты», 81 «Расходы на оплату труда», 82 «Отчисления на социальные мероприятия», 83 «Амортизация», 84 «Прочие операционные расходы» — предназначены для обобщения информации о расходах предприятия на протяжении отчетного периода. Счета 9 класса «Затраты деятельности» применяются для обобщения информации о расходах операционной, инвестиционной, финансовой и другой деятельности предприятия. Сальдо счетов 8 класса ежемесячным списанием в

корреспонденции со счетом 23 «Производство» и счетами 9 класса «Затраты деятельности» [8].

Согласно Инструкции по применению плана счетов бухгалтерского учета Российской Федерации формирование информации о расходах по обычным видам деятельности ведется либо на счетах 20-29, либо на счетах 20-39. В последнем случае счета 20-29 используются для группировки расходов по статьям, местам возникновения и другим признакам, а также исчисления себестоимости продукции (работ, услуг); счета 30-39 применяются для учета расходов по элементам расходов. Взаимосвязь учета расходов по статьям и элементам осуществляется с помощью специально открываемых отражающих счетов. Состав и методика использования счетов 20-39 при таком варианте учета устанавливается организацией исходя из особенностей деятельности, структуры, организации управления на основе соответствующих рекомендаций Министерства финансов Российской Федерации [9].

В Республике Беларусь в настоящее время бухгалтерский учет затрат на производство по экономическим элементам не ведется [4]. До 2012 года согласно Инструкции по применению Типового плана счетов бухгалтерского учета, утвержденной постановлением Минфина РБ от 30.05.2003 № 89, учет общей суммы затрат на производство следовало вести по экономическим элементам, хотя методика отсутствовала, а калькулирование себестоимости отдельных видов продукции, работ, услуг - по статьям затрат.

На основании вышеизложенного, мы предлагаем внести изменения в III раздел «Затраты на производство» действующего в нашей стране плана бухгалтерских счетов. Используя свободные номера данного раздела, предлагаем детализировать по счетам первого (экономические элементы затрат) и субсчетам второго (однородные затраты, составляющие каждый экономический элемент) порядков. Практическая методика учета затрат на производство по экономическим элементам может быть построена на основе использования рекомендуемого перечня счетов, представленного в табл. 2.

Таблица 2

Счета для бухгалтерского учета затрат на производство

Действующие счета	**Рекомендуемые счета**
1	**2**
Раздел 3. Затраты на производство	Раздел 3. Затраты на производство Подраздел 3.1. «Затраты по экономическим элементам»
20 Основное производство	30 Потребленные материальные ресурсы
21 Полуфабрикаты собственного производства	31 Нематериальные сторонние работы и услуги
23 Вспомогательные производства	32 Затраты на отплату труда
25 Общепроизводственные расходы	33 Отчисления на социальные нужды
26 Общехозяйственные расходы	34 Амортизация

продовження табл. 2

28 Брак в производстве	35 Налоги и сборы на производство
29 Обслуживающие производства и хозяйства	36 Прочие затраты
	38 Остатки незавершенного производства
	39 Обобщение и распределение затрат

Затраты сырья, материалов, топлива, услуг сторонних коммунальных, банковских, охранных и других организаций, начисленные суммы заработной платы и произведенные начисления на фонд оплаты труда, амортизация основных средств, нематериальных активов и другие суммы затрат производства первоначально отражаются в дебете счетов экономических элементов по видам выпускаемой продукции. Затем накопленные затраты списываются на счет 39 «Обобщение и распределение затрат» с кредита счетов по учету затрат по экономическим элементам по принадлежности.

Предложенная классификация затрат по экономическим элементам может быть рекомендована для ее юридического закрепления в национальном стандарте по бухгалтерскому учету затрат, с помощью которой будет достигнуто единообразное формирование в системе бухгалтерского учета показателей затрат для составления отраслевого национального счета «Производство» по отрасли «Промышленность». Кроме того, в бухгалтерском учете затрат можно получить показатели, сопоставимые с показателями счета «Производство». Например, сумма затрат по элементам «Потребленные материальные ресурсы» и «Нематериальные сторонние работы и услуги» образует показатель «Производственное потребление», который по своему содержанию соответствует показателю «Промежуточное потребление» счета «Производство». Результаты производства предприятия характеризуют показатели произведенной валовой добавленной стоимости, чистой добавленной стоимости, валового дохода.

Достоверный бухгалтерский учет выпуска продукции, промежуточного потребления и добавленной стоимости создаст информационную базу для характеристики таких взаимосвязанных аспектов экономического процесса на макроуровне, как производство материальных благ и оказание услуг, распределение доходов, конечное распределение материальных благ и услуг [13].

Наличие возможности формирования информации о промежуточном потреблении и добавленной стоимости в системе бухгалтерского учета по методу двойной записи, а не через выборку данных для составления статистической отчетности, позволит внутреннему аудиту предупреждать ошибки и избегать рисков со стороны контролирующих органов.

Обобщая изложенное, можно констатировать, что предложенные изменения в действующий план счетов позволят:

– получить информацию о затратах предприятия на производство продукции по экономическим элементам без дополнительных выборок и

расшифровок с распределением не общей суммы косвенных затрат, а каждого экономического элемента, что даст возможность применять более обоснованные методы их распределения;

– обеспечить сопоставимость показателей не только по предприятиям, но и по отраслям, а также дать возможность обобщения информации в национальных счетах;

– унифицировать содержание бухгалтерских и статистических отчетных форм, обеспечить пользователей понятной и раскрытой информацией о составе затрат на производство по экономическим элементам.

Агрегирование информации, полученной на микроуровне, при сопутствующих дополнительных расчетах на макроуровне позволит получить показатели системы национальных счетов, секторов и отраслей экономики, так как обе системы построены по принципу двойной записи в системе счетов. Дальнейшая методологическая работа над совершенствованием плана счетов бухгалтерского учета должна ориентироваться на гармонизацию бухгалтерского учета затрат и результатов производства с системой национальных счетов.

Внедрение системы национальных счетов требует некоторой модификации бухгалтерского учета, который должен стать информационной базой для принятия решений не только на микроуровне, как это имеет место в настоящее время, но и на макроуровне. Последнюю функцию современный бухгалтерский учет выполняет не в полной мере, поскольку разработка его методологии направлена в основном на удовлетворение информационных потребностей микроуровня [12]. Особенно этот недостаток проявляется в содержании и структуре бухгалтерской отчетности, которая является одной из ведущих информационных подсистем народнохозяйственного учета.

Система бухгалтерского учета затрат и результатов производства призвана не только обеспечить необходимой информацией управленческий персонал и собственников самого предприятия, но и удовлетворить широкий диапазон интересов участников рынка — от гражданина до институционных структур на всех уровнях государственного управления.

Это ставит перед бухгалтерской отчетностью о затратах и результатах производства, составляемой на микроэкономическом уровне, следующие задачи:

–информация в бухгалтерских отчетах на каждом уровне экономической системы должна единообразно отражать содержание общеэкономических процессов;

–информации должен применяться единый методологический принцип ее регистрации на микроуровне, т. е. принцип двойной записи в системе счетов, что даст возможность представить учетную информацию любого из уровней управления экономикой;

– поскольку в бухгалтерском учете экономический оборот рассматривается в виде денежных потоков, то любой из представленных в нем экономических процессов, должен отражаться с этой точки зрения.

Исходя из вышеозначенных задач бухгалтерской отчетности мы предлагаем уточнить понятие «бухгалтерская отчетность о затратах и результатах производства». По нашему мнению, бухгалтерскую отчетность о затратах и результатах производства можно определить как элемент метода бухгалтерского учета, обеспечивающий системное отражение взаимоувязанных показателей себестоимости, сопоставимых с системой показателей национальных счетов, а также обобщение результатов деятельности хозяйствующего субъекта в отчетном периоде, представленных в удобной форме пользователям для принятия экономических решений на микро- и макроуровнях.

В настоящее время бухгалтерская отчетность о затратах и результатах производства выполняет скорее учетно-контрольные, чем аналитические функции. В ней в полной мере не раскрывается движение ресурсов воспроизводства, а констатируются их остатки. В таком виде бухгалтерская отчетность не обеспечивает достаточно полной информацией пользователей для принятия управленческих решений на микро- и макроуровнях. Таким образом, для решения проблемы вертикальной интеграции необходимо отчетную информацию на микроуровне совместить с информационными потребностями макроуровня.

Нам представляются целесообразными следующие направления совершенствования системы бухгалтерской и статистической отчетности о затратах и результатах производства:

– изменение порядка группировки информации для ее получения в разрезах, соответствующих категориям системы национальных счетов, в частности, определение выпуска продукции методом «затраты-выпуск» и затрат на производство продукции по экономическим элементам;

– применение финансовой концепции отчетности, содержащей информацию об остатках, выпуске, реализации готовой продукции, затратах на ее производство по экономическим элементам и финансовых результатах в целях оценки финансово-хозяйственной деятельности предприятия и составления национальных счетов;

– обеспечение взаимодополняемости различных стадий национальной системы учета путем интеграции отчетных форм;

– сверка бухгалтерской и статистической отчетности.

Необходимо в системе бухгалтерской отчетности иметь отдельные формы отчетности о затратах на производство по экономическим элементам, добавленной стоимости и доходах предприятия, которые должны входить в состав годовой бухгалтерской отчетности и накапливать информацию, отвечающую требованиям системы национальных счетов. В условиях применения предложенных ранее счетов системного учета и методики

аналитического учета затрат по экономическим элементам задача получения показателя добавленной стоимости как результата деятельности предприятия вполне разрешима.

Все коммерческие организации согласно закону «О бухгалтерском учете и отчетности» составляют бухгалтерскую отчетность по единым типовым формам. Таким образом, действующим финансовым законодательством, не предусмотрено выделение показателей выпуска продукции, затрат на ее производство в разрезе экономических элементов, добавленной стоимости в отдельную форму бухгалтерской отчетности. В целях гармонизации бухгалтерской отчетности с системой национальных счетов и унификации определения показателей затрат на всех предприятиях республики в примечания к годовому отчету, на наш взгляд, необходимо ввести отчет о добавленной стоимости. В этом отчете целесообразно отражать следующие показатели:

– выручку от реализации продукции в основных ценах;

– прирост (уменьшение) остатков незавершенного производства, запасов готовой и отгруженной продукции в основных ценах;

– величину добавленной стоимости, определяемой по данным бухгалтерского учета и расчетно, в указанной форме, что обеспечит сверку учетных данных;

– налог на добавленную стоимость и акцизы, подлежащие уплате в бюджет;

– величину субсидий на продукты.

Форма отчета добавленной стоимости представлена в табл. 3.

Таблица 3

Примечания к годовому отчету «Отчет о добавленной стоимости»

Показатели	**Сумма, руб.**	**Показатели**	**Сумма, руб.**
1	**2**	**3**	**4**
Текущие затраты: 8.Потребленные материальные ресурсы	566380	1. Выручка (нетто) от реализации продукции (работ, услуг) в основных ценах	982528
9.Нематериальные сторонние работы и услуги	46693	2. Прирост (уменьшение) остатков незавершенного производства	-5632
10.Затраты по оплате труда	217193	3. Прирост (уменьшение) остатков готовой продукции на складах	54949
11.Отчисления на социальные нужды	75149	4. Прирост (уменьшение) остатков отгруженной, но неоплаченной покупателями продукции (работ, услуг)	

продовження табл. 3

12. Амортизация	25296	5. Итого валового выпуска	1031845
13. Налоги и сборы на продукты	8662	6. Налоги на продукты, всего	27030
14. Итого затрат	939373	в том числе: Налог на добавленную стоимость Акцизы	27030
15.Произведенная добавленная стоимость (стр. 5-стр. 8-стр. 9)	418722	7. Субсидии на продукты и услуги	-
16.Добавленная стоимость в основных ценах (стр. 15+стр. 6-стр. 7)	445802		

Размещение указанных показателей в двусторонней таблице позволит иметь в статистических службах аналог счета «Производство» системы национальных счетов, сформированный в предприятиях и организациях.

Величина макроэкономического показателя должна представлять агрегирование соответствующих показателей деятельности предприятий, отраслей или секторов. В этом заключается условие разработки достоверной макроэкономической информации, микроэлементы которой формируются в системе бухгалтерского учета затрат и результатов производства. Внедрение в практику бухгалтерского учета отдельных счетов для учета экономических элементов затрат и интегрированной с ней номенклатуры статей, а также введение показателей валового выпуска, производственного потребления и добавленной стоимости позволят добиться вертикальной интеграции данных бухгалтерского учета затрат и результатов производства в систему национальных счетов. Сейчас нельзя ограничиваться исследованием лишь национальной системы бухгалтерского учета. Вопрос о взаимодействии между бухгалтерским учетом и национальным счетоводством требует широкой дискуссии ученых и практиков, научных экспериментов и тщательного изучения с учетом зарубежного опыта.

Литература

1. Абрютина М. С. Экономический баланс на микроуровне с использованием принципов национальных счетов. *Вопросы статистики*. 2007. № 6. С. 26–36.

2. Бакаев А. С., Кашаев А. Н., Островский О. М. Бухгалтерский учет и статистика в период перехода к рыночным отношениям. *Бухгалтерский учет*. 1994. № 5. С. 5.

3. Дембинский Н. В. Основные теоретические проблемы науки о бухгалтерском учете. Минск : Бел. гос. ун-т, 1960. 87 с.

4. Инструкция о порядке применения типового плана счетов бухгалтерского учета : Постановление Министерства финансов Республики Беларусь 29.06.2011 № 50 (в ред. постановлений Минфина от 30.06.2014 г. № 46). Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 ООО. URL: «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.
5. Инструкции по бухгалтерскому учету доходов и расходов : Постановление Министерства финансов Республики Беларусь 08.02.2013 № 102. Консультант Плюс : Беларусь. Технология Проф. 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.
6. Кухто Ю. Ю. Методики формирования отчетности о добавленной стоимости для целей управления на микро- и макроуровне. *Бухгалтерский учет и анализ: научно-практический журнал*. 2012. № 7. С. 32–39.
7. Национальный статистический комітет. URL: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/natsionalnye-scheta. (дата доступа: 01.10.2018)
8. План счетов бухгалтерского учета и Инструкция по его применению : утв. приказом М-ва финансов Украины от 30 ноября 1999 года № 291 (с измен. и доп.). Консультант Плюс : Российская Федерация, Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.
9. План счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности организаций и Инструкция по его применению : утв. приказом М-ва финансов Рос. Федерации от 31 октября 2000 г. N 94н (в редакции от 08.11.2010). Консультант Плюс : Российская Федерация, Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.
10. Палий В. Ф., Соколов Я. В. Теория бухгалтерского учета : ученик. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Финансы и статистика, 1988. 279 с.
11. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия / пер. с фр. ; под ред. А. П. Белых. М. : Аудит: ЮНИТИ, 1997. 375 с.
12. Шевлюков А. П. Учет затрат по экономическим элементам: современное состояние, зарубежный опыт, возможности развития. *Вестник Белорусского государственного экономического университета*. 2002. № 3. С. 30–32.
13. Якубова И.П. Бухгалтерский макроэкономический учет выпуска продукции. *Банковская система: устойчивость и перспективы развития* : сборник научных статей седьмой международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики, УО «Полесский государственный университет», г. Пинск 27-28 апреля 2017 г. Министерство образования Республики Беларусь и др. ; редкол.: К. К. Шебеко и др. Пинск : ПолесГУ, 2017.

Tetiana Marenych, Oleksandr Nakisko, Serhii Rudenko

IMPROVEMENT OF THE ACCOUNTING AND FINANCIAL REPORTING SYSTEM IN UKRAINE CONSIDERING THE REQUIREMENT OF INTERNATIONAL STANDARDS AND THE LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION

Formulation of the problem. Ukraine, on the way to aspire to become a member of the European community, directs its efforts to harmonize domestic legislation with the legislation of the European Union, including in the field of accounting. Prior to the adoption of the latest amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine», the harmonization of domestic accounting legislation with the regulations of the European Union took place only with the introduction of IFRS with national specifics.

Nevertheless, the proper implementation by Ukraine of the Association Agreement with the European Union included the inclusion of a number of key provisions of the EU Directive No 2013/34/EU in the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine». The adopted Directive adds a number of inconsistencies with international standards, requiring amendments to the national accounting standards (standards) developed on the basis of IFRS.

Analysis of recent research and publications. Problems of implementation of the EU legislation in the field of accounting in the legislative field of Ukraine are devoted to the scientific works of many scholars. Among them, K. Bezverkhiy, S. Golov, S. Zubilevich, O. Malyshkin, T. Marenych, A. Ozeran, N. Gura [1-4; 8; 11; 13; 14] should be noted. The authors analyze the provisions of the EU Directive No. 2013/34/EU, highlighting issues that may arise when implementing it in national accounting law. However, scientists do not pay close attention to the analysis of European legislation in the field of accounting in terms of its application in Ukraine, taking into account the peculiarities of the implementation of IFRS in our country.

The purpose of the study is to summarize the main differences between the provisions of the EU Directive No. 2013/34/EU, IFRS and (NAS(S)) and the definition of proposals for Ukraine in the area of harmonization of accounting and financial reporting legislation to the European Union and IFRS.

Presenting main material. International accounting and financial reporting standards became part of national legislation at the beginning of accounting reform when the first (NAS(S)) was adopted. In the «pure» form of the IFRS in Ukraine began to be applied from 2011, and annually the range of financial reporting providers according to international standards is expanding.

To date, open questions remain: timely publication of the official translation of current IFRSs on the website of the Ministry of Finance of Ukraine; the

appropriateness of the use of IFRS by other enterprises; comparability of the data of financial statements prepared for (NAS(S)) and IFRS by different economic entities, etc.

Improving the accounting system in Ukraine should take into account not only the requirements of international standards, but also the legislation of the European Union. In order to bring the norms of the national legislation in the field of accounting and auditing in line with the requirements of the EU Directive No 2013/34/EU in 2017, amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» were adopted. By this time, according to S. Golov, the measures taken in the direction of adaptation of the legislation of Ukraine in the field of accounting to the EU regulations were confined to the introduction of IFRS, ignoring the EU Directives [3, p. 4].

A critical analysis of the main provisions of the EU Directive No. 2013/34/EU allowed some generalizations to be made. For the purposes of drawing up, presenting and publishing financial statements and consolidated financial statements, the Directive establishes new criteria for the classification of enterprises. EU Member States may set limit values for criteria exceeding the values foreseen for certain categories of undertakings by the Directive. However, these limit values should not exceed the established limits (Table 1).

Table 1

Categories of enterprises and groups in accordance with the EU Directive No 2013/34/EU [4]

Category	**Criteria (provided that at least two of the three criteria are met)**		
	balance currency	**net turnover**	**the average number of employees employed during the fiscal year**
1.	**2.**	**3.**	**4.**
Enterprises: micro	Up to 350 thousand euros	Up to 700 thousand euros	Up to 10 people
small	Up to 4 million euros, max. 6 million euros	Up to 8 million euros, max. 12 million euros	Up to 50 people
medium-sized	Up to 20 million euros	Up to 40 million euros	Up to 250 people
large	More than 20 million euros	More than 40 million euros	More than 250 people

table 1 continuation

Groups of enterprises: small	Up to 4 million euros, max. 6 million euros	Up to 8 million euros, max. 12 million euros	Up to 50 people
medium-sized	Up to 20 million euros	Up to 40 million euros	Up to 250 people
large	More than 20 million euros	More than 40 million euros	More than 250 people

Depending on the size of enterprises, the differentiation of financial reporting requirements is presented in the EU Directive No. 2013/34/EU. For small businesses, it is possible to draw up reduced balances and reports on profit and losses, and for medium-sized enterprises, reduced reports on profit and losses. The content of the notes to the financial statements for all enterprises is regulated, additional disclosure is provided for medium-sized and large enterprises with a state-owned shareholding, and separately for large enterprises and state-owned enterprises.

The Directive for all enterprises, including entities of public interest, sets out the forms of annual financial statements in the balance sheet, report on profit and losses and forms of notes to the financial statements. At the same time, EU Member States may require enterprises, other than small enterprises, to include other reports in addition to the listed in the annual financial statements. Of course, most practicing accountants are reluctant to reduce the number of forms of financial reporting, but this issue needs to be balanced and consistent.

It is necessary to take into account the needs of financial information of already formed groups of users for the effective regulation of the activities of business entities at all levels of management.

For all categories of enterprises, EU Directive No. 2013/34/EU provides for the preparation of a management report, which should include a reliable overview of the development, performance and state of the enterprise, as well as a description of the main risks and uncertainties that it encounters.

The review should include a balanced and comprehensive analysis of the development, performance and state of the enterprise, taking into account its size and complexity of its economic activity. The analysis may include both financial and non-financial key performance indicators that relate to a particular area of activity, including information on environmental and personnel issues.

Small enterprises may be exempted from the obligation to prepare management reports, provided that they will be required to provide information in the notes to the financial statements regarding the acquisition of their own shares by the company. EU Member States may exempt small and medium-sized enterprises from the obligation to submit non-financial information.

State-owned enterprises subject to the legislation of a EU Member State and

transferable securities admitted to trading on a regulated market in any EU Member State (investment firms) must submit a corporate governance statement in the management report. The report on corporate governance should be isolated in a separate section of the management report or in a separate report.

The directive defines the requirements for the preparation of consolidated financial statements and the consolidated management report for a parent enterprise. At the same time, small groups of enterprises are exempted from reporting obligations, except in cases where any affiliated enterprise is a state-owned enterprise. And medium-sized enterprise groups may not have these types of reporting.

Disclosure of these annual financial statements and management report must be made by enterprises within a period which should not exceed 12 months from the balance sheet date, together with a conclusion provided by an official auditor or an audit firm. However, EU Member States may exempt enterprises from the obligation to publish a management report if a copy of the whole or a separate part of this report can be obtained at the first request and the price of such copy does not exceed the administrative costs of its production.

Small enterprises may be exempted from disclosure of their profit and loss reports and management reports. Medium-sized enterprises may only publish reduced balances. If the annual financial statements are not publicly disclosed in the short version of these financial statements, then no audit opinion is required.

Large enterprises and all state-owned enterprises operating in the extractive industry or harvesting forests in indigenous forests must compile and publish a report on annual payments to governments. If the payment made by one single payment or several coupled payments is less than 100,000 euros during the fiscal year, then it is optional to account for the report.

The main changes in the domestic legislation in the field of accounting are as follows. Obligatory reporting on IFRS will be 2019 for enterprises that carry out activities for the extraction of minerals of national importance and enterprises of public interest. The latter, in particular, include financial institutions and large enterprises.

At the same time for the accounting and financial reporting, a new classification of enterprises is foreseen. The size of an enterprise depends on three criteria for valuation: the book value of assets; net income from sales of products (goods, works, services); the average number of employees (Table 2). Depending on the size of the enterprises, a set of financial statements and a list of items that it will have to disclose will vary.

An entity may fall into one or another group of enterprises (micro-enterprises, small, medium-sized and large enterprises), provided that its indicators, at the date of the annual financial statements for the year preceding the reporting, meet at least two of the criteria.

Table 2

Groups of enterprises in accordance with the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» dated 16.07.1999 No. 996-XIV [7]

Group of enterprises	**Criteria (provided that at least two of the three criteria are met)**		
	book value of assets	**net income from sales of products (goods, works, services)**	**average number of employees**
micro-enterprises	Up to 350 thousand euros	Up to 700 thousand euros	Up to 10 people
small	Up to 4 million euros	Up to 8 million euros	Up to 50 people
medium-sized	Up to 20 million euros	Up to 40 million euros	Up to 250 people
large	More than 20 million euros	More than 40 million euros	More than 250 people

An important innovation in the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» is the separation for the purpose of accounting and financial reporting of enterprises of public interest. These include: issuers of securities whose securities are admitted to stock trading; banks and insurers; non-state pension funds (except those belonging to micro and small enterprises); other financial institutions (other than those belonging to micro- and small enterprises), large enterprises.

Such enterprises for accounting should necessarily create an accounting service headed by a chief accountant, which will consist of at least two persons. At the same time, the main accountant can be only a person: with full higher economic education; with experience in finance, accounting and taxation at least three years; without unpaid or unclaimed conviction for committing a crime against property and in the sphere of economic activity.

The most significant changes were the procedure for compiling and submitting financial statements. For micro enterprises, small enterprises, non-profit associations and representations of foreign business entities, except for those obliged to prepare financial statements in accordance with international standards, the financial statements are reduced in terms of financial statements in the composition of the balance sheet and the statement of financial results.

In accordance with the requirements of IFRS, financial statements should be compiled on the basis of taxonomy of financial statements, which provides for the composition of the articles and indicators of the financial statements and their elements that are subject to disclosure. The taxonomy of financial reporting will be

approved by the Ministry of Finance of Ukraine as a body that ensures the formation and implementation of state policy in the field of accounting.

Domestic enterprises will add new forms of reporting – a management report and a payment report in favor of the state. Management report – a document that contains financial and non-financial information that characterizes the state and prospects of enterprise development and reveals the main risks and uncertainties in its activities. Such review should include a balanced and comprehensive analysis of the development, performance and state of the enterprise, taking into account its size and complexity of its economic activity.

The analysis may include both financial and non-financial key performance indicators that relate to a particular area of activity, including information on environmental and personnel issues. From the submission of this report, micro and small enterprises have been released. And medium-sized enterprises have the right not to display non-financial information in the management report.

Statement of Payments for the State – a document that contains detailed information on taxes, fees and other payments by enterprises payable in favor of the state in accordance with the law. It will be submitted by enterprises which activity is connected with extraction of minerals of the national importance, and at the same time they are of public interest. Today, the composition and form of the two reports are not officially approved.

Conclusions

As you can see, many of the provisions of EU Directive No. 2013/34/EU have been taken into account in the Law on Accounting. At the same time, the adoption of this directive has led to additional discrepancies with IFRS. In turn, National Accounting Statement (Standard) differ significantly from IFRS.

In accordance with the Association Agreement between Ukraine and the EU, legislation on accounting and financial reporting needs to be modernized, which should be based on the provisions of this Directive. Necessary is a significant upgrade of existing NAS(S). Implementation of the Directive in the legislative field of Ukraine will ensure the elimination of disagreements between NAS(S) and IFRS, taking into account the requirements of this Directive, will improve the quality and transparency of financial reporting, which will positively influence the activation of investment attraction, the entrance to the world capital markets.

Literature

1. Безверхий К. Бухгалтерський облік в Україні: імплементація норм директив європейського союзу. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. № 1. С. 136–151.

2. Голов С. Вдосконалення бухгалтерського обліку і фінансової звітності в Україні в контексті Євроінтеграції. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 1. С. 3–17.
3. Голов С. Нормативні обмеження застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 2. С. 2–11.
4. Гура Н. Імплементація директиви 2013/34/ЄС в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. *Серія «Економіка»*. 2015. № 10 (175). С. 6–10.
5. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані звіти деяких видів підприємств, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директив Ради 78/660/ЄЕС. URL: https://docviewer.yandex.ua /?url=http%3A%2F%2Feiti.org.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2015%2F03%2 FAccounting_Directive_for_translation_UKR_fin_rev.doc&name=Accounting_Dir ective_for_translation_UKR_fin_rev.doc&lang=uk&c=575ff1eb666c (дата звернення: 15.11.2018).
6. Дончевски Вадим. Новая директива по бухгалтерскому учету – будет лучше или хуже? URL: http://rup.ee/rus/bukhgalterskie-novosti/anonsy/novaia-direktiva-po-bukhgalterskomu-uchetu-budet-luchshe-ili-khuzhe. (дата звернення: 15.11.2018).
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV URL: http://zakon5.rada.gov.ua /laws/show/996-14. (дата звернення: 15.11.2018).
8. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: http://zakon5.rada. gov.ua/laws/show/1678-18 (дата звернення: 15.11.2018).
9. Зубілевич С. Облікова Директива ЄС, її вплив на склад і зміст звітів європейських компаній та перспективи для України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 7. С. 3–17.
10. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення: 15.11.2018).
11. Кузина Р. П(С)БУ и МСФО: анализ конвергенции. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 6. С. 10–20.
12. Малишкін О. Щодо адаптації положень з обліку і звітності в умовах угоди про асоціацію України та ЄС. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 2. С. 12–18.
13. Маренич Т. Г. Транспонування вимог Директиви ЄС №2013/34/ЄС до національного законодавства України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 166–174.
14. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності». URL: http://zakon3. rada.gov.ua/laws/show/en/929_013 (дата

звернення: 15.11.2018).
15. Озеран А. Директива 2013/34/ЄС щодо річної фінансової звітності: дискусійні питання та напрями її імплементації в нормативну базу України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 5. С. 2–10.
16. Про схвалення розроблених Міністерством фінансів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 345-р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/345-2015-р (дата звернення: 15.11.2018).
17. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 911-р. URL: http://zakon5. rada.gov.ua/laws/show/911-2007-р. (дата звернення: 15.11.2018).
18. ERICA (EUROPEAN RECORDS OF IFRS CONSOLIDATED ACCOUNTS) WORKING GROUP. Directive 2013/34/EU on the annual financial statements – Implementation impacts (consolidated accounts) URL: http: //www.bde.es/f/webbde/SES/cenbal/colabora/ficheros/Doc2-2-ERICAWG_accountingdirectivesconsolidated_2015_F.pdf. (дата звернення: 15.11.2018).
19. EFAA: Implementing the New European Accounting Directive: Making the right choices URL: http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/disc/news/Implementing%20the%20New%20European%20Accounting%20Directive%20report.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

Інна Сисоєва, Оксана Балазюк, Віктор Пилявець

КРЕАТИВНИЙ ОБЛІК:ТВОРЧИЙ ПІДХІД ЧИ ШАХРАЙСТВО?

Вступ

Однією із нагальних задач розвитку бухгалтерського обліку в сучасних умовах в Україні є адаптація ринкових облікових інституцій у вітчизняну практику. Однак їх новизна, незважаючи на наявність досліджень з даної тематики, зумовлює виникнення невирішених питань в бухгалтерському обліку. Залишаються недостатньо розробленим питання можливості існування креативного обліку, хоча дане поняття широко використовується в обліковій літературі, його взаємозв'язок з обліковою політикою на рівні підприємства.

Метою дослідження є визначення можливості існування креативного обліку в національній системі бухгалтерського обліку та визначення перспективних напрямів досліджень в даній сфері

Виконання поставлених перед бухгалтерським обліком завдань із забезпечення зовнішніх користувачів інформацією про майновий та фінансовий стан підприємства вимагає встановлення загальновизначеної сукупності принципів та правил, які використовуються в бухгалтерському обліку при формуванні та відображенні інформації. Разом з тим, жорстке нормативне регулювання бухгалтерського обліку, яке мало місце в плановій економіці, позбавляє його можливостей оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі. Облікова політика підприємства є тим важливим засобом, завдяки якому існує можливість розумного поєднання державного регулювання і власної ініціативи підприємства в питаннях організації та ведення бухгалтерського обліку (рис. 1).

На дієвість і ефективність організації бухгалтерського обліку впливають:

1) взаємовідносини між людьми та результатами їх трудової діяльності;

2) політика керівництва і методи, що використовуються для впливу на персонал;

3) повноваження та функції працівників підприємства на різних рівнях управління.

Рис. 1. Організація обліку за допомогою системи внутрішніх регламентів [6, С. 88]

Отримана в системі бухгалтерського обліку інформація використовується за такими напрямами:

1) прийняття обґрунтованих стратегічних та поточних рішень;

2) керування потоками платежів по забезпеченню черговості заходів;

3) інформаційне підтвердження вартості витрат і доходів за спектром сфер діяльності;

4) оперативний контроль по використанню матеріальних ресурсів.

Таким чином, облікова інформація, отримана у результаті якісно сформованої облікової політики має відображати:

1) ідентифікацію та систематизацію даних, накопичення, контроль та передавання інформації за напрямами документообігу;

2) систему обліку, яка пов’язана з деталізацією доходів і витрат виробництва;

3) економічну систему підприємства за підрозділами діяльності;

4) систему обліку, яка забезпечує фінансову та нефінансову інформацію, необхідну для відповідних користувачів.

Кутер М.І. зазначає, що облікова політика виникає тоді, коли бухгалтер, окрім констатації об’єктивних господарських процесів (наприклад, виплата грошових коштів), які не мають альтернативного підходу, починає робити припущення про наявність визначених умов або неіснуючих у дійсності подій (наприклад, розрахунок фінансового результату або розподіл накладних витрат) з метою отримання інформації, необхідної, передусім, для

аналізу ефективності роботи підприємства. «Як тільки бухгалтер робить припущення і відображає не тільки очевидні факти, – зазначає М.І. Кутер, – виникає простір для ствердження, групових інтересів і, звичайно, облікової політики. Учасники господарського процесу, переслідуючи власні інтереси, ставлять перед обліком визначені цілі, які досягаються (або не досягаються) шляхом вибору облікової політики» [7, С. 542-543].

Проте, чи є поняття «облікова політика» та «креативний облік» тотожними?

Вивчення діючої нормативної бази дозволило зробити висновок, що офіційно в Україні термін «облікова політика» було введено в 1999 р. Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4].

На відміну від вітчизняної практики, в зарубіжній генезис цього поняття налічує не один десяток років. Так, в праці теоретиків Е.С. Хендриксена, М.Ф. ван Бреда вказується, що перша спроба встановити офіційний стандарт бухгалтерського обліку (з яким ототожнюється в цій праці облікова політика) в США була ще в 1929 р.

Додатковим свідченням того, що в зарубіжній практиці поняття «облікова політика» використовується досить тривалий час є праця О.Ф. Мухіна «Бухгалтерский учет в промышленности США» (1965 р.), в якій автор розглядає облікову політику капіталістичного підприємства. Облікова політика має 5 рівнів (див. рис. 2).

Концепція креативного обліку полягає у формуванні на підприємствах духу оновлення всіх сфер діяльності на основі освоєння двох етапів розвитку - розширення інформації та створення знань для поширення серед персоналу. Мета креативного обліку – це генерування інформації на запит менеджерів нижчого, середнього та вищого рівнів, що підвищує ефективність роботи обліковців та управлінців.

Залишаються недостатньо розробленим питання можливості існування креативного обліку, хоча дане поняття широко використовується в обліковій літературі, та його взаємозв’язок з обліковою політикою на рівні підприємства.

Питання креативного обліку і облікової політики в своїх працях розглядали С.Ф. Голов, О.А. Заббарова, С.Ф. Легенчук, Ч.В. Малфорд, С.М. Міщенко, М.Р. Метьюс, М.С. Пушкар, О.А. Лаговська, В.А. Кулик [3; 9; 1; 11; 12; 8; 6] та ін.

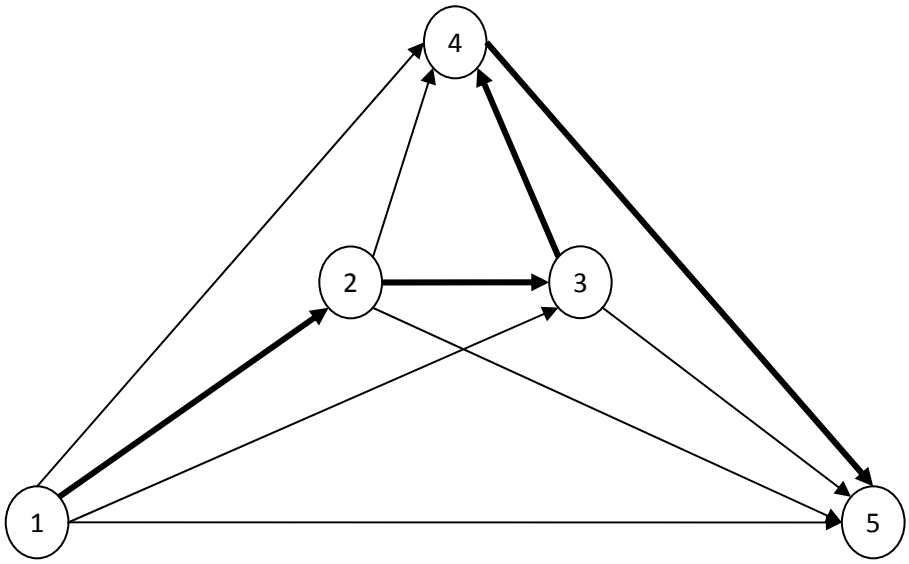

1 – рівень підприємства;
2 – галузевий рівень;
3 – національний (державний) рівень;
4 – регіональний (міждержавний) рівень;
5 – міжнаціональний рівень

Рис. 2. Структурно-логічна модель взаємозв'язку різних рівнів облікової політики

1-5	теоретична можливість світової організації обліку;
1-4	теоретична можливість регіональної регламентації обліку
1-2-5	(наприклад, Європейським союзом);
(1-2-4)	світова (європейська) регламентація обліку з урахуванням галузевої специфіки;
1-3-5	національна регламентація обліку на підставі європейських
(1-3-4)	або інших світових стандартів (наприклад, американських
1-2-3-5	GAAP);
(1-2-3-4)	національна регламентація обліку на підставі європейський
1-2-3-4-5	(світових) стандартів з урахування галузевої специфіки;
	регламентація обліку з світового рівня до рівня суб'єкта господарювання.

У своїх дослідженнях вони розкривають питання сутності та сфери використання креативного обліку, зв'язку креативного обліку з бухгалтерською етикою, національних особливостей етики креативного обліку, пошуку креативних методів бухгалтерського обліку.

Особлива увага останніх публікацій присвячена проблемам застосування креативного обліку як формі бухгалтерської маніпуляції, його

вплив на корпоративні скандали пов’язані з фальсифікацією фінансової звітності.

Регулювання обліку в Україні здійснюється відповідно до чинного законодавства, постанов Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики, Головної державної податкової служби України, Національного банку України та інших державних органів.

Регламентування бухгалтерського обліку за допомогою чітких правил – невід’ємна частина бухгалтерського обліку, але далеко не весь бухгалтерський облік. Облік – це міст, який поєднує економіку і право, тому практикуючий бухгалтер виступає як юрист, суддя учасників господарських процесів, і, що може бути більш важливе, як їх економічний радник.

Навіть з розробкою облікових стандартів та законодавчих актів факти приховування прибутку мають місце. Це робиться для того, щоб більш вигідно відобразити діяльність підприємства для акціонерів, інвесторів й інших зацікавлених осіб і ввести їх в оману.

Креативний облік – термін, який часто перекладають як творчий облік. Раніше подібна «творчість» зводилася до викривлення облікових даних, сьогодні, креативний облік розглядається як результат застосування облікової політики і втрачає свій негативний відтінок.

Вітчизняні вчені пов’язують виникнення креативного обліку у нашій державі із прийняттям Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», що надає можливість формування облікової політики та реалізації творчого підходу під час формування інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

З одного боку, «креативним» може бути визнаний будь обліковий метод, який не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам і принципам, проте здійснюється в межах чинного законодавства та обраної підприємством облікової політики. У гіршому його прояві - це процес викривлення показників обліку та звітності шляхом порушення чинного законодавства з метою задоволення інтересів групи осіб.

Практично всі вчені відзначають двоїсту природу «креативного» обліку, підпорядкованість його певній меті та зв'язок із обліковою політикою підприємства.

З одного боку, «креативним» може бути визнаний будь обліковий метод, який не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам і принципам, проте здійснюється в межах чинного законодавства та обраної підприємством облікової політики [2].

Таблиця 1

Визначення поняття «креативний облік»

Автор	Визначення
1.	**2.**
Метьюс М. та Перера	Це будь-який метод бухгалтерського обліку, що не відповідає загальноприйнятій практиці, або встановленим стандартом чи принципам, але забезпечує достовірне подання стану справ у компанії
Медведєв М.Ю.	Облік, спрямований на податкову оптимізацію
Пушкар М.С.	Одне з джерел інформації, що має великий ступінь довіри, оскільки ґрунтується на даних системного обліку
Голов С.Ф.	Формальне застосування або цілеспрямований вибір методів і принципів бухгалтерського обліку для забезпечення показників фінансової звітності, які відповідають цілями окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів
Верига Ю.А.	Креативний облік – це будь-який науковий метод, який не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам та принципам.
Легенчук С.Ф.	Повністю бухгалтерський облік може бути креативним або творчим лише тоді, коли він ведеться як в межах, так і з порушенням встановлених законодавчих норм та принципів обліку.
Кулик В.А.	Креативний облік – термін, який часто перекладають як творчий облік.

Перший варіант «креативного обліку» є легітимним, оскільки, у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» (п. 10) зазначено, що якщо немає Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку або Міжнародного стандарту фінансової звітності, який конкретно застосовується до операції, іншої події або умови, управлінський персонал має застосовувати судження під час розробки та застосування облікової політики, щоб інформація була доречною для потреб користувачів з прийняття економічних рішень та достовірною, в тому значенні, що показники фінансової звітності.

Другий варіант «креативного обліку», здійснюється із порушенням чинного законодавства, зводиться до нелегітимних бухгалтерських маніпуляцій та передбачає фальсифікацію інформації про факти господарської діяльності підприємства.

Виходячи з наведеного креативний облік можна визначити як формальне застосування або цілеспрямований вибір методів і принципів бухгалтерського обліку для забезпечення показників фінансової звітності, які

відповідають цілям окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів [1].

Аналізуючи останні дослідження можна дійти висновку, що більшість науковців схиляються до того, що креативний облік є результатом облікової політики і втрачає свій негативний відтінок.

Хоча, окрема група авторів вважає його легальним способом прикрашання чи погіршення показників звітності або ж маніпулюванням (шахрайством). Маніпулювання в обліку – здійснення законних дій бухгалтером і керівництвом підприємства в межах механізму умовно-креативного обліку з метою коригування стану та результатів діяльності підприємства, що призводить для задоволення інтересів управлінців чи власників, однак зумовлює невідповідність господарських операцій очікуванням ринку. Заббарова О.А. [1, С. 202] під таким маніпулюванням, що передбачає використання творчого підходу до регулювання показників фінансової звітності підприємства, в тому числі балансу, що передбачає зміни структури капіталу і розміру прибутку для здійснення впливу на основні показники балансу, розуміють балансову політику. Вона повинна проводитись в рамках чинного законодавства і нормативних документів в сфері обліку

Креативний облік – термін, який часто перекладають як творчий облік. Раніше подібна «творчість» зводилася до вуалювання і викривлення облікових даних. Креативний облік – це будь-який науковий метод, який не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам та принципам. Креативний облік є позитивним тоді, коли використовується без прямого порушення законодавства для відображення основних тенденцій у зміні вартості бізнесу і достовірної картини стану справ фірми, особливо, якщо не існує інших методів відображення в обліку нової операції

Вплив облікової політики на аналітичні показники та інформацію про доходи власників зображено на рис. 3.

Рис. 3. Логічна схема впливу облікової політики на прийняття рішень користувачами

Крім контрагентів підприємства та його власників, слід звернути увагу на можливість за допомогою елементів облікової політики спричиняти зміни податкових зобов'язань, а саме тих, які розраховуються за даними бухгалтерського фінансового обліку і звітності. Можливість використання облікової політики для коригування податкових прав та зобов'язань зведена до мінімуму. Причини можна назвати дві, які, однак, знаходяться в тісному зв'язку. По-перше, це жорстке нормативне регулювання розрахунків підприємства за податками і платежами з бюджетом різних рівнів. Звідси обмеженість кількості інструментів. Друга причина полягає в повному розмежуванні бухгалтерського фінансового обліку та податкових розрахунків, яке фактично призводить до того, що на підприємствах ведуться два види обліку, причому фінансовий облік відходить на другий план, оскільки, в першу чергу, розрахунки зі сплати податкових зобов'язань підлягають зовнішньому контролю.

Суб'єкт формування облікової політики при виборі конкретного елементу повинен оцінити його вплив на показники фінансової звітності і, як

наслідок, на аналітичні показники; з'ясувати, чи узгоджена зміна в аналітичних показниках з загальною концепцією розвитку підприємства; встановити відповідність реакції користувачів тактичним цілям підприємства. Слід врахувати, що процес вибору ускладнюється неможливістю точної кількісної оцінки реакції користувачів звітності на зміни аналітичних показників фінансового стану економічного суб'єкту, їх зіставлення з величиною впливу на податки та іншими економічними факторами.

Система бухгалтерського обліку та система фінансової звітності підприємств повинні бути абсолютно зрозумілі усім, хто може і хоче з ними працювати, а отже вони повинні бути інтегровані у світову систему, складатися за єдиними нормами і правилами.

При цьому необхідно застосовувати єдину уніфіковану облікову та звітну системи, зрозумілі для всього світового співтовариства, прозорість яких забезпечується застосуванням єдиних облікових стандартів, і дбати про те, щоб облік витрат, доходів, визначення результатів діяльності, калькулювання собівартості та складання звітності здійснювалися за міжнародними стандартами фінансової звітності. При цьому якість бухгалтерського обліку та стан професійності аудиту можуть впливати на економічне процвітання підприємства.

Нині завдяки спільним зусиллям розвинених країн створюється уніфікована система бухгалтерського обліку. Тому найбільш перспективними системами обліку та звітності для масового використання є міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності (МСФЗ). Основні передумови необхідності переходу на МСФЗ:

1. Розширення як вертикальних, так і горизонтальних господарських зв'язків, які призведуть до активізації самостійності суб'єктів господарювання.

2. Активізація ролі грошей, що призведе до збільшення попиту на кредитні гроші, для отримання яких банкам потрібні від суб'єктів господарювання спеціальні фінансові документи, які б надали можливість провести фінансовий аналіз підприємства швидко та якісно.

3. Необхідність іноземних інвестицій.

4. Простежується стійка тенденція для підприємств, які займаються міжнародним бізнесом

5. Поступова інтеграція в європейський економічний простір.

Таким чином, бухгалтерський облік не може бути креативним, оскільки значною мірою регламентується за допомогою чітких правил. Повна креативність обліку означала б можливість порушення законодавчо встановлених правил ведення обліку. Тому бухгалтерський облік може бути креативним або творчим лише тоді, коли він ведеться як в межах, так і з порушенням встановлених законодавчих норм та принципів обліку. Ведення обліку в межах альтернативних варіантів, передбачених обліковою політикою на основі врахування існуючих принципів обліку С.Ф. Легенчук пропонує

називати «умовно-креативний облік». Для визначення обліку, орієнтованого на умисне порушення законодавчих норм та принципів обліку, доцільно використовувати назву «агресивний облік», яка досить часто вживається зарубіжними вченими (А. Карманська, Ч.В. Малфорд, Є.Є. Комікі). Взаємозв'язок між запропонованими поняттями представлено на рис. 4.

Рис. 4. Підходи до креативного обліку

Основні напрями сучасного українського «творчого» обліку:

− завищення прибутковості для можливості нарахування якнайбільших дивідендів;

− заниження реальної прибутковості з метою позбавлення власників корпоративних прав належних їм виплат;

− завищення прибутковості та заниження обсягів зобов'язань з метою отримання вищої категорії позичальника при залучення кредитних ресурсів;

− завищення прибутковості державними підприємствами заради зниження обов'язкових платежів до бюджету;

− коригування показників дохідності для отримання бажаного податкового статусу підприємства;

− маніпулювання зі структурою та вартістю активів для задоволення офіційних обмежень, запроваджених чинним законодавством;

− штучне поліпшення показників дохідності, прибутковості та ліквідності для заохочення потенційних стратегічних інвесторів;

− прискорення відображення валових витрат у податковому обліку з метою оптимізації бюджетних платежів з податку на прибуток [2, С. 5].

У розвинених країнах Європи і США проблему бухгалтерських маніпуляцій (шахрайства) вирішують шляхом підвищення рівня професійної етики бухгалтерів і аудиторів. Активізація робіт над створенням кодексу бухгалтерської етики, в першу чергу в США, знаменує собою спробу викорінити подібні зловживання силами самої облікової спільноти. У цьому плані великий оптимізм у бухгалтерських асоціацій викликає досвід Нової Зеландії, де система бухгалтерських стандартів та законодавче регулювання обліку в сукупності з діяльністю саморегулюючих організацій гранично знизили можливості для використання технологій творчого обліку.

Таким чином, можна зробити висновок, що формуючи облікову політику, підприємства не завжди прагнуть до підвищення достовірності інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності, часто створення розпорядчого документу про облікову політику підпорядковане іншим завданням.

Висновки

1. Застосування будь-якого методу креативного обліку може бути лише тимчасовим заходом. У довгостроковій перспективі креативний облік сам по собі не може перетворити збиток на прибуток або запобігти загрозу банкрутства. Застосування бухгалтерами креативного обліку нерозривно пов’язане з питаннями професійної етики.

2. Інформація, яку надає облікова політика підприємства, є надійною, коли в ній немає істотних помилок та перекручень, і коли користувачі можуть покластися на неї, як на представляє правдиво те, що вона повинна представляти.

3. Керівники підприємства на етапі формування облікової політики мають використовувати креативний підхід до вибору даних елементів. Але креативність має бути обмежена якісними характеристиками інформації, що визнані в стандартах обліку.

4. Недоцільним є виділення креативного обліку в окремий вид обліку, лише, як можливий творчий підхід до здійснення бухгалтерського обліку в частині облікової політики підприємства.

Література

1. Mulford Ch.W. The Financial Numbers Game. Detecting Creative Accounting Practices / Ch.W. Mulford, E.E. Comiskey. New York : John Wiley & Sons, INC. 2002. 395 p.

2. Горбовська А. В., Наумчук О. О. Креативність в бухгалтерському обліку. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/7_86943.doc.htm (дата звернення: 15.11.2018).

3. Заббарова О. А. Балансоведение : учебное пособие. М. : КНОРУС, 2007. 256 с.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України (зі змінами, внесеними згідно із Законом N 3422-IV (3422-15) від 09.02.2006).
5. Голов С. Креативний облік – загроза професії та суспільству. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 1. С. 31–42.
6. Кулик В. А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2014. С. 373.
7. Кутер М. И. Теория бухгалтерского учета : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Финансы и статистика, 2002. 640 с.
8. Лаговська О. А. Бухгалтерський облік розподілу доходів в умовах соціально-орієнтованої економіки: організація та методика : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.09. Житомир, 2007. 280 с.
9. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку. *Теорія та методологія бухгалтерського обліку, контролю і аналізу* : Міжнародний зб. наук. праць. 2009. Вип. 2(14). С. 88–101.
10. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку 101 конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н, проф. І. В. Малишеву, д.е.н., проф. П. П. Німчинову. Житомир : ЖДТУ, 2005. С. 60–62.
11. Мэтьюс М. Р., Перера М. Х. Б. Теория бухгалтерского учета : учебник / пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. М. : Аудит, ЮНИТИ, 1999. 663 с.
12. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : монографія. Тернопіль : Карт-Бланш, 2006. 334 с.
13. Сисоєва І. М., Собко І. О., Серік Т. С. Сутність та поняття креативного обліку. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення* : зб. тез доповідей міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, 18 вересня 2018 р.). Тернопіль. 2018. Вип. 31. С. 86–88.

Алла Сиротинська

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Вступ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій, комп'ютерної техніки та програмного забезпечення визначає принципи формування та аналізу інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів господарювання. Сьогодні інформатизація всіх видів економічної діяльності є одним з пріоритетних напрямків функціонування держави і має загальнонаціональне значення.

Сучасна економічна ситуація характеризується трансформацією середовища функціонування суб'єктів господарювання, їх організаційних форм та стрімкою тенденцією розвитку автоматизації процесів обробки комерційних даних, формування та аналізу різних форм звітності, прийняття управлінських рішень. Сьогодні інформаційним системам (ІС) відводиться роль засобів забезпечення відкритості публічної інформації, ефективної взаємодії між суб'єктами економічних відносин, оптимізації витрат та оперативності прийняття управлінських рішень.

На зростання темпів впровадження та використання ІС суб'єктами господарювання чинять суттєвий вплив зміни законодавчої бази стосовно електронного адміністрування податків та подання звітності, відкритості використання публічних коштів та державних закупівель, розширення вітчизняного ринку програмного забезпечення тощо.

Сьогодні завоювання підприємством достойного місця на регіональному та світовому ринку, залучення інвестицій та досягнення високих результатів діяльності значною мірою залежить від масштабів використання сучасних ІС у всіх сферах діяльності. А також від їх місця в системі обліково-аналітичного забезпечення управління суб'єкта господарювання.

Отже, дослідження питань використання інформаційних систем і технології в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання є актуальним.

Аналіз наукових досліджень дає підстави стверджувати, що питанням використання інформаційних систем і технологій в процесі інформаційного забезпечення суб'єктів господарювання приділяється увага багатьох науковців.

Питанням створення облікових ІС присвячені праці М.С. Пушкаря та М.Г. Чумаченко [1], В.В. Сопка та М.М. Бенька [2; 3] та інших. М.С. Пушкар і М.Г. Чумаченко приділяли увагу концептуальним проблемам створення ІС, що використовуються в обліку, їх будові. Вчені запропонували розглядати

облікову інформаційну систему як суперсистему [1].

В.В. Сопко та М.М. Бенько розглядали системотехнічні аспекти автоматизації бухгалтерського обліку – мету, передумови, принципи й економічну ефективність запровадження автоматизованих систем бухгалтерського обліку (АСБО). Автори доводять, що їх запровадження полягає у забезпеченні підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств, досягненні кращих техніко-економічних показників, соціальних умов, підвищення рівня кваліфікації персоналу, підвищення якості управління об'єктами господарювання, підвищення іміджу підприємства та інших результатів [2]. М.М. Бенько досліджував теоретико-прикладні питання автоматизації бухгалтерського обліку на основі інформаційних технологій і систем як елементів організаційно-управлінських інновацій [3].

Праці зазначених науковців безперечно мають наукову цінність, але, на нашу думку, недостатньо висвітлюють прикладні аспекти використання інформаційних систем та їх місце у системі обліково-аналітичного забезпечення підприємств.

Проблеми розвитку інформаційних систем і технологій облікового процесу суб’єктів господарювання досліджували науковці Г. Андрощук [4], О.С. Бабанін [5], С.В. Войтко [6], О.К. Єлісєєва та В.С. Бєлозерцев [7], К.І. Редченко [8], С.К. Полумієнко та Л.О. Рибаков [9] та інші.

Г.А. Андрощук вбачає перспективним виробництво вітчизняних серійних програмних продуктів, розвиток хмарних технологій у використанні інформаційних технологій, боротьбу з комп’ютерним «піратством» [4].

О.К. Єлісєєва та В.С. Бєлозерцев визначили фактори, що впливають на розвиток інформаційних систем та технологій, серед яких: зміна зовнішнього середовища та глобалізація ринків, відсутність стабільного середовища, зміна організаційної діяльності, обмеження масштабу організації технологією управління та брак якісної інформації та професійних знань. Науковці систематизують інформаційні системи та інформаційні технології, що використовуються в обліку. О.К. Єлісєєва та В.С. Бєлозерцев окреслили тенденції розвитку інформаційних систем і технологій в обліку [7]. Науковці виконали ґрунтовний аналіз облікових інформаційних систем і технологій, що має високе науково-практичне значення, але, слід не погодитись з твердженням, що автоматизація обліку більшості малих та середніх підприємств характеризується впровадженням різнорідних програмних продуктів. Оскільки сучасні облікові програми поєднують в собі можливості різних інформаційних систем і технологій.

К.І. Редченко розроблено загальну модель корисності інформаційної системи та виявлені резерви покращання якості облікової та контрольно-аналітичної інформації. Науковцем запропоновано шляхи формування модерної системи обліку і контролю, одним із кроків на шляху реалізації якої є системний розвиток інтегрованих інформаційних систем управління

підприємством (ІСУП), здатних забезпечити паралельне ведення різних видів обліку на основі сучасних технологій структурування, збереження, передачі та використання даних [8].

Науково-практичні аспекти впровадження та функціонування інформаційних систем суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності вивчали С.О. Кучеркова [9], Т.В. Ларікова [10], Т.Д. Маркова та Г.Б. Пчелянська [11], М.І Скрипник та М.М. Матюха [12], Р.Л. Цебень [13] та інші.

Т.В. Ларікова досліджувала теоретичні та практичні аспекти використання сучасних інформаційних технологій в обліковому механізмі державного сектору економіки [10].

Т.Д. Маркова та Г.Б. Пчелянська вивчали особливості використання комп'ютерних інформаційних технологій в системі обліку та контролю сфери підприємницької діяльності, аналізували переваги та недоліки їх застосування в процесі прийняття управлінських рішень [11]. На нашу думку, дискусійними є ряд тверджень науковців щодо переваг та недоліків використання інформаційних систем.

М.І Скрипник та М.М. Матюха досліджували питання визначення шляхів формування та використання інформації для забезпечення прийняття управлінських рішень. Відмічено, що сьогодні досягнення повноти облікової інформації для забезпечення потреб управління неможливе без використання інформаційних технологій. Науковцями окреслені можливості вирішення завдань, що мають забезпечувати налагоджену систему управлінського обліку і звітності підприємства при запровадженні і використанні сучасних інформаційних технологій [12].

Р.Л. Цебень вивчав особливості внутрішнього аудиту в умовах застосування інформаційних технологій та представив особливості використання інформаційних технологій під час проведення внутрішнього аудиту. Науковець вказує на позитивний ефект від використання аудиторського програмного забезпечення ACL та IDEA для внутрішнього аудиту українських підприємств [13]. На нашу думку, це потребує ретельного дослідження. Оскільки, ряд сучасних облікових інформаційних систем мають вбудовані механізми перевірки коректності та повноти облікової інформації, тому ефект від використання спеціальних програм для внутрішнього аудиту в таких випадках, на нашу думку, може бути низький.

Отже, проблематиці інформаційних систем і технологій обліку присвячені роботи багатьох науковців. Але, проблеми використання їх в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання залишаються недостатньо дослідженими. Зважаючи на стрімко зростаючий рівень інформатизації бізнесу, ці питання є актуальними і мають практичне значення. Прискорений розвиток комп'ютерних, комунікаційних, мобільних та інформаційних систем викликає необхідність дослідження функціональності інформаційних систем підприємств у сучасних

економічних відносинах.

Розробка класифікації та вивчення функціоналу інформаційних систем в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання в сучасних умовах господарювання визначили мету дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інформаційна система» та «інформаційна технологія» тісно пов'язані між собою. О.К. Єлісєєва та В.С. Бєлозерцев визначають інформаційну систему як організовану та скінченну множину взаємопов'язаних елементів, що збирає, обробляє, зберігає та передає інформацію користувачам. Елементами такої системи, на думку науковців, виступають люди, обладнання, процеси, процедури, данні, операції тощо. Інформаційна система характеризується наявністю технології перетворення вхідних даних у результатну інформацію, тобто сукупністю методів і способів пошуку, збору, накопичення, зберігання, обробки та передачі інформації на основі застосування обчислювальної техніки [7].

В цілому можна погодитись з висновками науковців, але дискусійними є питання віднесення до елементів інформаційної системи людей та обладнання, оскільки перші є її користувачами, а другі – лише технічно забезпечують її функціонування.

До інформаційних системи, що використовуються в обліку суб'єктами господарювання, О.К. Єлісєєва та В.С. Бєлозерцев відносять спеціалізовані облікові програми, системи електронного документообігу, програми для дистанційного банківського обслуговування та інформаційно-правові системи. Інформаційні технології, на думку науковці, включають інтернет-технології, безконтактної ідентифікації, супутникові та технології наземного рухомого радіозв'язку.

Сьогодні відбувається тенденція об'єднання можливостей різних інформаційних систем та технологій в єдину комплексну інформаційну систему. Прикладом цього можуть слугувати спеціалізовані облікові програми, які включають системи електронного документообігу, мають безпосередній зв'язок з програмами дистанційного банківського обслуговування, завантажують он-лайн дані з використанням Інтернет та супутникових технологій, використовують технології безконтактної ідентифікації тощо.

Враховуючи результати досліджень О.К. Єлісєєвої та В.С. Бєлозерцева та тенденції розвитку інформаційних систем і технологій, поняття інформаційної системи, на нашу думку, сьогодні має більш широкий зміст і включає множину взаємопов'язаних процесів, процедур, даних, операцій тощо, які збираються, обробляються, зберігаються та передаються користувачам з використанням інформаційних технологій.

Функціонування всіх сучасних облікових інформаційних систем передбачає внесення оперативних даних про факти діяльності підприємства, які, як правило, реєструються за допомогою первинних документів. Останні при збереженні створюють господарські операції з використанням

кореспонденцій рахунків бухгалтерського обліку (синтетичний облік). Зареєстровані документи та операції зберігаються у відповідних журналах. Інформаційна система враховуючи залишки на початок періоду та інформацію журналів визначає залишки на кінець періоду та дозволяє сформувати звіти, які, виводячи дані з різним ступенем деталізації, дають управлінському персоналу необхідну інформацію для прийняття як оперативних, так і стратегічних рішень. Крім цього, система забезпечує дотримання вітчизняного законодавства у проведенні податкових розрахунків та формуванні регламентованої (фінансової, податкової, статистичної та іншої) звітності. На всіх етапах функціонування програм в них використовується нормативно-довідкова інформація, яка забезпечує аналітичний облік.

Дослідження функціональності інформаційних систем та їх призначення в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання нерозривно пов’язано з їх класифікацією, оскільки особливості роботи та можливості ІС залежать від їх належності до відповідних класів, видів, призначень тощо.

Питання класифікації управлінських інформаційних систем розглядали М.М. Бенько [3], В.Б. Осталецький [14], Н.П. Юрчук [15] та інші. М.М. Бенько визначає наступні основні класифікаційні ознаки ІС: за сферою застосування, за ступенем автоматизації перетворення економічної інформації, за рівнем управління, за видом керованого ресурсу [3]. В.Б. Осталецький класифікує інформаційні системи управління підприємством за: масштабом, сферою застосування, способом організації, характером інформації та окремо виділяє системи штучного інтелекту [14]. Н.П. Юрчук розглядає такі способи класифікації: за масштабністю, за сферою застосування, за способом організації, за типом підтримки управлінських рішень.

Враховуючи стрімку інформатизацію суспільства, підприємств, організації, установ вважаємо, що питання класифікації ІС є складними і потребують ґрунтовних досліджень. Відповідно до ролі інформаційних систем в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання, основними, на наше переконання, є наступні класифікаційні ознаки (див. табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація інформаційних систем в системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання

№ з/п	Ознака	Види ІС
	2.	**3.**
1.	За видом суб’єкту господарювання, для якого призначена ІС	ІС мікропідприємств ІС малих підприємств ІС середніх підприємств ІС великих підприємств

продовження табл. 1

2.	За видами діяльності	ІС суб'єктів підприємництва ІС суб'єктів державного сектору економіки ІС фінансово-кредитних установ
3.	За функціональними можливостями	Типові ІС Галузеві ІС Комплексні ІС Системи електронного документообігу
4.	За середовищем функціонування	Локальні Мережеві Хмарні Мобільні додатки
5.	За принципом побудови	Єдиного вікна Модульного типу

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» підприємства за балансовою вартістю активів, чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та середньою кількістю працівників поділяються на мікропідприємства, малі, середні та великі. Їх управлінський персонал має різні потреби в обліково-аналітичному забезпеченні процесу прийняття рішень та відповідно висувають різні вимоги до функціональності ІС. Інформаційним системам мікро- та малих підприємств достатньо забезпечувати автоматизацію введення, зберігання та обробки поточних операцій, формування зведених облікових даних у вигляді реєстрів та звітності з різним ступенем аналітичної деталізації. Останні дозволяють користувачам аналізувати результати діяльності суб'єкта господарювання та приймати рішення з управління ним. Прикладами таких систем є «АБ ОФІС», «Акцент», «Бухгалтерія Інфо-Підприємство», «MASTER: Бухгалтерія», модулі системи «Парус-Підприємство»: «Парус-Бухгалтерія», «Парус-Зарплата», «Парус-Торгівля і склад», «Хепі-Бух» та інші. Великим попитом в Україні користуються конфігурації на базі «1С: Підприємство» «Бухгалтерський облік для України», «Управління невеликою фірмою», «Управління торгівлею».

ІС для середніх та великих підприємств – це системи комплексної автоматизації управління підприємством. Вони крім поточних операцій забезпечують комп'ютеризацію управлінського обліку та бюджетування, процесів планування потреб у ресурсах та результатів діяльності, контрольних та аналітичних процедур і розрахунків. Такі системи дозволяють розрахувати короткострокові (місяці) та довгострокові (роки) показники розвитку підприємства, а також порівняти прогнозні значення з фактичними. Функціональність ІС для середніх та великих підприємств відповідає стандартам ERP, MRP, CRM, SCM. Прикладами таких систем є «Бест-5», «Галактика», «DeloPro», «ERP система Виртуоз», «ІС-ПРО», «Microsoft Dynamics», «Парус-Підприємство 8», конфігурації на базі «1С:

Підприємство» «Управління торговим підприємством», «Управління виробничим підприємством». Лідером українського ринку інформаційних систем управління підприємством (ІСУП) є німецька система «SAP». З 2017 року активно впроваджується вітчизняна ІСУП «BAS ERP».

Слід зазначити, що динамічність змін сучасних умов функціонування бізнесу вимагають від управлінців малого підприємництва прийняття оперативних рішень з управління. Тобто, сьогодні управлінський персонал мікро- та малих підприємств потребує, щоб інформаційна система надавала зведені дані не лише з бухгалтерського, а й з управлінського обліку, формувала аналітичні звіти, які б надавали можливість порівнювати показники поточного періоду з минулими, розраховувала планові показники тощо. Тому однією з тенденцій розвитку сучасних ІС мікро- та малих підприємств є комплексна автоматизація процесів управління суб'єктом господарювання. Прикладом цього є наявність можливостей автоматизації взаємовідносин з контрагентами, контрольних та аналітичних процедур, а також планування потреби в ресурсах в системі «Управління невеликою фірмою». Більшість сучасних ІС мікро- та малих підприємств дозволяють сформувати звіти, що надають дані про заборгованість, залишки грошових коштів, запасів, необоротних активів, доходи, витрати, результати діяльності, податки тощо. Причому ці звіти можуть виводитись у графічному вигляді, представляти динаміку зміни показників за вказаний період. Крім цього, сьогодні розробниками ІСУП для великих підприємств пропонуються програми для автоматизації управління малим бізнесом. Так, система «SAP Business One» (розробник «SAP») застосовує стандарти ERP і CRM для малих підприємств.

Сьогодні відбувається стрімкий розвиток інформатизації державного сектору економіки, що обумовлено запровадженням систем електронного адміністрування податків та подання звітності, відкритості використання публічних коштів та державних закупівель. На нашу думку, дискусійним є твердження Т.В. Ларікової про відставання розвитку інформаційних технологій для суб'єктів бюджетної сфери [10]. Сучасна ситуація характеризується зростанням пропозицій з боку розробників програмного забезпечення та обсягів впровадження ІС для суб'єктів державного сектору економіки. Роль цих програм у системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єкта господарювання полягає у автоматизації:

– обліку фінансування згідно кошторису за загальним та спецфондом;
– обліку казначейського обслуговування, активів, зобов'язань, капіталу;
– обліку доходів та витрат у розрізі кодів бюджетної класифікації;
– формування облікових регістрів;
– складання фінансової, бюджетної, податкової та іншої звітності;
– вивантаження в електронному вигляді даних для передачі до Державної казначейської служби України, Єдиного ВЕБ-порталу використання публічних коштів E-Data, вищестоящих організацій тощо.

Принципи обробки даних в ІС суб'єктів державного сектору аналогічні системам суб'єктів підприємництва і полягають у реєстрації первинних документів, які підтверджують господарські операції, обробляючи дані яких формуються реєстри та звіти. Характерною рисою даних в ІС суб'єктів державного сектору є наявність значного набору аналітики. Так, облік господарських операцій, порівняно з підприємництвом, додатково організований у розрізі видів бюджету (державний чи місцевий), джерел фінансування (загальний та спеціальний фонди, інші джерела власних надходжень), кодів бюджетної класифікації (КВК, КПК, КФК, КДБ, КЕКВ).

Прикладами таких систем можуть бути «ІС-ПРО бюджет», «Парус-Бюджет», «FIT-Бюджет», «UA-Бюджет» та інші. Крім цього, суб'єкти державного сектору використовують програмні продукти Державної казначейської служби України для:

– формування планових фінансових документів, реєстрів зобов'язань та платіжних доручень («Мережа»);

– подання електронної звітності (АС «Є – Звітність»)

ІС фінансово-кредитних установ представляють собою внутрішньобанківські системи обробки даних та забезпечують автоматизацію їх основних управлінських функцій. Як правило, такі системи розробляються службами автоматизації банків та є індивідуальними у використанні окремими фінансово-кредитними установами. У системі обліково-аналітичного забезпечення суб'єкта господарювання ці програми забезпечують автоматизацію:

– проведення банківських операцій (підсистема операційного дня банку);

– кредитних, депозитних, акціонерних операцій (кредитно-фінансова підсистема);

– формування фінансово-економічної аналітичної інформації про показники діяльності банку (управлінська підсистема);

– взаємодії з клієнтами (системи типу «Клієнт-банк», обробки даних терміналів самообслуговування, банкоматів, розсилки виписок та іншої інформації);

– обліку господарських операцій банку (підсистема бухгалтерського обліку банку);

– адміністрування інформаційної системи (адміністративна підсистема).

За функціональними можливостями інформаційні системи орієнтовані на галузь діяльності суб'єкта господарювання, що виражається у врахуванні особливостей обробки даних однієї або декількох галузей. Так, ІС підприємств торгівлі дозволяють автоматизувати інформацію гуртових та роздрібних торгових операцій, закладів громадського харчування – виготовлення страв та обслуговування клієнтів, суб'єктів господарювання, що здійснюють виробництво продукції – формування та дотримання планів, графіків, технологічних схем виробництва тощо, організацій сільського

господарства – облік біологічних активів, розрахунків з власниками земельних паїв, роботи сільськогосподарської техніки тощо, будівельних підприємств – облік будівельних контрактів і т.п. Інформаційні системи, призначені для використання суб'єктами господарювання певної галузі, не ефективно використовувати підприємствами інших галузей, оскільки є ймовірність, що потрібний функціонал буде відсутній, а наявний – використовуватись не повністю. Враховуючи вимоги суб'єктів господарювання, сучасні інформаційні системи можуть бути орієнтовані на використання в різних галузях. Для середніх та великих підприємств вони, в переважній більшості, є комплексними корпоративними системами та не орієнтовані на конкретну галузь. Для мікро- та малих підприємств вони представляють собою типові рішення, тобто набір механізмів для автоматизації операцій, які є типовими для суб'єктів господарювання більшості галузей.

Вивчення функціональності галузевих ІС є напрямком окремого дослідження. В даній роботі обмежимось лише прикладами використання в різних напрямах автоматизації конфігурацій на базі «1С: Підприємство» для мікро- та малих підприємств (див. табл. 2).

Таблиця 2

Галузеві рішення на базі платформи «1С: Підприємство» для мікро- та малих підприємств

№ з/п	Напрям автоматизації	Конфігурація
1.	**2.**	**3.**
1.	Торгівля, виконання робіт, надання послуг, виробництво продукції	«Бухгалтерія для України», «Зарплата та управління персоналом», «Управління невеликою фірмою», «CRM для України»
2.	Торгівля	«Управління торгівлею», «Управління складом», «Аптека для України», «Магазин одягу і взуття для України», «Магазин побутової техніки та засобів зв'язку для України»
3.	Виконання робіт, надання послуг	«SPA салон», «Фітнес клуб», «Салон краси», «Управління перевезеннями», «Бухгалтерія будівельної організації», «Підрядник будівництва», «Управління будівельною організацією для України», «Громадське харчування для України», «Облік в ОСББ, розрахунок квартплати в Україні»
4.	Виробництво продукції	«Бухгалтерія елеватора, млина і комбікормового заводу для України», «Бухгалтерія сільськогосподарського підприємства для України», «Управління сільськогосподарським підприємством для України»

Впровадження електронних форм обміну документами та подачі звітності, системи електронного адміністрування податків спричинило виникнення та розвиток програм, які забезпечують передачу в електронному форматі даних бізнес-партнерам, контролюючим та фіскальним органам. Лідерами українського ринку програмного забезпечення для електронного документообігу є системи «M.E.Doc», «СОТА», «Fredo: Звіт», «Flydoc», які дозволяють суб'єктам господарювання не тільки отримати вхідні та сформувати вихідні первинні документи контрагентам, а здійснювати обмін інформацію з єдиним реєстром податкових накладних, формувати звіти. Програми забезпечують завантаження звітів з облікових інформаційних систем, автоматизовану перевірку правильності їх підготовки, перевірку їх даних щодо дотримання вимог законодавства, правильності формування показників тощо, вивантаження перевірених звітів у спеціальний формат (*.xml) та відправку у контролюючі органи. Впровадження таких систем передбачає використання технологій електронного цифрового підпису та криптографічного захисту даних.

Всі інформаційні системи залежно від середовища функціонування можуть бути локальні, мережеві, мобільні, хмарні. Локальні обумовлюють встановлення на персональний комп'ютер та роботу одного користувача. Мережеві передбачають встановлення на сервер та забезпечують одночасну роботу декількох користувачів.

Потреба вивільнення ресурсів, зменшення витрат та захисту інформації спричинила виникнення хмарних технологій, які останнім часом активно впроваджуються у підприємництві. Хмарні обчислення (Cloud Computing) передбачають використання програмного забезпечення та ресурсів сервера, який розташовується у компанії, що надає такі послуги. Для впровадження інформаційних систем з використанням хмарних технологій достатньо придбати процесорний час, дисковий простір та мережу потрібної пропускної здатності. Це дозволяє значно скоротити витрати та вивільнити ресурси для основних бізнес-процесів. Прикладами таких систем на українському інформаційному ринку є конфігурації на базі «1С: Підприємство» [16], «БУККІПЕР» [17], «DeloPro Online» [18], «MoneyPenny» [19] та інші.

Слід зауважити, що інформаційні системи на базі хмарних обчислень в основному пропонуються для малих та мікропідприємств. Ця думка підтверджується результатами досліджень К.О. Вольської та А.П. Дикого, які розглядали хмарні технології, завдання та проблеми переходу інформаційних систем підприємства у «хмару» [20]. Але, сьогодні застосування хмарних обчислень поширюється і на ІС середніх та великих підприємств. Прикладом цього є ERP-система «DeloPro Online» [18].

Впровадження хмарних технологій, розширення можливостей використання мобільних технічних засобів викликало потребу розробки для інформаційних систем підприємств мобільних платформ і додатків, які забезпечують доступ до бази даних підприємства незалежно від місця розташування користувача з використанням мобільних телефонів, планшетів тощо. Так, на базі «1С: Підприємство» запроваджується мобільна платформа для операційних систем iOS та Android. Вона характеризується адаптацією

технологій і форм конфігурацій «1С: Підприємство» до операційних систем і розмірів екранів мобільних пристроїв, можливістю управління дотиком пальців. Платформа інтегрується з функціональними можливостями мобільного пристрою щодо наборів телефонних номерів, відправлень SMS-повідомлень, підтримки геолокацій, геокодування, використання вбудованих карт, можливостей мультимедіа. Таким чином, користувачами інформаційних систем окрім облікового та управлінського персоналу стають працівники маркетингової служби, постачання, збуту та інших підрозділів підприємства.

За принципом побудови є інформаційні системи, функціонал яких розташовується в одному вікні. Інтерфейс таких програмних продуктів може бути визначений окремо для кожного користувачів відповідно до його прав доступу до інформаційної бази. Тобто, при відкритті системи певним користувачем вікно програми відображає доступні для нього функції, але повний набір функціональних можливостей системи розміщуються в одному вікні. Прикладами таких систем є «Акцент», «Бухгалтерія Інфо-Підприємство», «DeloPro», конфігурації на базі «1С: Підприємство», «Хепі-Бух» та інші.

Інформаційні системи модульного типу являють собою програмні продукти, що складаються з окремих, незалежно працюючих програм – модулів, які працюють з однією (спільною) інформаційною базою. Таким чином, дані, внесені в одному модулі можуть в іншому переглядатись та оброблятись. Такі системи дозволяють їх поетапне впровадження. Прикладами їх є «АБ ОФІС», «BAS ERP», «MASTER: Бухгалтерія», «Парус-Підприємство», «Галактика», «ERP система Виртуоз», «ІС-ПРО» та інші.

Висновки

Отже, тенденцією розвитку сучасних інформаційних систем є об’єднання функціоналу різних програм та технологій в єдину комплексну інформаційну систему, яка включає множину взаємопов’язаних процесів, процедур, даних, операцій тощо, які збираються, обробляються, зберігаються та передаються користувачам з використанням інформаційних технологій.

Особливості роботи та можливості ІС залежать від їх належності до відповідних класів, видів, призначень тощо. Це викликало необхідність проведення класифікації інформаційних систем з точки зору їх ролі в системі обліково-аналітичного забезпечення суб’єктів господарювання та дослідження їх функціональності. Встановлено, що функціонал ІС залежить від виду суб’єкту господарювання, для якого вона призначена, виду його діяльності та галузі.

Література:

1. Пушкар М. С., Чумаченко М. Г. Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2011. 335 с.
2. Сопко В. В., Бенько М. М. Мета і принципи автоматизації бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2010. № 12 (114). С. 186–192.

3. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 336 с.
4. Андрощук Г. Індустрія програмного забезпечення в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Інформаційне суспільство в Україні* : міжнар. наук. конгрес, 25-26 жовт. 2012 р. : тези доп. К., 2012. С. 81–88.
5. Бабанін О. С. Статистика розвитку ІТ-ринку в США, Україні й світі. *Статистика України*. 2013. № 1. С. 22–28.
6. Войтко С. В. Управління розвитком наукомістких підприємств : монографія. К. : НТУУ «КПІ», 2012. 277 с.
7. Єлісєєва О. К., Белозерцев В. С. Тенденції розвитку інформаційних систем та технологій в обліку в умовах глобалізації. *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 3/5(23). С. 79–85.
8. Редченко К. І. До питання розвитку сучасних інформаційних систем обліку і контролю. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2014. Вип. 3. С. 339–349.
9. Кучеркова С. О. Використання інформаційних технологій для просування малого бізнесу: зарубіжний досвід. *Облік і фінанси*. 2017. № 1. С. 161–167.
10. Ларікова Т. В. Сучасні інформаційні технології в обліковому механізмі бюджетних установ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 19. С. 139–142.
11. Маркова Т. Д., Пчелянська Г. Б. Особливості використання інформаційних систем і технологій в системі обліку та контролю. *Економіка харчової промисловості*. 2016. Том. 8. Вип. 3/2016. С. 40–45.
12. Skripnyk M. I., M. M. Matiukha. Formation and presentation of management information system. *Економічний аналіз*. 2015. Том 20. С. 301–305.
13. Цебень Р. Л. Застосування інформаційних технологій у внутрішньому аудиті. *Проблеми і перспективи економіки України*. 2015. № 4(4). С. 365–369.
14. Осталецький В. Б. Теоретичні підходи до класифікації інформаційних систем управління підприємством. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 294–299.
15. Юрчук Н. П. Інформаційні системи в управлінні діяльністю підприємства. *Агросвіт* : журнал. 2015. № 19. С. 53–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_19_12. (дата звернення: 15.11.2018).
16. Online24: URL: http://online24.net.ua/index-ukr.html (дата звернення: 15.11.2018).
17. BOOKKEEPER: URL: https://bookkeeper.kiev.ua/ (дата звернення: 15.11.2018).
18. DeloPro Online. ERP+CRM на условиях аренды. URL: https://www.delopro.com.ua/products/dponline.php (дата звернення: 15.11.2018).
19. MoneyPenny. URL: https://moneypenny.me/uk (дата звернення: 15.11.2018).
20. Вольська К. О., Дикий А. П. Бухгалтерський облік у «хмарі»: порядок переходу та адаптації інформаційної системи підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 2 (37). С. 24–29.

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ

Тетяна Кузнецова, Леонід Сіпайло

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ

В умовах глобалізації на вітчизняних підприємствах відбуваються швидкі зміни відповідно до змін потреб споживача й економічної ситуації в країні, що висуває нові вимоги до системи управління підприємством. За цих умов зростає значення сучасних систем менеджменту та інформаційного забезпечення діяльності підприємств і від їх умілого застосування багато в чому залежать успіхи суб'єктів господарювання на ринку.

Вітчизняні суб'єкти підприємництва змушені постійно шукати нові, більш ефективні методи господарювання, відшукувати наявні резерви розвитку, знаходити нові ринки збуту власної продукції, а також постійно працювати над розробкою та впровадженням різноманітних інновацій, які зможуть забезпечити виживання підприємства в умовах все більш гострої конкурентної боротьби. При цьому саме удосконалення інформаційного забезпечення можна вважати умовою збалансованого інноваційного розвитку підприємництва в Україні у сучасних умовах, що є досить важливим для вітчизняних суб'єктів господарювання при плануванні інвестиційних витрат.

Сучасний стан розвитку економіки потребує від підприємств все більшої уваги до питань планування та обліку інноваційної діяльності, оскільки інновації є потужним чинником оновлення їхнього потенціалу відповідно до поставлених цілей та задоволення вимог ринку. Це передбачає пошук нових механізмів формування й використання інноваційного потенціалу підприємств і застосування нових підходів до оцінювання можливостей їх розвитку.

Теоретичні, методичні та практичні проблеми організації інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності на підприємствах досліджені в наукових працях І. Алексєєв, В. Александрова, О. Алимов, Ю. Бажал, О. Барановський, П. Бєлєнький, Є. Бойко, О. Василик, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гойко, В. Довбенко, М. Долішній, С. Ілляшенко, Б. Кваснюк, О. Кириленко, О. Ковалюк, М. Козоріз, М. Крупка, О. Кузьмін, С. Онишко, В. Опарін, А. Пересада, А. Поддєрьогін, В. Точилін, В. Федосов, Л. Федулова, Д. Черваньов, А. Чухно, Н. Чухрай, Л. Шаблиста,

С. Юрій та інші.

Невирішена частина загальної проблеми пов'язана з тим, що більшість опублікованих праць за темою дослідження присвячені питанням інформаційного забезпечення держави або забезпечення функціонування інформаційних систем. Проте, чимало питань, які пов'язані із забезпеченням інформацією підприємства на засадах впровадженні інновацій, залишається ще недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є висвітлення проблемних аспектів інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в України та встановлення перспективних напрямів удосконалення.

Зміни в економічній та політичній сфері, які відбуваються в Україні впродовж останнього десятиріччя, спонукають керівництво вітчизняних підприємств до пошуку нових шляхів підвищення ефективності діяльності у конкурентних умовах господарювання, адже сьогодні виживають тільки ті підприємства, які гнучко реагують на вимоги ринку, створюють та добре організовують виробництво конкурентоспроможної продукції, забезпечують ефективність перебудови внутрішньовиробничого управління. Нові підходи до організації господарської діяльності на підприємствах вимагають застосування сучасних інноваційних процесів, які є одним із чинників успішного ведення бізнесу та важливим інструментом усіх змін, що відбуваються в розвитку економіки країни [14, С. 162].

Статистичні дані (табл. 1) підтверджують те, що темпи оновлення техніко-технологічної бази підприємств України за рахунок інноваційних розробок є повільними і навіть можуть призвести до втрати вже наявного технологічного рівня, що відповідно несе в собі загрозу ще більшого економічного відставання держави від розвинутих країн світу.

Таблиця 1

Динаміка інвестиційних вкладень у розвиток інноваційно-технологічної діяльності суб'єктами господарювання України

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Інвестиційні витрати на реалізацію наукових і науково-технічних робіт, млн грн.	1196,3	1638,5	1754,6	2039,5	2457,8
Інвестиційні витрати на розробку і впровадження продуктових інновацій, млн грн	8051,8	5546,3	5115,3	11141,3	19829,0
Інвестиційні витрати на розробку і впровадження процесових інновацій, млн грн	2232,5	2377,9	826	632,9	942,6
Загальний обсяг інвестицій на інноваційно-технологічний розвиток, млн грн	11480,5	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5

продовження табл. 1

Відношення інвестицій на інноваційно-технологічний розвиток до ВВП, %	0,8	0,8	0,69	0,64	0,63
Відношення інвестицій на інноваційно-технологічний розвиток до загальної суми капітальних інвестицій, %	7,27	7,35	5,80	7,07	7,62
Кількість інноваційно активних підприємств, од.	1758	1715	1609	824	834
Середній обсяг інвестицій на інноваційно-технологічний розвиток на одному підприємстві, млн грн/од.	6,53	5,58	4,78	16,8	27,9

Примітка. Побудовано авторами на основі [12]

На даний час макроекономічні показники України залишаються на периферії світових інвестиційних потоків, що значно підсилюється недостатнім рівнем ресурсів, а також ускладнюється кризовими явищами у світовій економіці.

На нашу думку, основними факторами кризи, які негативно впливають на формування інвестиційного потенціалу інноваційної діяльності вітчизняних суб’єктів господарювання є [8]:

1. Моральна застарілість традиційних галузей промисловості, яка проявляється у неконкурентоспроможності підприємств. Наслідком є масова збитковість останніх і втрата ринків, що виражається у значному падінні внутрішнього виробництва, скороченні робочих місць, вкрай поганому фінансовому стані суб'єктів господарювання.

2. Розбалансований стан грошово-кредитної системи внаслідок стрімкої девальвації гривні та інфляції цін, зруйнувало процес заощадження, обороту й інвестування національного капіталу та спричинило вилучення іноземних інвестиційних і кредитних ресурсів з економіки.

4. Погіршення стану банківського сектора, який перестав надавати позички, в тому числі на інноваційні цілі, і практично не концентрує грошові заощадження громадян, не виступає суб'єктом міжбанківського кредитування. За такого стану банківського сектору не відбудеться інноваційного оновлення економіки України.

5. Низька якість формування й розвитку єдиного інформаційного простору за інноваційними проектами, підтримка й розвиток банків і баз даних за прикладними дослідженнями, НДДКР, об’єктами інтелектуальної власності.

6. Практично не відбувається формування інфраструктури інноваційної діяльності щодо інформаційно-аналітичного забезпечення її суб’єктів актуальною довідковою й консультативною інформацією нормативно-правового, маркетингового, фінансово-господарського, внутрішньо- та зовнішньоекономічного характеру.

Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки і складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головне призначення і суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що замається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень [10].

Вчені дають різні, проте подібні за змістом визначення інформаційно-аналітичного забезпечення:

- інформаційно-аналітичне забезпечення – це забезпеченість підприємства якісною аналітичною інформацією та захист його інформаційного середовища за рахунок збору та аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації, розробки на її основі планів та прогнозів розвитку підприємства [9];

- інформаційно-аналітичне забезпечення повинно об’єктивно відображати стан підприємства на будь-який момент часу і з будь-яким рівнем деталізації, а також враховувати можливі загрози з боку зовнішнього середовища [6];

- інформаційно-аналітичне забезпечення будується на підставі забезпечення необхідної інформації робіт з адміністративного управління, яке здійснюється при адмініструванні виконання комплексу агрегованих робіт щодо зміни у маркетинговій діяльності [1];

- під інформаційно-аналітичним забезпеченням діяльності підприємства розуміється цілеспрямована взаємодія людського інтелекту (аналітика) і наявної вихідної інформації (відкритої та/або конфіденційної) з метою отримання споживачем інформації нового вивідного знання, що сприяє прийняттю оптимальних управлінських рішень [13].

На нашу думку, аналітичне забезпечення інноваційної діяльності – це система збору даних за прикладними дослідженнями, НДДКР, об’єктами інтелектуальної власності, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління інноваційними процесами, складання бухгалтерської і аналітичної звітності за інноваційною діяльністю.

Аналітичне забезпечення інноваційної діяльності підприємства є цілеспрямованою організованою діяльністю осіб, відповідальних за збір, обробку та аналіз внутрішньої і зовнішньої інформації, що є необхідною для управління підприємством. Отже, аналітичне забезпечення є безперервним процесом підтримки управлінських рішень за допомогою певних організаційно-технологічних процедур, інформаційних систем та рівня кваліфікації фахівців обліково-аналітичного апарату [3].

В аспекті інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної

діяльності підприємства його інтелектуальний ресурс виступає як результат науково-інноваційного пошуку. Заходи та засади інноваційної політики підприємства виступають рушійною силою соціально-економічного фактору розвитку підприємства та є одним із найбільш вагомих чинників формування його економічної безпеки [11, С. 118]. Інноваційний розвиток, як результат успішної інноваційної діяльності підприємства, дає можливість найповніше використовувати інтелектуальні ресурси, застосовувати прогресивні методи управління. З позиції інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства, процес інноваційного розвитку виглядає наступним чином (див. рис. 1).

Рис. 1. Процес інноваційного розвитку підприємства з позицій інформаційно-аналітичного забезпечення (побудовано авторами)

Серед основних функцій системи інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційних процесів, на наш погляд, слід визначити наступні: контролююча – безперервний моніторинг зовнішніх загроз і аналіз внутрішніх факторів, що можуть загрожувати порушенню фінансової стійкості підприємства; стимулююча – забезпечення зростання вартості активів підприємства інноваційного розвитку його економічної діяльності; відтворювальна – створення передумов для отримання прибутку і безперервного господарського обороту факторів виробництва; регулююча – підпорядкування фінансово-господарської діяльності цілям інноваційної політики, які у свою чергу визначаються оперативними та стратегічними цілями стратегічного плану підприємства; прогнозна – безперервна оцінка схильності підприємства до банкрутства або погіршення фінансового стану; інформаційна – використання комплексних автоматизованих інноваційних

інформаційних систем для ефективного управління ресурсами підприємства; функція планування – розробка, реалізація та контроль виконання планів щодо підтримки інноваційних процесів; санаційна – швидке відновлення фінансової рівноваги у випадку її порушення; оптимізаційна – забезпечення оптимального поєднання і ефективного використання економічних ресурсів підприємства, а також підтримки його конкурентоспроможності; захисна – забезпечення захищеності підприємства та його активів, фінансової, економічної та технологічної незалежності суб'єкта господарювання [2, С. 36].

Інформаційно-аналітичне забезпечення в рамках інноваційної політики підприємства можна визначити як складний і багатоетапний процес, що поєднує формування інноваційної стратегії і управління підприємством з метою її як найповнішої й успішної реалізації в контексті місії організації й в умовах невизначеності та мінливого зовнішнього середовища. Процес формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної політики підприємства повинен включати такі заходи: стратегічний аналіз виявлення існуючих та прогнозування потенційних загроз інноваційній діяльності; стратегічне планування системи заходів, спрямованих на уникнення або ліквідацію впливу загроз та кризових явищ, а також аналіз результативності обраних заходів; ресурсне забезпечення необхідних економічних, фінансових та трудових ресурсів для втілення запланованих інноваційно-інвестиційних проектів; бюджетування; реалізація заходів; контролінг ефективності вжитих заходів; оперативне управління інноваційною політикою; аудит; адаптація та управління ризиками. Ефективна інноваційна політика завжди супроводжується заходами управління ризиками.

Правильність вибору системи показників для діагностики рівня інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємства впливатиме на комплекс необхідних заходів щодо попередження можливих криз. Тому пропонується здійснювати моніторинг показників стану інноваційної та інформаційної діяльності підприємства, а саме [7, С. 135]:

1. Фінансова складова:

- частка внутрішніх витрат на НДДКР і придбання технологій у загальних витратах на виробництво;
- наукоємність продукції, що виробляється;
- частка витрат на придбання нематеріальних активів у загальних витратах на дослідження та розробки;
- частка витрат на підвищення кваліфікації кадрів у загальному обсязі витрат на дослідження та розробки;
- обсяги фінансування НДДКР;
- частка витрат на технології захисту інформації;

2. Кадрова складова:

- частка робітників, зайнятих дослідженнями та розробками в загальній кількості працюючих;

- забезпеченість кадрами найвищої кваліфікації;

- рівень заробітної плати науково-технічних робітників та працівників служб аналітичного забезпечення підприємства;

3. Матеріально-технічна складова:

- рівень модернізації обладнання, коефіцієнт введення нової техніки;

- рівень застосування прогресивних технологій збирання, обробки та зберігання інформації;

4. Інформаційна складова:

- витрати на інформаційну діяльність;

- кількість персоналу, зайнятого інформаційною діяльністю;

5. Ринкова складова:

- показники освоєння нової продукції;

- частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції;

- рентабельність інноваційної продукції;

- рівень конкурентоспроможності нової продукції.

Взаємодія зазначених складових покликана розв’язати значну кількість завдань, серед яких слід зазначити:

1) прямий, своєчасний доступ до інформаційного продукту (точну інформацію про хід виробничого процесу в просторі та часі, пошук нових технологій);

2) ефективну координацію внутрішньої діяльності та оперативне розповсюдження різноманітних повідомлень;

3) ефективнішу взаємодію із суміжниками за технологічними маршрутами за рахунок використання більш інформованих та наочних засобів відображення та передачі-приймання повідомлень;

4) використання якісно кращої технології системного аналізу та проектування оперативного управління на нижній та середніх ланках управління інноваційним виробництвом.

У той же час, для виявлення взаємозв'язку між інтенсивністю введення інновацій, етапами впровадження інформаційно-аналітичного забезпечення та відповідними показниками інноваційної активності й господарської діяльності підприємства в цілому доцільно сформувати таку систему показників (див. табл. 2) [4, С. 80]:

1) показники, що відображають наявність інноваційних ресурсів;

2) показники, що свідчать про інноваційну активність підприємства;

3) показники ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Таблиця 2

Система показників інноваційної активності підприємств [4, С. 80]

Оцінка господарської діяльності	Показники за видами об'єктів інновацій		
	Показники, що відображають наявність інноваційних ресурсів	**Показники, що свідчать про інноваційну активність підприємства**	**Показники ефективності інноваційної діяльності підприємства**
1.	**2.**	**3.**	**4.**
Оцінка ділової активності	– обсяг та структура інноваційних активів	– обсяг та структура впроваджених інновацій; – обсяг та структура виробленої інноваційної продукції; – обсяг виручки від продажу інноваційної продукції.	– прибуток (збиток) від інноваційної діяльності; – рентабельність інноваційної діяльності.
Оцінка фінансової стійкості	– оборотність інноваційних ресурсів; – ступінь інноваційності ресурсів; – рівень наукомісткості ресурсів; – коефіцієнт оновлення технології.	– коефіцієнт оновлення продукції; – питома вага інноваційної продукції; – частка доходу від інноваційної продукції; – частка виконання власних науково-дослідних розробок; – коефіцієнт наукомісткості виробництва.	– частка прибутку від інноваційної діяльності; – коефіцієнт збалансованості грошових потоків.
Оцінка інвестиційної привабливості	– обсяг інвестицій в інновації; – рівень інноваційності інвестицій.	– мультиплікативна моделі оцінки впливу витрат на освоєння інновацій.	– рентабельність інвестицій в інновації; – співвідношення приросту результатів використання потенціалу підприємства та інвестованими коштами в інноваційну діяльність; – вартість підприємства.

Система індикаторів, що використовується з цією метою, повинна відрізнятися простотою розрахунків, зрозумілістю та можливістю використання наявних інформаційних джерел. Така система буде актуальною

для прийняття рішень щодо доцільності інновацій (особливо реальних), адже вони вимагають детального аналітичного обґрунтування з ряду причин.

Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку підприємств на рівні держави бере участь у формуванні й стимулюванні загальнонаціональних комунікаційних мереж, прискорення обміну інформацією й нагромадження знань у спеціальних базах даних. Визначальною в цьому плані є як використання можливостей глобальної мережі Інтернет, так і спеціалізованих комунікаційних мереж [5]. На наш погляд незалежно від того, яку інноваційну модель розвитку сформує держава, без поновлення інформаційного трансферу між підприємствами, без поширення інформації інноваційного характеру серед потенційних її споживачів (науковців, винахідників, підприємців) нарощування інноваційного потенціалу держави не буде мати перспектив. Ця теза базується на розумінні рушійних сил сучасного економічного розвитку й формування основ інформаційного суспільства, адже інформація визнана фактором і джерелом підвищення суспільної продуктивності праці. Інформаційне суспільство характеризується не тільки загальнодоступністю інформації, але й робочою силою, що має можливість пошуку необхідної інформації та її вільного використання.

Аналізуючи зарубіжний досвід можна запропонувати такі основні напрями удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Україні:

– створення системи інформаційного забезпечення підприємницької діяльності в сфері впровадження інновацій;

– сприяння впровадженню інновацій суб’єктами підприємництва;

– удосконалення податкової політики з метою стимулювання інноваційної діяльності підприємствами;

– удосконалення нормативно-правової бази інформатизації діяльності суб’єктів інноваційного підприємництва;

– активізація інвестиційної та фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності;

– формування регуляторної політики та впровадження регіональних програм інформатизації з метою стимулювання розвитку інноваційного підприємництва серед населення;

– сприяння розвитку інфраструктури інноваційного підприємництва, зокрема, інформаційно-аналітичного забезпечення;

– підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів, що спеціалізуються в сфері інноваційного підприємництва;

Висновки

Отже, використання інновацій у діяльності підприємств не лише забезпечує інноваційну спрямованість бізнесу та підвищення продуктивності

господарської діяльності, а й зумовлює зростання рівня конкурентоспроможності підприємства. Виявлені негативні чинники впливу на інноваційну активність промислових підприємств зумовлюють необхідність створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення перспективних інновацій як для підприємства, так і для країни. Комплексна оцінка рівня інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства дає можливість провести моніторинг частоти та ефективності впровадження на підприємстві інновацій, діагностувати підприємство щодо захисту та збереження інноваційних розробок. Актуальність і гострота проблеми забезпечення економічної стійкості вітчизняних підприємств, захисту їх економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечення прискореного розвитку національної економіки та підвищення ефективності її функціонування свідчать про об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічного базису дослідження механізму інформаційно-аналітичного забезпечення впровадження інновацій.

Література

1. Аронова В. Формування комплексу інформаційно-аналітичного забезпечення адміністрування змін у маркетинговій діяльності підприємств м'ясопереробної галузі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. Т. 3. No 6. С. 43–45.

2. Гапоненко В.Ф., Беспалько А. Л., Власков А. С. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы. М. : Издательство «Ось-89», 2007. 208 с.

3. Гуменюк О. Аналітичне забезпечення управлінської діяльності підприємства. *Прикладна економіка – від теорії до практики* : зб. тез доп. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. м. Тернопіль, 15 жовт. 2015 р. / редкол. : Б. О. Язлюк, П. Р. Пуцентейло, Ю. І. Гайда та ін. ; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015. С. 49–52.

4. Дідух Д. М. Система показників аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємства. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2012. № 2(2). С. 78–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2012_2(2)__11. (дата звернення: 15.11.2018).

5. Коверга С. В. Законодавче і інформаційне забезпечення процесів інноваційного розвитку підприємств. *Культура народов Причерноморья*. 2007. № 102. С. 133–136.

6. Лазаришина І. Д., Оренчин О. В. Джерела інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. С. 62 –65.

7. Лощина Л. В. Комплексна оцінка інноваційної діяльності підприємства в контексті антикризового управління. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : зб. тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-

практичної конференції (28-29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2010. Т. 2. С. 134–135.

8. Ляшук А. М., Ляшук А. М. Інвестиційний потенціал підприємств України в кризових умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 8. С. 29–33.

9. Приходько С. В. Формування адекватного реальним виробничо-господарським процесам комплексу заходів реагування на загрози економічній безпеці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 4. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_4_15 (дата звернення: 15.11.2018).

10. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств. *Інноваційна економіка*. 2015. No 1. С. 194–198.

11. Сак Т. В. Інноваційна діяльність підприємств в контексті комплексного забезпечення економічної безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Економічні науки* : зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-т. Херсон: [б. в.], 2014. Ч. 3. Вип. 6. С. 116–119.

12. Статистична інформація. URL: http://www.ukrstat.gov.ua офіційний сайт Державної служби статистики України (дата звернення: 15.11.2018).

13. Чергенець Е., Зайцев А., Позднишев Є. Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва (збір та пошук інформації) : навч. посіб. / за заг. ред. Є. Позднишева. Кн. 2. К. : Вид-во «Позднишев», 2007. 74 с.

14. Чернявська М. К. Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності торговельних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2. С. 162–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2015_2_23. (дата звернення: 15.11.2018).

Наталія Ковшун, Всеволод Стрільчук

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

Вступ

Сучасна парадигма менеджменту природокористування вимагає нових підходів до забезпечення якісною та достовірною інформацією щодо процесів, які потребують регулювання. Разом з тим проблема збільшення інформаційних потоків, обробка і аналіз яких потребують все більше часу та людських ресурсів, також потребує розв'язання. Тому питання вдосконалення аналітичного забезпечення управлінської діяльності полягає в створенні такої системи моніторингу, яка б могла розв'язати протиріччя між обсягами інформації та можливістю їх збирання та обробки.

Питання інформаційно-аналітичного забезпечення процесу управління висвітлено в доробку відомих українських вчених-економістів: Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, В. М. Жука, Н. М. Малюги, Є. В. Мниха, В. Б. Моссаковського, В. К. Савчука, Т. М. Сльозко, М. Г. Чумаченка та інших дослідників.

Запровадження та всебічне використання сучасних інформаційних технологій в управлінні природокористуванням забезпечують інформаційно-аналітичну підтримку обґрунтування та прийняття рішень на всіх рівнях, супроводжують інформаційну складову соціально-економічного розвитку держави і її окремих регіонів, забезпечують інформаційні потреби державних органів управління, створюють умови для об'єктивного формування громадської думки щодо екологічного стану території тощо. Саме тому, інформаційно-аналітична діяльність у сфері природокористування потребує глибокого дослідження, а також вимагає залучення новітніх інформаційних технологій, які призведуть до підвищення ефективності використання природних ресурсів не лише в локальній системі, а й на рівні держави загалом.

Формування інституцій, що опікуються екологічними проблемами на локальних територіях, є одним з важелів реалізації державної еколого - економічної політики в Україні. При цьому необхідно застосовувати вибірковий підхід до їх створення, окреслення завдань, форм контролю. Здійснити такий вибір можна лише на підставі еколого-економічної діагностики середовища.

Слід зазначити, що до основних чинників результативного здійснення державної екологічної політики в Україні необхідно віднести: правові, програмні та інституційні механізми; науково-освітні механізми; фінансово-економічні механізми; екологічна діагностика та екологічний контроль.

Завдання еколого-економічної діагностики полягає у виявленні прийнятного рівня економічної безпеки в умовах переходу до моделі сталого розвитку країни та її регіонів. Крім того вона є невід'ємною чатсиною дуже важливого елементу в управління державою – охорона і захист екологічних прав. Під екологічними правами громадян прийнято розуміти визнані і закріплені в законодавстві права фізичних осіб, які гарантують задоволення потреб людини при взаємодії з природою. До таких прав можна віднести наступні:

- Право на сприятливе навколишнє середовище;
- Право на достовірну інформацію про її стан;
- Право на охорону здоров'я від несприятливого впливу;
- Право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю або майну екологічним правопорушенням тощо.

За останній час опубліковано досить велику кількість робіт, присвячених темі екологічних прав громадян. У процесі дослідження даної проблематики не залишилося противників тези, що економічна безпека складає основу національної безпеки, так як при слабкій неефективною економіці наростають загрозливі кризові явища в інших сферах (складових) національної безпеки, в тому числі і екологічної. У свою чергу, становище у зазначених галузях визначає рівень власне економічної безпеки як складової національної безпеки. Немає економічної безпеки без досягнення екологічної безпеки; значить, шляхом забезпечення екологічної безпеки створюється основа для економічної безпеки [1].

Під еколого-економічною діагностикою розуміють встановлення і вивчення причин і явищ, які характеризують стан екосистеми для передбачення можливих відхилень і попередження порушень нормального режиму її функціонування [2].

Стан екосистеми визначають економічні та екологічні явища. Екологічні явища охоплюють процес деградації природної екосистеми і зниження природно-ресурсного потенціалу природного об'єкту пов'язані з погіршенням якості компонентів природного середовища. При чому, на певній стадії свого розвитку екологічні негаразди породжують економічні, соціальні і політичні проблеми. Цей зв'язок має обернену дію. Економічні труднощі ускладнюють вирішення екологічних проблем.

Так, суттєво ускладнює вирішення екологічних проблем в Україні економічний стан держави, зокрема: падіння обсягів виробництва, деградація господарської структури, втрата ринків збуту здебільшого обробної промисловості і відповідно звуження ринку продукції високотехнічних виробництв, зменшення обсягів валового нагромадження основного капіталу - одного з стратегічно важливих видів використання ВВП, фінансова нестабільність, недостатня активність інвестиційних процесів, скорочення податкової бази, нарощування внутрішнього та зовнішнього державного боргу тощо.

Якщо розглядати проблему охорони довкілля з економічної точки зору, то збереження оточуючого середовища можна пов'язати із збереженням і передачею нащадкам екологічних ресурсів, іншими словами, із нагромадженням високоякісного «природного капіталу». Він поділяється на: антропогенний капітал (штучно створений людиною: міста, штучні водоймища, дороги), критичний (невідтворювальні ресурси, які не можуть бути замінені антропогенним капіталом) і відтворювальний природний капітал (відтворювальні ресурси, які можуть бути повністю або частково відновлені антропогенним капіталом).

Основною проблемою природокористування є те, що людина, залучаючи працю і природний капітал (ресурс), створює необхідні для себе блага і одночасно породжує проблему якості середовища, в якому вона живе. Капітал, в тому числі і природний, має здатність до нагромадження. Таку ж здатність мають і негативні наслідки, які виникають в процесі природокористування. Нагромадження забруднення в природній системі носить довготривалий характер, а ліквідація негативних наслідків – ще більш тривалий процес, який вимагає величезних зусиль. Тому дешевше і гуманніше не допускати забруднення навколишнього середовища, ніж займатися ліквідацією, деколи незворотніх наслідків забруднення.

Усвідомлюючи важливість проблем природокористування в Україні, зазначимо, що на основі результатів проведеної еколого-економічної діагностики можуть бути визначені шляхи можливої еколого-економічної стабілізації та здійснене прогнозування і перспективне планування якості навколишнього природного середовища.

Загалом, екологічний стан довкілля може бути:

- природним – якщо природна система залишається в первісному стані;
- динамічно стабільним – коли швидкість відновлюваних процесів більша або дорівнює швидкості антропогенного руйнування:
- кризовим – якщо швидкість антропогенного руйнування перебільшує темпи самовідтворення природної системи;
- критичним – коли в природній системі відбуваються корінні зміни;
- катастрофічним – це стан при якому не можна відновити природну систему.

Будь-яка екосистема має асиміляційний потенціал, який дозволяє витримувати антропогенне навантаження і деформаційний вплив без втрати цілісності своєї структури, зберігати свою працездатність і продуктивність. І якщо антропогенний вплив перевищує асиміляційний потенціал, обмінні процеси в межах екосистеми руйнуються і вона втрачає свою стабільність, працездатність, продуктивність і відповідно ефективність [3].

Еколого-економічна діагностику доцільно структуризувати на диференційовану, функціональну і прогнозну. Такий підхід зумовлено тим, що головною метою діагностики є не тільки кількісно-якісна оцінка техногенного впливу на природне навколишнє середовище, а оцінка та

передбачення його багатокомпонентної реакції у відповідь для визначення загального стану екологічної безпеки. Такий підхід визначає необхідність виявлення і вивчення зв’язків між типами та рівнями техногенних навантажень, динамічними параметрами природних процесів, станом рослинності, живих організмів, здоров’ям, психологічним станом людей та змінами соціально-економічних процесів у суспільстві [4].

Основними функціональними елементами системи діагностики є наступні: багатовимірна база даних, призначена для нагромадження й зберігання соціально-економічних і екологічних показників регіону в галузевому й територіальному розрізах; розрахунково-аналітична підсистема підтримки прийняття управлінських рішень, що складається з комплексу імітаційних і цільових моделей, які відображають основні соціально-економічні процеси регіону, і прогнозування динаміки екологічних та соціально-економічних показників.

В процесі проведення диференціальної еколого-економічної діагностики встановлюється набір найбільш характерних ознак стану системи, які фіксують відхилення від природного стану екосистеми.

З огляду на те, що еколого-економічний діагноз базується на всебічному і системному вивченні об'єкта дослідження, функціональна еколого-економічна діагностика встановлює причини певного стану екосистеми. Вона дозволяє визначити еколого-економічні умови природокористування, з'ясувати причини кризового стану екосистеми і наслідки негативного впливу людської діяльності на екосистему через оцінку еколого-економічних збитків. Екологічні втрати, що супроводжуються економічними збитками знижують природно-ресурсний потенціал басейну за рахунок зниження біоресурсного і рекреаційного потенціалів.

Прогнозна діагностика проводиться на основі результатів отриманих за допомогою диференціальної і функціональної діагностики, які органічно поєднуються при встановленні кінцевого діагнозу еколого-економічної системи. В залежності від особливостей і проблем розвитку екосистем, що встановлені двома першими видами діагностики (фактори, зв'язки, тенденції), визначаються напрямки діяльності і засоби оздоровлення екосистеми, здійснюється прогноз її подальшого розвитку.

Зважаючи на складність та багатоетапність діагностичних процедур в ув'язці з моніторингом всіх складових екосистеми, що визначаються їх особливостями, можна рекомендувати періодичність виконання циклу спеціальних робіт з діагностики та прогнозування для України та її регіонів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Періодичність робіт з еколого-економічної діагностики

Вид діагностики	**Рівні території**	**Періодичність робіт, років**
1.	**2.**	**3.**
Диференційована	Україна Регіони України Суб'єкти України	3 2 1
Функціональна	Україна Регіони України Суб'єкти України	5 3 2
Прогнозна	Україна Регіони України Суб'єкти України	5 3 1

По Україні в цілому і по її регіонах представляється доцільним протягом найближчих трьох років виконати диференційоване обстеження, а потім у наступні два роки розробити державні і регіональні програми щодо забезпечення переходу до сталого розвитку.

Для систематичного узагальнення результатів діагностики рекомендується проводити її спочатку з річною періодичністю, а потім у міру автоматизації системи моніторингу можна буде перейти на менші терміни (піврічні або квартальні). Отримане аналітичне забезпечення є основою розробки стратегії, тактики та поточного управління у сфері природокористування.

На рис. 1 представлено роль діагностики для прогнозування та розробки стратегії природокористування. З нього видно, що ланцюжок «оцінка стану регіону – діагноз – прогноз – стратегія управління» замкнутий.

Це забезпечує можливість розгляду динаміки зміни стану регіону, дослідження динамічних процесів розвитку при різних вихідних даних і стратегіях управління, і створення безлічі різних потенційно можливих сценаріїв його розвитку, що розуміються як об'єднання вихідних даних, стратегій керування і відповідних динамічних процесів розвитку [1].

Прогнози соціально-економічного розвитку регіону розробляються з метою підвищення ефективності управління соціально-економічними процесами в регіоні шляхом формування оцінки соціально-економічного стану після закінчення прогнозного періоду з урахуванням можливих тенденцій розвитку. Прогнози розробляються з комплексного аналізу демографічної ситуації, виробничого і науково-технічного потенціалу, соціальної інфраструктури, стану природних ресурсів і перспектив зміни вказаних факторів. Прогнози розробляються в кількох варіантах на підставі динаміки показників соціально-економічного розвитку регіону за останні два роки і можливих тенденцій розвитку економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших факторів, що впливають на соціально-економічну ситуацію регіону.

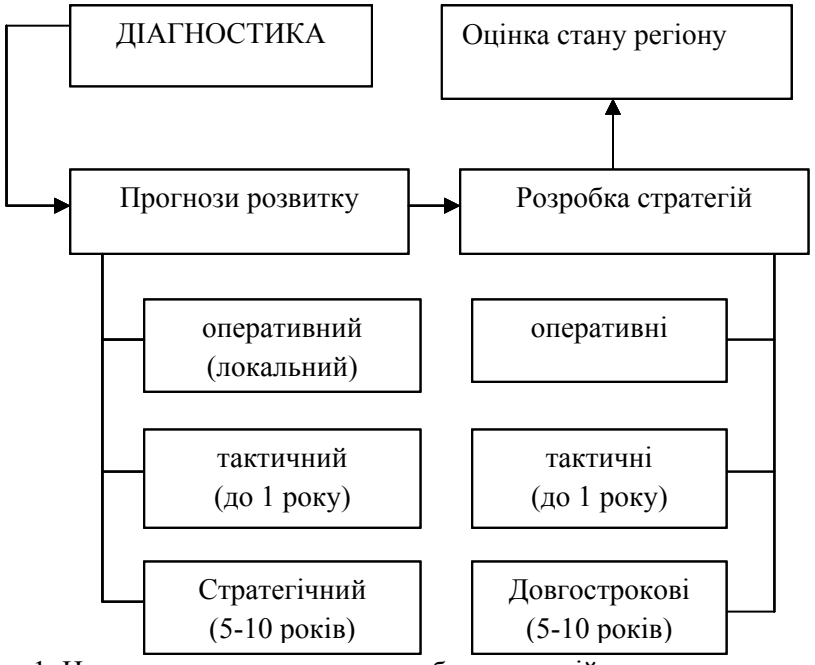

Рис. 1. Цикл прогнозування та розробки стратегій природокористування

Крім ідентифікації стану об'єкта, еколого-економічна діагностика включає в себе сукупність методів аналізу стану системи та інструментарій дослідження об'єкта або явища [4]. Сучасна еколого-економічна діагностика використовує емпіричні методи дослідження: спостереження (моніторинг), вимірювання (розрахунково-аналітичні методи), експертні оцінки і теоретичні (системний аналіз, імітаційне та економіко-математичне моделювання тощо. Крім того, в процесі проведення еколого-економічної діагностики при вивченні окремих складових екосистеми водного басейну використовуються специфічні методи (біо-методи, гео-методи). Розробка інструментарію еколого-економічної діагностики залежить від потреб на кожному етапі діагностичного процесу [5].

Для прикладу приведемо результати диференційованої еколого-економічної діагностики. Нами було визначено показники (індекси) екологічного стану за оцінкою рівнів земле- та водокористування та суму індексів для районів Херсонської області за 2012-2016 роки (див. табл. 2).

Таблиця 2

Індекси екологічного стану районів Херсонської області

№ з/п	Назва району	Значення суми індексів по рокам				
		2012	2013	2014	2015	2016
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Бериславський	3,55	3,78	3,52	3,65	3,75
2.	Білозерський	3,45	3,55	3,39	3,41	3,59
3.	Великоолександрівський	3,03	2,92	2,31	2,86	3,11
4.	Великолепетиський	3,31	3,63	3,57	3,48	3,58

продовження табл. 2

5.	Верхньорогачицький	2,85	2,93	2,68	2,72	3,33
6.	Високопільський	3,04	2,90	2,89	2,88	3,07
7.	Генічеський	6,02	8,84	8,72	8,49	7,67
8.	Голопристанський	5,22	6,11	5,88	6,08	5,75
9.	Горностаївський	3,14	3,07	2,95	3,12	3,28
10.	Іванівський	3,13	2,90	3,24	2,97	3,21
11.	Каланчацький	3,76	3,99	3,88	3,90	4,05
12.	Каховський	4,48	4,35	4,43	4,12	4,16
13.	Нижньосірогозький	3,02	3,57	3,54	3,50	3,69
14.	Нововоронцовський	3,30	3,28	3,26	3,39	3,12
15.	Новотроїцький	3,28	3,25	3,15	3,18	3,35
16.	Скадовський	6,82	8,96	9,04	9,15	8,50
17.	Цюрупинський	3,45	3,82	3,66	3,99	4,00
18.	Чаплинський	3,44	3,43	3,44	3,29	3,32

З усієї сукупності виділяються райони, які мають відносно більшу суму індексів статистичних параметрів (Генічеський, Голопристанський, Скадовський). Для них характерна також досить помітна динаміка цього показника за п’ять років. Інші райони мають слабку динаміку і невисокі абсолютні значення суми індексів статистичних параметрів.

Ранжовані значення загальної суми індексів показують, що найвищі їх значення мають Голопристанський, Цюрупинський, Горностаївський, Бериславський, Чаплинський райони, що свідчить про відносно високий рівень та використання в них природних ресурсів. Найнижчі загальні суми індексів характерні для Верхньорогачиського, Великоолександрівського, Великолепетиського та Високопільського районів.

За результатами порівняльного аналізу за наведені п’ять років встановлено, що динаміка розвитку природокористування у Херсонській області має географічну диференціацію. Її причини та фактори, що вплинули на динаміку показників земле- та водокористування мають визначатись в межах функціональної діагностики.

Діагностичний еколого-економічний аналіз створює базу для прийняття необхідних управлінських рішень, спрямованих на поліпшення (оздоровлення) довкілля і оптимізації господарської діяльності. Переваги еколого-економічної діагностики полягають у забезпеченні комплексності і системності еколого-економічного аналізу [6].

По-перше, в процесі визначення стану довкілля враховується вплив не тільки кількісних, а й якісних факторів. Це дозволяє застосовувати нові підходи у визначенні характеристик окремих процесів антропогенного впливу на якість водного басейну, а також встановлювати причини, закономірності і межі природної змінності стану екосистеми.

По-друге, діагностичний аналіз об'єднує в єдине ціле ретроспективний, перспективний, оперативний і стратегічний види аналізу. Це, в свою чергу,

сприятиме розробці реального прогнозу можливих позитивних змін у стані водного басейну внаслідок здійснення необхідних коректив в господарській діяльності людини.

Необхідно відмітити також і труднощі еколого-економічної діагностики. При оцінці екологічного стану системи виникають труднощі із неспівставністю природних і адміністративних утворень.

Існують три типи меж екологічних об'єктів: фізико-географічні, економічні і адміністративно-політичні. На відміну від природно сформованих фізико-географічних меж, економічні і адміністративно-політичні межі встановлюються штучно. Але фізико-географічні межі створюють передумови формування на їх основі економічних територіальних утворень.

Невідповідність фізико-географічних і адміністративно-політичних територіальних меж об'єктів діагностики зумовлює наступну проблему. У зв'язку з тим, що джерела забруднення водного басейну розташовані не тільки безпосередньо в його межах, а знаходяться і в прибережній смузі, виникають труднощі, пов'язані з відбором необхідних аналітичних показників і методикою їх обчислення. Для встановлення правильного еколого-економічного діагнозу відповідного територіального рівня потрібна статистична інформація змін інтенсивності господарської діяльності у регіоні в цілому.

Складність еколого-економічної діагностики пов’язана також з визначенням адекватних нормативів забруднення і стандартів якості довкілля. Гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин повинні бути розраховані окремо для різних територій, на яких проводиться діагностика. При встановленні ГДК необхідно враховувати не тільки максимально допустимий рівень тільки однієї шкідливої речовини, а встановлювати коректне визначення такої величини для деяких одночасно діючих забруднювачів.

Аналіз теоретичних і методологічних основ еколого-економічної діагностики як методу наукового дослідження загалом і як одного з методів нейтралізації антропогенного впливу на водні ресурси підтверджує необхідність перегляду існуючих організаційних механізмів управління природокористування в Україні.

Література

1. Іванова Т. В. Державне управління сталим екологічним розвитком України та її регіонів в системі раціонального природокористування: теорія, методологія, переспективні напрями : монографія]. К. : ВПЦ АМУ, 2011. 405 с.
2. Ковшун Н. Е., Ковшун О. В. Еколого-економічна діагностика водних басейнів. *Економіка природокористування і охорони довкілля* : щорічник

наук. праць / НАН України; РВПС України ; відповід. ред. Данилишин Б. М. К., 2005. С. 320–324.

3. Герасимчук З. В., Олексюк А. О. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення : монографія. Луц. держ. техн. ун-т. Луцьк : Надстир'я, 2007. 280 с.

4. Ветвицький Д. О. Напрями та пріоритети розвитку державної екологічної політики України в умовах глобалізації. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2013. Вип. 1. С. 108–121.

5. Скляр Л. Б. Діагностика як складова екологічного управління підприємством. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 318–323.

6. Yakymchuk A. Y., Navrotskyi R. L., Kovshun N. E. Natural resources potential as innovative and investment development prospect. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 179–186.

Олеся Міклуха

ЕФЕКТИВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Вступ

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [1] полягає у формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед різних секторів для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку.

Важливою складовою економіки в Україні є державний сектор. Кількість суб'єктів державного сектору економіки, за даними Фонду державного майна України, за І півріччя 2018 року становила 3660 одиниць. Суб'єктами державного сектора є Мінфін, розпорядники бюджетних коштів, Казначейство та фонди загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування [2].

Цифрова трансформація державного сектора передбачає зростання його ефективності. Проте, трансформація і підвищення ефективності будь-якого сектора економіки в сучасних умовах залежить від оволодіння людьми компетеціями які є новітніми.

Цифрова компетентність включає в себе впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі у суспільстві.

Ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані в стратегії і програми лише за умови розвитку цифрових компетенцій безпосередніх виконавців.

Таблиця 1

Нормативне регулювання відносин у сфері цифрової економіки

Акти законодавства	Аспекти відносин сфери цифрової економіки
1	2
Господарський кодекс України	закріплює положення про обов'язкове оприлюднення державними, казенними та комунальними підприємствами, господарськими товариствами, що контролюються державою або органом місцевого самоврядування, інформації про свою діяльність шляхом розміщення її на власній веб-сторінці/ веб-сайті або на офіційному веб-сайті суб'єкта управління об'єктами державної/комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством містить положення щодо

продовження табл. 1

Цивільний кодекс України	можливості: відображення інформації в електронному вигляді; вчинення правочину в електронній формі, яка є однією з модифікацій письмової форми; відображення твору у загальнодоступних електронних системах
Податковий кодекс	передбачає використання електронних ресурсів у сфері оподаткування (Єдиного реєстру податкових накладних та Єдиного реєстру акцизних накладних, які ведуться в електронному вигляді центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику; надання послуг електронного цифрового підпису; організацію впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання як одну з функцій контролюючих органів; контроль за дотриманням суб'єктами господарювання установлених законодавством обов'язкових вимог щодо забезпечення можливості розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів та ін.)
Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р., № 675-VIII	визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції.
Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р., № 2155-VIII	визначає правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації, сучасні електронні методи ідентифікації особи, серед яких MobileID
Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV	містить основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів в Україні
Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання від 11.11.2014 р., № 1886/5	містить вимоги до порядку електронного документообігу на підприємстві, у тому числі вимоги щодо найменування та зберігання електронних документів

продовження табл. 1

Про Кабінет Міністрів: Закон України від 27.02.2014 р., № 794-VII	передбачає оприлюднення на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України (КМУ) проектів актів Уряду та прийнятих в установленому порядку постанов КМУ
Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 р., № 2806-IV	закріплює обов'язок органів виконавчої влади щодо створення та забезпечення функцонування в мережі Інтернет веб-сторінок, які містять інформацію, необхідну суб'єктам господарювання для провадження ними господарської діяльності; можливість подання в електронній формі за допомогою засобів телекомунікацій заяви про одержання (переоформлення, одержання дубліката, анулювання) документа дозвільного характеру, а також повідомлення дозвільного органу про відмову у видачі такого документа
Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р., № 2939-VI	серед джерел доступної інформації виділяє офіційні веб-сайти в мережі Інтернет, єдиний державний веб-портал відкритих даних; закріплює поняття публічної інформації у формі відкритих даних, порядок її надання розпорядником на єдиному державному веб-порталі відкритих даних та на своїх веб-сайтах, своєчасне оновлення такої інформації
Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003р., № 755-IV	регулює створення і функціонування персонального кабінету підприємця, порталу електронних сервісів, коду доступу до результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації
Концепція розвитку електронної демократії в Україні від 8 листопада 2017 р. № 797-р	про використання інформаційно-комунікаційні технології для взаємодії юридичних та фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень а також взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою
Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 р., № 183-VIII	про єдиний веб-портал даних про використання публічних коштів e–data.gov.ua., доступ до інформації, оприлюдненої на єдиному веб-порталі використання публічних коштів
Положення про Національну освітню електронну платформу від 22.05.2018р., № 523	визначає мету запровадження, основні завдання, функції, структуру та засади функціонування Національної освітньої електронної платформи

Реформування державного сектора спрямоване на удосконалення трьох основних взаємозалежних компонентів:

1) суб'єктів державного сектора як інститутів;

2) нормативних документів, що регулюють їх діяльність, та координацію їхньої співпраці між собою та суспільством;

3) підвищення рівня кваліфікації, адміністративної спроможності кадрового забезпечення.

Ефективність реформування і роботи державного сектора в цілому залежить від кадрового забезпечення – виконавців, координаторів, їх потенціалу до підвищення кваліфікації, адміністративної спроможності. Тому питання ефективності суб'єктів державного сектора можливо вирішити лише завдяки якісному кадровому забезпеченню. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки серед проблем, що стоять перед системою державного управління називає таку як «нестача на керівних та інших посадах державної служби висококваліфікованих кадрів, які є важливими для розроблення та проведення національних реформ і здатні долати виклики реформування у різних галузях» [3].

Першим етапом оцінки ефективності державного сектора має стати визначення такого індикатора, як спроможність. Адже тільки спроможні суб'єкти можуть оцінюватись за ступенем ефективності.

Нова категорія «спроможність» почала активно використовуватись у процесі адміністративно-територіальної реформи, що має метою формування спроможних територіальних громад.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «спроможність» за допомогою категорії «здатність»: «спроможність – це здатність до здійснення чого-небудь; наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість» [5].

У практичному посібнику з питань формування спроможних територіальних громад надається звужене визначення поняття «спроможна громада»: «громада, у якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади» [6].

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про фінансові джерела органів місцевої і регіональної влади» містить визначення фінансової спроможності та податкової (фіскальної) спроможності [4].

Фінансова спроможність – це максимальні прибутки, які може одержувати орган влади у звичних, визначених на національному рівні умовах. Як правило, фінансова спроможність залежить переважно від податкової (фіскальної) спроможності. Проте існують органи влади, які можуть одержувати дуже суттєві нефіскальні ресурси (прибуток від власності, зокрема землі й будівель, економічної діяльності чи фінансових капіталовкладень); їхня фінансова спроможність враховує це [4].

Податкова (фіскальна) спроможність органу влади – це можливість

справляти податки у звичних, визначених на державному рівні умовах. Відповідно, податкова спроможність є пропорційною податковій базі, а різниця в податкових базах призводить до різниці в податковій спроможності [4].

Для фінансової спроможності встановлюються такі вимоги, як: здатність дотримуватися передбаченого проектом фінансового плану, забезпечення відповідних обсягів фондів фінансових ресурсів, необхідних для реалізації місцевих проектів, а також цільового використання цих ресурсів на виконання встановлених завдань.

Спроможність органів місцевого самоврядування включає крім фінансової ще технічну та адміністративну [8].

Категорія «спроможність державного сектора» свідчить про наявність і достатність фінансової, технічної та адміністративної складової для виконання поточних і стратегічних завдань (див. рис. 1).

Деталізуючи складові частини, виокремлюють також правову спроможність, інвестиційну, інфраструктурну, матеріальну, екологічну, законодавчу, громадську та інші [7]. На нашу думку, всі вони є елементами адміністративної, технічної або фінансової спроможності. Тому їх відокремлений аналіз відбувається при потребі.

Організаційно-адміністративна спроможність суб'єктів державного сектора характеризує спроможності щодо залучення кваліфікаційного персоналу, повноважень стосовно його скорочення (збільшення), можливостей для перекваліфікації, навчання, утворення дорадчих та наглядових органів, інших структурних підрозділів із залучення громадян.

Технічна спроможність – наявність матеріально-технічних ресурсів для забезпечення адміністративної і фінансової спроможності.

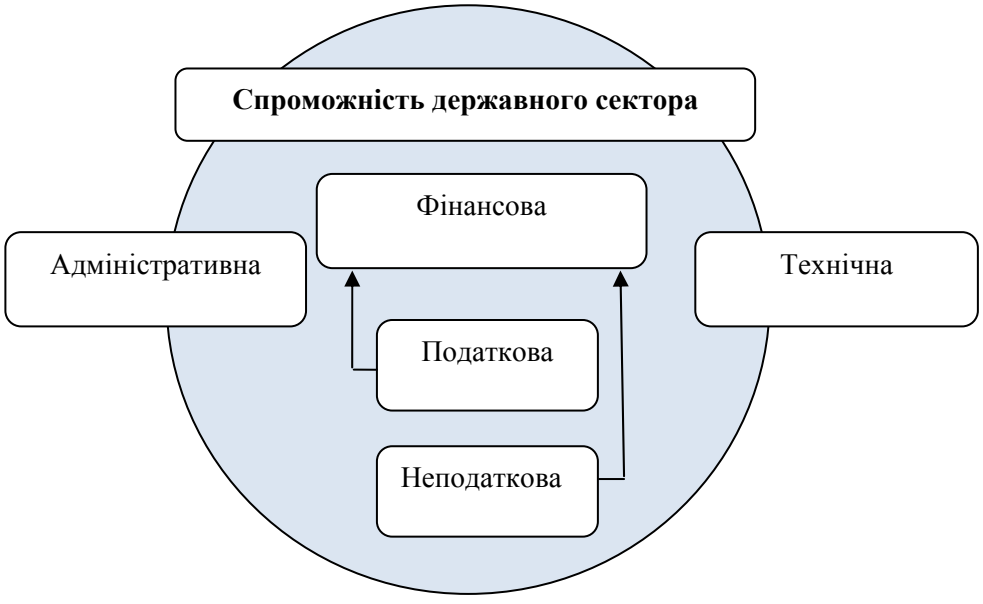

Рис. 1. Конфігурація категорії «спроможність державного сектора»

Технічна спроможність напряму пов’язана з використанням цифрової компетенції, яка визнана ЄС однією з 8 ключових компетенцій для повноцінного життя та діяльності. Забезпеченість цифровими робочими місцями потребує додаткових витрат, але без них спроможність державного сектора буде низькою.

Фінансова, технічна та адміністративна спроможність взаємозалежні і взаємопов’язані, їх величина безпосередньо впливає на ефективність роботи суб’єкта господарювання.

Виклики для суб’єктів державного сектору в умовах розвитку цифрової економіки посилюються. Суб’єкти державного сектора як інституції піддаються наразі деформації та трансформації у процесі децентралізації влади, який супроводжується передачею значних повноважень та фінансових ресурсів від органів державної влади – органам місцевого самоврядування.

Спроможність є сумнівною, якщо відсутнє використання нових інформаційних технологій. Проте, сама якість нових цифрових продуктів також впливає на спроможність суб’єктів державного сектора. Так, єдиний веб-портал використання публічних коштів e–data.gov.ua, розроблений відповідно до закону «Про відкритість використання публічних коштів» дозволяє переглядати платіжні транзакції, договори та їх виконання, будь-якого державного чи комунального підприємства, місцевого бюджету тощо. Законом України «Про публічні закупівлі» передбачається обов’язкове використання Системи публічних електронних закупівель Prozorro. Впровадження цих продуктів створило нові вимоги до рівня кваліфікації, адміністративної спроможності кадрового забезпечення, загальної спроможності суб’єктів державного сектора. Необхідно зазначити, що Міністерство фінансів наймало спеціалістів ІТ для виконання поставлених завдань, отже, вищий менеджмент держави потребує серйозних змін.

Державний сектор охоплює різноманітні за функціональною діяльністю суб’єкти господарювання за 14 видами економічної діяльності. Найвища питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки притаманна сільському господарству, лісовому господарству та рибному господарству, найменша частка – у торгівлі. Показники що вимірюють ефективність, наприклад, в галузі охорони здоров'я і в галузі освіти будуть суттєво відрізнятись.

Базою для розрахунку можуть слугувати Загальні вимоги до визначення результативних показників бюджетних програм [9]. У цих вимогах є визначення ефективності: «Показники ефективності характеризують економність при витрачанні бюджетних коштів, ефективність надання державних послуг, співвідношення між одержаним продуктом і витраченим ресурсом та визначаються як витрати ресурсів на одиницю показника продукту, відношення кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до витраченого обсягу ресурсу». На наш погляд, саме поняття економії коштів є концептуально застарілим, адже за наявності кошторисів, програм, паспортів бюджетних програм, недовикористані суми означатимуть погіршення показників очікуваної якості кінцевого продукту або недоліки планування.

Комплексний показник ефективності державного сектору повинен базуватись на показниках спроможності, співставлених з результативними показниками, що характеризують обсяг отриманого продукту, послуги, вигоди (див. рис. 2).

Відповідно до проекту «Цифрової адженди України – 2020» цифрові технології у державному секторі України — це основа його реформування.

Цифрова компетентність включає в себе впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі у суспільстві. Це включає в себе інформаційну грамотність та грамотність даних, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпеку (включаючи цифрове благополуччя та компетентності, пов'язані з кібербезпекою) та розв'язання проблем.

Впровадження і розвиток цифрових компетенцій в державному секторі передбачає певні базові компоненти, якість яких впливатиме на швидкість даного процесу. По-перше, це кваліфіковані кадри. У сучасному світі необхідний компонент – кросплатформовість. Диплом про вищу освіту наразі є документом, який скоріше засвідчує таку готовність. Впровадження новітніх технологій потребує навчання на протязі життя. В умовах зменшення чисельності працівників державного сектора, при зростанні завдань, проектів, нових вимог до кваліфікації, цей компонент не може бути оцінений як достатньо спроможний.

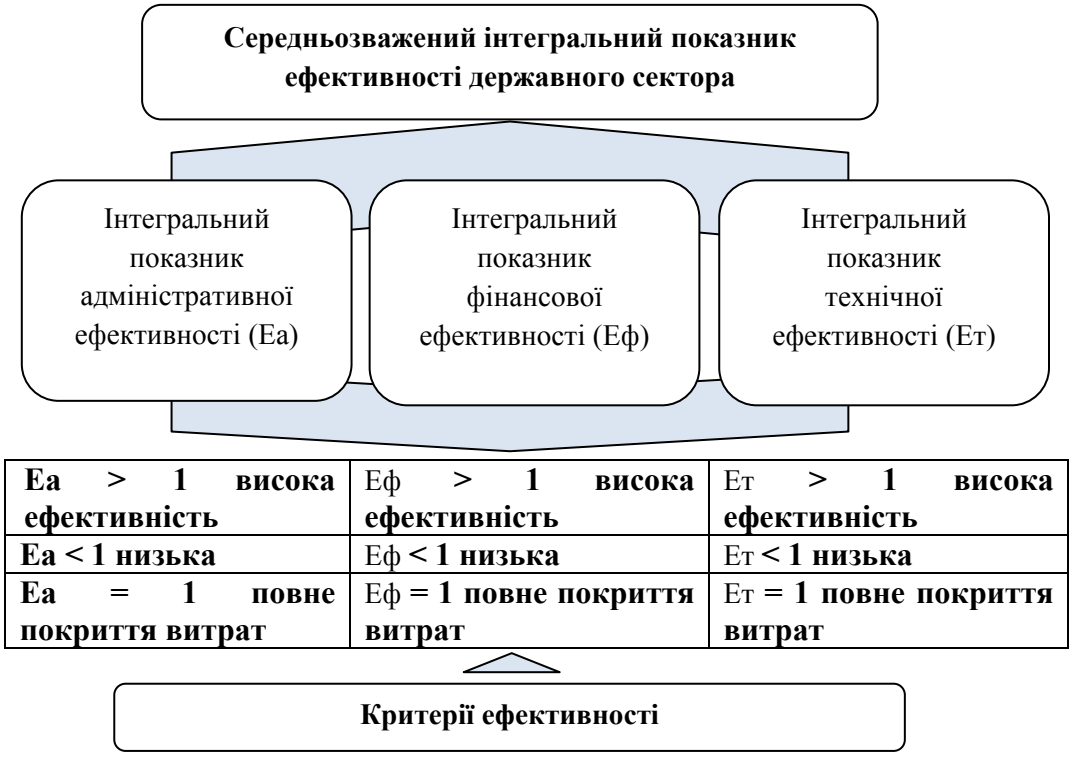

Рис. 2. Середньозважений інтегральний показник ефективності державного сектора

Другим компонентом є створення цифрового робочого місця. Цифрове робоче місце включає пристрої доступу, інфраструктуру комунікацій, бізнес-застосунки, телекомунікаційні інструменти робочого місця.

Недостатнє технічне забезпечення, недоліки цифрового продукту та відсутність мотиваційної складової самих суб'єктів державного сектора негативно впливають на показники спроможності та ефективності.

Складові цифрової компетенції таким чином залежать від державної підтримки – інвестицій в людський капітал та нормативне забезпечення сталого розвитку цифрової економіки (див. рис. 3).

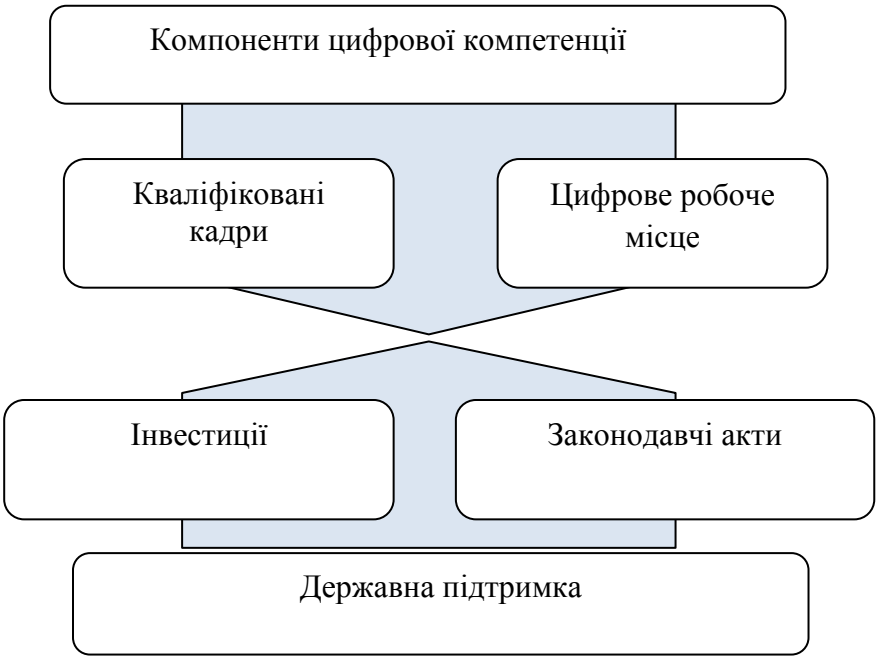

Рис. 3. Складові цифрової компетенції

Основною проблемою розвитку цифрових компетенцій є те, що ці компетенції в Україні розвиваються окремо від академічної освіти. Недоступність цифрових технологій в системі освіти негативно впливає на весь державний сектор.

Висновки

Без розвитку цифрових компетенцій достатня спроможність і висока ефективність державного сектора неможлива. Необхідно сприяти як на державному так і на регіональному рівнях зростанню приватних інвестицій, кращій координації та використання ресурсів, забезпечення доступу цифрових малих і середніх підприємств до дослідницьких фондів Євросоюзу, розробці спільної інфраструктури для досліджень та інновацій та створенню

відкритих платформ. Державні освітні та науково-дослідні інститути можуть стати стартовою площадкою для реалізації завдання підвищення ефективності суб'єктів державного сектору в умовах розвитку цифрових компетенцій.

Література

1. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки від 17 січня 2018 р. № 67. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.11.2018).
2. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки від 16 січня 2007 р. № 34. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.11.2018).
3. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.11.2018).
4. *Досвід децентралізації у країнах Європи* : зб. док. / пер. з іноз. мов ; заг. ред. В. Б. Гройсмана. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 С.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 7-ме вид. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь : Перун, 2009. 1736 С.
6. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад : проект USAID ДІАЛОГ. Київ : АМУ, 2015. 40 с.
7. Ольшанський О. В. Спроможність громад в аспекті теоретико-прикладної ідентифікації. *Теорія та практика державного управління*. Северодонецьк. 2016. № 4(55).
8. Зайчикова В. В. Європейські засади забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та методологічні підходи до розрахунку її показників. *Наукові праці НДФІ*. 2007 р. № 3 (40).
9. Загальні вимоги до визначення результативних показників бюджетних програм від 10.12.2010 № 1536. URL:http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10 (дата звернення: 15.11.2018).

Наталія Случак

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІСОВОЇ ГАЛУЗІ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вступ

Існування та розвиток суспільства передбачає використання ресурсів. Важливим джерелом останніх виступають ліси. Суттєвою характеристикою економічних ресурсів є їх обмеженість, що, в свою чергу, висуває вимогу раціонального їх використання. Більшість лісів може бути використана для отримання більше, ніж одного виду продукції. На думку проф. Пітера Х. Пірса, лісові ресурси підпадають під дві категорії виробничих ресурсів: землі, як мають такі ж характеристики, як і сільськогосподарські угіддя чи будь-яка інша земля, та ліси, як такі, що складаються із сукупності дерев, які ростуть, і підпадають під категорію капіталу.

Ліс є основним компонентом біосфери. Лісові насадження відіграють важливу роль у забезпеченні засобів до існування і якості життя людей, забезпечуючи можливості для отримання доходу, підтримуючи продуктивність сільського господарства, продовольчу безпеку і харчування, забезпечуючи адекватне постачання чистою водою, доступних і надійних джерел поновлювальної енергії на основі лісової продукції [3, С. 13].

Основними видами діяльності у лісовому господарстві є лісозаготівля та лісовідновлення.

Лісозаготівля пов'язана із вилученням ресурсів із природного середовища. Причому законодавчі вимоги до самого процесу заготівлі досить жорсткі. При відводі лісосік необхідно дотримуватись чітко встановлених правил, відхилення від яких тягнуть за собою накладення значних штрафів.

Якщо процес лісозаготівлі короткий, то лісовідновлення триває десятки років, доки деревостан не перейде до категорії стиглого. Під час лісовідновлення з метою поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей в обов'язковому порядку проводять рубки формування та оздоровлення лісів. Вони повинні проводитись способами, що не викликають ерозії ґрунтів, пошкодження дерев, які залишаються для подальшого росту, виключають можливість негативного впливу на стан лісів та водоймищ, забезпечують поступове відтворення і формування лісів, близьких до природних, постійне підтримання стійкості деревостанів. Якщо подібні вимоги не дотримуються, то замість покращення стану лісів буде отримано їх деградацію з наступним погіршенням екосистеми в цілому.

В Україні вирощування лісів та вилучення лісових ресурсів з природного середовища поки що здійснюють державні підприємства лісового

господарства або приватні структури за укладеними з державними підприємствами договорами.

Концесійне використання лісів, на наш погляд, невиправдане, оскільки світовий та вітчизняний досвід застосування концесій визначив, що застосування приватно-державних механізмів у господарській практиці має тенденції до еволюції у напрямі від ресурсних до інфраструктурних сфер[6].

Крім того, тривалий цикл лісовідновлення (80-100 років) не буде привабливим для концесіонера. Також досить сумнівним є ствердження про появу концесій у степовій зоні, де розташовуються не ліси, а лише полезахисні лісосмуги.

Навіть тривалий термін концесії не стимулює концесіонера до ефективної та безпечної для довкілля діяльності та призводить до скорочення мінімального терміну обороту рубок швидкорослих порід. Особливо такі недоліки мають місце за умови недостатнього фінансування сектору та його інституційної та технічної недосконалості [6, С. 115].

Окреслена роль та значення лісів викликають потребу переглянути та доповнити інформаційну складову системи бухгалтерського обліку для лісокористувачів та держорганів, що здійснюватимуть нагляд за дотриманням вимог законодавства у сфері лісокористування.

Метою системи бухгалтерського обліку є забезпечення користувачів своєчасною повною достовірною інформацією. Для виконання цього завдання необхідно ясно уявляти і розуміти джерела вхідних даних, варіанти їх обробки, можливий результат та напрямки його використання.

Всі елементи системи обробки є важливими. Але саме інформація виступає тією складовою, яка циркулює в системі на всіх етапах і взаємодіє з усіма іншими елементами. Це зумовлює потребу особливу увагу приділяти інформаційному забезпеченню, його змісту, складовим, захисту.

Питання інформаційного забезпечення системи бухгалтерського обліку, внутрішньогосподарського контролю, аналізу, контролінгу розглядали В.П. Завгородній, Ф.Ф. Бутинець, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, С.В. Івахненков, С.М. Петренко та інші.

Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що під терміном «інформація» в основному розуміється сукупність певних відомостей про події, явища, процеси. В системі обліку витрат циркулює економічна інформація — інформація, що містить відомості економічного характеру та використовується в процесі управління.

Термін «інформаційне забезпечення» трактують з двох позицій. Так, в окремих джерелах під ним розуміють «інформацію, необхідну для управління економічними процесами, яка зберігається в базах даних інформаційних систем» [2, С. 293], «сукупність оброблених відомостей про стан об'єктів, що задовільняють вимогам управлінського блоку» [5, С. 9]. В інших це поняття розглядають як «сукупність рішень за обсягами, розміщенням і формами організації інформації» [9, С. 80]. В.В. Сопко об'єднав ці два підходи та

визначив інформаційне забезпечення як «сукупність вхідних даних, система бази даних, їх обробка і одержання вихідної інформації» [7].

Підхід, за якого інформаційне забезпечення розглядається як сукупність необхідної інформації ми назвали б користувацьким, оскільки він зосереджений на змісті і застосуванні даного забезпечення. Саме цей підхід, на нашу думку, цікавить облікових працівників. Підхід, що передбачає акцент на реалізації рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації ми назвали б технологічним. На наш погляд, він притаманний працівникам, що займаються проектуванням систем обробки та баз даних, підтриманню їх функціонування, забезпеченням оновлення алгоритмів обробки та даних баз даних, тобто програмістам та системним адміністраторам.

На нашу думку, для користувача (як бухгалтера, так і управлінця) виправданим є саме перший підхід, за якого інформаційне забезпечення будується і оцінюється саме з позиції застосування інформації в системі управління.

Володіння достовірною та актуальною інформацією поряд з умінням ефективно використовувати адекватні методи її збору, обробки і представлення сприяють успішній діяльності підприємства. Удосконалення обліково-економічної інформації треба розглядати у контексті інтеграції різних її видів і форм представлення, здатних задовільнити запити всіх учасників ринку за допомогою розроблених алгоритмів інтеграції (диференціації) інформаційних потоків [5, С. 182].

Найбільш загальне визначення інтеграції передбачає об'єднання і координацію різних частин цілісної системи. Інтеграція в рамках системи, що склалася, веде до підвищення рівня її цілісності та організованості [8, С. 210].

Для отримання цілісної картини, економічної оптимізації лісопромислової діяльності система бухгалтерського обліку лісогосподарських підприємств повинна містити інформацію не лише про обсяги заготовленої деревини, а й про склад деревостанів, їх приріст, запас деревини та інше. Отримати таку інформацію можна застосовуючи при веденні лісового господарства географічні інформаційні системи (ГІС). Вони дозволяють сформувати детальну інформацію про наявний деревостан. В Україні з 2005 року впроваджують ГІС-технологію Field-Map. Дана технологія дає змогу під час польових робіт поєднувати в єдиному технологічному процесі формування атрибутивної та картографічної інформації про природно-антропогенні об’єкти, автоматизує процедури проведення вимірювань натурних показників, забезпечує контроль повноти й достовірності зібраної інформації, формує реляційні бази даних у польовому комп’ютері, відображає об’єкти на електронній карті польового комп’ютера. Важливим напрямком застосування технології Field-Map є кількісна та якісна оцінка лісових ресурсів. При потребі можливе врахування підліску, трав’яного та приземного ярусу. Це дозволяє максимально повно враховувати

сировинний потенціал лісів (тобто враховувати не лише запас деревостану, а й наявні ягідники, посіви лікарських рослин, деревні породи, придатні для збору соку, дикорослих плодів, наявність у підліску ліщини, грибного міцелію та інше).

При інтеграції бази даних лісогосподарського відділу і бухгалтерії стає можливим врахування атрибутивної інформації ГІС в системі бухгалтерського обліку. Причому така інформація максимально точно відображатиме реальний стан справ у лісових насадженнях.

При виборі методів економічної оцінки природних ресурсів (а на думку ряду авторів економічній (грошовій) оцінці підлягають землі лісового фонду, лісові насадження, недеревні рослинні ресурси, соціальні й екологічні функції лісу, причому економічна оцінка повинна здійснюватись за домінуючою ознакою [4, С. 39]) наявну інформацію про кількісний стан лісових ресурсів можна перевести у вартісний вираз. Це дозволить реально оцінити не лише сировинні ресурси, вилучені з природного середовища, а й потенціал лісогосподарського підприємства з врахуванням породної та вікової структури деревостану, наявності дикорослих фруктових дерев, ягідників, насаджень лікарських рослин та інше.

В цілому інформаційне забезпечення обліку доцільно розглядати як систему, тобто сукупність різних елементів і їх взаємозв'язок. Вивчаючи інформаційне забезпечення, необхідно зупинитись і на процесі, тобто діяльності, що включає всі етапи роботи з інформацією.

Облік передбачає три стадії: первинний, поточний та зведений облік, на кожній з яких формуються певні інформаційні ресурси та циркулюють певні інформаційні потоки. Причому на стадії первинного обліку мову можна вести насамперед про дані, і лише після їх обробки виправданим буде вживання терміну «інформація».

Первинний облік при цьому повинен здійснюватись у місцях виникнення даних у момент здійснення операцій; поточний – у бухгалтерії бухгалтером, який веде відповідну ділянку обліку на протязі місяця; підсумковий – головним бухгалтером в кінці звітного періоду. На всіх трьох етапах елементами інформаційного забезпечення виступатимуть об’єкти обліку. На кожному з рівнів працівники обліку виступатимуть суб'єктами підсистеми. Суб'єкти інформаційного забезпечення системи обліку, по-перше, створюють відповідні інформаційні ресурси, оскільки саме вони фіксують факт здійснення господарської операції і, фактично, створюють елемент бази даних; по-друге, здійснюють обробку і систематизацію, причому на низових ланках управління виконуються найпростіші дії над даними (як логічні, так і арифметичні), з підвищенням рівнів управління складність обробки та цінність інформації, як правило, зростає; по-третє, здійснюють інформаційно-довідкову функцію, забезпечуючи інформаційні потреби як внутрішніх, так і зовнішніх замовників.

Розглядаючи інформаційне забезпечення як процес, варто пам'ятати, що

при роботі необхідно виконувати збір, збереження, передачу, накопичення, переробку, надання користувачу інформації. Ці функції можуть виконуватись як вручну (при веденні обліку без застосування персональних комп'ютерів), так і автоматизовано (при веденні бухгалтерського обліку комп'ютеризовано). Ведення обліку без застосування засобів автоматизації зараз практично не зустрічається, але порівняння цих варіантів дозволяє домогтися кращого розуміння необхідних дій та їх призначення з боку працівників обліку.

Розвиток і впровадження новітніх інформаційних технологій змінюють або суттєво впливають на процеси збору та обробки облікової інформації. Одним із напрямків такого розвитку є впровадження хмарних технологій. На думку фахівців, саме ці технології «в найближчі 5-8 років помітно вплинуть на глобальний розвиток не лише IT-індустрії, а й бізнесу, фінансів, державного управління» [1, С. 64]. Зараз гостро постало питання модернізації форм і методів бухгалтерського обліку з точки зору впровадження інтернет-технологій та реалізації більш повного підходу до системи бухгалтерського обліку як елемента, що є органічною складовою загальної інформаційної бази підприємства.

На сучасному етапі на підприємствах лісової галузі можливе впровадження хмарових технологій (або їх елементів) з можливим у майбутньому повним переходом до них у масштабах галузі. Хмарові технології — це парадигма, що передбачає віддалену обробку та зберігання даних. Серед переваг використання хмар можна виділити: зниження капітальних витрат на закупівлю апаратного та програмного забезпечення, скорочення витрат на обслуговування; масштабованість IT-інфраструктури та нарощення ресурсів при потребі; отримання доступ до необхідних даних у будь-який момент часу з будь-якої точки; зниження впливу людського фактору при роботі з інформацією та інше.

Серед існуючих видів хмар для лісогосподарських підприємств, на нашу думку, можливе використання одного із двох видів хмар: приватної чи гібридної. Дані підходи можуть реалізовуватись як в масштабах галузі, так і щодо кожного підприємства.

За умови реалізації даної технології в масштабах галузі користувачами приватної хмари виступатимуть підпорядковані Державному агентству лісових ресурсів України підприємства. Приватна хмара у такому випадку фізично повинна знаходитись у юрисдикції вказаного агентства.

Можливим є і варіант створення приватної хмари для кожного підприємства галузі.

Використання єдиної бази даних дозволить при веденні обліку скористатись інформацією інших служб та підрозділів. Так, концепція сталого розвитку передбачає раціональне використання та примноження всіх видів лісових ресурсів, основним з яких сьогодні вважається деревина.

З 2005 року в Україні для ведення лісового господарства впроваджують ГІС-технології. Це дозволяє інформаційно пов’язати підсистему

бухгалтерського обліку з іншими підсистемами лісогосподарських підприємств в плані використання бази даних щодо лісового фонду, сформованої на основі електронного обліку.

За умови вибору гібридної хмари конфіденційні дані лишатимуться в межах корпоративного сегменту безпеки, некритичні дані оброблятимуться в хмарі.

Важливість інформації про наявні ресурси та їх витрати, посилення конкурентної боротьби за ресурси, технології, споживача висувають вимоги до захисту складових інформаційного забезпечення системи обліку. Як і для будь-якої іншої інформації, для інформації системи обліку, як елемента інформаційного забезпечення, можливе виділення таких загроз: викрадення (оприлюднення); пошкодження чи підробка; випадкова втрата; відмова в обслуговуванні.

Реалізація будь-якої із можливих загроз може завдати підприємству прямих і непрямих збитків. Тому, якщо мова йде про інформаційне забезпечення, важливим є не лише розуміння його змісту, структури, значення, а й способів його захисту. Оскільки дані та інформація зберігаються на певних носіях, при роботі з ними застосовують певні технічні пристрої, передача організовується з використанням певних засобів комунікації, то захист доцільно організовувати для кожного елемента системи та передбачати на кожному етапі обробки, зберігання чи передачі. При розгляді питань захисту інформаційного забезпечення окремо необхідно виділити користувачів як джерела можливих загроз.

Висновки

Термін «інформаційне забезпечення» розглядають з двох позицій: як інформацію, яка зберігається в базах даних та використовується в процесі управління, та як сукупність рішень щодо організації та форм такої інформації. Обліковці є користувачами, тому перший підхід для них є більш прийнятним.

Інформаційне забезпечення підсистеми обліку витрат доцільно розглядати як систему, тобто сукупність різних елементів і їх взаємозв'язок.

Впровадження у практику ведення лісового господарства ГІС-технологій дозволяє організувати облік сировинних ресурсів у кількісному і вартісному вимірниках.

Інтеграція баз даних виробничих підрозділів лісогосподарських підприємств та бухгалтерії дозволить врахувати в системі обліку не лише вилучені з природного середовища, а й наявні у господарства лісові ресурси.

Розвиток лісового господарства зумовлює зростання вимог до інформації, сформованої як в системі бухгалтерського обліку, так і в суміжних з нею. Одним із напрямів удосконалення процесів збору, передачі, обробки, зберігання інформації є впровадження хмарних технологій.

Впровадження хмарних обчислень на підприємствах галузі можливе, враховуючи стан автоматизації обліку на підприємствах, наявне технічне і програмне забезпечення, та доцільне, беручи до уваги економію фінансових та інших ресурсів.

Серед існуючих моделей розгортання хмар для лісогосподарських підприємств, на нашу думку, можливе використання одного із двох видів хмар: приватної чи гібридної. Дані підходи можуть реалізовуватись як в масштабах галузі, так і в межах кожного підприємства.

Інформація як елемент інформаційного забезпечення може бути піддана можливим загрозам, а тому потребує захисту.

Література

1. Гнатюк С. Л. Особливості захисту персональних даних у сучасних хмарових сервісах. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4 (29). С. 64–71.

2. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. Львів : Світ, 2005. Т. 1. 616 с.

3. Зібцев С. Світові тенденції в управлінні лісами та використанні продуктів лісу. *Лісовий і мисливський журнал*. 2015. № 1. С. 12–15.

4. Коваль Я. В., Антонечко І. Я. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів лісового фонду України: теорія, методологія, методика. К. : РВПС України НАН України, 2004. 163 с.

5. Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. 290 с.

6. Сакаль О. В. Оренда земель державного лісового фонду: світовий досвід і механізми ціноутворення. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 4. С. 113–119.

7. Сопко В., Завгородній В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник . К. : КНЕУ, 2000. 260 с. URL: http://studentbooks.com.ua/content/view/285/35/1/3/ (дата звернення: 15.11.2018).

8. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М. : Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.

9. Шквір В. Д. Загородній А. Г., Височан О. С. Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посіб. 3-тє вид. К. : Знання, 2007. 439 с.

Людмила Безтелесна, Олена Бурченя

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РЕДАКЦІЯМИ ДРУКОВАНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Вступ

Редакція друкованого засобу масової інформації – це підприємство із особливим видом діяльності, початковим ресурсом для якого є інформація, а кінцевим продуктом – газета. Практично в кожній редакції можна виявити певну стратегію її діяльності. Вона проявляється в різних аспектах, наприклад, в підходах до вирішення виробничо-збутових питань, порядку розподілу ресурсів, системі виробничо-комерційних пріоритетів, мотивації персоналу і т.ін. Навіть якщо стратегія не документована, формально не визначена, не спланована, навіть якщо керівництво не розуміє, не усвідомлює або просто заперечує існування у нього будь-якої стратегії, вона все одно існує об'єктивно. Наявність стратегії, в тому числі і неформальної, обумовлено існуванням завдань та проблем, які об'єктивно повторюються або спрогнозованих, що виникають як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі редакції. На практиці редакція не може існувати без будь-якого уявлення про майбутнє і тих майбутніх завдань, які, можливо, необхідно буде вирішувати, і тому підготовка до їх вирішення має відбуватися хоча б у свідомості керівника цієї редакції. Таким чином, стратегія повинна бути хоча б тому, що редакція як підприємство не може бути стовідсотково гнучкою і реагувати на зміни у зовнішньому середовищі миттєвими змінами у своєму внутрішньому середовищі.

Наявність чітко і правильно сформульованої «лінії поведінки» або, іншими словами, стратегії дозволяє керівнику використовувати творчий підхід без значного ризику прийняти неправильне рішення. Звідси безсумнівна нагальна потреба зрозуміти і осмислити найважливіший інструмент прийняття рішень у редакції газети під назвою стратегія. В умовах високої конкурентної боротьби і складної макроекономічної ситуації для підвищення ефективності своєї діяльності кожна редакція друкованого засобу масової інформації повинна формувати свою стратегію розвитку і функціонувати відповідно до неї. Оскільки у сучасному світі, де постійно відбуваються стрімкі зміни в економіці і політичному житті, редакціям, що займаються випуском газет, дуже важливо не лише вижити, але і розвиватися, нарощувати обсяги і потенціал [1].

Вагомий внесок у розвиток стратегічного управління зробили вчені: Д. Аакер, І. Ансофф, Х. Віссєма, У. Кінг, Д. Кліланд, Г. Мінцберг, А.Дж. Стрікленд, О.С. Віханський, В.А. Винокуров, А.П. Градов, П.В. Забєлін, Г.Б. Клєйнер, М.І. Круглов, В.Д. Маркова, В.С. Єфремов,

В.А. Білошапка, В.Г. Герасимчук, А.П. Наливайко, В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.В. Туленков, З.Є. Шершньова, В.І. Щелкунов та ін.

Під розробкою стратегії розвитку редакцій маємо на увазі процедуру формування очікуваного стану підприємства – загального бачення, місій, цілей і певних заходів по використанню слабких і сильних сторін для ліквідації загроз і реалізації потенціалу. Стратегію краще всього розглядати як комбінацію із запланованих дій і швидких рішень щодо адаптації до нових умов ринку.

Головною метою розробки стратегії є підвищення підконтрольності бізнесу шляхом залучення і підвищення кваліфікації працівників при ухваленні управлінських рішень.

Завдання розробки стратегії включає визначення плану дій та адаптування їх до змінюваної ситуації [2].

У процесі проведення розробки стратегії встановлюється:

- можливість досягнення і привабливість перспектив і загроз;
- значення слабких і сильних сторін у функціонуванні редакції;
- причинно-наслідкові зв'язки між сильними і слабкими сторонами, загрозами і можливостями;
- оперативні, середньострокові і довгострокові цілі розвитку редакції;
- карта рішень сильні сторони-можливості, сильні сторони-загрози, слабкі сторони-можливості, слабкі сторони-загрози;
- результати досягнення цілей на різних етапах;
- послідовність і витрати на виконання поставлених цілей, виконавці.

Процес створення стратегії можна представити у вигляді послідовності:

1. Аналіз навколишнього середовища.
2. Розробка місії і цілей редакцій друкованих засобів масової інформації.
3. Вибір відповідної стратегії розвитку.
4. Реалізація стратегії розвитку.
5. Контроль за реалізацією стратегії.

Найбільш часто використовують стратегії, які називають еталонними або базисними. Вони відображають чотири різні підходи до зростання підприємства і пов'язані із зміною стану одного або декількох наступних елементів: продукт, ринок, галузь, положення підприємства усередині галузі, технологія. Кожен з даних п'яти елементів може знаходитися в одному з двох станів: існуючий стан або новий стан [3].

Еталонні стратегії розвитку редакції представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Еталонні стратегії розвитку редакції

Назва стратегії	Типи
1	**2**
Стратегії концентрованого зростання	стратегія посилення позиції на ринку
	стратегія розвитку продукту
	стратегія розвитку ринку
Стратегії інтегрованого зростання	стратегія вперед йде вертикальної інтеграції
	стратегія зворотної вертикальної інтеграції
Стратегії диверсифікованого росту	стратегія центрованої диверсифікації
	стратегія конгломеративної диверсифікації
	стратегія горизонтальної диверсифікації
Стратегії цілеспрямованого скорочення	стратегія ліквідації
	стратегія скорочення
	стратегія «збору врожаю»
	стратегія скорочення витрат

До першої групи еталонних стратегій відносяться стратегії концентрованого зростання, пов'язані тільки зі зміною продукту, позиції на ринку або самого ринку.

Суть їх полягає в наступному.

Стратегія посилення позиції на ринку – стратегія, при якій редакція намагається в своєму сегменті ринку завоювати більш вигідні позиції. Для втілення необхідні великі маркетингові зусилля.

Стратегія розвитку ринку – стратегія, суть якої полягає в пошуку нового економічного простору для збуту вже існуючого продукту.

Стратегія розвитку продукту – це стратегія, яка сприяє просуванню друкованого продукту на ринку.

До другої групи еталонних стратегій відносяться стратегії, які передбачають розвиток редакції шляхом створення нових структур. Їх називають стратегіями інтегрованого зростання. Розглядають два типи таких стратегій:

Стратегія вертикальної інтеграції, що йде вперед – стратегія, яка проявляється у розвитку редакції в результаті посилення контролю над системою розподілу і продажу, існуюча між редакцією і споживачем. Така інтеграція вигідна при значному розширенні посередницької структури або відсутністю посередників з високим рівнем якості виконуваних робіт.

Стратегія зворотньої вертикальної інтеграції – стратегія, реалізація якої проявляється в розвитку редакції в результаті посилення контролю над особами, котрі надають інформацію, а також шляхом створення підпорядкованих осіб, що відповідають за достовірність поданої інформації. При цьому дане джерело витрат для редакцій може трансформуватися в джерело доходів.

До третьої групи еталонних стратегій розвитку відносяться стратегії диверсифікованого зростання, які використовуються в ситуації неможливості розвитку на певному ринку з певним продуктом в межах конкретної галузі. До такої групи стратегій відносяться наступні:

Стратегія центрованої диверсифікації – стратегія, спрямована на пошук і використання потенціалу існуючого бізнесу для випуску більш якісної продукції і надання нових послуг. У цій ситуації існуюча редакція не виводиться з бізнесу, а реорганізовується з урахуванням можливостей освоєного ринку, застосуванням нових технологій або ж шляхом використання інших сильних сторін у своїй діяльності.

Стратегія конгломеративної диверсифікації – стратегія, спрямована на розширення редакції шляхом виробництва нових товарів, які технологічно не пов'язані з тими, що раніше випускалися, які мають збут на нових ринках. Ця стратегія визнана однією з найпроблемніших в реалізації, оскільки існує залежність від багатьох факторів: рівня підготовки персоналу, фінансових вкладень, коливань попиту в залежності від ринку товарів і послуг.

Стратегія горизонтальної диверсифікації – стратегія, спрямована на пошук можливостей розширення на існуючому ринку шляхом випуску нових видів товару або надання нових видів послуг, які вимагають застосування нових технологій. Для реалізації цієї стратегії необхідна попередня оцінка редакції рівня власної компетентності у виробництві нового товару або послуги.

До четвертого типу еталонних стратегій відносяться стратегії скорочення, які використовуються при необхідності редакції в перестановці сил після тривалого зростання чи з метою підвищення ефективності при наявності спадів і негативних змін економічної ситуації. У таких ситуаціях редакції використовують стратегії спланованого і цілеспрямованого скорочення, які не проходять для редакції безболісно. Однак слід розуміти, що це теж стратегії зростання і вони часом неминучі, оскільки часто виступають єдино можливим способом відновлення бізнесу.

Розглядають чотири типи стратегій цілеспрямованого скорочення:

- Стратегія ліквідації – стратегія, що реалізується в разі неможливості редакції продовжувати свою діяльність.
- Стратегія скорочення – стратегія, при якій редакція ліквідує або виставляє на продаж свої підрозділи з метою зміни меж ведення бізнесу. Зазвичай стратегія застосовується диверсифікованими редакціями у випадках несумісності виробництв.

- Стратегія «збору врожаю» – стратегія, яка реалізує прагнення редакції отримати максимальний прибуток за короткий період часу. Така стратегія використовується при веденні бізнесу, який неможливо прибутково продати, але приносить доходи під час «збору врожаю».
- Стратегія скорочення витрат – стратегія, при якій відбувається пошук можливостей і використання заходів по скороченню витрат: підвищення продуктивності праці, зниження витрат при виробництві продукції, зменшення кількості працівників, звільнення персоналу, закриття неприбуткових напрямків.

На практиці часто застосовують не одну, а кілька стратегій зростання. Таким чином, редакції реалізують комбіновану стратегію.

При виборі стратегії керівник зобов'язаний в повній мірі враховувати інтереси редакції і умови її діяльності. При виборі стратегії для кожної конкретної редакції необхідно розглянути всі можливі напрямки її розвитку, їх оцінка і, в кінцевому підсумку, вибір найбільш оптимальної стратегічної альтернативи. При цьому застосовується сукупність методів по складанню прогнозів і сценаріїв для розвитку, портфельний аналіз.

Будь якій редакції реально сформувати не одну стратегічну альтернативу. Причому кожна з них повинна бути адаптована до параметрів зовнішнього середовища, повинна відповідати обраним цілям, бути реальною для втілення в життя. Відповідно до теорії І. Ансоффа, в процесі вибору альтернативних стратегій у редакції можлива поява протиріч між наступними групами орієнтирів:

– між обсягом продажів та довго- і короткостроковими показниками рентабельності;
– між гнучкістю управління та рентабельністю;
– між гнучкістю управління та синергізмом [4].

При формуванні стратегічних альтернатив першочерговим завданням є проведення аналізу провідних стратегічних факторів і їх доцільність при обставинах, що склалися. Як результат, можливе корегування головної місії і цілей. Місія редакції це головна мета її діяльності, що визначає причини її створення, її суспільно-соціальне значення.Вона відображає спрямованість редакції в майбутнє, показуючи, на що будуть направлятися зусилля і які цінності при цьому будуть пріоритетними. Місія визначає всі дії редакції: від планування до збуту готових товарів або надання послуг.

Р. Румельт висловив думку, що альтернативні стратегії повинні мати наступні характеристики:

Здійснення – стратегія повинна реалізовуватися без перевитрат існуючих ресурсів і не створювати безвихідних ситуацій.

Послідовність – стратегія не повинна мати взаємовиключних програм і цілей.

Переваги – стратегія повинна припускати наявність творчого підходу і забезпечення конкурентної переваги в обраній сфері діяльності.

Узгодженість – стратегія повинна бути адаптована до умов зовнішнього середовища і до того, що в ньому відбуваються зміни [5].

Процес вибору альтернатив і формулювання стратегії допускає наявність наступних етапів:

Оцінка діючої стратегії. На даному етапі відбувається оцінка внутрішніх можливостей, тобто наявність у редакцій резервів, які допоможуть підвищити ефективність роботи без оцінки життєвості існуючої стратегії і прийнятих правил поведінки.

Фаза формулювання нової стратегії. Так як стратегія є основою для організаційних зусиль, вона передбачає розробку серій стратегічних планів на різних рівнях – від підрозділів до редакції в цілому. Очевидно, що стратегія редакції об'єднує в собі всі стратегічні плани, в основі кожного з яких лежить базова стратегія. А вибір останньої – перевага керівництва редакції, яке аналізуючи і оцінюючи інформацію, отриману на попередніх етапах, робить висновки і приймає остаточні рішення.

Планування ризику. Цей етап є найважливішою складовою стратегічного плану, так як передбачає зменшення витрат від невдоволень в зовнішньому середовищі та підтримання рівня протидії їм. В сучасних умовах популяризується створення систем кризових ситуацій з високим ступенем централізованого керівництва в частині прийнятих рішень і швидкої реакції на будь-які зміни в зовнішньому середовищі. Це також обумовлено різноманітними невдоволеннями, при яких редакція не може врахувати всі можливі ситуації.

Вибір стратегічних альтернатив. У межах однієї базової стратегії допустимо наявність декількох напрямків дій, які і називають стратегічними альтернативами. Так як розробка стратегії має відношення до всіх співробітників редакції і зачіпає всі рівні управління, необхідне узгодження інтересів. Більше альтернатив з'являється при груповому обговоренні, але рівень збіжності вище при одноосібному розгляді. З огляду на вищесказане, необхідно при виборі стратегічних альтернатив застосовувати групове обговорення з одноосібним прийняттям рішення.

Розглянемо більш детально основні стратегії.

Стратегія зростання. Дана стратегія вперше детально описана економістом І. Ансоффом. Він же сформулював модель зростання фірми, що складається з наступних етапів:

- Стадія планування. Існує поєднання внутрішніх можливостей і зовнішніх умов. Організація готова до формулювання стратегії зростання.

- Початкова стадія. Етап проходить досить швидко. Всі складові процесів і структури реалізації конкретних проектів, які не передбачені в плані, стрімко з'являються і також швидко ліквідовуються. Обсяг продажів росте, але дохід поки що незначний. Початкова стратегія передбачає помірне зростання для формування можливості виходу редакції на оптимальну ефективність. На цьому етапі виявляються складності у виробничому процесі,

конфлікти при реалізації управлінських функцій, фінансові труднощі через високий рівень витрат і відсутність прибутковості. Дуже важливим є невеликий період тривалості і перехід до наступного етапу.

- Стратегія проникнення. Всі зусилля спрямовуються на збільшення обсягу продажів і просування на ринок. Ця стратегія передбачає довгострокові зміцнюючі та розвиваючі заходи по всіх галузях функціонування, в тому числі спрямовані на зміцнення фінансових позицій, удосконалення основних фондів, здійснення надходжень. Після проведених удосконалень настає можливість переходу до наступного етапу.

- Стратегія прискореного зростання. На цьому етапі необхідно максимальне використання зовнішніх і внутрішніх можливостей редакції з найбільш тривалим періодом використання такої стратегії, так як тільки на ньому відбувається повне використання ресурсів, темп зростання доходів перевищує темп зростання продажів, частка ринку стає близькою до планового показника. Одночасно, етап прискореного зростання може характеризуватися появою в діяльності редакції негативних тенденцій. Якщо їх усунення неможливе - керівництво починає переходити до впровадження стратегії перехідного періоду.

- Стратегія перехідного періоду передбачає перебудову і перегрупування діяльності редакції без тривалого періоду стагнації для повторного входження в цикл росту. Цей період характеризується також для редакції економією, відмовою від розширення виробництва, підвищення рівня доходів від випуску, внесення змін в систему управління.

Сучасні редакції друкованих засобів масової інформації наразі перебувають на стадії перебудови та перегрупування своєї діяльності. Це пов’язано із змінами в законодавстві, яке регулює їх діяльність. А саме прийняттям Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», який набув статусу з 01.01.2016 року. Реформування триватиме три роки [6]. За цей період редакції друкованих засобів масової інформації повинні обрати таку стратегію розвитку, яка б допомогла їм бути конкурентноспроможними, завоювати рекламодавців та закріпити своє становище на ринку ЗМІ

Застосування стратегії зростання можливо в наступних випадках:

– на початку підприємницької діяльності;
– у роботі молодої редакції, яка тільки виходить на ринок і прикладає зусилля для отримання певної частки ринку;
– у роботі спеціалізованої редакції, яке випускає тільки один продукт;
– у роботі диверсифікованої редакції, яка може забезпечити реалізацію стратегії зростання за рахунок окремого виду продукту;

Стратегія стабілізації та виживання. В умовах розбалансованої економіки з урахуванням циклів ділової активності і розвитку редакція може відчувати нестабільність у зв'язку зі зниженням обсягу продажів і прибутку. У такій ситуації необхідно розробляти аналітичні процедури для відстеження

переходу від зростання до падіння, а саме, для своєчасної переорієнтації з наступаючої стратегії в стратегію стабілізації.

Стратегія стабілізації спрямована на коригування обсягу проведених продажів і отриманого прибутку з подальшим їх підвищенням. Залежно від швидкості падіння, редакція використовує один з наступних підходів:

– економія із запланованим швидким «пожвавленням»;

– зміни в тривалому спаді з меншою ймовірністю на швидке пожвавлення;

– стабілізація, при якій необхідні довгострокові програми для досягнення збалансованого стану редакції на ринку.

Стратегія виживання – захисна стратегія, яка застосовується в ситуаціях повного розбалансування економічної діяльності редакції, частіше на межі банкрутства. Метою стратегії є стабілізація, тобто здійснення переходу до стратегії стабілізації та, в перспективі, до стратегії зростання. Дана стратегія не є довгостроковою, оскільки потребує, з одного боку, швидких та скоординованих дій, а з іншого – реалістичності при прийнятті рішень. Тому при реалізації певної стратегії відбувається жорстка централізація управління, збирається «антикризовий комітет», який розробляє і подає в життя такі програми: перебудова управління, перебудова маркетингу і фінансова перебудова.

Єдина стратегія для всіх редакцій друкованих засобів масової інформації відсутня. Кожна редакція унікальна, тому стратегія також оригінальна, оскільки залежить від її потенціалу, динаміки розвитку, конкурентів, специфіки продукції, рівня економічного розвитку в країні, соціальної захищеності працівників та інших чинників.

Розробка стратегії розвитку передбачає вирішення п'яти завдань, які випливають одне з одного.

Перше завдання – формування стратегічного бачення майбутнього редакції, визначення довгострокової перспективи розвитку. На цьому етапі вище керівництво редакції має чітко уявляти, яким буде майбутнє редакції, як вона буде розвиватися, які будуть впроваджуватися технології, хто виступить постачальником інформації, хто буде купувати готову продукцію, як буде просуватися на ринок продукція. З'ясування цих параметрів формує стратегічне бачення редакції. Переваги такого бачення в наступному:

– засіб мотивації працівників;

– відчуття існуючої перспективи в діяльності редакції;

– об'єднання індивідуальних ідеалів учасників організації в єдиний еталон цінностей;

– елемент іміджу.

Друге – це постановка цілей і перетворення стратегічного бачення в реалізацію на практиці. На цьому етапі відбувається формування місії редакції. Вона розкриває основні напрямки діяльності редакції в даний момент часу.

Третя – створення стратегії, коли вибираються методи виконання поставлених цілей, з урахуванням положення на ринку і перспектив організації. На цьому етапі важливо пам'ятати, що у зовнішньому і внутрішньому середовищі відбуваються постійні зміни, що вимагає коригування стратегії. У відповідь на зміни ринку вона коригується за рахунок додавання одних параметрів і відмови від інших, з огляду на появу нових можливостей і загроз, непередбачених подій і нових ідей.

Четверте завдання – реалізація стратегії. Маємо на увазі набір конкретних дій по втіленню в життя стратегії: реалізація потенціалу редакції, фінансування, вироблення політики підтримки, мотивація працівників, створення корпоративної культури, кваліфіковане керівництво.

П'яте завданням – це оцінка результатів. В результаті діяльності у кожної редакції з'являється досвід, вона більш чітко бачить перспективи розвитку, обстановку на ринку, що дає нові можливості, народжує нові ідеї. Це є приводом для коригування стратегічного бачення, глобальних цілей, вибудуваної стратегії.

Розробка стратегій вимагає дотримання декількох правил:

– Необхідно вибирати лише реальні та ті, які підлягають реалізації відповідно до виду підприємницької діяльності.

– Обрана стратегія повинна відповідати можливостям редакції в частині потенціалу і ресурсів.

– Обрана стратегія повинна мати переваги перед конкурентами по продукції або особливостях самої редакції.

– Стратегія повинна формуватися з урахуванням зниження витрат і лідерства.

– Стратегія повинна орієнтуватися на привабливий сегмент ринку з урахуванням конкурентних переваг і забезпечувати надійний вихід на ринок.

– Стратегія повинна стимулювати розвиток редакції в частині використання інноваційних технологій.

Розробка стратегії є і трудомістким і тривалим процесом, так як багато часу витрачається безпосередньо на комплекс робіт, пов'язаних з її впровадженням. Вибір стратегії означає вибір засобів, за допомогою яких редакція буде вирішувати поставлені перед нею завдання.

Очевидно, що в перші роки після завершення процесу роздержавлення частина видань припинить свою діяльність і зникне з ринку. Це закономірно. За попередні майже 3 роки реформування з 754-х видань, що підлягають роздержавленню, реформувалось 274 видання, серед яких 255 комунальних ЗМІ і 19 – державних [7]. Редакції, які оберуть правильну стратегію розвитку, стануть успішними і прибутковими.

Для ефективної реалізації сформованої стратегії необхідні організаційні засоби, оскільки без них неможливі висока продуктивність і задоволення клієнтів. І, навпаки, навіть найкваліфікованіші методи реалізації невдалої стратегії не дадуть позитивного результату. Тому можна зробити висновок,

що тільки продумана, вміло сформульована стратегія і її висококваліфікована реалізація можуть привести до того, що редакція буде працювати ефективно, приносячи прибуток, і займе гідне місце на ринку ЗМІ.

Література

1. Осовська Г. В., Фіщук О. Л., Жалінська І. В. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. К. : Ковдор, 2003. 196 с.
2. Шегда А.В. Менеджмент : навч. посібник. К. : «Знання», КОО, 2002. 583 с.
3. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. / М. П. Бутко, М. Ю. Дітковська, С. М. Задорожна та ін. ; за заг. ред. Бутка М. П. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 376 с.
4. Ансофф И. Стратегическое управление : учебное пособие / сокр. пер. с англ. М. : Экономика, 2013. 519 с.
5. Хорошая стратегия, плохая стратегия. В чем отличие и почему это важно. URL: https://studfiles.net/preview/5468860/ (дата звернення: 15.11.2018).
6. Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації : Закону України від 24.12.2015 року № 917-VIII. Офіц. сайт ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/917–19. (дата звернення: 15.11.2018).
7. Державний комітет радіомовлення і телебачення. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category (дата звернення: 15.11.2018).
8. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління : навч. посібник. 2-ге вид. К. : «Центр учбової літератури», 2011. 480 с.

Ольга Осадча

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У 2010 році на VIII Всесвітньому конгресі бухгалтерів і аудиторів було озвучено концепцію синергії принципів бухгалтерського обліку з принципами сталого розвитку, яка передбачає всеохоплююче використання можливостей бухгалтерського обліку для потреб розвитку економіки [1; 2, С. 1].

За останні роки все більш помітною стає тенденція до зростання рівня інформаційної відкритості діяльності суб'єктів господарювання. Ознакою сучасної компанії є висвітлення інформації не лише про фінансові результати діяльності, а й про її місію і цінності, систему корпоративного управління, стратегію розвитку та її реалізацію, досягнення і проблеми, антикорупційні принципи, внесок у розвиток персоналу та соціуму, заходи щодо захисту навколишнього природного середовища та використання ресурсів.

Із впевненістю можна стверджувати про невпинне зростання числа компаній, які формують нефінансову звітність: у 2017 році 93% із 250 найбільших світових корпорацій представили звіти щодо сталого розвитку [3, С. 9]. Хоч така звітність не є стандартизованою і передбачає творчий підхід зі сторони менеджменту, суб'єкти господарської діяльності при її формуванні користуються рекомендаціями, які розробляють такі відомі організації: United Nations Global Compact, Global Reporting Initiative, Climate Disclosure Standards Board, International Integrated Reporting Council.

Найбільшою міжнародною ініціативою є United Nations Global Compact, діяльність якої спрямована на залучення підприємницьких структур до діяльності із забезпечення світового сталого розвитку, партнерство між державним та приватним сектором економіки.

У 2017 році United Nations Global Compact об'єднав 9413 суб'єктів господарської діяльності, розташованих у 163 країнах світу, причому, кількість непідприємницьких структур становить практично 30% загальної кількості учасників – 3056 [4, С. 16-17].

Досить розповсюдженим є формування нефінансової звітності в рамках «триєдиного підходу» із застосуванням системи Global Reporting Initiative (GRI), яка передбачає розкриття інформації за трьома напрямами: економічним, екологічним та соціальним. Стандарти GRI використовуються не лише підприємницькими структурами. Наприклад, у Великобританії на законодавчому рівні визначено обов'язок формувати нефінансову звітність за стандартами GRI суб'єктами державного сектору, які є соціально значимими.

У базі даних Global Reporting Initiative станом на 30 червня 2016 року було зареєстровано 33828 звітів [5, С. 8].

З кожним роком збільшується число зацікавлених користувачів нефінансової звітності, які мають на меті оцінити діяльність суб'єкта господарювання не лише за звичними показниками фінансових результатів, а й за його внеском в соціально-економічний розвиток суспільства. Однак нефінансова звітність не може в повній мірі забезпечити користувачів інформацією, яка б задовольнила їх потреби за всіма позиціями. Цю проблему покликана вирішити інтегрована звітність (IR), яка включає фінансові та нефінансові показники. Її основне спрямування – аналіз та оцінка натуральних показників ефективності використання матеріальних і трудових ресурсів, інформування користувачів звітності про рівень соціальної відповідальності її власників і керівників.

Широке впровадження інтегрованої звітності обумовлює необхідність внесення змін до існуючої методології, організації та комп'ютерної реалізації обліку не тільки господарських операцій, а й фактів господарської діяльності – відображення у вартісних та/або натуральних показниках результатів управлінських рішень, руху та якісних змін в складі трудових ресурсів, показників екологічної безпеки виробництва тощо.

У практичній діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання поняття «нефінансова звітність» та «інтегрована звітність» з'явилися досить недавно, що пояснює відсутність фундаментальних наукових робіт, присвячених інтегрованій звітності, а саме, методології та методиці її формування, методиці аналізу та аудиту її показників. Окремим проблемам і перспективам розвитку інтегрованої звітності присвячено праці Т.В. Давидюк, Н.А. Остап'юк, Н.А. Петренко, А.В. Малахова, Н.О. Лоханової, С.Ф. Легенчка, Д.О. Грицишена, Р.О. Костирка, К.В. Безверхого, П.Й. Атамаса, М.А. Вахрушиної, Н.В. Малиновської та ін.

При цьому відсутні наукові праці, у яких досліджується методика аналізу результатів фінансово-господарської діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання (як приватного, так і державного сектору економіки), яка б передбачала використання фінансових та нефінансових показників.

У 2013 році Міжнародна рада з інтегрованої звітності оприлюднила проект, на основі якого після широкого обговорення зацікавленими сторонами створено Міжнародну концепцію інтегрованої звітності. За цією концепцією трактування категорії «фінансові результати» як приріст чи зменшення вартості власного капіталу вже стало аксіомою, однак в ході створення цінностей суб'єктом господарювання результати діяльності генеруються у шести різних сферах, так як відбувається збільшення чи зменшення шести видів капіталів:

1. фінансового;
2. промислового;
3. інтелектуального;
4. людського;
5. соціального і комунікативного;
6. природного [7, С. 12-13; 8, С. 37].

Внаслідок впровадження інтегрованої звітності традиційне поняття фінансові результати діяльності може трансформуватися з урахуванням нових підходів до оцінки результативності господарювання, їх економічного змісту і облікового наповнення, таких як: результати промислової діяльності; результати інтелектуальної діяльності; результати людської діяльності; результати соціальної та комунікативної діяльності; результати природної діяльності. Причому, окремі з них будуть характеризувати не лише грошові одиниці виміру, а й натуральні показники та якісні описи.

Сучасну облікову систему сформовано з орієнтацією на потреби індустріальної ери. Як результат – вона нерідко виявляється неефективною при вирішенні завдань сучасного інформаційного суспільства. Задача теоретиків і практиків з бухгалтерського обліку полягає в тому, щоб інтегрувати нефінансову інформацію (зокрема, соціальні та екологічні показники) у систему обліку і у розрахунок нової вартості шляхом впровадження нових об'єктів обліку, нових методик та облікових практик, нових підходів до організації обліково-аналітичної роботи в цілому.

Однією з умов прийняття ефективних управлінських рішень є об'єктивна і повна оцінка фінансового стану підприємства, фінансової ситуації, результатів його господарської діяльності.

Перелік підходів до оцінки результатів господарської діяльності обумовлює варіативність застосування відповідного методичного інструментарію, серед якого, насамперед: системний та комплексний аналіз, методи наукової абстракції, нормативний метод, метод коефіцієнтів і економіко-математичного моделювання, методи індукції та дедукції, методи експертних оцінок та ін.

Інформаційна обмеженість експертних оцінок може стати причиною помилкового судження: проблеми впливу фактору невизначеності далеко не завжди виправдовують виключне застосування методів ситуаційного аналізу (в основі якого – прийнятні економічні сценарії).

Сучасна економічна дійсність змушує керівників підприємств постійно приймати рішення в умовах невизначеності: на стратегію підприємницької діяльності впливають ризики динаміки зовнішньоекономічних показників (досить часто – негативні), важливу роль відіграє системний моніторинг раціонального використання виробничих ресурсів з метою забезпечення збалансованості соціально-економічної та екологічної складових, актуалізується відповідність сучасному розвитку ринкових відносин кваліфікація та мобільність кадрового потенціалу підприємства.

Невизначеність стає серйозним випробуванням на шляху до ефективного ринку, нерідко призводить до значних витрат сил, засобів, визначаючи, тим самим, нереалізований потенціал, втрачені можливості.

Однією з умов прийняття ефективних управлінських рішень є об'єктивна і повна оцінка фінансового стану підприємства, фінансової ситуації, результатів його економічної діяльності.

Фінансовий стан за економічним змістом, оцінкою вітчизняних учених-економістів визначається комплексним характером розрахункових складових. Зокрема, це:

- результат взаємодії не тільки сукупності виробничо-економічних факторів, але й усіх елементів фінансових відносин підприємства;

- сукупність виробничо-господарських факторів, система показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів;

- сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні фінансові можливості;

- оцінка використання виробничих ресурсів, формування капіталу та фінансових результатів.

Перелік підходів ідентифікації оцінки фінансового стану обумовлює варіативність застосування відповідного методичного інструментарію, серед якого, насамперед: системний та комплексний аналіз, методи наукової абстракції, нормативний метод, метод коефіцієнтів і економіко-математичного моделювання, методи індукції та дедукції, методи експертних оцінок та ін.

Інформаційна обмеженість експертних оцінок може стати причиною помилкового судження: проблеми впливу фактору невизначеності далеко не завжди виправдовують виключне застосування методів ситуаційного аналізу (в основі якого – прийнятні економічні сценарії).

На практиці суб'єкти господарської діяльності (в більшості – великі та середні підприємства) все частіше використовують апарат нечітких множин на основі нечіткої логіки. Нечітка логіка (англ. fuzzy logic) – розділ математики, який: є узагальненням класичної логіки і теорії множин; вивчає об'єкти з функцією належності елемента до множини, яка приймає значення у інтервалі [0, 1], а не тільки «0» або «1». На основі нечіткої логіки вводяться логічні операції над нечіткими множинами, формулюється поняття лінгвістичної змінної, якою виступають нечіткі множини.

В умовах сучасних економічних трансформацій роль суб'єктивного фактора (з урахуванням потенціалу професійних компетенцій та навиків виконавців) обумовлює врахування впливу управлінських рішень як на результати проведених операцій господарської діяльності, так і на попередження їх ймовірно небажаних наслідків.

Збалансованість господарської діяльності вітчизняного суб'єкта на етапах його інтеграції в міжнародні ринки – не тільки можливість оперативно розраховуватись з контрагентами, забезпечувати налагоджену операційну діяльність, а й реалізовувати програми соціальної відповідальності бізнесу та екологічної безпеки операційної діяльності.

За таких умов фінансовий стан суб'єкта визначається низкою індикаторів раціонального використання виробничих ресурсів, серед яких: перевищення доходів над витратами; забезпечення конкурентоздатності

продукції (товарів, робіт, послуг); позитивний вплив на збалансованість регіональної економки; дотримання загальноприйнятих принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Фінансовий стан в умовах економічних трансформацій – результат взаємодії всіх елементів системи фінансово-господарських відносин підприємства, що визначається сукупністю господарських факторів та показниками наявності, розміщення, використання виробничих ресурсів в умовах раціонального та збалансованого їх використання.

Серед типових показників аналізу фінансового стану підприємства – відносні показники, розраховані на основі фінансових звітів та іншої облікової інформації (одна з умов їх підконтрольності – визнання у формах зовнішньої звітності суб'єкта):

- показники, що характеризують ступінь використання позичкового капіталу;
- показники ліквідності;
- показники рентабельності (прибутковості);
- показники ринкової вартості компанії.

Прикладом оцінювання результатів господарської діяльності в умовах сталого розвитку є розрахунок GRI Індексу, який оприлюднює Світовий Банк. При розрахунку GRI Індексу враховується діяльність усіх його підрозділів: Міжнародного банку реконструкції та розвитку (IBRD), Асоціації міжнародного розвитку (IDA), Міжнародної фінансової корпорації (IFC), Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій (MIGA) і Міжнародного центру вирішення інвестиційних спорів (ICSID). GRI Індекс визначається оцінкою: впливу зовнішніх факторів на банківську діяльність та впливу його господарських операцій на сталий розвиток соціуму. В ході такого аналізу оцінюються можливі ризики для погіршення репутації Світового Банку, значення його діяльності для зацікавлених сторін, а також взаємозв'язок практичної діяльності із визначеною місією та цілями [9, С. 1].

На жаль, в Україні звітність сталого розвитку складає досить мала кількість компаній (серед найвідоміших – група «Метінвест», ДТЕК, ПрАТ «Оболонь», ПАТ «Концерн Галнафтогаз», група компаній «Фокстрот»). На нашу думку, в сучасних складних вітчизняних соціально-економічних умовах, цілком можливо визначати результати діяльності суб'єкта господарювання, які б враховували фінансові показники, а також його внесок у сталий розвиток суспільства, ґрунтуючись на фінансовій звітності, а також певних показниках, одержаних із внутрішньої (управлінської) звітності.

Для уніфікації показників результативності фінансово-господарської діяльності, можливості їх співставлення, моделювання як на макро- так і на мікро-рівнях доцільно визначати *Індекс результативності фінансово-господарської діяльності (Ір), який визначається системою комплексних показників:*

1. Індекс (індикатор) досягнення економічних показників

господарюючого суб'єкта – відношення фактичних економічних показників, які характеризують результати діяльності, до запланованих:

$$I_e^i = \frac{z_\phi^i}{z_{\text{пл}}^i}; \tag{1}$$

$$I_e = \sum_{i=1}^{n} w_e^i \times I_e^i \ , \tag{2}$$

де I_e^i – індекс (індикатор) виконання *i-го* економічного показника (для суб'єктів підприємницької діяльності ними можуть бути як співвідношення абсолютних показників – фактичних і запланованих доходів, витрат, прибутку (збитку), так і відносних – рентабельності, фондовіддачі, ліквідності; для бюджетних установ доречно розглянути співвідношення таких абсолютних показників – затверджених кошторисом доходів загального та спеціального фонду, затверджених кошторисом видатків за загальним та спеціальним фондом, фінансового результату (профіциту чи дефіциту виконання кошторису) за загальним та спеціальним фондом, відносних економічних показників – співвідношення касових і фактичних видатків, коефіцієнти фінансової стабільності, незалежності і т.д.);

z_ϕ^i, $z_{\text{пл}}^i$ – фактичне та заплановане значення *i-го* економічного показника суб'єкта господарської діяльності;

n – кількість економічних показників, які розглядаються при розрахунку;

$w_в^i$ – коефіцієнт вагомості *i-го* економічного показника. Формуються за експертними оцінками. Окрім цього, вони повинні задовольняти вимогу:

$$\sum_{i=1}^{n} w_e^i = 1 . \tag{3}$$

2. Індекс (індикатор) показників екологічної ефективності господарюючого суб'єкта – відношення фактичних показників, які характеризують досягнення певного позитивного екологічного ефекту, до запланованих (I_{ecol}). Методика розрахунку даного індексу аналогічна попередньому. Екологічними показниками, які характеризують результативність діяльності суб'єкта господарювання, є витрати на впровадження та реалізацію природоохоронних програм, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, приріст екологічної вартості, рентабельність продукції з відходів, відходоємність виробництва, коефіцієнт «екологічного баласту».

3. Індекс (індикатор) показників соціальної ефективності

господарюючого суб'єкта – відношення фактичних показників, які характеризують досягнення позитивного соціального ефекту, до запланованих (I_s). До показників соціальної ефективності належать доходи трудового колективу, витрати на підвищення кваліфікації персоналу, частка витрат по охороні праці в операційних витратах суб'єкта, витрати на інтелектуалізацію праці, відсоток працівників, які мають професійні захворювання, кількість виданих путівок на санаторне лікування і т.д.

З метою уникнення декларативного досягнення показників екологічної та соціальної ефективності при розрахунку Індексу результативності фінансово-господарської діяльності враховується якість їх виконання:

$$I_Q^i = \frac{Q_ф^i}{Q_{\text{пл}}^i} \tag{4}$$

$$I_Q = \sum_{i=1}^{n} w_Q^i \times I_Q^i, \tag{5}$$

де I_Q^i – індекс кількісної якості досягнення *і-го* показника екологічної/соціальної ефективності;

$Q_ф^i$, $Q_{\text{пл}}^i$ – фактична та запланована якість виконання показника екологічної/соціальної ефективності.

Кількісна оцінка якості досягнення показників екологічної та соціальної ефективності визначається експертним шляхом відповідно до визначених категорій якості. Рекомендуємо приймати значення у діапазоні від 0 (незадовільна якість) до 1 (якість найвищої категорії).

Отже, індекс результативності фінансово-господарської діяльності визначається за формулою:

$$I_p = I_e \times \left(I_{ecol} \times I_{Q_{ecol}}\right) \times \left(I_s \times I_{Q_s}\right) \times 100\% \ . \tag{6}$$

Як свідчать дослідження зарубіжних науковців-економістів, практично з невеликими відхиленнями від такої тенденції можна одержати результати оцінки фінансово-господарської діяльності, застосувавши модель Сайфулліна-Кадикова. Оцінка рівня фінансового стану в цій моделі здійснюється за рейтинговим числом *R* [10]:

$$R = 2Кз + 0{,}1К\text{пл} + 0{,}08Коа + 0{,}45Р\,п + Рвк\,, \tag{7}$$

де *Кз* – коефіцієнт забезпеченості власними коштами;

*К*пл – коефіцієнт поточної ліквідності;

Коа – коефіцієнт оборотності активів;

Рп – рентабельність продажів (комерційна маржа);

Рвк – рентабельність власного капіталу.

Беззаперечним фактором достовірності проведеного аналізу є раціональна вибірка суб'єктів, результати яких порівнюються. Серед критеріїв – ідентичність: організаційно-економічної характеристики підприємств; видів основної реалізації; ринків збуту; проведення інвестиційно-інноваційної діяльності.

З урахуванням інформації, оприлюдненої у формах фінансової звітності підприємства, можна виокремити наступні основні показники збалансованої діяльності.

Базові: 1. Валовий дохід 2. Дохід від основної реалізації 3. Собівартість реалізації. 4. Вартість активів майна (середньорічна) 5. Вартість чистих активів. 7. Середньоспискова чисельність працівників 8. Прибуток до оподаткування 9. нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Похідні: 1. Фондовіддача та фондомісткість; 2. Продуктивність праці; 3. Середня заробітна плата; 4. Показники рентабельності.

Показники екологічної безпеки – оцінка екологічно безпечних умов виробництва та праці, забезпечення екологічно-відтворювального впливу результатів господарювання на регіональний розвиток за якісними (V) та кількісними (VV) показниками, зокрема:

- споживання енергії та тепла (VV),
- використання виробничих запасів (VV),
- використання природних ресурсів – водних, енергетичних, (VV),
- вартість/обсяг відходів (VV),
- якість внутрішнього та зовнішнього повітряного середовища (V),
- оцінка шумів, запаху (V),
- екологічна безпека: технологічного процесу, робочого місця, кінцевого продукту діяльності (V).

Показники соціального забезпечення – це показники раціонального використання та відтворення трудових ресурсів з урахуванням потреб їх професійного розвитку та соціальної підтримки (в більшості випадків, це трактується як соціальний пакет):

- базовий соціальний пакет або врегульовані законодавством України гарантії соціального забезпечення відповідно до укладеної працівниками з керівником (власником) підприємства трудової угоди;

- мотиваційний соціальний пакет поєднує компенсаційний (компенсація матеріальних благ, що надаються роботодавцем працівнику понад гарантії, передбачені законодавством) і конкурентний пакет (створення мотиваційної системи підтримки намірів працівників).

Щодо соціальної відповідальності, то існує два основних напрямки (що практично стали невід'ємними засадами успіху P&G):

1. Корпоративна соціальна відповідальність

2. Раціональне виробництво та споживання товарів у національному масштабі.

Іншими словами, підприємство зобов’язується ураховувати як внутрішні стандарти соціального забезпечення, так і підтримувати урядові програми соціального розвитку. У практичній діяльності це врегульовується юридичними особами через затвердження внутрішньо фірмового Кодексу соціальної відповідальності.

Інформаційної базою збалансованої діяльності для підприємств України є інтегрована система обліку господарської (ІСО) що включає бухгалтерський облік, статистичне спостереження, управлінський облік та облік обов’язкових розрахунків з бюджетом за податками.

На даний час інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності недостатньо для прийняття не тільки стратегічних, а й оперативних управлінських рішень: слабо законодавчо врегульовані переваги управлінського обліку (зокрема, методика його інформаційної бази); подальшої гармонізації потребують методичні основи бухгалтерського обліку з обліком обов’язкових розрахунків з бюджетом.

Очевидною є потреба в доповненні існуючих форм фінансової звітності підприємства такими показниками як: формування та захист людського капіталу; корпоративне управління розвитком трудових ресурсів; антропогенне навантаження в результаті діяльності підприємства та ін.

В процесі проведеного соціального дослідження підприємств Рівненської області з питань виконання ними своїх соціальних програм (вивчалась господарська діяльність 32 акціонерних товариств) встановлено, що переважна більшість керівників підприємств під соціальним пакетом розуміють дотримання законодавства про працю – своєчасну та повну виплату основної та додаткової заробітної плати. Лише 19 підприємств з числа досліджуваних дійсно мають мотиваційну складову соціального пакету і намагаються їх виконувати.

Для прикладу, зупинимось на показниках соціального забезпечення з урахуванням міжнародної практики неурядових господарських одиниць. В узагальненому вигляді зміст показників соціальної відповідальності бізнесу можна представити у вигляді сукупності п'яти блоків:

- забезпечення здоров’я;
- розвиток корпоративної культури;
- навчання, підвищення кваліфікації;
- відпочинок та розваги;
- мотивація праці.

Для одержання оцінки результативності господарської діяльності з урахуванням ймовірних факторів впливу на діяльність суб'єктів господарювання в найближчій перспективі використаємо метод нечітких множин.

Базовий показник при цьому (індекс результативності, Ір), залежить від

розрахункових показників – саме такий кореляційний зв'язок як наслідок взаємодії впливових на його значення факторів в умовах зовнішніх та внутрішніх суспільно-економічних тенденцій покладено в основу виокремлення підсистем нечітких множин.

Множину системи Ір розіб'ємо на п'ять підмножин, кожній з яких присвоюємо його числове значення:

*Ір*1 – нечітка підмножина стану «граничної нерезультативності»: виробничі ресурси не забезпечують господарську діяльність, підприємство на стадії реорганізації/ліквідації ($I_P < 30\%$);

Ір 2 – нечітка підмножина станів «факторної нерезультативності»: для здійснення операційної діяльності залучається додатково позиковий капітал, коригуються управлінські рішення у відповідь на зміни показників основної діяльності ($30\% \ll I_P < 50\%$);

Ір 3 – нечітка підмножина станів «відносної результативності»: для здійснення операційної діяльності залучається додатково позиковий капітал ($50\% \ll I_P < 75\%$);

Ір 4 – нечітка підмножина станів «стійкої результативності»: виробничі ресурси забезпечують процеси операційної діяльності, виконання статутних завдань ($75\% \ll I_P < 100\%$);

Ір 5 – нечітка підмножина станів «оптимальної результативності»: виробничі ресурси забезпечують розширення операційної діяльності, виконання статутних завдань ($I_P = 100\%$).

Результативність такого аналізу залежить від поставленої мети: ідентифікацію кращих результатів для їх узагальнення, підтримки такого підприємства (філії, структурного підрозділу тощо); визначення найбільш проблемних напрямків операційної діяльності; оцінка потенційних резервів та пошук шляхів щодо їх реалізації, нарешті – підтвердження конкурентоздатності з урахуванням сучасних тенденцій сталого розвитку та формування ринкових відносин.

Література

1. 18th WCOA Co-Hosted by the International Federation of Accountants and the Malaysian Institute of Accountants. [Electronic resource]. Available at: https://www.ifac.org/news-events/2010-11/world-congress-accountants-2010-opens-record-number-delegates (дата звернення: 15.11.2018).

2. 18TH World Congress of Accountants a Huge Success [Text] // International Federation of Accountants News. December 2010. P. 1.

3. The road ahead. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017 [Electronic resource]. Available at: https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/campaigns/csr/pdf/CSR_Reporting_2017.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

4. 2017 United Nations Global Compact progress report. Business solutions to sustainable development [Electronic resource]. Available at: https://www.unglobalcompact.org/docs/publications/UN%20Impact%20Brochure_Concept-FINAL.pdf. (дата звернення: 15.11.2018).
5. Empowering sustainable decisions. GRI's annual report 2015-2016 [Electronic resource]. Available at: https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/GRI-AnnualReport2015-2016.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
6. Accounting in the system of human capital management at the business entities [Text] / T. Davydiuk, N. Ostapiuk, N. Petrenko, V. Malakhov. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 1-2(1). Pp. 102–105.
7. CONSULTATION DRAFT OF THE INTERNATIONAL □IR□ FRAMEWORK [Electronic resource]. Available at: http://www.theiirc.org/wp-content/uploads/Consultation-Draft/Consultation-Draft-of-the-InternationalIRFramework.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
8. Demirel, B. Investigation of Integrated Reporting As a New Approach of Corporate Reporting [Text] / Burcu Demirel, Ibrahim Erol. *International Journal of Business and Social Research*. 2016. Volume 06, Issue 10. Pp. 32–46.
9. The World Bank Group. GRI index 2017 [Electronic resource]. Available at: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28429/120154-WP-PUBLIC-59p-GSDSR-WorldBankGRI.pdf?sequence=1 (дата звернення: 15.11.2018).
10. Старченко, Л. В., Старовойт О. В., Семидоцька І. І. Використання методу нечітких множин для діагностики ризику банкрутства підприємства. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 3. С. 83–91.

Світлана Зубілевич, Олена Реньова

ОБЛІК ФАКТОРИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ ЗА МСФЗ 9 «ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ»

Вступ

За даними факторингової асоціації (Factors Chain International (FCI)) за 2017 рік, у розвинених країнах обсяг факторингових операцій становить від 3 до 15% ВВП [1]. Основними видами факторингових операцій є факторинг з правом регресу (44%), без права регресу (32%), дисконтування рахунків (інвойсів) (11%) та зворотній факторинг (12%). При цьому за 2011-2017 рр. спостерігається зростання обсягів факторингових послуг.

Як зазначає М.М. Самбірський [3], рівень розвитку факторингу є своєрідним індикатором рівня розвитку економіки та ділової активності бізнесу. Використання факторингу дозволяє скоротити період оборотності дебіторської заборгованості, що створює умови для прискорення оборотності робочого капіталу, сприяє активізації внутрішньої та зовнішньої торгівлі, забезпечує додаткові конкурентні переваги. Найбільш важливими ринками факторингу в ЄС є Великобританія (327 млрд євро), Франція (268 млрд євро), Німеччина (219 млрд євро), Італія (209 млрд євро) та Іспанія (131 млрд євро) [1].

Для України факторинг є відносно новим фінансовим інструментом. Річні обсяги факторингових операцій постійно значно коливаються: від 1 340 млн євро у 2013 р. до 295 млн євро у 2017 р. [1], тобто скорочення обсягу операцій відбулося в 4,5 рази. Станом на 01.01.2018 р. було зареєстровано 492 фінансових компанії, які надавали послуги факторингу. У 2017 р. вони уклали 29 048 договорів факторингу на загальну суму 31,4 млрд грн., виконали 27 669 договорів на суму 53,1 млрд грн. Чинними на кінець 2017 року залишалося 26 465 договорів факторингу [2]. При цьому суть більшості факторингових угод полягає у здійсненні викупу дебіторської заборгованості в іншого банку, кредитної установи або підприємства, і в подальшому самостійне стягнення цієї заборгованості із боржника.

Об’єктивними передумовами широкого використання факторингу в господарській діяльності українських підприємств є висока вартість банківського кредитування. У той же час основними чинниками, які стримують розвиток вітчизняного факторингу, слід вважати значну концентрацію банків, для яких факторинг є лише частиною портфельних послуг; високі розміри факторингових комісій (0,5-3% від рахунку); трудомісткість факторингових операцій, а також недосконаліть вітчизняного законодавства та методики обліку факторингових операцій і формування фінансової звітності факторингових компаній.

Аналіз останніх публікацій дав можливість з'ясувати, що стан розвитку факторингу в Україні досліджували Григораш О.В., Тарасюк Д.В. [4], Л. В. Момот [5], М.М.Самбірський [3] та ін. Не втратило актуальність питання тлумачення сутності факторингу, яке розглядали О.В. Марченко [8], Л.В. Момот [5], Класифікація факторингу наведена у роботах І.В. Фариновича [6] та інших.

Методиці обліку операцій факторингу присвячені роботи А. М. Герасимовича, Н. П. Кузик, В. К. Макарович, Л. В. Момот, Я. В. Сливки та інших науковців. Проте значна частина праць – це розгляд методики обліку факторингу користувачами цих послуг або банківськими установами, які надають послуги факторингу. Тільки В.К. Макарович [7] розглядала відображення факторингу факторинговими компаніями. Не обійшов увагою проблеми обліку факторингових операцій небанківськими установами і регулятор – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, яка 2009 р. видала відповідні Методичні рекомендації [9], проте 2012 р. ці рекомендації вже втратили чинність.

Сьогодні не досліджено облік факторингу вітчизняними факторинговими компаніями в умовах переходу на МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» на облік факторингу як підприємствами, так і факторинговими компаніями України. З цією метою розглянуто суть операцій факторингу, уточнені їх визначення та класифікація на сучасному етапі розвитку ринку цих послуг в Україні. На цій підставі зроблені висновки, яким чином застосувати підходи МСФЗ 9 до класифікації фінансових інструментів, їх визнання, оцінки та припинення визнання, відображення знецінення в обліку та фінансовій звітності факторингових операцій.

1. Дослідження суті факторингових операцій в Україні

На наш погляд, методика обліку факторингових операцій визначається їх суттю. Сучасна нормативно-правова база України містить поняття «факторинг», «договір факторингу» та «факторингові послуги». Однією з причин такої ситуації викликана застосуванням на практиці різних видів факторингу (див. табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація факторингу в Україні*

Ознака класифікації	**Група операцій**
1	**2**
Об'єкт вимоги	дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги
	кредити надані
Вид діяльності фактора	банківська установа
	небанківська фінансова установа

продовження табл. 1

Резидентність учасників операції	внутрішній (постачальник, клієнт і фактор є резидентами)
	міжнародний (один з учасників операції – нерезидент)
Участь боржника в угоді	відкритий (боржника повідомлено про участь в угоді факторингової компанії шляхом відповідного запису на рахунку-фактурі
	закритий (конфіденційний), коли боржника не повідомлено про участь факторингової компанії
Регулярність обслуговування	регулярний
	одноразовий
Спосіб розрахунків із постачальниками (зворотність вимоги)	з правом регресу, тобто з правом зворотної вимоги до постачальника відшкодувати сплачену суму
	без права регресу (без правом зворотної вимоги до постачальника відшкодувати сплачену суму)
Спосіб кредитування постачальника	у формі попередньої оплати
	з оплатою вимог на певну дату
Спосіб обліку рахунків-фактур факторингових операцій	з відкритим обліком рахунків-фактур (платники переказують фактору всі платежі, призначені постачальнику)
	агентського типу (дисконтуються продажі окремим покупцям, а кредит забезпечується факторинговою компанією з відкриттям спеціальних рахунків для конкретних операцій)
Забезпеченість векселем	простий (не забезпечений векселем)
	вексельний (розрахунок з постачальником проводиться векселем, а факторингова компанія здійснює облік цих векселів)
Залучення фінансування	без фінансування (клієнт, після відвантаження продукції, пред'являє рахунки своєму покупцеві через фактора, завдання якого — одержати платіж на користь клієнта у строки згідно з договором)
	з фінансуванням (факторингова компанія купує у клієнта рахунки-фактури на умовах негайної оплати 80-90% вартості відвантаження, тобто дисконтує рахунки-фактури і таким чином авансує обіговий капітал свого клієнта)

**Складено авторами на підставі [1-8]*

В Україні до запровадження МСФЗ небанківські фінансові установи, що надають послуги факторингу, для їх обліку використовували Методичні рекомендації [9], які розглядали безобіговий факторинг з правом регресу, безобіговий факторинг без права регресу та кредитний факторинг. Проте вітчизняна [3; 6] та міжнародна практика [1] не передбачає виокремлення кредитного факторингу як окремого виду.

Тлумачення суті факторингу розглядається у такому розрізі: послуга; інструмент; операція; продукт; діяльність [7].

На нашу думку, недоліки більшості тлумачень полягають у тому, що розглядаються різні аспекти цієї фінансової послуги, іноді необґрунтовано звужуючи суб'єктів її надання, об'єкти факторингу, а також перелік послуг, які надає фактор.

Аналіз проведення факторингової операції факторинговою компанією дає розуміння того, які моменти повинні бути враховані в обліковій політиці та безпосередньо при відображенні операції з метою уникнення недостовірного відображення інформації в обліку та, як результат, – у фінансовій звітності. Механізм здійснення операції факторингу візуалізовано на рис. 1.

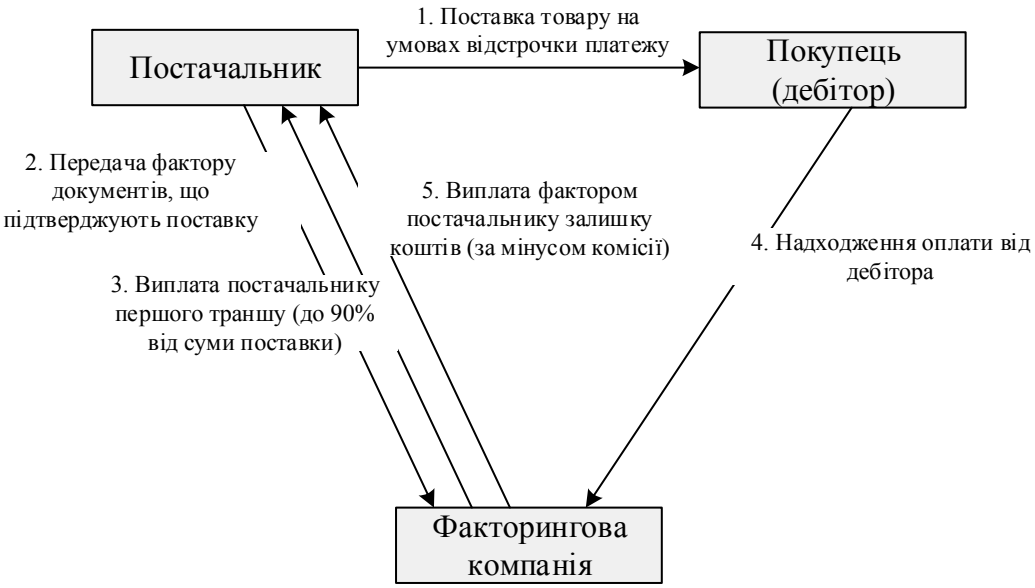

Рис. 1. Схема операцій класичного факторингу

Тому ми пропонуємо під факторингом розуміти фінансову операцію, яка пов'язує три сторони: фактора, клієнта та боржника, між якими укладається договір, що полягає у придбанні фактором (банківською або небанківською фінансовою установою) у постачальника (клієнта) права вимоги у грошовій формі на дебіторську заборгованість боржника з прийняттям ризику виконання такої вимоги або без нього, а також приймання платежів.

Таке трактування факторингу найбільш повно відображає зміст цієї комплексної послуги, одночасно враховуючи можливість її надання різними фінансовими установами з різним рівнем ризику (відповідно до суті укладеного договору) та щодо різних видів дебіторської заборгованості.

2. Вимоги МСФЗ 9 до класифікації та визнання фінансових активів

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» набрав обов'язкової чинності з 1 січня 2018 року. Він запроваджує нові вимоги до класифікації, оцінки та знецінення фінансових активів, що, звичайно може вплинути на відображення в обліку і звітності факторингових операцій. Оскільки стандарт не передбачає окремих вимог для обліку факторингу, то слід використовувати загальні підходи, наведені у МСФЗ 9, п.3.2 та п. В3.2.1 [10].

МСФЗ 9 класифікує фінансові активи за трьома основними групами на підставі бізнес-моделі управління ними та характеристик їх грошових потоків (див. табл. 2).

Модель обліку як клієнтом факторингової компанії (продавцем дебіторської заборгованості), і нею безпосередньо (фактором), залежить від того, чи виконані критерії передачі/отримання контролю. Збереження продавцем контроль над переданою дебіторською заборгованістю визначається здатністю фактора продавати дебіторську заборгованість.

Таблиця 2

Класифікація фінансових активів за МСФЗ 9*

Характеристики грошових потоків (SPPI (solely payments of principal and interest) тест)	**Бізнес-модель управління фінансовими інструментами**		
	утримувати з метою отримання усіх грошових потоків	**утримувати та продавати**	**продавати**
1	**2**	**3**	**4**
Виключно основна сума та відсотки (SPPI)	Оцінювані за амортизованою вартістю	Оцінювані за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	Оцінювані за справедливою вартістю через прибуток/ збиток
Інші	Оцінювані за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	Оцінювані за справедливою вартістю через прибуток/ збиток	

**Складено авторами на підставі МСФЗ 9 [10]*

Якщо фактор має практичну здатність повністю продати дебіторську заборгованість незалежній стороні та односторонньо реалізувати цю можливість і не вимагати додаткових обмежень на передачу, то продавець втратив контроль. У всіх інших випадках продавець зберігає контроль (див. табл. 3).

Окрім того, МСФЗ 9 звертає увагу на необхідність дотримання принципу превалювання економічної суті над юридичною формою під час прийняття рішення про визнання, списання та оцінку фінансових інструментів.

Таблиця 3

Вплив наявності або втрати контролю над переданою дебіторською заборгованістю на моделі обліку у продавця дебіторської заборгованості*

Наявність контролю	**Модель обліку у продавця дебіторської заборгованості**
1	**2**
Втрата контролю внаслідок операції передачі дебіторської заборгованості фактору	Припинення визнання дебіторської заборгованості. Визнання будь-якої різниці між балансовою вартістю списаної дебіторської заборгованості та сумою отриманої винагороди (включаючи будь-який новий актив, отриманий, за винятком будь-якого нового зобов'язання), як прибутку або збитку. Визнання окремо як активи або зобов'язання будь-яких прав та обов'язків, створених або збережених в операції передачі.
Збереження контролю внаслідок операції передачі дебіторської заборгованості фактору	Продовження визнання дебіторської заборгованості у межах своєї постійної участі у фінансовому активі. Визнання фінансового зобов'язання за сумою (винагородою), отриманою від фактора МСФЗ 9.4.2.1 (б) Фінансовий актив та зобов'язання не можуть бути згорнуті
	відповідно до МСБО 32. Будь-який дохід чи витрати від фінансового зобов'язання не можна згорнути з витратами або доходами від дебіторської заборгованості.
Часткова втрата контролю	Часткове визнання дебіторської заборгованості у межах своєї подальшої участі у фінансовому активі.

**Складено авторами за [10; 11; 12]*

Тут доречно звернутися до п. Б3.2.5 (г) МСФЗ 9 [10], де серед ситуацій, в яких суб'єкт господарювання зберіг за собою в основному всі ризики і вигоди, пов'язані з володінням, наводиться приклад продажу короткострокової дебіторської заборгованості, за умовами якого суб'єкт господарювання гарантує одержувачеві компенсацію кредитних збитків, настання яких є ймовірним. Проте, якщо продавець гарантує відшкодування фактору кредитних збитків лише у розмірі, що перевищує певну обґрунтовано можливу суму, то продавець все ж таки може зробити висновок, що він передав контроль.

Факторингова компанія теж отримує можливість застосувати кілька моделей відображення придбаної дебіторської заборгованості в обліку (див. табл. 4).

Таблиця 4

Моделі обліку операцій факторингу у фактора*

Особливості виконання операції факторингу	Модель обліку
1	**2**
Факторинг з правом регресу	Визнання дебіторської заборгованості продавця за справедливою вартістю, як тільки фактор отримує право на надходження грошових коштів. Оцінюється ризик неплатоспроможності продавця та визнається знецінення дебіторської заборгованості.
Факторинг без права регресу	Визнання дебіторської заборгованості покупця у балансі за справедливою вартістю, за вирахуванням витрат на операцію. Якщо частина винагороди відстрочена, то загальна сума винагороди визнається як справедлива вартість дебіторської заборгованості. Зобов'язання, що сплачується продавцю, визнається за відстрочений платіж.
Угода про гарантії або розподіл ризиків	Оскільки продавець гарантує тільки частину дебіторської заборгованості, фактор відображає дебіторську заборгованість перед покупцем .

**Складено авторами за [10; 11; 12]*

Доходи у випадку факторингу можуть складатися з процентного доходу та доходу за послуги. Їх треба розділити та обліковувати таким чином. Процентний дохід визнається за методом ефективної процентної ставки (п. 5.4.1 та п. Б5.4.1 МСФЗ 9) для активів, що оцінюються за амортизованою вартістю та борговими цінними паперами, що обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід.

Платежі, які не є частиною ефективного відсотка (наприклад, комісійні за обслуговування), визнаються за МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами».

Таким чином, між моделями обліку факторингових операцій у продавця дебіторської заборгованості та фактора.

3. Особливості відображення факторингових операцій українськими факторинговими компаніями

Внаслідок особливостей державного регулювання бухгалтерського обліку в Україні, хоча факторингові компанії використовують МСФЗ, проте облік повинні вести за допомогою Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [13]. Застосування типових рахунків, яке було запропоноване Методичними рекомендаціями [8] на рахунках 37 «Розрахунки з різними

дебіторами», 73 «Інші фінансові доходи» та 95 «Фінансові витрати» спричинило викривлення даних фінансової звітності та не дозволяє виокремити результати надання факторингових послуг фінансовою компанією саме як основної, а не іншої діяльності. Навіть намагаючись відобразити операції факторингу за МСФЗ 9, фахівці все-таки продовжують використовувати цей хибний підхід [14, С. 52].

Свого часу В.К. Макарович [15, С. 10] запропонувала запровадити для обліку факторингових операцій рахунок 32 «Розрахунки за факторинговими операціями», а доходи і витрати обліковувати на рахунках 703.1 «Дохід від факторингу». Рахунок 703 був обраний виходячи з того, що факторинг – операційна діяльність факторингової компанії. Окрім того, також пропонувалося використовувати:

субрахунок 685.1. «Розрахунки з іншими кредиторами» для відображення суми ліміту фінансування, вказаного у договорі факторингу;

субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» для відображення комісійних операцій з передачі грошової вимоги іншим спеціалізованим фінансовокредитним установам (партнерам, колекторським фірмам, SPV-компаніям, ін.);

субрахунок 381 «Резерв сумнівних боргів за факторингом»;

субрахунки 944.1 «Сумнівні та безнадійні борги за договором факторингу» 944.2 «Інші сумнівні та безнадійні борги»;

забалансовий рахунок 06 «Гарантії та забезпечення отримані», субрахунок 06.1 «Застава за договором факторингу»;

субрахунки 653 «Розрахунки за страхуванням поставки» 655 «Розрахунки за страхуванням майна» 656 «Розрахунки за страхуванням відповідальності» – для обліку страхових платежів щодо страхування ймовірності настання внутрішніх ризиків діяльності факторингової компанії, а зокрема: страхування поставки, предмета застави, відповідальності третіх осіб та інше.

Віддаючи належне системності підходу автора до відображення різних аспектів факторингових операцій, вважаємо за необхідне уточнити, що факторингові операції для фактора – це не просто операційна, а саме основна діяльність. Саме з цієї точки зору слід переглянути особливості застосування такими підприємствами рахунків активів, зобов’язань, доходів і витрат типового плану рахунків. Тому для обліку заборгованостей за розрахунками з продавцями дебіторської заборгованості вважаємо правомірним застосовувати рахунки 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками« та 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками« [16]. Зважаючи на це, витрати на факторингові операції слід відображати на рахунку 90.

Для поглиблення аналітичних можливостей обліку рахунки слід деталізувати, доповнивши для цього робочий план рахунків аналітичними рахунками кількох порядків (див. табл. 5). Висока аналітичність облікових даних забезпечить якісну та достовірну інформацію для складання фінансової

звітності та дозволить без проблем підготувати необхідні Примітки (див. табл. 5).

Таблиця 5

Деталізація рахунків для відображенні факторингових операцій

Порядок рахунку		**Рівень деталізації інформації**
1		**2**
Синтетичного обліку	1	Клас рахунку відповідно до Типового плану рахунків
	2	Синтетичний рахунок першого порядку відповідно до Типового плану рахунків
	3	Субрахунок другого порядку відповідно до робочого плану рахунків
Аналітичного обліку	4	Вид валюти (національна чи іноземна), у якій здійснюється факторингова операція
	5	Вид фінансової послуги (факторинг, фінансова допомога, кредитування тощо)
	6	Тип контрагента (фізична або юридична особа)
	7	Пов'язана – непов'язана сторона
	8	Код Індивідуального податкового номеру – для фізичних осіб або Реєстраційного номера в ЄДРПОУ – для юридичних осіб
	9	Номер договору із контрагентом

Приклад робочого плану рахунків з використанням такої деталізації може мати такий вигляд (див. табл. 6). Запропонований нами підхід до використання типових рахунків бухгалтерського обліку полягає у визнанні того факту, що факторингові послуги є основною діяльністю фактора.

Таблиця 6

Робочий план рахунків факторингової компанії (приклад)

Код рахунку	**Назва рахунку/субрахунку/аналітичного рахунку**
1	**2**
34	Короткострокові векселі одержані
341	Короткострокові векселі, одержані в якості фінансування факторингової дебіторської заборгованості
3411	Короткострокові векселі, одержані в якості фінансування факторингової дебіторської заборгованості в національній валюті
3412	Короткострокові векселі в якості фінансування факторингової дебіторської заборгованості в іноземній валюті
34111	Короткострокові векселі, одержані в якості фінансування факторингової дебіторської заборгованості в національній валюті від юридичних осіб

продовження табл. 6

34112	Короткострокові векселі, одержані в якості фінансування факторингової дебіторської заборгованості в національній валюті від фізичних осіб
371	Розрахунки за виданими авансами
3711	Розрахунки за виданими авансами (в національній валюті)
37111	Розрахунки за виданими авансами (в національній валюті) за факторинговими операціями
37112	Розрахунки за виданими авансами (в національній валюті) з фінансової допомоги
371111	Розрахунки за виданими авансами (в національній валюті) за факторинговими операціями з юридичними особами
371112	Розрахунки за виданими авансами (в національній валюті) за факторинговими операціями з фізичними особами
36	Розрахунки з покупцями та замовниками
36511	Факторинг
36512	Фінансова допомога
63	Розрахунки з постачальниками та підрядниками
6351	Розрахунки з іншими кредиторами (в національній валюті)
63511	Факторинг
63512	Фінансова допомога
63513	Цінні папери
635111	Факторингові розрахунки з юридичними особами
635112	Факторингові розрахунки з фізичними особами
70	Доходи від реалізації
706	Доходи від факторингових послуг
7061	Процентні доходи
7062	Комісійні доходи
90	Собівартість реалізації
906	Витрати на факторингові послуги
9061	Процентні витрати
9082	Комісійні витрати

Щодо відображення в обліку фактора операцій з надання факторингу, то критичним тут є втрата/ отримання контролю при передачі фінансового активу/ зобов'язання. Для безобігового факторингу з правом регресу особливістю є те, що при неповерненні боржником визначеної суми коштів відповідальність за нього приймає на себе клієнт. Можливий перелік операцій в обліку наведений у табл. 7. На відміну від попередньої практики, викладеної в Методичних рекомендаціях [9], яка пропонувала використовувати рахунки іншої дебіторської заборгованості та інших доходів і витрат операційної діяльності, у табл. 7 наведені рахунки з обліку дебіторської, кредиторської заборгованості, доходів і витрат основної діяльності.

Таблиця 7

Відображення операцій факторингу з правом регресу в обліку фактора

№	Назва операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1	**2**	**3**	**4**
1	Купівля дебіторської заборгованості в клієнта з нарахуванням доходу від основної діяльності	36	63 70
2	Перерахування клієнту договірної вартості дебіторської заборгованості	63	31
3	Надходження платежу від боржника	31	36
4	Висування регресної вимоги до клієнта	63	36
5	Нарахування резерву сумнівних та безнадійних боргів	94	38
6	Погашення регресної вимоги клієнтом	31	63

Відмінною рисою безобігового факторингу без права регресу є те, що клієнт не приймає на себе відповідальність за боржника, тобто зобов'язання зі зворотного викупу у фактору рахунків, не оплачених боржником. Тому є певні відмінності у відображенні безрегресного факторингу у бухгалтерському обліку: списання заборгованості боржника шляхом використання резерву сумнівних боргів у розмірі регресної вимоги. Типові бухгалтерські проведення факторингу без права регресу наведено нижче (див. табл. 8).

Таблиця 8

Відображення операцій факторингу з правом регресу в обліку фактора

№	Назва операцій	Кореспонде-нція рахунків	
		Дт	Кт
1	**2**	**3**	**4**
1	Купівля дебіторської заборгованості в клієнта з нарахуванням доходу	36	63 70
2	Перерахування клієнту договірної вартості дебіторської заборгованості	63	31
3	Надходження платежу від боржника	31	36
4	Нарахування резерву сумнівних та безнадійних боргів:	94	38
5	Списання заборгованості боржника за рахунок резерву сумнівних та безнадійних боргів	38	36

Висновки

Результати дослідження показали, що певний вплив на формування облікової політики та на відображення у бухгалтерському обліку факторингових операцій має відсутність єдиного підходу та чіткого визначення факторингу як виду фінансових послуг у нормативно-правовій базі України і в наукових працях вітчизняних науковців. Критичний аналіз існуючих тлумачень факторингу дозволив уточнити підхід до його визначення та відображення в обліку саме як фінансового інструменту. Аналіз підходів до відображення факторингових операцій у бухгалтерському обліку факторингових компаній, показав, що вони не відповідають загальним вимогам МСФЗ, оскільки спотворюють інформацію для сприйняття користувачами. З метою вирішення цієї проблеми запропоновано зміни до типового плану рахунків з урахуванням того факту, що фінансові послуги – це основна діяльність факторингових компаній.

Набуття чинності стандарту МСФЗ 9 ще більше поглибило проблему достовірного відображення у бухгалтерському обліку та фінансової звітності операцій факторингу, зокрема, для компаній, які надають послуги факторингу без права регресу, оскільки відсутній чіткий механізм оцінки факторингових ризиків. Альтернативний підхід до вирішення ідентифікованої проблеми – застосування для факторингових компаній адаптованої методики Постанови 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Аналіз Постанови на доцільність застосування окремих її положень та розроблення внутрішніх критеріїв знецінення факторингових фінансових інструментів буде напрямком подальшого дослідження.

Література

1. Annual Review 2018. Published in 2018 by FCI. URL: https://fci.nl/en/about-fci-new/annual-review (дата звернення: 15.11.2018).
2. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за підсумком 2017 року. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_2017.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
3. Самбірський М. М. Стан та перспективи розвитку класичного факторингу в Україні. URL: http://ukrfactor.com/novina/?n=26 (дата звернення: 15.11.2018).
4. Григораш О. В., Тарасюк Д. В. Розвиток ринку факторингових послуг в Україні та у світі. *Молодий учений*. 2017. № 9. С. 510 –514. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9/114.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
5. Момот Л. В. Розвиток факторингу в Україні. *Наукові праці НУХТ*. 2015. Том 21. № 2. С. 100–107.
6. Фаринович І. В. Факторингові операції: класифікаційний підхід. *Вісник*

Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 2. С. 100–104.
7. Макарович В. К. Економічна сутність та ідентифікація факторингових операцій в системі бухгалтерського обліку. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 2/1. С. 12–16.
8. Марченко О. В. Фінансовий механізм факторингових операцій. *Молодий учений*. 2017. № 3. С. 798–802.
9. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій фінансових установ, що надають послуги факторингу. Затверджені розпорядженням Держфінпослуг від 29. 10. 2009 р. № 787. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr787486-09 (дата звернення: 15.11.2018).
10. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9) «Фінансові інструменти». URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/ redactor/files/ IFRS_9_Ukrainian.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
11. Invoice factoring IFRS 9 update. KPMG Advisory N.V. 2018. URL: https://home.kpmg.com/nl/nl/home/insights/2018/07/invoice-factoring-ifrs-9-update.html (дата звернення: 15.11.2018).
12. Debt factoring of trade receivables under IFRS 9. URL: https://www.bdo.co.uk/en-gb/insights/business-edge/business-edge-2018/debt-factoring-of-trade-receivables-under-ifrs-9 (дата звернення: 15.11.2018).
13. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99 (дата звернення: 15.11.2018).
14. Малютяк С. Факторинг: особливості обліку та правового регулювання, або Як прискорити обіговість оборотних активів за допомогою факторингових схем. *Аудитор України*. 2016. №№ 7-8. С. 48–53. URL: https://www.pspaudit.com.ua/files/au,__7-8,_2016.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
15. Макарович В. К. Обліково-аналітичне забезпечення управління ризиками факторингового бізнесу: автореф. дис. … канд. техн. наук : спец. 08.00.09. Житомир, 2015. 20 с.
16. Зубілевич С. Я., Реньова О. К. Облік основної діяльності факторингових компаній України за МСФЗ. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. *Економіка* : зб. наук. праць. Рівне : НУВГП, 2016. Вип. 2(74). С. 73–85.

Вікторія Вовк, Марія Мосійчук

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вступ

На ринку автотранспортних перевезень спостерігається загострення конкурентної боротьби, яке пов‘язане як із збільшенням кількості суб‘єктів господарювання, так і з масштабними соціально-економічними процесами, що відбуваються в Україні. Для отримання переваг у конкурентній боротьбі автотранспортним підприємствам необхідно здійснювати ефективне управління на тактичному і стратегічному рівнях. Обов‘язковою умовою при цьому є наявність стратегії операційної діяльності. Її обґрунтованість значною мірою залежить від кваліфікованої аналітичної оцінки ключових індикативних показників, які у стислі терміни можуть якнайкраще репрезентувати повноту її виконання.

Сутнісна характеристика стратегічного управління, його теоретико-методологічні засади, адаптація до практичних потреб є предметом наукових досліджень багатьох провідних науковців О.С. Віханського, В.Г. Герасимчук, Г.І. Кіндрацької, А.П. Наливайка, В.В. Пастухової, З.Є. Шершньової, а також закордонних фахівців І. Ансоффа, А.А. Томпсона та інших. Авторами обґрунтовується необхідність інформаційного забезпечення та напрями його використання в стратегічному управлінні. Підкреслюється особливе значення аналітичної інформації у прийнятті стратегічних управлінських рішень. Відтак виокремився такий напрям наукових досліджень як стратегічний аналіз. Проблематиці організації теоретико-методичних та організаційних засад стратегічного аналізу присвячено роботи науковців Т.В. Головко, П.Л. Гордієнко, І.М. Парасій-Вергуненко, К.І. Редченка, І.Д. Фаріона та інших. Вченими зосереджується увага на визначенні місця стратегічного аналізу в системі стратегічного управління, його видах, зовнішніх та внутрішніх чинниках бізнес-середовища, відповідних методиках, що забезпечують результативність бізнесу.

Незважаючи на великий обсяг наукових досліджень з даної тематики, невирішеними залишаються питання ідентифікації стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, узгодженості з функціональними стратегіями, виокремлення завдань цих стратегій з урахуванням ключових індикативних показників у рамках методики стратегічного аналізу операційної діяльності.

Метою дослідження є удосконалення методики стратегічного аналізу операційної діяльності автотранспортних підприємств шляхом встановлення

взаємозв‘язку функціональних стратегій зі стратегією операційної діяльності, а також ідентифікації завдань і ключових індикативних аналітичних показників кожної із функціональних стратегій, орієнтованих на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств.

Одним із пріоритетних напрямків отримання конкурентних переваг для підприємств є формування та реалізація відповідної корпоративної (ділової) стратегії. Це уможливлюється завдяки результативному, продуманому стратегічному аналізу. Підтримуємо думку вченого К.І. Редченка, який вважає, що стратегічний аналіз спрямований на вирішення довгострокових глобальних проблем з метою посилення конкурентоспроможності підприємства та його ринкової привабливості для виходу на новий якісний рівень розвитку [3, С. 7-8]. Таким чином, стратегічний аналіз виконує сервісну функцію щодо формування реальної стратегії через інформаційне забезпечення запланованої стратегії та адаптивних реакцій у випадку суттєвих відхилень і зростання рівня невизначеності зовнішнього середовища.

Операційна діяльність є основною ланкою всієї господарської діяльності підприємств. Так, частка доходів від операційної діяльності у структурі доходів підприємств в Україні за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур‘єрська діяльність» становила у 2017 р. 97,6% [6, С. 24]. Тому саме завдяки стратегічному аналізу операційної діяльності досягається реалізація корпоративної (ділової), функціональної та операційної стратегій. Організація і методика стратегічного аналізу операційної діяльності повинна забезпечити повну, об‘єктивну і своєчасну інформацію на запити суб’єктів стратегічного управління шляхом визначення і реалізації мети та завдань аналізу з урахуванням його функцій.

Стратегія операційної діяльності – це сукупність стратегій, які функціонально пов’язані між собою загальною метою, завданнями і забезпечують синергетичний ефект завдяки своїй взаємодії. Стратегія операційної діяльності є обов’язковою складовою ділової стратегії.

Метою стратегії операційної діяльності є нарощування масштабів операційної діяльності задля отримання конкурентних переваг та збільшення ринкової вартості і рентабельності підприємства для забезпечення сталого розвитку.

З позицій функціонального критерію стратегія операційної діяльності об’єднує за цільовою функцією виробничу, маркетингову, організаційну, соціальну, стратегію екологізації та фінансову (в частині фінансового обслуговування процесів операційної діяльності) стратегії (див. рис. 1).

Вважаємо, що для реалізації стратегії операційної діяльності варто диференціювати відповідно до причинно-наслідкових зв’язків операційної діяльності, окремих її процесів, операцій функціональні стратегії на два рівні:

І рівень – стратегії, що визначають структуру, конкурентні переваги,

місце підприємства на ринку (маркетингова та фінансова);

ІІ рівень – сервісні стратегії, що забезпечують реалізацію стратегій І рівня (організаційна стратегія, виробнича стратегія, соціальна стратегія, стратегія екологізації).

Маркетингова стратегія є певною мірою системоутворюючою, тому що саме завдяки їй визначаються стан конкурентного середовища, можливі ризики, потреби споживачів, визначаються стратегічні плани щодо виробництва, його ресурсного забезпечення.

Завдання функціональних стратегій, орієнтовані на досягнення мети стратегії операційної діяльності, потребують регулярної оцінки ряду індикативних аналітичних показників. Так, маркетинговою стратегією в рамках реалізації стратегії операційної діяльності вирішуються завдання, наведені на рис. 2.

Рис. 1. Модель взаємозв’язку функціональних стратегій зі стратегією операційної діяльності, *авторська розробка*

Рис. 2. Взаємоув'язка завдань та індикативних аналітичних показників у забезпеченні реалізації маркетингової стратегії, орієнтованої на виконання стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, *розроблено авторами*

Виконання цих завдань потребує значного обсягу аналітичної інформації для урахування максимально можливого числа факторів впливу

зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність маркетингової стратегії автотранспортних підприємств.

Від фінансової стратегії суттєво залежить можливість реалізації інших стратегій шляхом використання власних та залучених фінансових ресурсів.

Фінансова стратегія – це загальний план визначення фінансових результатів і фінансових потреб, а також альтернативного вибору джерел фінансування з метою мінімізації вартості капіталу та мінімізації прибутку [3, С. 22].

Фінансова стратегія обумовлює виконання багатьох завдань, що у сукупності забезпечують успіх стратегії операційної діяльності:

– вивчення потреби у фінансових ресурсах в цілому та в розрізі довгострокових і поточних для реалізації стратегії операційної діяльності;

– забезпечення збалансованості фінансових потреб і фінансових можливостей автотранспортного підприємства для реалізації стратегії операційної діяльності;

– пошук і забезпечення достатніх обсягів зовнішніх джерел фінансування ресурсів і процесів операційної діяльності;

– формування та нарощування внутрішніх фінансових ресурсів забезпечення операційної діяльності;

– забезпечення рентабельності (прибутковості) операційної діяльності та її зростання в довгостроковому періоді;

– забезпечення доходності операційної діяльності та її зростання в довгостроковому періоді;

– забезпечення і нарощування позитивного грошового потоку окремих процесів та операційної діяльності в цілому;

– зростання ринкової вартості підприємства;

– зростання інвестиційної привабливості автотранспортного підприємства для забезпечення зростання масштабів операційної діяльності.

У відповідності до наведених завдань ключовими індикативними показниками, що характеризуватимуть фінансову стратегію, орієнтовану на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, будуть служити 6 груп коефіцієнтів:

– група 1 – показники формування фінансових ресурсів (вартість власного капіталу; вартість довгострокових зобов‘язань і забезпечень; вартість поточних зобов‘язань і забезпечень; вартість довгострокових і короткострокових кредитів банків; розмір нерозподіленого прибутку);

– група 2 – показники ліквідності (коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт загальної ліквідності; коефіцієнт абсолютної ліквідності);

– група 3 – показники фінансової стійкості (власні оборотні активи; коефіцієнт фінансової незалежності; коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт концентрації позикового капіталу; коефіцієнт маневреності власного капіталу);

– група 4 – показники ділової активності (коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; коефіцієнт оборотності запасів; коефіцієнт оборотності грошових коштів; коефіцієнт оборотності власного капіталу);

– група 5 – показники рентабельності (рентабельність наданих автотранспортних послуг; чиста рентабельність наданих автотранспортних послуг; рентабельність операційної діяльності; рентабельність підприємства (активів); рентабельність оборотних активів; рентабельність власного капіталу);

– група 6 – показники грошових потоків (чистий грошовий потік від операційної діяльності; позитивний грошовий потік від операційної діяльності; коефіцієнт ліквідності грошового потоку від операційної діяльності; коефіцієнт ефективності грошового потоку від операційної діяльності; коефіцієнт грошової віддачі доходу за операційною діяльністю; ринкова вартість підприємства; інтегральний показник інвестиційної привабливості).

Особливістю виконання фінансової стратегії є те, що прийняття стратегічних управлінських рішень в частині фінансової підтримки операційної діяльності базується на внутрішній інформації.

Важливе місце серед стратегій відводиться організаційній стратегії. Вона формується під впливом потреб менеджменту. Як зазначає Редченко К.І., ця стратегія тісно пов‘язується з маркетинговою, виробничою і фінансовою стратегіями, адаптується та впливає на них [3, С. 22]. Впровадженням організаційної стратегії виступає внутрішня реструктуризація. Вона включає широкий спектр заходів - від елементарного наведення порядку в організаційній структурі управління, скорочення штатів до створення бізнес-одиниць, центрів фінансової відповідальності, створення профіт-центрів [7, С. 188].

В свою чергу соціальна стратегія розробляється підприємством під впливом суспільства, його соціальних груп та інституцій. Вона також тісно взаємопов‘язана з іншими функціональними стратегіями [3, С. 22].

Погоджуємося з думкою науковців Сороки О.В. та Кривцової М.С., що соціальна стратегія – це комплексна система способів і напрямів досягнення довгострокових соціальних цілей підприємства, що взаємопов’язана з її економічною стратегією. В перспективі це створює умови для нарощування і ефективного використання соціального потенціалу підприємства і дозволяє врахувати мінливість чинників внутрішнього і зовнішнього середовища [4, С. 317].

Взаємоув’язка завдань та індикативних показників організаційної та соціальної стратегій, орієнтованих на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1

Взаємоув'язка завдань та індикативних показників організаційної та соціальної стратегій, орієнтованих на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, *розроблено авторами*

Характеристика завдань щодо реалізації стратегії операційної діяльності	**Індикативні показники (рівень та динаміка)**
1.	**2.**
Організаційна	
● розробка і підтримка оптимальної структури автотранспортного підприємства; ● формування посадових інструкцій працівників щодо виконання завдань, операцій, процесів операційної діяльності; ● розробка внутрішніх положень, інструкцій, наказів в частині забезпечення операційної діяльності;	● наявність автоматизованої інформаційної системи управління транспортом; ● частка працівників підприємства, які обслуговують операційну діяльність; ● коефіцієнт технічної готовності автомобільного транспорту; ● розробка внутрішніх положень, інструкцій, наказів в частині забезпечення операційної діяльності;
● формування інформаційного, кадрового, технічного забезпечення операційної діяльності.	● коефіцієнт придатності основних засобів; ● фондовіддача основних засобів; ● виробнича структура автотранспортного підприємства.
Соціальна	
● нарощування інтелектуального капіталу автотранспортного підприємства для реалізації загальної ділової стратегії операційної діяльності; ● забезпечення соціальної захищеності працівників автотранспортного підприємства; ● формування системи моральної і матеріальної мотивації працівників автотранспортного підприємства щодо якісного виконання (обслуговування) операцій та процесів операційної діяльності.	● інтелектуальний капітал; ● фонд оплати праці; ● фонд основної заробітної плати; ● фонд додаткової заробітної плати; ● інші заохочувальні та компенсаційні виплати; ● частка інших заохочувальних та компенсаційних виплат в структурі фонду оплати праці; ● коефіцієнт плинності кадрів; ● середня заробітна плата на автотранспортному підприємстві; ● середня заробітна плата у сфері транспорту; ● середня заробітна плата в регіоні; ● показники міграційних процесів в регіоні; ● соціальні витрати автотранспортного підприємства; ● частка соціальних витрат у структурі операційних витрат; ● середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості; ● коефіцієнт соціальної привабливості підприємства.

Стратегія операційної діяльності значною мірою базується на виробничій стратегії. Це загальний план нарощування виробничих потужностей і матеріально-технічного забезпечення випробничого процесу відповідно до маркетингової стратегії підприємства [3, С. 21].

Ільченко В.Ю. зазначає, що вибір виробничої стратегії автотранспортного підприємства базується на сегментуванні ринку автоперевезень (виділенні окремих груп споживачів), обранні цільового ринку (найбільш вигідна група сегментів ринку) та розрахунках місткості й частки підприємства на ньому, визначенні технічного стану транспортних засобів, виробничих потужностей автопарку, виробничої програми, середнього віку та необхідної кількості транспортних засобів і т.д. [2, С. 21].

Взаємоув'язка завдань та індикативних показників виробничої стратегії, орієнтованої на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, наведена на рис. 3.

Автомобільний транспорт визначає розвиток багатьох галузей економіки, проте в той же час він є одним основних забруднювачів навколишнього середовища. Адже за статистичними даними саме на автомобільний транспорт припадає третина всіх викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та близько 90% викидів від усіх видів транспорту. В основному, це оксид вуглецю. Тому врахування стратегії екологізації при розробці стратегії операційної діяльності автотранспортного підприємства є вкрай важливим.

Стратегія екологізації – це довгострокові цілі, в основі яких лежить зменшення антропогенного навантаження на довкілля та покращення екологічної ситуації в країні. Метою екологізації виробництва є усунення або зменшення дії одного або декількох екодеструктивних факторів [1, С. 158].

Підтримуємо думку Станкевич Н.А., що формування і реалізація екологічної стратегії полягає в тому, що економічна сутність капіталовкладень міститься в низці альтернативних інвестиційних проектів, які передбачають досягнення встановлених результатів на певних проміжках життєвого циклу підприємства. Неможливо зробити виробництво абсолютно безвідходним і звести забруднення до нуля. Але можна оцінити техногенний ризик і зробити його прийнятним, здійснивши моніторинг і на основі його даних розробити систему захисних природоохоронних заходів. Це потребує врахування низки факторів макроекономічного характеру, а також особливостей здійснення господарської діяльності певного підприємства [5, С. 50].

Рис. 3. Взаємоув’язка завдань та індикативних аналітичних показників успішності виконання виробничої стратегії, орієнтованої на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, *розроблено авторами*

Взаємоув'язка завдань та індикативних аналітичних показників успішності виконання стратегії екологізації, орієнтованої на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, наведені на рис. 4.

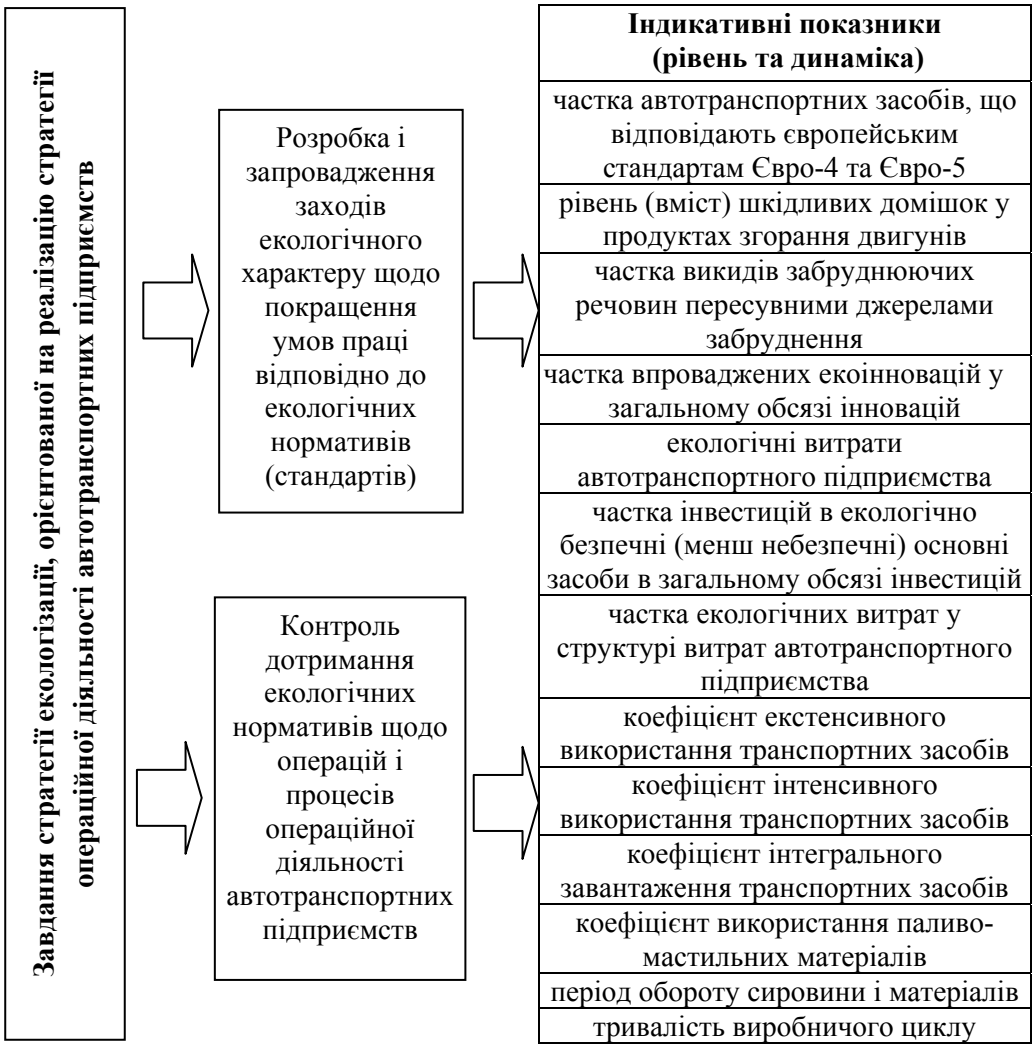

Рис. 4. Завдання стратегії екологізації, орієнтованої на реалізацію стратегії операційної діяльності автотранспортних підприємств, у взаємоув'язці з індикативними аналітичними показниками, *розроблено авторами*

Аналітична оцінка наведених функціональних стратегій формується за часовими горизонтами, обумовленими потребами прийняття стратегічних управлінських рішень, і потребує значних обсягів організаційної і методичної роботи.

Отже, отримання конкурентних переваг на ринку автотранспортних послуг з перевезення пасажирів, реалізація довгострокових інтересів власників цих підприємств неможливі без урахування можливостей і загроз зовнішнього середовища та сильних і слабких сторін внутрішнього. Досягнення поставлених цілей немислиме без розробки і реалізації ділової стратегії. Для автотранспортних підприємств, що здійснюють пасажирські

перевезення, найвагомішою складовою ділової стратегії є стратегія операційної діяльності. На сьогодні ця стратегія не є достатньо регламентованою. Дослідження сутнісної характеристики стратегії операційної діяльності уможливлює формування моделі взаємозв‘язку з нею функціональних стратегій з урахуванням дворівневої диференціації. Взаємоув’язка завдань та індикативних аналітичних показників у забезпеченні реалізації функціональних стратегій є обов‘язковою умовою успішної реалізації стратегії операційної діяльності автотранспортного підприємства в цілому, формування його позитивного ділового іміджу. Відтак, удосконалення методичних засад стратегічного аналізу операційної діяльності, поряд з аналізом стратегій інвестиційної та фінансової діяльності значно знижує ризики прийняття некоректних стратегічних управлінських рішень.

Література

1. Борейко В. І. Економіка довкілля та природокористування: навч. посібник. Рівне : НУВГП, 2011. 255 с.

2. Ільченко В. Ю. Реалізація основних етапів виробничої стратегії автотранспортного підприємства. *Вісник Національного транспортного університету*. 2014. № 30(2). С. 73–81.

3. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі: навч. посібник. 2-ге вид., доповн. Львів : Новий Світ–2000, 2003. 272 с.

4. Сорока О. В., Кривцова М. С. Соціальна стратегія у системі управління сучасним підприємством. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика* : зб. науков. праць. К. : КНЕУ, 2014. № 1(7). С. 315–320.

5. Станкевич Н. А. Екологічні стратегії підприємства: сутність та види. *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы* : сб. трудов VIII международной научно-практической конференции, УО «Полесский государственный университет», г. Пинск, 17 октября 2014 г. Пинск : ПолесГУ, 2014. С. 49–51.

6. *Транспорт і зв'язок України 2017* : статистичний збірник / за редакцією О. О. Кармазіна. К. : Державна служба статистики України, 2018. 168 с.

7. Щербань Р. Є. Функціональна стратегія контролю фінансування еколого-економічної діяльності авіапідприємства. *Стратегія розвитку України*. *Економіка, соціологія, право*. 2013. № 3. С. 186–190.

Ольга Павелко

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ БУДІВНИЦТВА НА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ Й АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вступ

Будівництво, на відміну від інших видів економічної діяльності, характеризується наявністю значної кількості галузевих особливостей, які чинять вплив на організацію й методику обліку та проведення аналізу господарської діяльності будівельних підприємств, зокрема такого об'єкта, як фінансові результати.

Значний внесок у висвітлення окресленого питання вітчизняні науковці, зокрема З.-М. В. Задорожний [1], М.С. Пушкар [2], В.О. Осмятченко [3], В.В. Бабіч, Г. Кім, С.Я. Зубілевич [4], Й.Я. Даньків, М.Р. Лучко [5], А.В. Дмитренко [6], Н.В. Мужевич [7], Л.І. Пославська [8], Н.І. Чижишин [9] й іноземні, а саме: В.А. Єрофеєва [10], А.С. Нарінський, Н.А. Адамов [11] та ін.

При цьому вченими заявлені особливості трактуються по-різному:

- специфічні ознаки галузі [4, С. 7-9];
- особливості будівельного виробництва [12, С. 144-146; 7, С. 75];
- характеристики, властиві будівельному бізнесу [13, С. 13];
- відмінності від інших галузей [14, С. 137];
- організаційно-технологічні особливості будівельного виробництва [1, С. 112; 9, С. 38];
- специфічні особливості [15];
- особливості будівництва [16, С. 16];
- організаційні особливості будівельних підприємств [17, С. 110];
- техніко-економічні особливості [18, С. 12; 19, С. 13; 8, С. 197; 20, С. 17];
- організаційно-економічні [8, С. 97].

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні організаційних і методичних засад обліку й аналізу фінансових результатів під впливом наявних особливостей будівництва.

У наукових працях вітчизняних учених спостерігається також розподіл особливостей будівництва на:

– техніко-економічні й організаційно-економічні (Л. І. Пославська [8, С. 200]);

– загальноекономічні і спеціальні (П.М. Кричун [21, С. 17]);

– пов'язані із законодавчим забезпеченням; особливостями бухгалтерського обліку; виробничим циклом (Т.М. Сорока [22, С. 21]);

–пов’язані із проектуванням та визначенням; процесом будівництва; продукцією будівництва (Л.М. Черчик, А.М. Іванченко [19, С. 13]);

–особливості процесу виробництва, предметів праці, робочої сили (виробничо-економічна ознака) та органів, засобів управління об’єктів, методів (організаційно-управлінська ознака) [23, С. 6-7]).

Проведена порівняльна характеристика виокремлення галузевих ознак будівництва дає підстави констатувати, що вченими виділено 63 різноманітні специфічні ознаки будівництва. Ми пропонуємо здійснити виокремлення особливостей будівництва в розрізі таких класифікаційних ознак (табл. 1).

Залежно від етапів будівництва доцільно розмежовувати особливості будівництва в розрізі підготовки до будівництва, власне будівництва та реалізації будівельної продукції. Для будівельних підприємств саме операції, пов’язані з цими етапами, є основною діяльністю.

Таблиця 1

Класифікація особливостей будівництва*

№ з/п	Ознаки класифікації	Особливості будівництва
1.	**2.**	**3.**
1.	*Етапи будівництва*	*Підготовка до будівництва*: варіантність, складність та тривалість процесу проектування; наявність інфляційних процесів
		Власне будівництво: значна тривалість будівництва; різноманітність учасників будівельного процесу; територіальна розгалуженість об’єктів будівництва; здійснення робіт на відкритій місцевості; нерухомість будівельної продукції при постійному переміщенні засобів праці і робітників за об’єктами будівництва
		Реалізація будівельної продукції: особливий характер розрахунків за готову продукцію; особливості ціноутворення на будівельну продукцію
2.	*Виробничо-економічна*	*Особливості процесу будівництва:* різноманітність учасників будівельного процесу; значна тривалість будівництва; варіантність, складність та тривалість процесу проектування
		Особливості будівельної продукції: капіталомісткість; матеріаломісткість, багатодетальність та складність продукції будівництва; особливий характер розрахунків за готову продукцію; висока вартість будівництва

продовження табл. 1

3.	*Функціональна характеристика*	*Організаційно-технологічні*: великогабаритність об'єктів будівництва; значна кількість різноманітних предметів праці; пересувний характер ведення робіт
		Економічні: різні методи реалізації (здачі) об'єкта (робіт); значні інвестиційні вкладення; поява фінансового посередника; інвестування грошових коштів інвесторами; вартість та авансування
4.	*Законодавче регулювання*	*Стосуються законодавчого забезпечення*: особливості ціноутворення на будівельну продукцію; особливості оподаткування
		Пов'язані з особливостями бухгалтерського обліку: значна тривалість будівництва; різноманітність учасників будівельного процесу; використання тимчасових споруд; специфіка визначення доходів, витрат, фінансових результатів; специфічне документування; особливості обліку загальновиробничих витрат; різноманітність видів робіт; вартість і авансування будівельних робіт; калькулювання собівартості

**Розроблено автором.*

Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» № 73 від 07.02.2013 р. основна діяльність – операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу. Кінцева будівельна продукція створюється при взаємодії трьох основних елементів будівельного процесу.

На етапі підготовки проводяться техніко-економічні дослідження доцільності будівництва, розробляється проектно-кошторисна документація, забезпечується інженерно-технічна підготовка до будівництва. Етап власне будівництва супроводжується створенням будівельної продукції за умови поєднання всіх елементів процесу будівництва. Реалізація будівельної продукції передбачає передачу збудованого об'єкта замовнику.

За виробничо-економічною ознакою пропонуємо виокремлювати особливості процесу будівництва та будівельної продукції. Процес будівництва передбачає виконання підготовчих робіт, будівельних та завершальних. Він включає організаційні, проектні, вишукувальні, будівельні, пусконалагоджувальні роботи, спрямовані на створення, зміну або знесенням об'єкта, а також взаємодію з компетентними органами з приводу виконання таких робіт.

Згідно з трактуванням Н.І. Верхоглядової, процес будівництва – це

переміщення в просторі, фізичні та хімічні перетворення вихідних матеріалів і конструкцій з отриманням у результаті конструктивних елементів замкнутих або відкритих просторових систем (будівель і споруд) різного призначення [18, С. 6].

Будівельна продукція після завершення будівництва залишається на тому ж місці, де вона створювалася, і не підлягає відвантаженню покупцям, як це відбувається в інших видах економічної діяльності. Відтак, немає потреби обліковувати готову продукцію на рахунку 26 «Готова продукція» чи використовувати рахунок 25 «Напівфабрикати».

За функціональною характеристикою запропоновано виділяти організаційно-технологічні особливості будівництва (стосуються організації та технології будівельних робіт) та економічні (пов'язані з рухом грошових коштів, в тому числі між учасниками будівельного процесу).

Законодавче регулювання впливає на процес будівництва. Наявність численних документів, що становлять нормативно-правове забезпечення, яким визначаються основні засади здійснення будівництва та обліку фінансових результатів, ускладнює як процес будівництва, так і облік його етапів (підготовки, власне будівництва та реалізації будівельної продукції

Використовуючи процесний підхід, вплив окремих особливостей будівництва на побудову обліку та проведення аналізу фінансових результатів будівельних підприємств розглянемо залежно від перелічених вище етапів будівництва й в узагальненому вигляді представимо у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Вплив особливостей будівництва на облік фінансових результатів основної діяльності будівельних підприємств*

№ з/п	Особливості будівництва	Особливості
1.	**2.**	**3.**
1. Підготовка до будівництва:		
1.1.	Варіантність, складність та тривалість процесу проектування	Вартість проектування – визначення оптимальних рішень по організації будівництва і виконанню будівельних робіт при зведенні об'єкта будівництва з урахуванням конкретних умов і планових термінів тривалості будівництва – сплачує замовник. Якщо об'єкт будівництва буде використовуватися для власних потреб, то витрати на проектування обліковуються у складі незавершених капітальних інвестицій за дебетом субрахунка 151 «Капітальне будівництво». По завершенню будівництва при введенні об'єкта в експлуатацію вартість проектування буде включено до первісної вартості основного засобу. У випадку, якщо об'єкт будівництва зводиться з метою продажу витрати на проектування обліковуватимуться за дебетом рахунка 23 «Виробництво». Тривалість процесу проектування, його складність може спричинити виникнення додаткових витрат, що вплине на кінцеві фінансові результати будівельного підприємства.

продовження табл. 2

1.2.	Наявність інфляційних процесів	Попередня вартість об'єкта будівництва може змінюватися під впливом інфляційних процесів. Залежно від умов, передбачених в договорах, із замовниками чи потенційними власниками новозбудованого житла, будівельне підприємство може понести додаткові витрати. Наявність сумнівної дебіторської заборгованості впливає на зростання витрат.
	2. Власне будівництво	
2.1.	Значна тривалість будівництва	Значна тривалість будівництва спричиняє необхідність визнання доходів і витрат з урахуванням ступеня завершеності робіт, що передбачено в П(С)БО 18 «Будівельні контракти», згідно з яким існує два види будівельних контрактів: контракт із фіксованою ціною та контракт за ціною «витрати плюс». Для довгострокових контрактів обирається, як правило, контракт за ціною «витрати плюс», що може спровокувати виникнення додаткових витрат як у підрядника, так і в замовника. Значна тривалість процесу будівництва часто вимагає залучення кредитних коштів, за користування якими слід сплачувати відсотки. При веденні обліку використовується П(С)БО 31 «Фінансові витрати», оскільки йдеться про створення кваліфікаційного активу.
2.2.	Різноманітність учасників будівельного процесу	У будівництві одного об'єкта може брати участь значна кількість господарюючих суб'єктів: замовник, інвестор, забудовник, генеральний проектувальник, генеральний підрядник, субпідрядники, підприємства-постачальники. Кожен з яких веде окремий облік доходів, витрат, фінансових результатів. Одночасна співпраця з багатьма іншими ускладнює ведення обліку, вимагає використання положень багатьох П(С)БО, наприклад П(С)БО 18 і П(С)БО 16 Водночас. У замовника облік витрат ведеться на рах. 15 «Капітальні інвестиції», у генерального підрядника та субпідрядників – на рахунку 23 «Виробництво», що списується на субрахунок 903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг», що при визначенні фінансових результатів відноситься у дебет субрахунка 791 «Результат операційної діяльності»
2.3.	Територіальна розгалуженість об'єктів будівництва	Розташування об'єктів будівництва на значній відстані один від одного потребує здійснення додаткових транспортних витрат на переміщення адміністративного персоналу, майстрів, будівельників, малярів, штукатурів тощо з одного будівельного майданчика на інший. Зведення на різних будівельних майданчиках однакових за призначенням титульних і нетитульних споруд, приоб'єктних складів передбачає понесення додаткових витрат.

продовження табл. 2

2.4.	Здійснення робіт на відкритій місцевості	Будівництво ведеться на відкритій місцевості. На процес будівництва чинять вплив ґрунтові води, рельєф, що позначається на формуванні собівартості будівельних робіт, яка впливає на обсяг фінансових результатів будівельних підприємств. Дощ, повінь, град, сніг, буревій, ураган, заморозки, землетрус, просідання і зсув ґрунту можуть вплинути на якість і кількість будівельних матеріалів, розміщених на будівельному майданчику. У випадку виникнення стихійного лиха будуть понесені додаткові витрати на ліквідацію його наслідків, наприклад, втрату придатності до використання будівельних матеріалів, простоїв будівельної техніки, заробітну плату та нарахування працівникам, задіяним у ліквідації. Відповідно до п. 6.1.1 Правил визначення вартості будівництва «ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 № 293 від 05.07.2013 р. у кошторисній вартості будівництва враховуються кошти на виконання будівельних робіт: взимку та в приміщеннях, що не обігріваються, при температурі зовнішнього повітря менше 0 градусів; у літній період при температурі більше, ніж +27°С.
2.5.	Нерухомість будівельної продукції при постійному переміщенні засобів праці і робітників за об'єктами будівництва	Зведення житлових, нежитлових будівель, інженерних споруд відбувається на тому ж майданчику, же здійснюватиметься експлуатація об'єкта будівництва у майбутньому. При одночасному зведенні кількох об'єктів виникає потреба в переміщенні засобів праці і робітників за об'єктами будівництва. З'являються додаткові витрати на переміщення будівельних машин та механізмів, працівників, транспортне обслуговування, ліквідацію тимчасових нетитульних споруд, виникає потреба в розподілі загальновиробничих витрат і об'єктивному обчисленні фінансових результатів від будівництва кожного конкретного об'єкта. Використовуються рахунки 97 «Інші витрати», 15 «Капітальні інвестиції» тощо.
3. Реалізація будівельної продукції:		
3.1.	Особливий характер розрахунків за готову продукцію	Наявність авансів і періодичних надходжень коштів залежно від етапів виконання будівельного контракту. При обліку валових заборгованостей і проміжних рахунків, передбачених П(С)БО 18 «Будівельні контракти», використовуються субрахунки 238 «Завершені етапи по незакінчених будівельних контрактах», 239 «Проміжні рахунки»
3.2.	Особливості ціноутворення на будівельну продукцію	Ціноутворення в будівництві базується на Правилах визначення вартості будівництва «ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 № 293 від 05.07.2013 р., нормативно-розрахункових показниках і поточних цінах трудових і матеріально-технічних ресурсів. Задля розрахунку вартості об'єкта будівництва формується кошторисна документація. Вартість будівництва визначається на стадії проектування, на стадії визначення виконавця робіт, на стадії проведення взаєморозрахунків.

**Розроблено автором на підставі: [24, С. 53-66; 1, С. 112-122].*

Об’єктом дослідження в даній роботі є будівельне підприємство. Окремі науковців вважають за доцільне у своїх наукових працях послуговуватися поняттям будівельної організації [22; 25; 26], оскільки саме його використано у Методичних рекомендаціях з формування собівартості будівельно-монтажних робіт № 573 від 31.12.2010 р. Беручи за основу дефініцію підприємства, подану у ст. 62 Господарського кодексу України [27] та в [28, С. 51], під *будівельним підприємством* розуміємо самостійний суб'єкт господарювання, створений органами державної влади, місцевого самоврядування чи іншими суб’єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного виконання будівельних робіт. Відповідно до закону України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 № 687-XIV (зі змінами) [29] господарська діяльність, пов’язана із створенням об’єкта архітектури (будинків і споруд житлово-цивільного, комунального, промислового та іншого призначення, їх комплекси, об’єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території підлягає ліцензуванню відповідно до законодавства. Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з будівництва об’єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об’єктів із середніми та значними наслідками від 30 березня 2016 р. № 256 (зі змінами) [30] визначено перелік видів робіт із провадження господарської діяльності з будівництва об’єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об’єктів із середніми та значними наслідками, які підлягають ліцензуванню. Необхідність ліцензування передбачена для робіт в розрізі трьох розділів. Таким чином, будівельне підприємство може виконувати будівельні роботи, виключно маючи ліцензію на будівництво (нині видається безстроково), для отримання якої до здобувача висуваються організаційні, кадрові та технологічні вимоги.

На ведення обліку, в тому числі фінансових результатів, найбільшою мірою впливає розподіл будівельних підприємств на генпідрядні і субпідрядні, тобто вплив особливостей будівництва на методологію обліку фінансових результатів посилюється під впливом таких чинників, як статус будівельного підприємства у процесі будівництва. Основних учасників будівельного процесу зображено на рис. 1.

Рис. 1. Основні учасники будівельного процесу

Таким чином, за даними рис. 1 можна зробити висновок, що в будівництві можуть бути наявні три види інвесторів, без яких неможливо забезпечити процес: генеральний інвестор, інвестори-покупці та співінвестори. Інвестор в окремих випадках можуть виконувати функції генерального підрядника, девелопера, замовника тощо. Первинним учасником процесу будівництва традиційно вважається забудовник, якому належить право на використання земельної ділянки для зведення об'єктів будівництва. Забудовник можу виступати замовником, проте він має більше повноважень, адже замовник лише використовує земельну ділянку, надану забудовником, під будівництво, надає генеральному підряднику будівельний майданчик, забезпечує його проектно-кошторисною документацією, укладає договір з генеральним проектувальником, вишукувальною організацією тощо.

Управління проектом, починаючи від загальної концепції (ідеї) і завершуючи її реалізацією забезпечує девелопер. Девелопером може бути інвестор або забудовник, тобто той, хто здійснює інвестиції в будівництво об'єкта, маючи на меті отримання прибутку (в міжнародній практиці – від подальшої експлуатації об'єкта, наприклад, здачі частини приміщення в

оренду), забезпечує підбір учасників будівельного процесу, розробляє порядок фінансування, займається маркетинговими дослідженнями. Основні схеми співпраці забудовника і девелопера представлено на рис. 2.

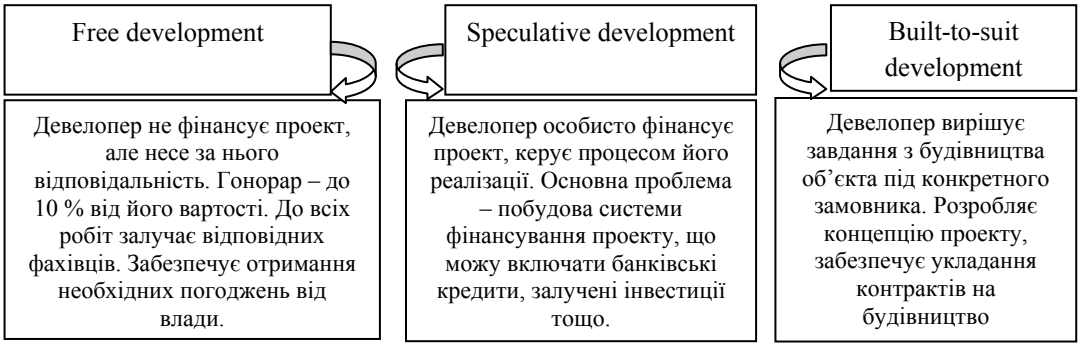

Рис. 2. Основні види девелопменту у будівництві*
**Розроблено автором на підставі: [18, С. 25-26]*.

Залежно від того, в якому статусі перебуває будівельне підприємство загальна методологія обліку відрізнятиметься. Субпідрядники, які залучаються до будівельного процесу генеральним підрядником задля виконання конкретного виду робіт обліковують витрати на рахунку 23, що списується на субрахунок 903, і фіксують в обліку дохід (субрахунок 703) у момент підписання форми № КБ-2в із генеральним підрядником та замовником. Між субпідрядником та генеральним підрядником укладається договір субпідряду, що регулює механізм їх співпраці. У цьому ж договорі прописується винагорода, яку одержить генеральний підрядник, за надані послуги генерального підряду, права, обов'язки сторін, відповідальність, реквізити сторін та ін. Зазвичай винагорода генерального підрядника складає до чотирьох відсотків від загального обсягу виконаних будівельних робіт. Іноді в практиці будівельних підприємств формуються окремі договори про надання послуг генерального підряду. Проте на досліджуваних будівельних підприємствах Рівненської області (ПрАТ «Рівнебуд», ТзОВ «Рівнебудальянс» тощо) усі необхідні положення щодо співпраці генерального підрядника та субпідрядника узгоджуються в договорі субпідряду. Щомісячно складаються відповідні акти виконаних робіт (наданих послуг), де зазначається вартість послуг генерального підряду за звітний місяць. Перелічені документи підписуються генеральним підрядником і субпідрядником та скріплюються печатками. Генеральний підрядник у складі доходу від будівельного контракту відображає загальну вартість робіт за будівельним контрактом, які виконані субпідрядниками.

Механізм співпраці між генеральним підрядником та субпідрядниками (рис. 3) є досить непростим, адже генеральний підрядник:

1) надає послуги генерального підряду, за що отримує винагороду

(субпідрядник – замовник, генеральний підрядник – виконавець);

2) водночас є замовником виконання будівельних робіт у субпідрядника, за що сплачує кошти (субпідрядник – виконавець, генеральний підрядник – замовник).

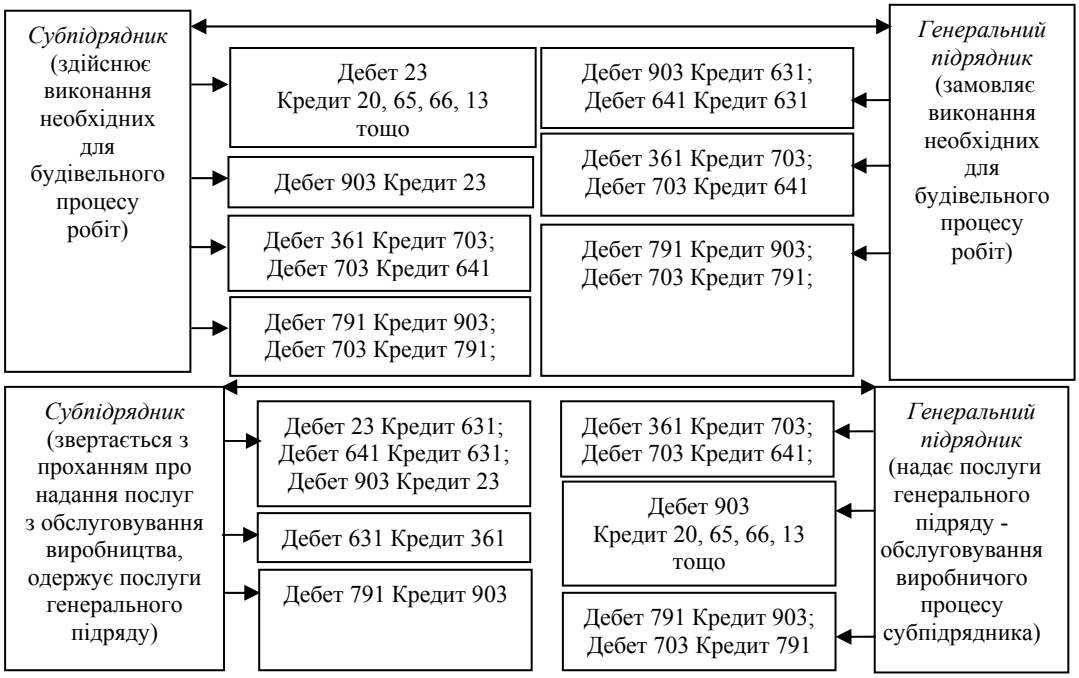

Рис. 3. Формування фінансових результатів генерального підрядника та субпідрядника при їх співпраці

**Розроблено автором*

Відтак, облік операцій суттєво відрізняється, проте проведення щодо списання доходів і витрат на фінансові результати в обох випадках співпраці між генеральним підрядником та субпідрядником є однаковими, що ускладнює проведення аналізу рентабельності в розрізі надання послуг генерального підряду та власне виконання будівельних робіт, і вказує на необхідність розроблення аналітичних рахунків з обліку доходів, витрат, фінансових результатів задля їх чіткого розмежування.

Що стосується житлового будівництва, то будівельне підприємство, маючи ліцензію, може його здійснювати залучивши до будівельного процесу фонд фінансування будівництва (ФФБ), фонд операцій з нерухомістю (ФОН) (ст. 5 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» № 978-IV від 19.06.2003 р.) (рис. 3) або житлово-будівельний кооператив (ст. 19 Закону України «Про кооперацію» № 1087-IV від 10.07.2003 р.) (див. рис. 4).

Рис. 4. Основні учасники будівельного процесу в житловому будівництві за участі ФОН і ФФБ*

**Розроблено автором*

Оскільки Фонди фінансування будівництва і Фонди операцій з нерухомістю не є будівельними підприємствами, оскільки не виконують будівельних робіт, не мають відповідної ліцензії, то проводити дослідження формування їх фінансових результатів недоцільно.

Житлове будівництво, що передбачає залучення житлово-будівельного кооперативу до будівельного процесу, впливає на механізм формування його фінансових результатів (див. рис. 5).

Рис. 5. Основні учасники будівельного процесу в житловому будівництві за участі житлово-будівельного кооперативу*

**Розроблено автором*

Формування фінансових результатів житлово-будівельного кооперативу має свою специфіку, адже внески, які здійснюються членами кооперативу, не є його доходами, вони утворюють пайовий капітал. Після завершення будівництва члени житлово-будівельного кооперативу одержують у власність квартири в обмін на пайовий внесок. Відповідно до ст. 384 Цивільного кодексу України «…будинок, споруджений або придбаний житлово-будівельним кооперативом, є його власністю. Після оформлення права власності ЖБК передає квартиру у власність члену кооперативу» [31]. Згідно зі ст. 19-1 Закону України «Про кооперацію» № 1087-IV від 10.07.2003 р. «член житлово-будівельного кооперативу стає повноправним власником квартири лише в разі її викупу» [32].

Досліджуваний у роботі житлово-будівельний кооператив «Міськжитлобуд – В41» передає квартири членам кооперативу за договором міни паю (корпоративного права). У періоді укладання такого договору і відповідного здійснення операцій міни паю на квартиру житлово-

будівельним кооперативом визнаються доходи від реалізації квартир членам кооперативу, які обліковуються на субрахунку 712, собівартість квартир відображається на субрахунку 943. Житлово-будівельний кооператив є неприбутковим господарюючим суб'єктом відповідно до п. 133.4.6 Податкового кодексу України від 02.12.2010 (зі змінами) [33] та Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру від 13 липня 2016 р. № 440 [34]. Відповідно на рахунках бухгалтерського обліку залишок по рахунку 712 буде дорівнювати залишку по рахунку 943, що можна простежити з реального прикладу ведення господарської діяльності житлово-будівельним кооперативом у частині реконструкції гуртожитку з надбудовою житлових поверхів у м. Рівне.

Впродовж 2015 р. житлово-будівельним кооперативом «Міськжитлобуд – В41» з метою реконструкції гуртожитку з надбудовою житлових поверхів одержано від асоційованих членів вступних внесків у сумі 180000 грн, пайових внесків – 7200000 грн. Вартість збудованого житлового будинку склала 7200000 грн. Облік операцій наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Облік операцій житлово-будівельного кооперативу «Міськжитлобуд – В41» при реконструкції гуртожитку з надбудовою житлових поверхів

№ з/п	Зміст операції	Сума	Дебет	Кредит
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1.	Внесено на поточний рахунок кооперативу вступні внески від асоційованих учасників житлово-будівельного кооперативу	180000	311	401
2.	Одержано на поточний рахунок кооперативу пайові внески від асоційованих учасників житлово-будівельного кооперативу	7200000	311	402
3.	Перераховано кошти генеральному підряднику з метою проведення реконструкції гуртожитку з надбудовою житлових поверхів	7200000	631	311
4.	Відображено реконструкцію гуртожитку з надбудовою житлових поверхів у складі капітального будівництва	7200000	151	631
5.	Реконструкцію гуртожитку з надбудовою житлових поверхів відображено у складі необоротних активів та груп вибуття, утримуваних для продажу	72000000	286	151
6.	Відображено кредиторську заборгованість за пайовими внесками перед членами кооперативу	72000000	402	672

продовження табл. 3

7.	Реалізовано квартири асоційованим членам житлово-будівельного кооперативу	72000000	680	712
8.	Відображено собівартість реалізованих квартир	72000000	943	286
9.	Відображено дебіторську заборгованість	72000000	377	680
10.	Відображено взаємозалік заборгованостей за пайовими внесками від асоційованих учасників та за реалізовані їм квартири.	72000000	672	377
11.	Списано доходи на фінансові результати	72000000	712	791
12.	Віднесено собівартість реалізованих квартир до складу фінансових результатів житлово-будівельного кооперативу	72000000	791	943

Отже, житлово-будівельний кооператив, не перебуваючи в статусі будівельного підприємства, виступає замовником та інвестором при співпраці з генеральним підрядником і веде облік доходів, витрат та фінансових результатів від реалізації квартир асоційованим членам, не сплачуючи при цьому ПДВ (першу реалізацію житла звільнено від оподаткування ПДВ) і не обліковуючи прибуток (житлово-будівельний кооператив – неприбуткова організація). Однак, співпраця з ним знайде своє відображення в обліку генерального підрядника, котрим організовано процес будівництва в цілому.

Таким чином, будівництво як один із надважливих видів економічної діяльності характеризується наявністю низки особливостей, які безпосередньо впливають на облік та аналіз фінансових результатів. Проведена класифікація особливостей будівництва уможливила їх виокремлення залежно від етапів будівництва, за виробничо-економічною ознакою, функціональною характеристикою та відповідно до законодавчого регулювання. Враховуючи процесний підхід, з’ясовано вплив особливостей будівництва з позиції підготовки до будівництва, власне будівництва та реалізації будівельної продукції на облік фінансових результатів основної діяльності будівельних підприємств. Досліджено роль основних учасників будівельного процесу в житловому будівництві та розглянуто механізм формування фінансових результатів генерального підрядника та субпідрядника при їх співпраці.

Література

1. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 336 с.

2. Пушкарь М. С. Бухгалтерский учет в строительстве: учеб. Львов : Издательский дом «Вища школа», 1984. 271 с.

3. Осмятченко В. О. Облік і контроль витрат та обсягів будівельно-монтажних робіт (на матеріалах закритого акціонерного товариства

«Криворіжаглобуд») : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04. К., 2006. 248 с.
4. Бабич В. В., Ким Г., Зубилевич С. Я. Нормативный метод в сельском строительстве. К. : Урожай, 1988. 144 с.
5. Даньків Й. Я., Лучко М. Р., Остап'юк М. Я. Бухгалтерський облік у галузях економіки. К. : Знання-Прес, 2003. 206 с.
6. Дмитренко А. В. Облік і аналіз витрат у будівництві : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04. К., 2006. 280 с.
7. Мужевич Н. В. Облік і аналіз витрат на утримання та експлуатацію будівельної техніки : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 243 с.
8. Послявська Л. І. Облік доходів і витрат за центрами відповідальності у будівництві : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 248 с.
9. Чижишин О. І. Облік і аналіз неопераційної діяльності підприємств : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 213 с.
10. Ерофеева В. А. Бухгалтерский учет в строительстве (с элементами налогооблажения). М. : Юрайт-Издат, 2004. 517 с.
11. Наринский А. С. Калькулирование себестоимости продукции в строительстве. М. : Финансы, 1976. 160 с.
12. Литвин Б. М., Гугул Г. І. Фінансовий аналіз в управлінні будівельним підприємством : наук.-практ. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 164 с.
13. Чалий І. Будівельний облік для профі: секрети майстерності. Х. : Фактор, 2006. 400 с.
14. Ільницька-Гикавчук Г. Я. Особливості обліку в будівництві. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.2. С. 137–140.
15. Гик В. В. Вплив організаційно-технологічних особливостей будівництва на методику та організацію обліку витрат. *Економічні науки*. *Облік і фінанси*. 2011. Вип. 8(29). С. 29–34.
16. Ерофеева В. А. Бухгалтерский учет в строительстве (с елементами налогооблажения). М. : Юрайт-Издат, 2004. 517 с.
17. Шуваев М. И. Особенности строительных предприятий при определении уровня их конкурентоспособности. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 1. С. 110–113.
18. Верхоглядова Н. І., Левчинський Д. Л., Герасимова О. Л., Щеглова О. Ю. Економіка і основи підприємництва в будівництві. Дніпро : Герда, 2017. 428 с.
19. Черчик Л. М., Іванченко А. М. Економіка будівництва : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2010. 201 с.
20. Губар Л. С. Економіка будівництва : навч. посіб. К. : Аграрна освіта, 2014. 560 с.
21. Кричун П. М. Облік та аудит незавершеного виробництва будівельних підрядних підприємств : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Київ : ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», 2012. 287 с.
22. Сорока Т. М. Аналіз ефективності використання виробничих ресурсів підрядних будівельних організацій України : дис. … канд. екон. наук :

08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 294 с.
23. Мисаков В. С. Функционально-стоимостной анализ в строительстве. М. : Финансы и статистика, 1986. 144 с.
24. Полянська О. А. Управлінський облік товарних запасів, витрат, доходів і фінансових результатів операційної діяльності підприємств гуртової торгівлі : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. / Київський національний торговельно-економічний ун-т. К., 2009. 20 с.
25. Тугай А. М., Шилов Е. Й., Гойко А. Ф. Економіка будівельної організації : курс лекцій. К. : Міленіум, 2002. 224 с.
26. Рогожин П. С., Гойко А. Ф. Економіка будівельних організацій. К. : Видавничий дім «Скарби», 2001. 448 с.
27. Господарський кодекс від 16.01.2003 № 436-IV: URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page3?text=%EF%B3%E4%EF%F0%E8%BA%EC%F1%F2%E2 (дата звернення: 15.11.2018).
28. Павелко О. В. Облік та контроль доходів і витрат основної діяльності будівельних підприємств : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, КНЕУ, 2010. 246 с.
29. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 15.11.2018).
30. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з будівництва об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів із середніми та значними наслідками від 30 березня 2016 р. № 256 (зі змінами). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/256-2016-%D0%BF/page2 (дата звернення: 15.11.2018).
31. Цивільний кодекс від 16 січня 2003 року № 435-IV). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 15.11.2018).
32. Про кооперацію : Закон України № 1087-IV від 10.07.2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15 (дата звернення: 15.11.2018).
33. Податковий кодекс України. URL: http://sfs.gov.ua/nk/spisok3 (дата звернення: 15.11.2018).
34. Порядок ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру від 13 липня 2016 р. № 440. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/440-2016-%D0%BF (дата звернення: 15.11.2018).

Олександр Гарнага

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Вступ

Існуючий аграрний потенціал нашої держави, наявність національних напрацювань в теорії фізичної економії покладають на галузеву бухгалтерську науку та практику зобов'язання бути світовим законодавцем, розробником міжнародних стандартів в цьому питанні.

Проблемам земельних відносин в Україні присвячена значна кількість праць. Особлива увага приділяється питанню власності на землю, яке досліджують П. Гайдуцький, М. Данилишин, П. Саблук, М. Федоров та інші. Питаннями облікового забезпечення земельних відносин займаються М. Дем'яненко, Г. Кірейцев, В. Ярмоленко, Л. Сук та інші.

Однак, до сьогодні питання відображення в обліку земельного капіталу невирішене. Такий стан справ є особливо загрозливим із започаткуванням ринку землі, вступом України до СОТ. Аграрна галузь є «родзинкою» вітчизняної економіки в світовому розподілі праці та товарів, а її земельний капітал може забезпечувати Україні гідне місце серед країн-лідерів. У зв'язку із цим важливим є привабливе представлення вітчизняного аграрного капіталу на світовій мові бізнесу, якою є бухгалтерський облік. А з іншого боку не менш важливою є місія бухгалтерського обліку у нелегкій справі збереження для українського народу його сільських громад, безцінного вітчизняного земельного капіталу.

Представники аграрної економічної науки в своїй більшості сходяться на тому, що не включення землі в актив аграрного виробництва – одна з причин розбалансованості цін, відсутності еквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки [4, С. 45-46]. Важливість того чи іншого активу підкреслюється саме окремим його відображенням в бухгалтерській звітності, оскільки бухгалтерський облік є своєрідною мовою бізнесу. Ігнорування цього призводить до знецінення земель сільськогосподарського призначення, а, отже, і до зменшення їх вагомості в економічному обороті [2, С. 45].

Метою дослідження є вивчення сучасного стану обліково-аналітичного забезпечення земельних відносин в сільському господарстві, систематизація та розробка напрямів його удосконалення.

До початку економічних перетворень в Україні земля перебувала у виключній державній власності. З прийняттям Конституції України, Земельного та Цивільного кодексів України, змінились земельні відносини, землекористування стало платним. Введення, крім державної і комунальної

приватної власності на землю, поява земельних відносин ринкового типу і включення землі у економічні відносини поставило вимогу суттєвого розширення інформаційної бази про землекористування.

У зв'язку з цим Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» передбачено обов'язкове відображення в бухгалтерському обліку вартості землі та права користування нею. Законом України «Про оцінку земель» передбачено обов'язкове проведення грошової (експертної) оцінки земельних ділянок у випадку відображення їх вартості та права користування у бухгалтерському обліку.

Проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок та подальша постановка їх на баланси підприємств АПК вимагає наявності системи чіткого та достовірного інформаційно-облікового забезпечення. Інформаційна база, що існує сьогодні, формується переважно системою бухгалтерського обліку, яка, в свою чергу, не містить спеціальних даних, потрібних для проведення оцінки земельних ділянок та подальшого відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку.

Саме тому необхідним для всіх підприємств АПК є впровадження такої системи обліку земельних ділянок, яка забезпечить збір та систематизацію особливих даних про кількість, якість та стан використання земель різного функціонального призначення.

Розглядаючи питання теоретико-методичних засад обліку земельних відносин насамперед варто зазначити, що мова повинна йти не тільки про бухгалтерський облік в агроформуваннях, а про весь господарський облік на різних рівнях, включаючи кадастровий, який є специфічним земельним обліком, статистичний та види бухгалтерського обліку. Всі види обліку взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного та створюють цілісну та регульовану ринкову систему земельних відносин. Зокрема, без ефективного земельного кадастру неможлива достовірна оцінка земельних ресурсів у фінансовому обліку з дотриманням принципу обачності, без податкового обліку неможливий перерозподіл частини ренти на користь держави, що є обґрунтованим з позиції регулювання економіки тощо.

Відповідно до діючого законодавства відображення земельних ділянок та прав користування ними (право оренди) в балансі підприємства може здійснюватися лише за умови їх державної реєстрації.

Варто зазначити, що в умовах ринкової економіки Земельний кадастр виконує, головним чином, роль інструменту бухгалтерського обліку й оподаткування у сфері землекористування [1, С. 75]. В 2013 р. Державний земельний кадастр, що розробляється на основі однойменного закону прийнятого в 2011 р., було зроблено публічним через мережу Інтернет. Поточний стан публічної кадастрової карти показує, що на ній відсутні окремі об'єкти, є накладки однієї земельної ділянки на іншу, відсутня інформація про вид власності, не має інформації про бонітет, нормативної оцінки тощо. За оцінками Держгеокадастру інформаційне наповнення буде

закінчено лише в 2020 році. Такий стан справ значно стримує включення земель до економічного обороту.

Загалом, концепція кадастрової системи України оцінюється позитивно, але, безальтернативно, всі поточні недоліки потребують доопрацювання, виходячи з того, що розвиток бізнесу, інфраструктури, держави неможливий без кадастрового обліку. Важливим принципом, який, на нашу думку, необхідно врахувати, є надання публічності щодо власників та користувачів земельних ділянок в Державному земельному кадастрі. Зараз така інформація не надається у відповідності до норм Закону України «Про захист персональних даних». Зважаючи на державне значення та ключову роль землі в економічній безпеці країни, інформація про неї повинна бути доступною широкому колу зацікавлених та обізнаних користувачів, що сприятиме контролю унікального ресурсу. Міжнародна практика підтверджує реальність такої пропозиції, прикладом можуть бути кадастри Нідерландів, Німеччини, Франції та ін.

Однією з передумов реалізації ефективних земельних відносин є необхідність запровадження єдиних методологічних засад аналітичного обліку земельних ділянок.

Потреба у веденні такого обліку очевидна, оскільки дані аналітичного обліку є основою у складній системі використання землі підприємствами. Необхідність організації аналітичного обліку земельних ділянок зумовлена насамперед потребою у наявності чіткої і розгорнутої інформації на етапі облікових процедур - при проведенні їх оцінки.

Орієнтація бухгалтерського обліку на отримання інформації у вартісному виразі привела до всеосяжного характеру процесів оцінювання і значного підвищення їх ролі в обліковій системі, де найбільш складним об'єктом оцінки виступають земельні ділянки, що зумовлено: специфікою даного об'єкта; недостатньою розробленістю нормативно-правової бази; нерозвиненістю земельного ринку в Україні.

Важливою відмінністю сучасних тенденцій розвитку МСФЗ є поступове витіснення історичної вартості оцінкою за справедливою вартістю. Проте в МСФЗ для земельних ділянок як справедлива вартість може виступати ринкова вартість, яка встановлюється незалежними оцінювачами на основі даних бухгалтерського обліку та незалежних інформаційних джерел.

Проте, більшість інформаційних джерел для оцінки потребують наявності спеціальних знань про певні якості та умови використання земельних ділянок. Саме з цієї причини постає необхідність у систематизації інформації про кількість та стан наявних земель, що може бути досягнуто шляхом організації аналітичного обліку земельних ділянок у системі бухгалтерського обліку підприємства.

Не менш важлива місія аналітичного обліку, що полягає в інформаційному забезпеченні прийняття управлінських рішень щодо землекористування.

Зміст об’єктів аналітичного обліку земельних ділянок визначений статтею 203 Земельного кодексу України та зводиться до обліку кількості і якості земель.

Облік кількості земель відображає інформацію, яка характеризує кожну земельну ділянку за площею і складом угідь та їх підвидами відповідно до класифікації, затвердженої центральними органами виконавчої влади з питань статистики та земельних ресурсів.

Облік якості земель відображає інформацію, яка характеризує земельні угіддя за природними та набутими властивостями (в тому числі поліпшеннями), що впливають на їх продуктивність, економічну цінність, а також за ступенем забруднення.

В Україні земельні ділянки у вартісному виразі відображаються у Балансі та Примітках до фінансової звітності. Однак, у Балансі у розділі «Необоротні активи» земля відображається разом із даними про інші основні засоби підприємства. У Примітках до фінансової звітності у розділі «Основні засоби» є рядок «Земельні ділянки» та рядок «Капітальні витрати на поліпшення земель». Однак і у цій звітності згорнуто відображаються залишки на початок року, надходження, переоцінка, вибуття та залишок на кінець року всіх земельних ділянок (під об’єктами нерухомості, землі промисловості і землі сільськогосподарського призначення і інші).

Окремий облік земельних ділянок сільськогосподарського призначення є лише у статистичній звітності. Інформація про наявність земель у фізичних величинах (га) міститься у формі державного статистичного спостереження № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільгосппідприємств», зокрема у розділі 4 форми «Землекористування протягом звітного року». Цей розділ заповнюють на основі Акта на право користування землею, записів у земельно-кадастровій книзі, договорів оренди земельних ділянок та даних державного обліку земель.

Отже, інформація, щодо землі сільськогосподарського призначення, як активу (капіталу) аграрних підприємств, відсутня у їх фінансовій звітності, а у статистичній є досить обмеженою.

Базуючись на досвіді розвинутих країн, більшість науковців розглядають земельну реформу складовою частиною переходу України до цивілізованих ринкових відносин в економіці.

Очевидно, що розгляд земельної складової в економічному обороті має широкі рамки, проте першочерговим, а, відтак, і пріоритетним є її сприйняття як активу та капіталу. Наукове забезпечення розвитку цієї сторони земельної реформи є завданням вчених фінансистів і бухгалтерів.

Варто зауважити, що значний вплив на економічний оборот земель сільськогосподарського призначення має реєстрація речових прав. Підтвердженням цьому можуть стати слова Й.О. Покровського: «Відсутність чітких і для всіх легко зрозумілих форм встановлення речових прав на нерухомість насамперед шкідливо відбивалося на поземельному кредиті.

Особа, яка надає кредит під заставу нерухомості, ніколи не могла бути впевнена, що на ту саму нерухомість немає інших, раніше встановлених заставних прав, внаслідок чого такі кредити були дуже ризикованими і якщо й надавалися, то на вкрай тяжких умовах» [6, С. 199]. Слід зазначити, що процедура реєстрації прав користування земельними ділянками в Україні зарекомендувала себе досить тривалою, корумпованою та не позбавленою помилок.

Систему кадастрового обліку та реєстрації речових прав, на нашу думку, необхідно поєднати в одну уніфіковану систему, що аналізуючи особливості кожної з них, є можливим. Аналітичний центр Розумкова виокремлює такі переваги поєднання двох систем:

— усунення дублювання функцій і процедур міжвідомчого обміну інформацією, що зменшує вартість послуг і тривалість процедур для користувачів і підвищує оперативність актуалізації інформації в базі даних єдиної системи;

— субсидіюванню дохідною складовою – системою реєстрації прав – витратної складової (кадастру), що сприяє з часом самоокупності системи;

— принцип «єдиного вікна» за принципом, а не шляхом встановлення та формалізації процедур обміну інформацією між відомствами [7, С. 14].

Описаний вище перелік невирішених питань земельних відносин на макрорівні не є вичерпним, існує ще широке коло питань на цьому рівні, які наразі роблять неможливим запровадження повноцінного ринку землі. Саме ринок є основою для відображення земель сільськогосподарського призначення в балансі та, відповідно, включення їх до економічного обороту.

Натомість вже майже 20 років основою землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств є оренда розпайованої землі.

Аналіз оренди земель сільськогосподарського призначення дає змогу стверджувати, що поряд з таким об’єктом бухгалтерського обліку як орендна плата існує інший об’єкт, який з’являється в процесі цього виду землекористування. Цей об’єкт є активом і має назву – право користування земельними ділянками (оренда чи емфітевзис). Передусім, таке твердження потребує обґрунтування з позиції відповідності названого об’єкта вимогам включення до системи бухгалтерського обліку в групу активів. Виходячи з визначення «активу» в бухгалтерському обліку, об’єкт повинен бути контрольований в результаті минулих подій і приносити економічну вигоду в майбутньому.

Під контролем «в результаті минулих подій» мається на увазі юридичний бік набуття речових прав. Дослідження чинного законодавства, зокрема Земельного кодексу України (ст. 93) та Цивільного кодексу України (ст. 407), які були доповнені на основі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо сприяння будівництву» від 14.10.2008 р. № 509-IV свідчить, що право оренди та користування землями

сільськогосподарського призначення (емфітевзис) може відчужуватися внаслідок продажу та внесення до статутного капіталу і тим самим юридично ідентифікуватися як окремий об'єкт.

Стосовно економічних вигід, які може приносити право оренди чи користування землями сільськогосподарського призначення, варто зазначити, що земельний банк в оренді є складовою частиною вартості корпоративних прав агроформувань, які продаються чи поглинаються агрохолдингами. Про це свідчать експертні оцінки та заяви самих покупців та продавців (від 100 до 400$ за 1 га в залежності від строку оренди – інформація forbes.ua, latifundist.com та ін. ресурсів). Тобто, наразі йдеться не про конкретну оцінку права оренди чи користування земель, а про її складову в вартості прав володіння чи управління агроформуваннями. По суті, продаж корпоративних прав в більшості випадків – це форма реалізації саме прав оренди земель сільськогосподарського призначення та отримання від цього, як наслідок, економічних вигід. Реалізація цих прав саме в такій формі потребує додаткового дослідження та виявлення причин її розповсюдження.

Отже, з викладеного вище, можна обґрунтовано вважати право оренди земель сільськогосподарського призначення та емфітевзис активом та окремим об'єктом бухгалтерського обліку. Цей об'єкт потребує класифікації в складі активів, оцінки, документального відображення та відображення на рахунках бухгалтерського обліку і у фінансовій звітності агроформувань.

Безперечно, що отримання економічних вигід від прав оренди чи користування можливе лише за умови їх використання більше 1 року або операційного циклу. Таким чином цей актив відноситься до складу необоротних.

Розглядаючи місце та форму прав користування землями сільськогосподарського призначення у складі активів можна виділити два підходи, які, посилаючись на фахівців аудиторської фірми KPMG International, наводить С.М. Остапчук:

— характеристика прав користування земельними ділянками дає підстави розглядати останні в якості оренди;

— характеристика прав користування земельними ділянками дозволяє ідентифікувати їх як нематеріальний актив [2, С. 84-85].

Права оренди земель сільськогосподарського призначення та емфітевзис вважаємо необґрунтованим обліковувати у складі фінансової оренди. Підтвердженням цього є невідповідність прав критеріям фінансової оренди, основні з яких за ПСБО 14 «Оренда» такі: орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення строку оренди; орендар має можливість та намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчою за його справедливу вартість на дату придбання; строк оренди становить більшу частину строку корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди; теперішня вартість мінімальних орендних платежів з початку строку оренди дорівнює або перевищує справедливу вартість об'єкта оренди (всього ознак

вісім).

Ця невідповідність є наслідком того, що сільськогосподарські угіддя на даний час не можуть бути достовірно оцінені, так як відсутній їх ринковий обіг, та неможливо встановити строк корисного використання цього виду ресурсів. Таким чином в результаті оренди земельна ділянка не набуває навіть потенційної фізичної субстанції у підприємства, а залишається лише у вигляді нематеріальної вигоди, що робить можливим обліковувати її у складі нематеріальних активів. В той же час, ми вважаємо, що земельну ділянку можна віднести до об'єкту фінансової оренди та обліковувати у складі основних засобів лише за існування повноцінного ринку землі, який дасть змогу реалізувати критерії цього виду оренди. Ключовим питанням ідентифікації активу, поряд з описаними вище, також є можливість достовірного визначення, тобто можливість проведення оцінки. Варто зазначити, що праву оренди чи користування землями сільськогосподарського призначення притаманні загальновизнані обліковою наукою складності в оцінці: проблеми оцінки нематеріальних активів та проблеми оцінки природних ресурсів.

Порядок оцінки прав користування земельними ділянками регулюється в Україні Постановою КМУ «Про експертну грошову оцінку земельних ділянок» від 11.10.2002 р. № 1531. Згідно даної Постанови оцінка прав користування може здійснюватися відповідно до зіставлення цін продажу та капіталізації доходу, за якою вартість права користування визначається як поточна вартість майбутнього додаткового доходу для користувача земельної ділянки. Також встановлено, що вартість права користування земельною ділянкою може бути розрахована як різниця між ринковою вартістю земельної ділянки та вартістю інтересу власника земельної ділянки, наданої в користування. На нашу думку, саме врахування інтересу власника, дослідження ринку оренди та емфітевзису, повна інформація доопрацьованих інститутів земельних відносин дасть змогу отримати на балансі достовірно оцінений, з врахуванням принципу обачності, актив.

Отже, одним з першочергових питань, що потребує розв'язання, є постановка та окреме відображення землі сільськогосподарського призначення на бухгалтерські баланси та визначення відповідальних за організацію такого обліку.

Згідно з чинним законодавством таку відповідальність мав би нести власник. Однак власники землі, селяни, як фізичні особи, такого обліку зорганізувати не можуть. Об'єднання співвласників земельних ділянок (з метою спільної передачі землі в оренду) також не мають юридичного статусу та й інших можливостей для запровадження бухгалтерського обліку земель сільськогосподарського призначення їх членів.

З іншого боку, для сільгосппідприємств орендарів такий актив не є їх власністю, а, відтак, ніхто не зобов'язує їх вести навіть позабалансовий облік орендованих земель. Більше того, за методологією МСФЗ та і вітчизняних

П(С)БО не існує методичних підходів до організації саме такого обліку.

Разом з тим, пропонований новим законодавствами механізм кредитування під право оренди земельних ділянок (емфітевзис) є певною мотивацією для організації обліку залучених до виробництва земель сільськогосподарського призначення.

Правову та економічну сутність «емфітевзису» визначено ще у Римському праві, що було зумовлено прагненням перетворити необроблені великі наділи землі в продуктивні сільськогосподарські угіддя.

Відповідно до ч. 3 ст. 125 Земельного кодексу (ЗК) предметом договору емфітевзису є конкретна земельна ділянка, на яку встановлюється обмежене речове право відповідно до абсолютного права власності, на відміну від договору оренди, за яким, крім земельної ділянки, предметом договору може бути земельна частка (пай). У орендарів немає можливості відображення в обліку прав на оренду в складі основних засобів (п. 2 ст. 98 ЗК). Облік таких прав зоорганізовується, як облік нематеріальних активів.

Такі нематеріальні активи відображається в балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена.

В бухгалтерському обліку може бути застосовано дохідний підхід оцінки прав оренди землі для відображення такого нематеріального активу в балансах підприємств – орендарів.

На речові права на чуже майно, які відображаються в обліку як нематеріальні активи, може нараховуватися амортизація якщо визначено строк їх корисного використання.

Відповідно до вимог П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», нематеріальні активи з невизначеним строком корисного використання амортизації не підлягають.

Речове право на чуже майно потрібно відображати в складі нематеріальних активів на субрахунку 122 «Право на користування майном». Адже нематеріальний актив згідно П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Право на чуже майно здійснюється на основі договору чи рішення суду та підлягає обов'язковій реєстрації в державних органах із зазначенням отримувача даних прав. Таким чином закріплюється право (яке не має матеріальної форми) на користування майном, а об'єкт відповідно ідентифікується як нематеріальний актив.

Мінфіном України (Наказ № 1327 від 16.11.09 р.) затверджено «Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів», де передбачено можливість обліку прав користування земельною ділянкою (відповідно до земельного законодавства), як окремого об'єкту бухгалтерського обліку.

Згідно з Інструкцією щодо застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку від 30.11.1999 № 291, облік прав користування земельною ділянкою повинен вестися на субрахунку 122 «Права

користування майном». Тобто до прав оренди земельних ділянок повинні застосовуватися ті ж положення (використовується той же порядок обліку), що і до інших нематеріальних активів.

Та все ж ключовим у відображенні прав оренди чи права користування землями сільськогосподарського призначення бухгалтерською мовою є не вибір коду, що, за великим рахунком, є тільки умовністю, а відображення подвійним записом економічних закономірностей та врахування їх в балансі суб'єкту обліку. Важливим питанням є відображення на рахунках бухгалтерського обліку та в балансі агроформувань прав оренди землі отриманих від громадян – власників паїв. Таких угідь понад 17 млн га. За своєю економічною сутністю це безоплатно отримані права користування землями сільськогосподарського призначення. Відображення їх в обліку може стати вагомим кроком до залучення фінансових ресурсів в аграрну сферу.

Варто відмітити, що згідно вимог Податкового кодексу України, безоплатно отримані активи являються доходом і враховуються в оподатковуваному прибутку. Сільськогосподарські товаровиробники в більшості своїй є платниками ФСП та звільняються від податку на прибуток підприємств, що не тягне за собою податкових наслідків визнання права оренди сільськогосподарських угідь чи емфітевзису. Права оренди та користування землями сільськогосподарського призначення, як і самі угіддя після запровадження ринку, повинні знайти окреме місце в фінансовій звітності агроформувань по аналогії з біологічними активами, зокрема у вигляді вписуваних рядків.

Література

1. Обліково-оціночні аспекти включення землі до економічного обороту : колективна монографія / В. М. Жук, Ю. С. Бездушна, Б. В. Мельничук та ін. К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. 238 с.

2. Обліково-аудиторське забезпечення розвитку земельних відносин : колективна монографія / В. М. Жук, Ю. С. Бездушна, Б. В. Мельничук та ін. К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. 234 с.

3. Облік і оподаткування земельно-майнових відносин в сільськогосподарській діяльності : навч. посіб. / за ред. В. М. Жука. К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. 188 с.

4. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін. ; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. К. : ННЦ «ІАЕ», 2011. 1008 с.

5. Жук В. М. Обліково-аналітичне забезпечення земельних відносин. *Агроінком*. 2011. № 7-9. С. 116–121.

6. Покровський Й. О. Основные проблемы гражданского права. М., 2009. 357 с.

7. Кадастрово-реєстраційна система в Україні: нинішній стан та перспективи розвитку : *Аналітична доповідь Центру Розумкова*. *Національна безпека і оборона*. К. : 2011. № 6. С. 1–27.

Оксана Конарівська, Сергій Коротун

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Вступ

Нині у світі визнано, що будь-яка країна має велику кількість переваг від розвитку туристичної галузі. Туризм підвищує інноваційність національного господарства, сприяє диверсифікації економіки, зростанню зайнятості, збереженню екологічно безпечного довкілля, збереженню і розвитку культурного потенціалу, гармонізації відносин між різними країнами і народами, а також є одним із чинників реалізації зовнішньої політики держави. Сьогодні Україна не може конкурувати з провідними державами світу через ряд проблем, які існують і в країні, і, відповідно, відображаються на ринку туристичних послуг. Недивлячись на існуючі проблеми, туризм сьогодні демонструє зростання своїх основних показників.

Дослідженням ринку туристичних послуг періоду незалежності країни займались такі українські вчені: О. Кальченко [1], В. Кифяк [2], Р. Кожухівської [3], О. Любіцевої [4-5], М. Шульгіної [6] та ін.

Проте існує потреба у поглибленому аналізі основних показників діяльності туристичної галузі з метою виявлення негативних тенденцій сьогодення.

Мета дослідження – дослідження сучасного стану ринку туристичних послуг України і перспектив його подальшого розвитку.

Основна частина. Для того, щоб розробити на державному рівні напрямки розвитку вітчизняної туристичної сфери, необхідно сконцентрувати увагу на таких завданнях: оцінити сучасний стан туристичної сфери; визначити причини незадовільного стану туризму та запропонувати перспективні напрямки його розвитку.

Департамент туризму та курортів при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України подає у своєму звіті про розвиток туризму в Україні [1] два напрямки, за якими оцінює розвиток туристичної сфери, а саме: основні показники відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон; основні фінансово-економічні показники (див. табл. 1).

Таким чином, показники оцінювання ринку туристичних послуг згруповано у сім основних груп, зокрема: соціально-економічного потенціалу туризму, виробництва та реалізації туристичних послуг, розвитку інфраструктури туристичних підприємств, що характеризують результати функціонування ринку туристичних послуг, витрат на виробництво туристичних послуг, соціально-економічної ефективності туризму. З

допомогою запропонованої системи показників можемо оцінити ринок за двома напрямами: аналіз показників розвитку сфери туризму і аналіз фінансово-економічних показників ринку туристичних послуг за аналізований період.

Таблиця 1

Система показників оцінювання ринку туристичних послуг

№ з/п	Назва групи показника	Структурні елементи
1	**2**	**3**
1.	Соціально-економічний потенціал туризму	1. Показники трудового потенціалу
		2. Показники матеріально-технічного потенціалу
		3. Показники природно-ресурсного потенціалу
		4. Обсяг фінансових ресурсів
2.	Виробництво туристичних послуг	1. Обсяг і структура туристичних послуг
		2. Обсяг потоку обслуговуваних туристів (людино/діб)
		3. Кількість обслуговуваних осіб
		4. Надходження від туризму та витрати на цю сферу
3.	Реалізація туристичних послуг	1. Обсяг реалізації туристичних послуг - всього
		2. Обсяг реалізації туристичних послуг на душу населення
		3. Структура реалізації туристичних послуг
		4. Динаміка обсягів реалізації послуг
4.	Інфраструктура	1. Кількість виробників туристичних послуг
		2. Потужність підприємств-виробників туристичних послуг
		3. Забезпечення транспортними засобами
		4. Технічне озброєння підприємств 5. Забезпечення підприємствами харчування
5.	Результати функціонування ринку туристичних послуг	1. Виручка від реалізації туристичних послуг - всього
		2. Виручка від реалізації туристичних послуг на душу населення
		3. Прибуток
6.	Витрати на виробництво туристичних послуг	1. Обсяг і структура собівартості послуг
		2. Обсяг матеріальних витрат
		3. Обсяг витрат людської праці
		4. Обсяг капіталовкладень
7.	Реалізація туристичних послуг	1. Співвідношення іноземних туристів з чисельністю населення регіону
		2. Рівень розвитку туризму в регіоні
		3. Рентабельність

Джерело: [7]

Перейдемо до аналізу показників розвитку сфери туризму за 2010–2016 рр. Україна має усі передумови для розвитку в'їзного та виїзного туризму, а

саме: вигідне геополітичне положення, туристично-рекреаційний потенціал, сприятливий клімат, культурно-історичні пам'ятки тощо. У дослідженні ми скористаємось вищезазначеним підходом, що використовує Департамент туризму та курортів. Проведемо аналіз основних показників відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон (див. рис. 1).

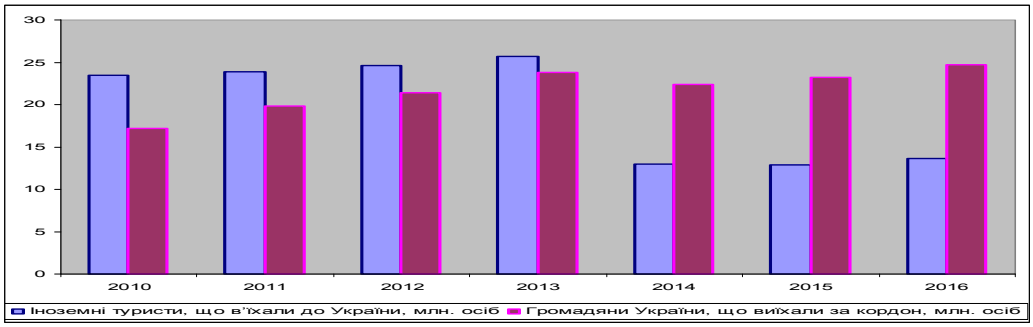

Рис. 1. Аналіз основних показників відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон у 2010-2016 рр.
Джерело: [7-8]

За даними Департамент туризму та курортів [7] у 2016 році до України в'їхало 13,6 млн. туристів, що на 5,6 % більше, ніж у 2015 році. При цьому у 2015 році у порівнянні із 2014 роком в'їхало на 0,2 млн осіб (1,3%) менше. Причинами такої ситуації стали політичні та економічні чинники у 2014-2016 рр. Фінансово-економічна криза, події, пов'язані з анексією АР Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, негативно вплинули на в'їзний туристичний потік, структуру туризму та туристичні можливості країни як на внутрішньому так і зовнішньому туристичному ринку. Фактично у два рази зменшився потік іноземних туристів до України через те, що країна втрачає свою популярність як туристичний напрям, оскільки в уяві потенційних туристів складається враження повномасштабної війни, а країна сприймається, виключно, як гаряча точка.

Проведемо детальний аналіз кількості громадян, які відвідали Україну в 2014–2016 роках (див. табл. 2).

Таблиця 2

Країни світу, громадяни яких відвідали Україну в 2014–2016 роках

Назва країни	2014	2015	2016	Приріст 2016/2015	
				осіб	%, рази
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Всього	13049138	12886231	13605916	719685	↑ 5,6%
Молдова	4587265	4739590	4474151	-265439	↓ 5,6%

продовження табл. 2

Білорусь	1606094	1898539	1827751	-70788	↓ 3,7%
Росія	2438335	1320988	1542631	221643	↑ 16,8%
Угорщина	877378	1072080	1271173	199093	↑ 18,6%
Польща	1132078	1156907	1195089	38182	↑ 3,3%
Румунія	585019	765010	775823	10813	↑ 1,4%
Словаччина	417401	413176	410732	-2444	↓ 0,6%
Ізраїль	101919	149620	217160	67540	↑ 45,1%
Туреччина	120490	142883	206706	63823	↑ 44,7%
Німеччина	132687	155768	171455	15687	↑ 10,1%
Таджикистан	37323	54001	165158	111157	↑ 3 рази
США	81838	108492	138202	29710	↑ 27,4%
Узбекистан	159012	68823	136021	67198	↑ 1,9 рази
Азербайджан	69776	75777	105874	30097	↑ 39,7%
Італія	55412	63305	77840	14535	↑ 23%
Великобританія	44244	54835	70414	15579	↑ 28,4%
Франція	39944	45999	54280	8281	↑ 18%
Литва	30928	35308	52273	16965	↑ 48%
Чехія	35281	39501	49051	9550	↑ 24,2%
Грузія	35022	37849	48414	10565	↑ 27,9%

Джерело: [7-8]

Кількість іноземних туристів, що відвідали Україну в 2016 році, збільшилася на 5,6%, порівняно з 2015 роком – до 13,6 млн осіб. Серед іноземних туристів, що відвідали Україну в 2016 році, переважали громадяни Молдови – вони склали 4,474 млн осіб, а також громадяни Білорусі – 1,828 млн ос. і росіяни – 1,543 млн ос., угорці – 1,271 млн ос., поляки – 1,195 млн ос. При цьому кількість туристів з Росії, які відвідали Україну в 2016 році, збільшилася на 16,8%, або на 221,643 тис. ос. порівняно з 2015 роком. Найбільший турпотік в Україну в 2016 році зріс з Таджикистану – в три рази – в порівнянні з 2015 роком, до 165,158 тис. ос. В той же час кількість туристів з Узбекистану збільшилася в 1,9 рази – до 136,021 тис. ос., з Литви – на 48%, до 52,273 тис. ос., з Туреччини – на 44,7%, до 206,706 тис. ос., з Ізраїлю – на 45,1%, до 217,16 тис. ос.

Варто відмітити той факт, що кількість зафіксованих перетинів кордону з Україною свідчить про те, що значна частина цих гостей дуже часто прибуває не з туристичною метою. Йдеться про багаторазові перетини кордону тими самими людьми з іншими цілями. Хоч їх усіх зараховують до іноземних туристів, але в класичному значенні туристами вони зазвичай не є. Переважно йдеться про обміни візитами в тих чи тих справах жителями прикордонних районів, які багато разів на рік долають кордон.

Так, 95,3% туристів, що відвідали Україну в 2016 році, мотивацією поїздки вказали «особисті цілі», 2% – «транзит», 1,3% – «туризм», 1,1% –

«інші цілі», 0,2% – «службові цілі» (див. табл. 3).

Таблиця 3

Мотивація туристичних поїздок іноземних громадян до України у 2014 - 2016 рр.

Мета	2014		2015		2016		Приріст 2016/ 2015
	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
службова	46085	0,4	40479	0,3	33007	0,2	↓ 18,5%
ділова	2556	0,0	615	0,0	195	0,0	↓ 3,2 рази
туризм	146804	1,1	137906	1,1	172848	1,3	↑ 25,3%
приватна	9696854	74,3	11525239	89,4	12963324	95,3	↑ 12,5%
навчання	1109	0,0	101	0,0	2087	0,0	↑ 20,7 рази
релігійна	1942	0,0	5431	0,0	5501	0,0	↑ 1,3%
культурний та спортивний обмін	494	0,0	17	0,0	6108	0,0	↑ 359,3 рази
транзит	341709	2,6	461638	3,6	266564	2,0	↓ 42,3%
інша	2811585	21,5	714805	5,5	156282	1,1	↓ 4,6 рази
Всього:	13049138	100	12886231	100	13605916	100	↑ 5,6%

Джерело: [7-8]

Таким чином, у 2016 році 95,3% іноземних громадян прибули до України з приватною метою, що на 12,5% більше ніж у 2015 році (89,4%).

Динаміка виїзду громадян України за кордон у 2014 –2016 роках (див. табл. 4).

У 2014 році розпочались бойові дії на території нашої держави, що погіршило геополітичний стан і спричинило збільшення кількості громадян України, які виїхали за кордон. За даними Адміністрації Держприкордонслужби, протягом 2016 року здійснили подорожі за кордон 24,7 млн. українських туристів, що на 6,5% більше, ніж у 2015 році. У 2016 році переважає тенденція виїзного потоку над в'їзним, в структурі туристичної галузі. Основними партнерами країни на ринку зарубіжного туризму залишаються країни, до яких спрямовані як туристичні, так і організовані туристичні поїздки: Туреччина (42%), Єгипет (10,5%), АОЕ (6%), Греція (5%), Польща (4,2%), Німеччина (4%). Також, до таких країн світу, які відвідували українські туристи у 2014–2016 роках належать і Росія, Молдова, Угорщина і Білорусія – це пов'язано, у більшій мірі, з пошуком роботи для українців.

Таблиця 4

Країни світу, які відвідували українські туристи у 2014 – 2016 роках

Назва країни	2014 р., осіб	2015 р., осіб	2016 р., осіб	Приріст 2016/2015	
				осіб	% / рази
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Всього	**22437671**	**23171251**	**24668233**	**1496982**	**↑ 6,5%**
Польща	7657021	9505713	10111086	605373	↑ 6,4%
Росія	4671321	4110019	3859820	-250199	↓ 6,1%
Угорщина	2152512	2442101	2893370	451269	↑ 18,5%
Молдова	2421169	1727308	1655775	-71533	↓ 4,1%
Білорусь	1538160	1325546	1114457	-211089	↓ 15,9%
Туреччина	450549	510537	930657	420120	↑ 1,8 рази
Словаччина	656102	755248	886120	130872	↑ 17,3%
Румунія	522350	678700	857728	179028	↑ 26,4%
Єгипет	400427	350936	417949	67013	↑ 19,1%
Німеччина	308908	294797	275987	-18810	↓ 6,4%
ОАЕ	161728	137442	150673	13231	↑ 9,6%
Ізраїль	117833	129311	146379	17068	↑ 13,2%
Італія	172845	113373	122294	8921	↑ 7,9%
Австрія	96809	106451	105905	-546	↓ 0,5%
Грузія	90487	81601	104517	22916	↑ 28,1%
Греція	151286	101298	96419	-4879	↓ 4,8%
Нідерланди	75962	87052	92835	5783	↑ 6,6%
Франція	83207	98353	92733	-5620	↓ 5,7%
Іспанія	99614	60710	89606	28896	↑ 47,6%
Кіпр	47601	57303	80023	22720	↑ 39,6%

Джерело: [7-8]

Відміна візового режиму, призвела до збільшення туристичних потоків і зміни мотиваційної структури туристичних подорожей українців за кордон – провідне місце займають поїздки з рекреаційною та екскурсійною метою. В ритміці виїзних потоків можна прослідкувати наявність двох «гарячих» сезонів – яскраво вираженого літнього та менш вираженого зимового (див. табл. 5).

Протягом 2016 року 98,5% українських громадян подорожували до країн світу з приватною метою, що на 6,6% більше ніж у 2015 році.

Проведемо аналіз обсягу надходжень від сплати туристичного збору за 2014-2016 роки. За даними [9] обсяг надходжень від сплати туристичного збору у 2016 році склав 54,1 млн грн., що на 45,7% більше ніж у 2015 році. При цьому його обсяг у 2015 році у порівнянні з 2014 роком зріс на 49,9% (див. табл. 6).

Таблиця 5

Мотивація виїзного туристичного потоку з України у 2014 – 2016 роках

Мета	2014	2015	Приріст	2016		Приріст
	Осіб	Осіб	2015/2014	Осіб	Частка, %	2016/2015
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
службова	170720	185170	↑ 8,5%	156157	0,6	↓ 15,7%
туризм	201541	206598	↑ 2,5%	224646	0,9	↑ 8,7%
приватна	22065410	22779483	↑ 3,2%	24287430	98,5	↑ 6,6%
Всього:	22437671	23171251	↑ 3,3%	24668233	100	↑ 6,5%

Джерело: [7-8]

Таблиця 6

Надходження туристичного збору до місцевих бюджетів за 2014-2016 рр.

Код регіону	Назва області	2014	2015	2016	Частка, %	Приріст 2016/2015
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1	АР Крим	482,6	0	-	-	-
2	Вінницька	181,1	209,6	310,4	0,6	↑ 48,1%
3	Волинська	200,7	324,2	373,4	0,7	↑ 15,2%
4	Дніпропетровська	877,4	1289,4	1749,9	3,2	↑ 35,7%
5	Донецька	846,1	669,1	914,3	1,7	↑ 36,6%
6	Житомирська	169,0	225,3	349,4	0,6	↑ 55,1%
7	Закарпатська	930,4	1527,2	2199,1	4,1	↑ 44,0%
8	Запорізька	1410,8	1565,3	2070,8	3,8	↑ 32,3%
9	Івано-Франківська	946,8	1578,5	2292,8	4,2	↑ 45,3%
10	Київська	682,4	862,5	1247,9	2,3	↑ 44,7%
11	Кіровоградська	65,7	92,3	167,9	0,3	↑ 1,8 рази
12	Луганська	109,4	47,7	102,7	0,2	↑ 2,1 рази
13	Львівська	3569,8	5915,0	8418,5	15,6	↑ 42,3%
14	Миколаївська	457,5	753,1	1155,3	2,1	↑ 53,4%
15	Одеська	2725,3	4865,2	7336,3	13,6	↑ 50,8%
16	Полтавська	313,4	449,2	717,1	1,3	↑ 59,7%
17	Рівненська	127,2	170,2	266,5	0,5	↑ 56,6%
18	Сумська	130,5	161,6	227,6	0,4	↑ 40,8%
19	Тернопільська	128,7	161,4	240,0	0,4	↑ 48,7%
20	Харківська	887,8	1081,5	1780,5	3,3	↑ 64,6%
21	Херсонська	793,2	1074,7	1888,4	3,5	↑ 75,7%
22	Хмельницька	207,8	303,1	465,7	0,9	↑ 53,7%
23	Черкаська	271,1	310,9	409,5	0,8	↑ 31,7%
24	Чернівецька	228,2	244,1	318,6	0,6	↑ 30,5%
25	Чернігівська	154,8	207,8	311,9	0,6	↑ 50,1%
26	м. Київ	5788,0	9779,0	14706,6	27,2	↑ 50,4%
27	м. Севастополь	58,5	0	-	-	-
28	Центральний офіс	2022,6	3257,9	4073,6	7,5	↑ 25,0 %
	Всього	24766,7	37126,1	54094,8	100,0	↑ 45,7 %

Джерело: [9]

П’ять областей України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору, що надійшли до місцевих бюджетів у 2016 році (з урахуванням надходжень туристичного збору, сплаченого юридичними особами по Центральному Офісу, які зараховані до м. Києва, Запорізької та Одеської областей): м. Київ – 18,8 млн грн. (34,7%), Львівська обл. – 8,4 млн грн. (15,6%), Одеська обл. – 7,3 млн грн. (13,6%), Івано-Франківська обл. – 2,3 млн грн. (4,2%), Закарпатська обл. – 2,2 млн грн. (4,1%).

За найбільшим зростанням обсягу туристичного збору до місцевих бюджетів у 2016 році спостерігається: м. Київ – на 4,9 млн грн. (на 50,1%), Львівська обл. – на 2,5 млн грн. (на 42,3%), Одеська обл. – на 2,5 млн грн. (на 50,8%), Херсонська обл. – на 0,8 млн грн. (на 75,7%), Івано-Франківська обл. – на 0,7 млн грн. (на 45,3%).

За даними Державної фіскальної служби України [9], протягом 2016 року до бюджету України надійшло 2496,2 млн грн. податкових платежів від юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, що на 45,5% більше, ніж у 2015 році. При цьому обсяг платежів від юридичних осіб збільшився на 43,6%, а від фізичних осіб – підприємців – на 75,6%.

Розподіл і динаміку розрахунків із зведеним бюджетом за видами податків і зборів у 2016 році подано у табл. 6.

Таблиця 6

Динаміка обсягів збору за КВЕД

Збір податкових платежів	**2014 р., тис. грн.**	**2015 р., тис. грн.**	**2016 р., тис. грн.**	**Порівняння 2016/2015**
1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**
55.10 «Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування»				
Юридичні особи	356574,9	583873,2	892707,1	↑ 52,9%
Фізичні особи – підприємці	38415,0	53647,5	100179,3	↑ 86,7%
Всього:	394989,9	637520,7	992886,4	↑ 55,7%
55.20 «Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання»				
Юридичні особи	71632,7	77465,1	106150,8	↑ 37%
Фізичні особи – підприємці	15511,4	17445,1	29185,2	↑ 67,3%
Всього:	87144,1	94910,2	135336	↑ 42,6%
55.30 «Надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів»				
Юридичні особи	871,6	1035,1	1066,5	↑ 3%
Фізичні особи – підприємці	257,5	128,9	201,8	↑ 56,6%
Всього:	1129,1	1164	1268,3	↑ 9%
55.90 «Діяльність інших засобів тимчасового розміщування»				
Юридичні особи	21453,3	20145	34201	↑ 69,8%
Фізичні особи – підприємці	3829,9	5047,4	7408,3	↑ 46,8%
Всього:	25283,2	25192,4	41609,3	↑ 65,2%

продовження табл. 6

79.11 «Діяльність туристичних агентств»				
Юридичні особи	64350,4	71179,5	80413,7	↑ 13%
Фізичні особи – підприємці	19170,8	23857,6	38881,4	↑ 63%
Всього:	83521,2	95037,1	119295,1	↑ 25,5%
79.12 «Діяльність туристичних операторів»				
Юридичні особи	108511,4	133171	175356,5	↑ 31,7%
*86.10 «Діяльність лікарняних закладів»**				
Юридичні особи	619935,5	728695,5	1030437,9	↑ 41,4%

** до показників туризму зазначається 1/5 частина від загальної суми за КВЕД 86.10*

Джерело: [9]

Обсяг туристичного збору в Україні у 2016 р. – 54,1 млн грн., а всі податкові надходження, які потрапляли у 2016 році в український бюджет від юридичних і фізичних осіб, пов'язаних із туристично-оздоровчою діяльністю, вкрай низькі. Водночас спостерігається дуже нерівномірний міжрегіональний розподіл цих доходів, який обмежує фінансування інфраструктури саме там, де її найбільше не вистачає. Так, близько 30% усього туристичного збору, який надходив до місцевих бюджетів країни, у 2016 році припало на Київ, 17% – на Львівщину й 15% – на Одещину. Решта становили понад 1 млн грн на рік, а деякі обмежувалися кількома сотнями тисяч.

В умовах глибокої тінізації сектору в місцевої влади є не вистачає фінансових ресурсів і повністю відсутня мотивація для розбудови потрібної для розвитку туристичного сектору інфраструктури на місцях. Відсутній важливий причинно-наслідковий зв'язок між динамічним розвитком туристичного сектору, зростанням доходів від нього до місцевих бюджетів, інвестиціями в інфраструктуру для пришвидшення його розвитку та подальшим зростанням доходів. Основним податком, який сплачують туристи є ПДВ із товарів і послуг, які вони споживають. ПДВ потрапляє виключно до державного бюджету, а витрати потрібно робити з місцевого. У цих умовах хаотичний розвиток тіньового туристичного бізнесу може становити інтерес для місцевих еліт лише з погляду участі в ньому на правах співвласності чи отримання корупційної винагороди. Це залишає сектор переважно на шляху «дикого» розвитку. Він спирається на колосальний нереалізований туристичний потенціал як внутрішнього, так і в'їзного туризму. Але водночас супроводжується хронічним недофінансуванням інфраструктури та викликаною цим обмеженістю туристичних потоків із країн із вибагливим споживачем.

Висновки

Для того, щоб уникнути «дикого» розвитку ринку туристичних послуг і створити умови для забезпечення прискореного розвитку сфери туризму і курортів, необхідно мати чітку стратегічно орієнтовану державну політику. Так, 16 березня 2017 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року, яку підготувало Міністерство

економічного розвитку і торгівлі.

Стратегія передбачає, що до 2026 року в Україні: кількості іноземних туристів збільшиться у 2,5 разів, кількості внутрішніх туристів збільшиться в 5 разів, кількість робочих місць у сфері туризму збільшиться в 5 разів, наповнення бюджетів усіх рівнів від провадження туристичної діяльності збільшиться в 10 разів, кількість суб'єктів туристичної діяльності зросте в 5 разів, туристи витрачатимуть під час подорожей в Україні до 80 млрд грн, буде створено позитивний імідж України як країни, привабливої для туризму.

Реалізація Стратегії дасть змогу: підвищити конкурентоспроможність національного та регіональних туристичних продуктів; підвищити якість життя населення шляхом забезпечення економічного зростання, екологічної безпеки, консолідації суспільства, надання доступу до послуг у сфері туризму та курортів; створити нові робочі місця, розширити можливості населення щодо працевлаштування та самозайнятості; створити сучасну туристичну інформаційну інфраструктуру, а також забезпечити поширення інформації про туристичні ресурси України у світовому інформаційному просторі.

Література

1. Кальченко О. М. Проблеми інноваційного розвитку туристичної галузі України. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2010_41/18.htm (дата звернення: 19.09.2018).
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. Чернівці, 2003. 300 с.
3. Кожухівська Р. Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку. *Вісник Донецького національного університету*. *Економіка і право*. Донецьк, 2010. С. 84–86.
4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. 3-є вид., перероб. та доп. Київ, 2005. 436 с.
5. Любіцева О. О., Бабарицька В. К. Туризмознавство: вступ до фаху : підручник. Київ, 2008. 355 с.
6. Шульгіна Л. М. Тенденції розвитку туристичного ринку України. *Проблеми системного підходу в економіці* : зб. наук. праць. Вип. 7. Київ, 2004, С. 65–68.
7. Департамент туризму та курортів. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e42d3b8-108a-4c21-a413-8d80aa724e5c&title=ViddilRozvitkuTurizmu (дата звернення: 15.11.2018).
8. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2016 році. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 15.11.2018).
9. Державна фіскальна служба України. URL: http://sfs.gov.ua/ (дата звернення: 15.11.2018).
10. Стратегія розвитку туризму та курортів до 2026 року. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249826501 (дата звернення: 15.11.2018).
11. Про туризм : Закон України від 18.11.2003 р. № 1282. URL: http://zakon3.rada.gov.ua. (дата звернення: 15.07.2018).

Тетяна Ровенець, Ольга Кияшко

ЗНАЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ В ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Вступ

В сучасних умовах господарювання цінність інформації як ресурсу значно зростає, а вимоги щодо її якості та оперативності надання підвищуються. Повна, своєчасна і достовірна інформація є підґрунтям для прийняття ефективних управлінських рішень. Інформаційне забезпечення господарської діяльності на сьогодні виходить далеко за межі традиційної фінансової звітності, оскільки управлінські рішення в умовах жорсткої конкуренції потребують не лише вартісних показників, але й інформації щодо якісних змін, які відбулися тощо. Відповідно зростає роль управлінської звітності у формуванні обліково-інформаційної системи підприємства. Особливості організації управлінської звітності визначаються особливостями діяльності господарюючого суб'єкта та його організаційної структури.

Вагомий внесок у дослідження концептуальних засад формування управлінської звітності на підприємствах різних галузей та видів діяльності зробили провідні вітчизняні вчені Бабкіна О.М., Бутинець Ф.Ф., Голов С.Ф., Іванова Ж.А., Задорожний З.В., Карпенко О.В., Колос І.В., Корягін В.М., Кузнєцова С.А., Куцик П.О., Любимов М.О., Нагірська К.Є., Нападовська Л.В., Озеран А.В., Позов А.Х., Попов А.Н., Пушкар М.С., Сопко В.В., Фоміна О.В., Чумаченко М.Г.

Серед зарубіжних авторів слід відзначити праці Адамова Г.А., Друрі К., Меріена М. Моувена, Палія В.Ф., Слободняка І.А., Хонгрена Ч.Т., Фостера Дж., Дона Р. Хенсена.

Разом з тим нині існує низка проблем теоретичного, методичного та прикладного характеру, пов'язаних з управлінською звітністю. Зокрема, проблеми уточнення сутності і змісту категорії «управлінська звітність», принципів, вимог, обмежень, якісних характеристик звітів, їх обґрунтованої класифікації, форм представлення, способів організації тощо. Окреслені проблеми недостатньо вивчені та опрацьовані, мало висвітлені в наукових публікаціях, а тому мають як наукове, так і практичне значення.

Метою даної роботи є визначення місця і ролі управлінської звітності в обліково-інформаційній системі підприємства та особливостей її формування

Джерелом якісної інформації, що забезпечує прийняття управлінських рішень, слугують форми звітності, яка має бути належним чином організована і структурована. Мета складання управлінської звітності полягає у забезпеченні внутрішніх користувачів інформацією, необхідною їм для

прийняття обґрунтованих управлінських рішень та ефективного виконання покладених на них функціональних обов'язків щодо вирішення поточних і стратегічних завдань у процесі діяльності суб'єкта господарювання [1, С. 27].

Аналіз економічної літератури свідчить, що серед науковців немає одностайності у підходах до змісту та структури управлінської звітності, а це, у свою чергу, не сприяє однозначному визначенню сутності, змісту, методичних засад формування, сфери застосування тощо. Так, поряд з терміном «управлінська звітність» існують терміни «внутрішньогосподарська звітність», «внутрішня бухгалтерська звітність», «управлінська бухгалтерська звітність», «внутрішньоорганізаційна управлінська звітність» (див. табл. 1).

Король С.Я. зазначає, що «ототожнення управлінської звітності з внутрішньогосподарською або оперативною, а також визначення її місця як доповнення до фінансової звітності, що формується в межах бухгалтерського обліку, не відповідає сучасній практиці та вимогам до інформаційного забезпечення управління підприємством і, головне, не враховує новітні функціональні можливості комп'ютеризації обліку» [2, С. 326].

Зважаючи на те, що інформація, узагальнена в управлінській звітності, використовується для прийняття обґрунтованих управлінських рішень керівниками різних рівнів в процесі управління, вважаємо, що саме термін «управлінська звітність» найбільш повно розкриває зміст даного поняття. Для характеристики управлінської звітності доцільно використовувати ознаки, які виокремлюють її серед інших видів звітності та визначають її місце в інформаційно-обліковій системі підприємства.

Управлінська звітність за своєю сутністю є не лише джерелом інформації, але й засобом формалізації вимог внутрішніх користувачів до облікової інформації. Вона виконує організаційну роль при виборі методики обліку й узагальнення даних [2, С. 326]. У системі управління підприємством управлінська звітність є одним із важливих елементів зворотного зв'язку в системі внутрішнього управління і в цілому є результатом функціонування системи управлінського обліку [16, С. 138].

Проведений аналіз підходів щодо розкриття сутності поняття «управлінська звітність» (табл. 2) дозволяє виокремити низку спільних рис:

- управлінська звітність являє собою доволі гнучку систему форм інформації;
- управлінська звітність складається за центрами відповідальності і в цілому по підприємству та подається управлінському персоналу різних рівнів;
- управлінська звітність повинна відображати умови, специфіку, особливості діяльності підприємства та потреби управлінського персоналу;
- мета складання управлінської звітності – джерело інформації для контролю, аналізу, бюджетування та прийняття управлінських рішень.

Таблиця 1

Варіативність термінів для відображення управлінської звітності в економічній літературі*

№ з/п	Науковці / Терміни	Адамова Г.А. [3]	Бабкіна О.М. [4]	Бутинець Ф.Ф. [5]	Іванова Ж.А. [6]	Колос І.В. [7]	Кузнецова С.А. [8]	Король С.Я. [2]	Куцик П.О. [9]	Лень В.С. [10]	Нападовська Л.В. [11]	Палій В.Ф. [12]	Позов А.Х. [13]	Слободняк І.А. [14]	Булгакова С.В., Победова Н.В. [15]
1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6.**	**7.**	**8.**	**9.**	**10.**	**11.**	**12.**	**13.**	**14.**	**15.**	**16.**
1.	Управлінська звітність	+	+			+		+			+				
2.	Внутрішня бухгалтерська звітність			+											
3.	Управлінська бухгалтерська звітність						+								
4.	Внутрішньо-господарська звітність												+		
5.	Бухгалтерська управлінська звітність													+	
6.	Внутрішньо організаційна управлінська звітність														+
7.	Внутрішня управлінська звітність				+				+						
8.	Внутрішня звітність									+		+			

**узагальнено автором на підставі: [3-15]*

Таким чином, підходи науковців щодо розкриття поняття «управлінська звітність» можна узагальнити в наступних напрямках:

1) управлінська звітність – система інформаційної підтримки процесу управління;

2) управлінська звітність – система показників оцінювання результатів бізнесу;

3) управлінська звітність – елемент методу управлінського обліку.

В історичному аспекті становлення та розвиток управлінської звітності як окремої системи відбувся в другій половині XX століття. За результатами досліджень процес еволюції управлінської звітності умовно можна розділити на етапи, кожен з яких характеризується трансформацією пріоритетів системи обліку, що здійснила безпосередній вплив на зміну цілей, завдань, принципів і форм системи управлінської звітності:

Перший етап (до 1950 р.) – система управлінської звітності існувала для представлення інформації виключно щодо витрат, фінансових потоків, бюджетування.

Другий етап (1950-1965 рр.) – до переліку звітної інформації, необхідної для цілей управління додалася звітність планового характеру та звітність за центрами відповідальності.

Третій етап (1985-1995 рр.) – акцент використання управлінської звітності змістився в напрямку скорочення втрат ресурсів, задіяних у бізнес-процесах, за допомогою формування звітності за процесами [13, С. 10].

Четвертий етап (1995 р. – наш час) – цілі і завдання управлінської звітності фокусуються на управлінні результатами на основі ефективного використання ресурсного забезпечення, застосування прогнозної звітності, планів та бюджетів, представлення інформації у вигляді збалансованих оціночних показників, управління змінами і знаннями, а також звітності за цілями і результатами, за окремими ділянками та процесами. [13, С. 11].

Логічний базис управлінської звітності утворюють принципи. Загальне визнання принципів формування управлінської звітності залежить від того, наскільки вони відповідають трьом критеріям: доцільності, об’єктивності та здійсненності [13, С. 15].

Суттєві напрацювання у напрямі обґрунтування та систематизації принципів управлінської звітності здійснені науковцем І. Слободняком. Науковий підхід до систематизації дав змогу автору виділити та обґрунтувати три групи принципів управлінської звітності (табл. 3) [20, С. 12]:

1) принципи, що визначають теоретичну основу управлінської звітності;

2) принципи, що визначають склад і структуру;

3) принципи, що визначають порядок складання управлінської звітності.

Таблиця 2

Тлумачення поняття «управлінська звітність» в економічній літературі [3-9; 11; 13; 14; 17-19]

Автор	Визначення
1.	**2.**
Адамов Г.А. [3]	Комплекс взаємопов'язаних даних та розрахункових показників, які відображають функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності і згруповані в цілому по підприємству та в розрізі структурних підрозділів.
Бабкіна О.М. [4]	Система взаємопов'язаних показників, що характеризують умови та результати діяльності компанії в цілому або окремих її підрозділів за звітний період
Бутинець Ф.Ф. [5]	Складається бухгалтером аналітиком і подається як адміністрації підприємства, так і менеджерам всіх рівнів управління. Основною метою складання є надання оперативної релевантної інформації відповідно до вимог управлінського персоналу.
Іванова Ж.А. [6]	Форма подання відомостей, істотних для вибору певного варіанта дій із безлічі альтернативних.
Колос І.В. [7]	Звітність, яка складається менеджерами різних рівнів управління і містить оцінку результатів діяльності та прогнозні напрями її розвитку.
Кузнєцова С.А. [8]	Бухгалтерська звітність, що містить облікову інформацію про діяльність підприємства та надається внутрішнім користувачам у процесі управління підприємством.
Куцик П.О. [9]	Основний засіб інформаційної підтримки прийняття менеджментом підприємства управлінських рішень
Любимов М.О. [17]	Інтегрована система інформаційної підтримки процесу управління, метою якої є забезпечення інформаційних потреб користувачів, що полягає у формуванні показників на основі інформації, одержаної у різних підсистемах обліку, і підготовка звітів у формі і в терміни, що відповідають запитам різних груп користувачів.
Нагірська К.Є. [18]	Результат збору, ідентифікації, реєстрації, узагальнення та систематизації фінансової та нефінансової інформації у вигляді сукупності внутрішніх документів для заінтересованих користувачів із метою оцінки, аналізу, контролю і планування діяльності підприємства та його структурних підрозділів.

продовження табл. 2

Нападовська Л.В. [11]	Гнучка система форм інформації, яка складається за центрами затрат і центрами відповідальності. Вона повинна відображати умови, специфіку, особливості організації виробництва та потреби управлінського персоналу.
Позов А.Х. [13]	1) інструмент управління господарством (засіб інформаційного забезпечення процесу управління; засіб моніторингу економічного стану підприємства) та інструмент управління інформаційним забезпеченням (засіб адаптації та моніторингу облікової системи до потреб управління); 2) елемент методу бухгалтерського обліку (засіб узагальнення та надання облікової інформації); 3) документ, вміст якого представляє економічну інформацію у певному наборі фактичних та оціночних показників для порівняння їх планово-нормативних і досягнутих значень.
Попов А.Н. [19]	Систематизована обліково-аналітична інформація у вигляді облікових і розрахункових показників, представлена по внутрішньо-фірмових формах та призначена для внутрішніх користувачів із метою прийняття ними управлінських рішень не тільки поточного, але й стратегічного характеру.
Слободняк І.А. [14]	Система обліково-аналітичної інформації, що міститься в спеціалізованих формах звітності у вигляді сукупності реальних і абстрактних показників у певному форматі.

Таблиця 3

Систематизація принципів управлінської звітності [14]

Принципи, що визначають теоретичну основу управлінської звітності	**Принципи, що визначають склад і структуру управлінської звітності**	**Принципи, що визначають порядок складання управлінської звітності**
1.	**2.**	**3.**
Системність	Корисність	Достовірність
Науковість	Достатність	Незалежність
Існування рівноваги	Закінченість	Послідовність
Кількісна оцінка	Стислість	Пріоритет змісту над формою
Врахування часової вартості грошей	Якісна суттєвість	Документальність
Обачність	Спадкоємність та порівнянність даних	Інтегрована інформаційна база
Перевірка якості	Індивідуальність	Оперативність
	Раціональність	Конфіденційність
	Зрозумілість, наочність і аналітичність	Професійне судження
	Автоматизація	
	Технологічність	
	Гнучкість, але однорідність структури	
	Адресність	

Якість управлінської звітності визначається відповідно до потреб та вимог користувачів на основі низки критеріїв, кожен з яких виділяє окремий її аспект. У зв'язку з тим, що інформацію управлінської звітності не завжди можна характеризувати як абсолютно точну, виникає проблема з її тлумаченням та правильним використанням, тому застосовується низка якісних характеристик управлінської звітності, які є критеріями для її оцінки.

У працях вітчизняних та зарубіжних вчених досить детально висвітлюються вимоги до інформації управлінського обліку, а, відповідно, і до формування управлінської звітності. Разом з тим слід відмітити варіативність підходів щодо розкриття даного питання (див. табл. 4).

Різні запити користувачів, цінність рішень та можливі ризики внаслідок спотворення чи необґрунтованого вибору методики обчислення звітних показників обумовлюють існування певних відмінностей щодо встановлення критеріїв оцінки якості. Одним із найбільш дієвих обмежень якісних характеристик управлінської звітності в сучасних умовах господарювання є баланс між економічними вигодами і витратами.

Таблиця 4

Вимоги до формування управлінської звітності

Автор	Вимоги
1.	**2.**
Адамов Г.А. [3, С. 23]	1) усі звіти мають бути адресними і конкретними; 2) поточні звіти повинні містити оперативну інформацію, корисну для прийняття управлінських рішень; 3) форми звітності мають враховувати психологічні особливості і рівень підготовленості конкретного менеджера, для якого підготовлено звіт; 4) звіти не повинні бути перевантажені надлишковими даними, у той же час уся представлена у них інформація має бути систематизована; 5) витрати на підготовку управлінської звітності не повинні перевищувати економічного ефекту від її використання.
Ходзіцька В.В. [21, С. 37]	принцип «достовірності даних»
Кузнецова С.А. [8, С. 16]	доречність, своєчасність, додержання вимоги зрозумілості, достовірність, зіставність, гнучкість.
Нападовська Л.В. [11, С. 560]	принцип методологічної незалежності; орієнтація на досягнення стратегічних цілей підприємства; принцип результативності; принцип відповідальності; принцип багатоваріантності; принцип комплексності; принцип «різна собівартість для різних цілей»

Формування якісних характеристик, які відповідають вимогам до управлінської звітності, обумовлює корисність інформації, яка в ній узагальнена. Відповідно, практична цінність управлінської звітності як обліково-аналітичної інформації реалізується саме через критерій корисності, придатності інформації для прийняття ефективних рішень. Важливим критерієм управлінської звітності є її аналітичність, що передбачає можливість проведення подальшого аналізу з мінімальними витратами часу, результати якого слугують основою прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень. В процесі формування системи управлінської звітності необхідно виважено підходити до визначення періодичності її подання. Основним критерієм при виборі періодичності складання та подання звітних форм є своєчасне надання необхідної інформації, доки вона актуальна.

Результати проведеного аналізу наукового доробку дозволяють узагальнити вимоги до управлінської звітності у наступному вигляді (див. табл. 5).

Таблиця 5

Вимоги до управлінської звітності*

№ з/п	Вимога	Характеристика
1.	**2.**	**3.**
1	Аналітичність	Відповідний рівень деталізації відображення фактів господарської діяльності.
2	Вчасність	Подання звіту тоді, коли в ньому виникає необхідність.
3	Далекоглядність	Орієнтація звітності на майбутнє. Включення у звіти показників, пов'язаних зі стратегією підприємства, плануванням і т. ін.
4	Доречність	Звіт повинен спрямовуватися на вирішення конкретної проблеми.
5	Достовірність	Інформація, наведена в управлінській звітності повинна бути достовірною, що є одним з вагомих критеріїв якості наданої інформації.
6	Достатність	Оптимальне ущільнення інформації, яке означає отримання максимального змістового навантаження.
7	Захищеність	Передбачені засоби контролю за цілісністю управлінських звітів, їх захисту від несанкціонованого доступу.
8	Зрозумілість	Максимальна прозорість та легкість у сприйнятті форм звітності.
9	Сумісність з іншими інформаційними підсистемами	Максимальна сумісність із створеними раніше фінансовими та податковими звітами, що взаємодіють з системою управління (проте така сумісність не повинна обмежувати інформаційну ємність системи управлінської звітності).
10	Технологічна універсальність	Структура управлінських звітів та їх екранних форм відповідає характеристикам робочих місць кінцевих споживачів.
11	Уніфікованість	Форми управлінських звітів відповідають внутрішнім вимогам користувачів або вимогам уніфікованої системи управлінських звітів.

**узагальнено автором на підставі: [13; 22]*

Якщо інформація, яка узагальнюється в управлінській звітності, не відповідає визначеним вище вимогам, існує велика ймовірність того, що витрати на її отримання не виправдають себе та не принесуть очікуваних вигод. Тому пріоритетним фактором при формуванні показників управлінської звітності мають виступати інформаційні потреби керівників різних рівнів. Сукупність елементів, що забезпечують представлення

інформації за запитами управлінців різних рівнів можна узагальнити як систему управлінської звітності (див. рис. 1).

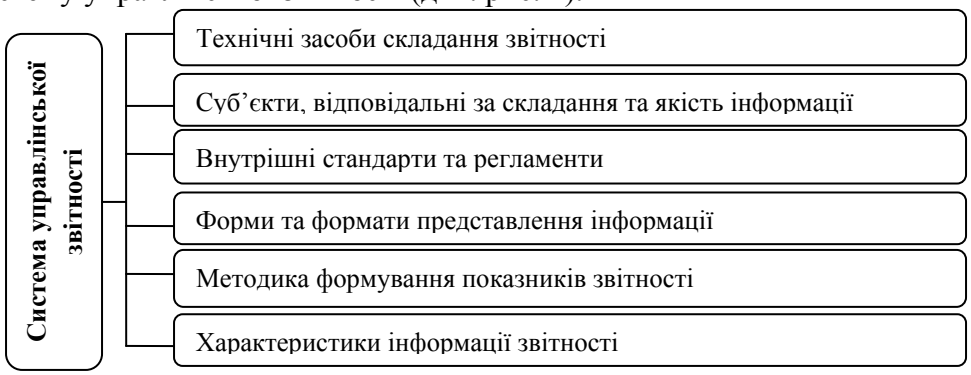

Рис. 1. Структура системи управлінської звітності [13]

Враховуючи проведені дослідження в науковій літературі, можна розкрити процес організації системи управлінської звітності в наступному вигляді рис. 2.

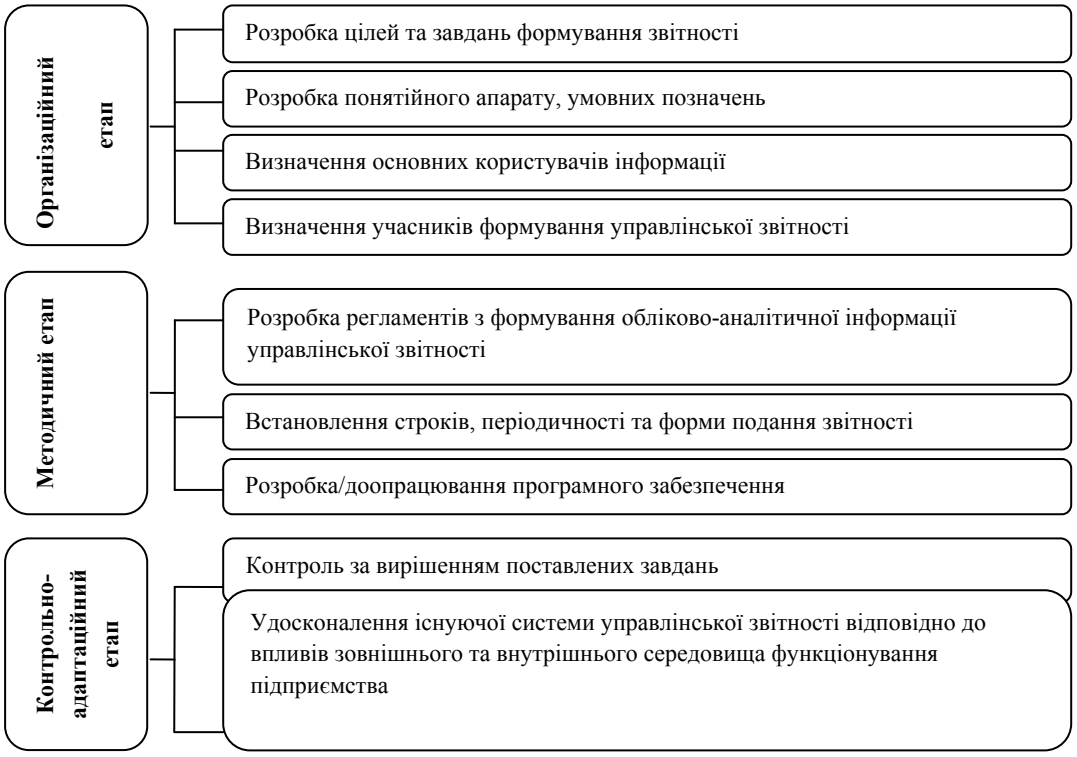

Рис. 2. Етапи організації системи управлінської звітності*

**узагальнено автором на підставі: [16; 23]*

Так, Чижевська Л.В. та Куликова Н.Т. акцентують увагу на тому, що для успішної організації системи управлінської звітності на підприємстві

необхідно визначити організаційні, методичні та технологічні аспекти на трьох стадіях функціонування такої системи, що передбачатиме процедуру постійного удосконалення системи управлінської звітності [24, С. 126].

На думку науковців, організаційний етап повинен мати за мету забезпечення максимальної гнучкості процесу складання управлінської звітності шляхом передбачення максимальної кількості можливих варіантів і способів поєднання показників, побудови форм та способів їх представлення. На етапі складання управлінської звітності відбувається функціонування системи управлінської звітності у звичному режимі «запит – відповідь (результат)». На етапі адаптаційних змін забезпечуються постійний розвиток та методологічна трансформація системи управлінської звітності до мінливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, що покликана забезпечити швидку реакцію на їх зміни з наступною перебудовою такої системи [24, С. 128].

Як показує практика, успішне впровадження та функціонування системи управлінського обліку сприяє ефективній реалізації функцій загальної системи управління підприємством. Відповідно розробка та впровадження системи управлінської звітності повинна базуватися на співпраці менеджерів різних рівнів та облікових працівників [25, С. 205].

За результатами проведених досліджень наукового доробку а також вивчення практичного досвіду підприємств, які використовують сучасні інструменти управлінського обліку, можна виокремити наступні закономірності формування управлінської звітності:

- запити внутрішніх користувачів визначають зміст, форму та обсяг інформації, яка узагальнюється в управлінській звітності;
- управлінська звітність – інформаційний продукт управлінського обліку;
- управлінська звітність дозволяє чітко визначити основні вимоги до побудови та ведення управлінського обліку, оскільки є його підсумковим етапом [15; 16;24; 25; 26].

Серед ряду проблем теоретико-методологічного і організаційного характеру, що перешкоджають розвитку системи управлінської звітності та її впровадженню в практичну діяльність вітчизняних підприємств, шляхами подолання яких, на нашу думку, особливої уваги потребують наступні:

- обов’язкове визначення у внутрішніх регламентах осіб, відповідальних за складання та подання управлінських звітів;
- розробка стандартизованих форм управлінської звітності (з урахуванням особливостей підприємств хоча б в межах галузі);
- встановлення взаємозв’язку системи управлінської звітності з аналітичною системою підприємства;
- визначення строків подання звітності і, відповідно, налагодження чіткої подачі даного виду звітності.

Таким чином, управлінська звітність є невід’ємною складовою

управлінського обліку, точніше його інформаційним продуктом. Метою управлінської звітності є надання релевантної, регламентованої внутрішніми розпорядчими документами інформації для прийняття управлінських рішень кожною управлінською ланкою. Відповідно, методика складання управлінської звітності повинна базуватися на основних принципах управлінського обліку. Принципи організації управлінської звітності визначаються специфікою діяльності господарюючого суб'єкта, а також особливостями роботи конкретного підрозділу підприємства. На формування показників управлінської звітності визначальний вплив здійснюють інформаційні потреби керівників різних рівнів підприємства. Інформація, наведена в управлінській звітності, повинна відповідати критеріям якості, зокрема бути доречною, достовірною, достатньою, зрозумілою, своєчасною, аналітичною. Формування системи управлінської звітності вимагає чіткої організації послідовності її впровадження на підприємстві.

Література

1. Дисциплінарна матриця управлінської звітності : монографія / В. В. Сопко, М. М. Бенько, О. М. Гончаренко та ін. ; за заг. ред. В. В. Сопко. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 456 с.

2. Король С. Я. Управлінська звітність: сутність і алгоритм формування. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 325–331.

3. Адамов Г. А., Адамова Н. А. Внутренняя управленческая отчетность: принципы, виды и методы составления. *Финансовая газета*. 2007. № 30.

4. Бабкина О. М. Разработка форм стратегической управленческой отчетности. *Известия Иркутской гос. экон. академии*. 2010. № 5. С. 170–175.

5. Бухгалтерський управлінський облік : підручник. 2.вид., перероб. і доп. / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевські. Житомир : Рута, 2002. 480 с.

6. Иванова Ж. А. Внутренняя управленческая отчетность как информационная основа анализа. *Вопросы экономики и права*. 2011. № 4. С. 360–364.

7. Колос І. В. Звітність як елемент системи управління підприємством. *Економіка та держава*. 2006. № 8. С. 26–31.

8. Кузнецова С. А. Управлінська бухгалтерська звітність: проблеми створення. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 11. С. 15–24.

9. Корягін М. В., Куцик П. О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2016. 276 с.

10. Лень В. С. Управлінський облік : навч. посіб. 2-ге вид., випр. К. : Знання-Прес, 2006. 317 с.

11. Нападовська Л. В. Управлінській облік: підруч. К. : Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 648 с.

12. Палий В. Ф. Организация управленческого учета. М. : Бератор-Пресс, 2003. 224 с.

13. Позов А. Х. Формування внутрішньогосподарської (управлінської) звітності промислових підприємств : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. К., 2013. 22 с.
14. Слободняк И. А. Формирование бухгалтерской управленческой отчетности коммерческой организации: теория, методология, практика : автореф. дис. … д-ра экон. наук : 08.00.12. Иркутск, 2012. 39 с. URL: http://rudocs.exdat.com/download/docs505957/505957.doc. (дата звернення: 15.11.2018).
15. Булгакова С. В., Подобедова Н. В. Внутренняя управленческая отчетность: структура видов и форм. *Современная экономика: проблемы и решения*. 2010. № 6. С. 138–151.
16. Шевчук К. В. Роль управлінської звітності в обліково-інформаційній системі підприємства та особливості її формування. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 6. С. 137–140.
17. Любимов М. О. Формування управлінської звітності підприємств (на прикладі харчової промисловості) : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Одеса, 2012. 22 с.
18. Нагірська К. Є., Герус Я. Є. Принципи та вимоги до формування звітності підприємств: управлінський аспект. *Економічні науки*. *Серія «Облік і фінанси»*. 2013. Вип. 10(2). С. 176–183. URL: http://nbuv.gov.ua/j-df/ecnof_2013_10(2)__25.pdf. (дата звернення: 15.11.2018).
19. Попов А. Н. Управленческая отчетность: критический анализ существующих подходов и определений. *Фундаментальные исследования*. 2012. № 6. С. 753–757.
20. Мазіна О. І. Формування концепцій управлінської звітності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 9. С. 10–15.
21. Ходзіцька В. В. Управлінський (внутрішньогосподарський) облік: його суть та місце в системі формування економічної інформації в умовах ринкових відносин. *Світ бухгалтерського обліку*. 1998. № 6. С. 36–38.
22. Куцик П. О., Бачинський В. І., Полянська О. А. Управлінський облік операційної діяльності підприємств оптової торгівлі : монографія / за заг. ред. проф. П. О. Куцика. Львів : Видавництво «Растр-7», 2015. 312 с.
23. Романенко С. В. Управлінська звітність за операціями з акредитивами: організаційний аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 2 (37). С. 79–82.
24. Чижевська Л. В., Куликова Н. Т. Організаційні засади системи управлінської звітності промислового підприємства. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/6. С. 125–129.
25. Фоміна О. В. Управлінська звітність у системі обліково-аналітичного забезпечення менеджменту підприємства. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова*. 2016. Т. 21. Вип. 6 (48). С. 201–205.
26. Пінчук Т. А. Теоретичні аспекти складання управлінської звітності. *Економіка і суспільство*. 2016. № 4. С. 347–350.

Світлана Левицька, Дмитро Сич

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ «ВИТРАТИ»)

Вступ

Офіційне визначення управлінського обліку наведено в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», де відмічається, що підприємство самостійно розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів.

Чинна редакція ст. 1 цього Закону уточнює концептуальну основу внутрішньогосподарського обліку: «внутрішньогосподарський (управлінський) облік – система збору, обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством» [1].

Управлінський облік пов'язує обліковий процес з процесом управління, так як функції управління та інформація, що забезпечує їх дію, дозволяють сформулювати, відповідно, функції управлінського обліку.

Серед основних функцій управлінського обліку: інформаційна, комунікаційна (спосіб комунікаційного зв’язку між рівнями управління), контрольна (оперативний контроль та оцінка результатів діяльності внутрішніх підрозділів), прогнозна (перспективне планування та координування), аналітична (вивчення всієї системи прийняття рішень з метою їх удосконалення).

Окрім вищенаведених функцій, за кордоном виділяють ще дві додаткові функції:

- оптимістичну: полягає у створенні підстав для найкращого вибору оптимальних варіантів діяльності;
- мотиваційну: проявляється у забезпеченні інформацією про грошові кошти, доходи та витрати, фінансові результати, що уможливлює створення системи вимірювання і критерії їх оцінки, а також системи стимулювання для підрозділів / виробничих ділянок підприємства [2].

Виходячи з різних підходів до трактування сутності управлінського обліку, можна зробити висновок: управлінський облік є внутрішньою системою збору та обробки інформації про визначені управлінським персоналом пріоритетні питання фінансово-господарської діяльності виробничого підприємства для результативного планування \ прогнозування, внутрішнього контролю \ внутрішнього аудиту та прийняття відповідних управлінських рішень.

Сучасне бачення управлінського обліку в умовах становлення збалансованого господарювання дещо ширше від бухгалтерського: якщо предметом бухгалтерського обліку є господарські операції підприємства, предмет управлінського обліку – факти фінансово-господарської діяльності (економічні, соціальні, екологічні), що стосуються процесів постачання ресурсів, їх споживання, результати діяльності підприємства у звітному періоді і на перспективу, а також процеси їх оптимізації.

В свою чергу, об'єктом управлінського обліку є формування необхідної цільової управлінської інформації про результативність використання виробничих ресурсів та/або вплив на їх оцінку з метою подальшого її узагальнення, аналізу, використання в системі менеджменту.

Міжнародна практика економіко-організаційною платформою впровадження управлінського обліку визначає центри відповідальності (ЦВ) – сегменти діяльності, в межах яких встановлено персональну відповідальність менеджерів за виконання доведених показників [3].

Зарубіжні компанії успішно практикують управлінський облік за узагальненням даних в розрізі зазначених центрів відповідальності як продовження фінансової звітності з поширенням її деталізованих показників на функціонування системи обліку витрат та фінансового управління (з охопленням внутрішнього контролю).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний вклад в дослідження проблем теорії та методології формування обліково-аналітичної системи управлінського обліку внесли вітчизняні науковці: Ф.Ф. Бутинець [4], Б.І.Валуєв [8], С.Ф. Голов [5], О.В. Лишиленко [6], Л.В. Нападовська [7], О.В. Олійник [9] та ін.

Не зважаючи на численні наукові розробки, проблема вибору ефективного формату управлінського обліку господарської діяльності (витрат, зокрема), який би враховував специфіку виробничих підприємств, їх національні галузеві організаційно-економічні особливості, залишається не вирішеною. Це свідчить про актуальність дослідження, зумовлює його напрям в науковому і практичному аспектах.

Метою і завданням дослідження є визначення практичних підходів щодо упровадження управлінського обліку на прикладі центрів відповідальності «Витрати»; обґрунтування доцільності та ефективності управлінського обліку діяльності виробничих підприємств, альтернативних заходів щодо оптимізації собівартості реалізованої продукції на базі аналітичних даних управлінського обліку.

Виклад основного матеріалу. Дискусії з питань підпорядкованості управлінського та бухгалтерського облікових систем точаться ще з попереднього століття. Так, професор Валуєв Б. І. критично оцінює твердження окремих науковців про «методичну ідентичність бухгалтерського та управлінського обліку, оскільки основним завданням бухгалтерського обліку стає передбачення наслідків майбутніх операцій», чим приписуються

непритаманні для бухгалтерського обліку якості (функції прогнозування) [8].

Ширший діапазон методики управлінського обліку досліджує професор Голов С. Ф. Він вважає, що управлінський облік є «…процесом виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів» [5].

Разом з тим, ці дві облікові системи для забезпечення результативності їх впливу на адміністрування діяльності підприємства не розглядаються відокремлено. Спільність управлінського та бухгалтерського обліку виражається тим, що: ґрунтуються на даних єдиної інформаційної системи обліку діяльності підприємства (в основі якої – бухгалтерський облік); керуються принципами відповідальності в управлінні господарськими суб'єктами; їх інформація служить для прийняття управлінських рішень (хоча й різної спрямованості).

Враховуючи важливість поєднання в управлінському обліку безпосередньо управлінського та обліково-аналітичного формату, необхідно глибше дослідити його невід'ємну складову – внутрішньогосподарський облік (див. табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальна основа бухгалтерського, управлінського та внутрішньогосподарського обліку (на прикладі обліку витрат)

Ознака	**Бухгалтерський облік**	**Управлінський облік** [4; 6; 7; 11]	**Внутрішньогосподарський облік** [4; 6; 10; 11]
1	**2**	**3**	**4**
Основні завдання	- збір даних про витрати, фіксування в первинних документах; - оцінка витрат та їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку	збір даних про витрати фінансово-господарської діяльності (за класифікаційними ознаками, відповідно до адміністративних потреб), їх документування в службових внутрішніх документах	збір даних про господарські операції за центрами відповідальності «Витрати» за їх: первинним документування; аналітичним відображенням на рахунках бухгалтерського обліку
	- нагромадження облікових даних в регістрах бухгалтерського обліку; - узагальнення облікових даних для підготовки фінансової звітності	- надання ін формаційної допомоги керівництву у прийнятті управлінських рішень щодо оптимізації витрат: - внутр. контроль/аудит, планування і прогнозування витрат діяльності підприємства; - узагальнення даних для підготовки внутрішньої звітності	- нагромадження облікових даних в регістрах внутрішньої звітності ЦВ «Витрати»; - оцінка господарських операцій за центрами відповідальності «Витрати»

продовження табл. 1

Мета	надання інформації про витрати діяльності підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам з метою прийняття ними рішень щодо їх оптимізації	надання інформації про витрати керівництву для реалізації системи ефективного менеджменту на етапах прогнозування, планування, ведення господарської діяльності	надання інформації керівництву про витрати з використанням визначеного управлінцями рівня аналітичних субрахунків для реалізації системи ефективного менеджменту створених ЦВ «Витрати»
Методи	елементи методу бухгалтерського обліку	елементи методу бухгалтерського обліку; елементи методу контролю та економічного аналізу; калькулювання затрат; статистичні методи; математичні методи; методи математичного моделювання	елементи методу бухгалтерського обліку
Характер інформації	операції господарської діяльності, що вже відбулись, та їх вплив на формування витрат	події (операції, рішення), які впливають на формування витрат, що вже відбулись, а також відбудуться в найближчій перспективі	витрати господарської діяльності в рамках центрів відповідальності, що вже відбулись, та їх результати

Управлінський облік стосується як поточної діяльності, так і майбутнього, оскільки зосереджується на прогнозуванні та прийнятті рішень. Компіляція та збереження величезної кількості даних (що використовуються для планування, оцінки та контролю за результативністю) є одним із основних напрямків управлінського обліку зарубіжних компаній [12].

Як міжнародна, так і вітчизняна практики впровадження управлінського обліку надають пріоритет наступним сферам:

• перетворенню витрат і управлінню ними – скороченню витрат за умови збереження чи підвищення поточного рівня вартості;

• внутрішньому контролю / внутрішньому аудиту - задокументованій схемі стратегій, систем, процесів і процедур управління ризиками з метою створення, оцінки та збереження вартості ресурсів;

• управлінню і бюджетному контролю — системі внутрішнього контролю за виконанням цільових показників на всіх рівнях організації господарювання;

• цінам, знижкам і рішенням щодо продуктів – прийняттю рішень про виробництво продукції та надання послуг, а також визначенню їхньої вартості і системам знижок;

• управлінню ризиками — процесу ідентифікації, оцінки і реагування на помилки, пов'язані з діяльністю суб'єкта, задля досягнення стратегічних цілей та ін. [13].

Управлінський облік витрат – це, на наш погляд, комплексна інформаційна система, яка включає:

– вартісно-натуральний облік витрат за прийнятою класифікацією (або, як альтернатива, затрат як профінансованих витрат, що суттєво впливають на формування фінансового результату діяльності) з метою формування інформаційної бази для їх оптимізації;

– системну реєстрацію адміністративних рішень щодо формування витрат для створення інформаційної бази наступної оцінки такого адміністрування на предмет своєчасності та ефективності як прийняття, так і виконання заходів менеджменту.

Налагодження діяльності центрів відповідальності «Витрати» обумовлює впровадження комплексу організаційно-адміністративних питань, які можна узагальнити в два етапи:

I – реструктуризація підприємства;

II – впровадження системи обліку, аналізу та контролю.

Серед основних етапів проведення реструктуризації:

економічне обґрунтування доцільності створення центрів та оцінка можливості здійснення реструктуризації;

розробка плану-графіка проведення реструктуризації;

підбір керівних кадрів, визначення складу працівників центру;

навчання управлінського персоналу, формування команди виконавців;

розробка внутрішніх нормативних документів;

організація систем планування, обліку та звітності, контролю, аналізу діяльності ЦВ «Витрати», їх взаємоузгодженість з іншими центами відповідальності;

внесення змін та доповнень в накази: про розподіл посадових обов'язків, про облікову політику в частині внутрішньогосподарського обліку, про форми і методи контролю та аналізу тощо.

На етапах реструктуризації приймаються методи калькуляції собівартості, що в подальшому впливають на організацію внутрішньогосподарського обліку та адміністрування виробничих процесів в рамках ЦВ «Витрати».

У вітчизняній та зарубіжній практиці бухгалтерського та управлінського обліку використовуються більше десятка традиційних методів калькулювання та обліку витрат, серед яких: позамовний метод, попроцесний метод, нормативний метод, фактичний метод та ін.

Зазначені методи орієнтовані здебільшого на виробничий етап життєвого циклу продукту. Через це досить часто довиробничі і післявиробничі витрати не співвідносяться з продуктом, який є джерелом їх виникнення. Як наслідок, менеджери отримують необ'єктивну інформацію

стосовно собівартості продукту, що може бути причиною прийняття невірного управлінського рішення. Підвищення вимог до надійності показника собівартості продукції зумовило появу нових (прогресивних) методів калькулювання собівартості продукції (див. табл. 2).

Таблиця 2

Прогресивні методи калькулювання собівартості продукції

Метод калькулювання	Коротка характеристика методу
1	**2**
АВС-костинг (activity – based costing)	ґрунтується на принципі поділу витрат на прямі і накладні. При чому непрямі витрати розподіляються не пропорційно певній базі (як при традиційних методах), а за допомогою індексу-розподілювача – фактора, що має причинно-наслідковий зв'язок з витратами (наприклад, людино-години, машино-години, площі офісних і виробничих приміщень тощо).
Директ-костинг	обчислення собівартості тільки на основі прямих (змінних) виробничих витрат.
Абзорпшен-костинг	ґрунтується на тому, що до виробничої собівартості включаються всі виробничі витрати незалежно від того, є вони постійними чи змінними.
Таргет-костинг	застосовується на етапі проектування нового виробу або модернізації застарілої продукції. Даний метод розглядає собівартість не як заздалегідь розрахований за нормативами показник, а як величину, до якої повинна прагнути організація (цільова собівартість), щоб запропонувати ринку конкурентний продукт.
Кайзен-костинг	зміст системи полягає у досягненні цільової собівартості продукції та пошуку шляхів зниження витрат до цільового рівня на стадії виробництва.
Калькулювання собівартості за стадіями життєвого циклу продукту (life-cycle costing (LCC))	вимірювання й накопичення всіх фактичних витрат, пов'язаних із певним виробом упродовж його життєвого циклу.
Калькулювання за системою «точно в строк» (just – in – time – JIT)	застосовується при відмові від виробництва крупними партіями і створення безперервного – поточного виробництва. Мета JIT – знищення зайвих витрат і ефективне використання виробничого потенціалу підприємства.

Джерело: складено на основі [14; 15; 16; 17].

Кожному з центрів відповідальності доводять перелік показників, покладених в основу обліку, контролю та аналізу. З метою забезпечення

підзвітності функціонування ЦВ «Витрати» доцільно впровадити внутрішньогосподарський облік з належним рівнем деталізації інформації та дотриманням принципів, які забезпечують уніфікацію показників діяльності центрів з іншими формами звітності підприємства.

Для виробничих підприємств альтернативний аналітичний рівень внутрішньогосподарського обліку на прикладі ЦВ «Витрати» в частині формування собівартості готової продукції наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Деталізація внутрішньогосподарського обліку для центрів відповідальності «Витрати» (за статтями собівартості готової продукції)

№ з\п	Центри відповідальності	Основні показники діяльності (за даними бухгалтерського обліку)	Рахунок аналітичного обліку	Критерій введення субрахунку аналіт. обліку
1	2	3	4	5
1	ЦВ «Витрати основного виробництва»	прямі виробничі витрати	Рах. 23	за місцями виникнення та елементами витрат
		розподілені та нерозподілені загально виробничі витрати	Рах. 91	
		фактична собівартість готової продукції	Рах.26	за видами (номенклатурою) готової продукції
2	ЦВ «Витрати допоміжного виробництва»	прямі виробничі витрати	Рах. 23	за місцями виникнення та елементами витрат, виконавцями
		розподілені та нерозподілені загально виробничі витрати	Рах. 91	
3	ЦВ «Обслуговуюче виробництво»	прямі виробничі витрати	Рах. 23	за місцями виникнення та елементами витрат, виконавцями (підрядниками)
		розподілені та нерозподілені загально виробничі витрати	Рах. 91	

Важливим питанням для центрів витрат є розподіл непрямих витрат з використанням кількісних і вартісних баз розподілу, зокрема, за: чисельністю персоналу, обсягом випуску продукції, основної заробітної плати певної категорії персоналу, фактичним часом роботи обладнання, площею приміщень тощо.

В наказі про облікову політику стосовно управлінського обліку затверджуються як робочі субрахунки до аналітичних рахунків бухгалтерського обліку, так і внутрішні форми звітності для центрів, альтернатива яким – в таблицях 4, 5.

Таблиця 4

Рекомендована форма внутрішньої звітності за показниками ЦВ «Витрати» (в частині формування прямих виробничих витрат)

тис. грн.

Елементи витрат	Нараховані зобов'язання (понесені витрати)			Всього	Списані активи (понесені витрати)			Всього	Сума списання на с/вартість	
	661	631	641		207	131	201		За бюд-жетом	Фак-тично
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1. Використані виробничі запаси					10,0		20,1	30,1	30,0	30,0
2. Нарахована амортизація виробничого обладнання						4,0		4,0	4,2	4,0
3.Нарахована заробітна плата працівникам виробництва	24,0			24,0					23,0	24,0
Інші витрати										
Всього	24,0			24,0	10,0	4,0	20,1	34,1	57, 2	58,0

Практика зарубіжних компаній активно застосовує в системі внутрішнього контролю оцінку результативності адміністрування діяльності центрів [18]. Нами запропоновано спрощений варіант такої оцінки для ЦВ «Витрати» на прикладі калькулювання собівартості готової продукції (див. табл. 5).

Таблиця 5

Управлінський облік адміністрування витрат (в частині формування собівартості готової продукції)

№ з/п	Наказ	№, дата	Деталізація				Оцінка виконання	
			Мета, заходи по її реалізації	Термін виконання	виконавці	Корисність інформації	своєчасність *	якісна оцінка, бали **
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Підготовка звітності про списання запасів на виробництво	№ 28 від 13.05. 2017р.	Звітність по списаних виробничих запасах	22-25 числа щомісячно	Андрощук М.А. (матеріально-відповідальна особа)	Підготовка внутрішньої звітності за показниками запасів	5	10

продовження табл. 5

2	Нарахування заробітної плати працівникам виробництва	№ 35 від 13.06. 2017 р.	Платіжно-розра-хункова відомість	останній робочий день місяця	Линник К.О. (бухгалтер)	Нарахування заробітної плати працівникам виробництва (для ЦВ «Витрати»)	5	11
3	Документ-тальне забезпечен-ня розрахунків з контраген-тами по комуналь-них послугах	№ 41 від 13.06. 2017 р.	Реєстр актів ви-конаних робіт	До 5-8 числа місяця, наступного за звітним	Кучерук О.М.		4	7
4	Інші ……							

*запропоновано систему оцінювання 1-5 балів :
до 1-го бала – практично завдання не виконано;
2-3 бала – виконано із запізненням без обґрунтування причин;
4 бала – виконано з нетривалим відставанням (об'єктивні причини);
5 балів – виконано вчасно.

** запропоновано систему оцінювання 1-12 балів:
до 3-х балів – розпочато виконання
4-7 балів – поставлені завдання виконані в обсягах, що не перевищують половини запланованих (затверджених в наказі) ;
8-10 балів – в більшості завдання виконано;
11-12 балів – в результатів виконання заходу досягнуто кінцевого результату – цілі.

Висновки

Кваліфікований підхід до раціонального створення центрів відповідальності – важлива передумова ефективності управлінського обліку, відповідно – формування надійного джерела для поточного та перспективного управління збалансованою підприємницької діяльністю.

Пріоритетну роль серед інших центрів відповідальності в системі управлінського обліку посідають центри відповідальності «Витрати». Впровадження таких центрів – поетапна система розкритих в роботі організаційно-економічних заходів, в основі яких: впровадження прогресивних методик формування собівартості, створення деталізованого внутрішньогосподарського обліку, системний моніторинг заходів внутрішнього контролю за показниками внутрішньої звітності центрів відповідальності, а також оцінка оптимізації витрат із застосуванням процедур внутрішнього аудиту.

Наведені альтернативні підходи щодо впровадження управлінського обліку на вітчизняних виробничих підприємствах дозолять більш практично адаптувати міжнародну практику його застосування до національних суспільно-економічних потреб та ресурсних можливостей суб'єктів господарювання, формуючи бізнес за принципами економічного зростання, соціального забезпечення трудових ресурсів та екологічної безпеки результатів виробництва.

Література

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 40, ст. 365) в редакції N 2210-VIII (2210-19) від 16.11.2017.
2. Функції управлінського обліку: міжнародна практика. URL: https:// buhgalterskiy_oblik_ta_audit/predmet_metod. (дата звернення: 15.11.2018).
3. Neil's Brock Copenhagen Business College. Kultorvet 2, Copenhagen K, Denmark, 2008. 250 p.
4. Бутинець Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку : навч. посібник. В 2–х ч. Ч. 1. 2-ге вид., доп. і перероб. Житомир : Рута, 2008. 512 с.
5. Голов С. Ф. Проблеми та перспективи реформування бухгалтерського обліку в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 11. С. 15–23.
6. Лишиленко О. В. Бухгалтерський управлінський облік: навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 254 с.
7. Нападовська Л. В. Методологічні засади управлінського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2004. № 4. С. 26–30.
8. Валуев Б. И. Проблемы управленческой ориентации бухгалтерского учета. *Світ бухгалтерського обліку*. 1998. № 1. С. 2–10.
9. Олійник О. В. Системний підхід до управління витратами. *Стратегія економічного розвитку України*. 2013. № 33. С. 258–264.
10. Левицька І. О. Управлінський облік і аудиту витрат на постачання та передачу електричної енергії енергопостачальних компаній України : дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. КНЕУ, 2015 р. URL: http://kneu.edu.ua/userf iles/d-26.006.06/2015/Dis_Levytska.pdf (дата звернення: 15.11.2018).
11. Фаріон І. Д., Писаренко Т. М. Бухгалтерський управлінський облік : навч. посіб. / ред. І. Д. Фаріон. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 566 с.
12. Pursuing CMA-USA. URL: https://www.linkedin.com/pulse/scope-management-accounting-siddiqui-bba-mba (дата звернення: 15.11.2018).
13. Ефективний управлінський облік: оптимізація рішень та створення успішних організацій – CGMA, AICPA. URL: https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/download.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

14. Скрипник М. І. Позамовний та попроцесний методи калькулювання собівартості продукції: переваги та недоліки. *Економічні науки*. *Облік і фінанси*. 2011. Вип. 8. С. 412–423.
15. Скрипник М. І. Методи обліку витрат і методи калькулювання: сутність і співвідношення понять. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу* : Міжнародний зб. наук. праць. 2009. № 2(14). С. 202–206.
16. Михайлишин Н. П., Мельник Н. Г. Прогресивні калькуляційні системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 1008–1012.
17. Шевчук Н. А., Міхневич В. І. Дослідження вітчизняних та зарубіжних методів управління собівартістю продукції. *Сучасні проблеми економіки та підприємництво*. 2011. Вип. 6. С. 219–223.
18. Panorama Consulting Solutions. URL: https://www.panorama-consulting.com/overview-of-the-top-10-erp-systems (дата звернення: 15.11.2018).

Михайло Пушкар, Юлія Довгалець

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Вступ

На побудову обліку виробничих витрат впливає безліч факторів. Їхня багатомірність апріорно визначає існування різних систем обліку виробничих витрат, що характеризуються комплексом прийомів і способів групування, узагальнення і контролю витрат. При всьому їхньому різноманітті система обліку виробничих витрат повинна бути втілена в таку організаційну модель, яка б забезпечила ефективний контроль за ходом виробництва й об'єктивну оцінку результатів діяльності. Побудова такої моделі на наш погляд, передбачає вироблення загальних підходів, по яких можна диференціювати і моделювати організаційні форми обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості. Останні, на нашу думку, являють собою генеративні системи, які фокусують технологію бізнесових процесів, облікову політику підприємства. У результаті взаємодії цих факторів в управлінському обліку формується зовнішній інтерфейс організаційної форми. Він будується по наступних ознаках-підставах:

- використовувані бухгалтерські рахунки;
- застосовувані підприємством підходи до угруповання витрат, що залежать від обраного об'єкта обліку витрат, повноти їхнього охоплення, оперативності обліку і контролю витрат.

Вони характеризують загальні підходи до організації даних для обліку виробничих витрат і лежать в основі диференціації і моделювання організаційних форм обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості.

При відомій їхній розмаїтості у світовій обліковій практиці є два підходи до розробки планів рахунків: інтегрований та двоциклічний принципи їхньої побудови. Вони сформували три основні системи рахунків, що відрізняються особливостями інформаційних зв'язків: загальну, інтегровану, змішану.

Перший підхід характерний для країн англо-саксонської групи, у яких немає твердої державної регламентації бухгалтерського обліку. Так, у США, Великобританії, Канаді, Австрії бухгалтерський облік є саморегулюючою системою, оскільки його концепції, принципи, процедурні прийоми розробляються не державними органами, а ведучими організаціями професійних бухгалтерів. Повною мірою це відноситься і до прийняття планів рахунків у цих країнах. У них відсутні єдині національні плани рахунків. Вони розробляються великими компаніями самостійно на підставі

рекомендацій ведучих організацій професійних бухгалтерів (IMA, CIMA, ICAS та ін.) з урахуванням характеру бізнесу і його масштабів.

Найбільш істотною відмінністю організаційно-інформаційних технологій при цьому підході є те, що в планах рахунків передбачаються рахунки для цілей фінансового й управлінського обліку; вони листуються між собою, формуючи тим самим модель єдиної системи рахунків. На основі інтегрованого принципу структури плану рахунків сформувалися загальна й інтегрована системи обліку.

Загальна система обліку характерна для сфери послуг і підприємств, що випускають однорідну продукцію. Вона припускає облік витрат по елементах, доходів – по видах. Наприкінці звітного періоду всі рахунки витрат і доходів закриваються рахунком Прибутків і збитків, призначеним для виявлення фінансового результату. Поряд з урахуванням витрат по елементах ведеться рахунок Звід по виробництву, на якому обчислюють собівартість випущеної продукції.

Підприємства країн англо-саксонської групи, що випускають різнорідну продукцію, розробляють плани рахунків, орієнтуючись на інтегровану систему обліку. Вона покладена й в основу діючого українського Плану рахунків. Інтегрована система обліку дозволяє калькулювати собівартість окремих видів продукції, здійснювати контроль виробничих витрат. Її особливість у тім, що в загальну систему рахунків умонтовані рахунки виробничого обліку. У такій об'єднаній системі виникають стійкі причинно-наслідкові зв'язки між рахунками фінансового і виробничого обліку, у результаті їхнього рахунка листуються. В інтегрованій системі при виділенні рахунків обліку витрат виходять з функціональних ознак, тому використовують рахунки Виробництво, Виробничі накладні витрати, Адміністративні й управлінські витрати, Витрати на збут, Витрати на дослідження. Прямі виробничі витрати враховують безпосередньо на рахунку Виробництво. Для обліку непрямих виробничих витрат протягом звітного періоду використовують рахунок Виробничі накладні витрати. Наприкінці періоду вони списуються на рахунок Виробництво і підлягають розподілові між об’єктами калькулювання. Невиробничі витрати в собівартість не включаються, а відшкодовуються за рахунок фінансових результатів як витрати періоду.

Значно ускладненим варіантом інтегрованої системи є змішана система обліку; вона менш поширена в країнах англо-саксонської групи. При змішаній системі найважливішими об'єктами фінансового обліку є розрахунки з усіма контрагентами, по його даним визначають загальний фінансовий результат діяльності підприємства. У системі рахунків виробничого обліку здійснюється облік і контроль запасів, обчислюється собівартість продукції, виявляється фінансовий результат від основної діяльності. Унаслідок такого розмежування цілей і облікових об'єктів при змішаній системі рахунки виробничого обліку відділені від рахунків

фінансової бухгалтерії і тому не кореспондують з ними. Їхній взаємозв'язок забезпечується введенням особливих контрольних рахунків. Так, у систему рахунків фінансового обліку вводять Контрольний рахунок фінансового обліку, а у виробничому обліку – Контрольний рахунок виробничого обліку. Інформація з цих рахунків повинна бути тотожної, але за структурою вони дзеркально протилежні.

Змішана система обліку має багато спільного з обліковою практикою країн із твердою державною регламентацією обліку. Для цих країн характерний другий з вищезгаданих підходів – двухкруговий принцип побудови плану рахунків. Він реалізований майже 80 країнами, включаючи європейські розвинуті країни. У їхньому числі – Франція, Німеччина, Бельгія, Швейцарія, Іспанія й ін., що відрізняються державною регламентацією обліку і, як наслідок, наявністю єдиних національних планів рахунків. Останні в більшості випадків допускають автономні системи рахунків фінансового й управлінського обліку, передбачаючи відповідні облікові технології. Взаємозв'язок між фінансовою й управлінською бухгалтерією при автономії їхніх рахунків забезпечується за допомогою спеціальних рахунків, що їх характеризують. Основне їхнє призначення-передати з фінансової бухгалтерії в управлінську необхідну інформацію на основі єдиного масиву первинних даних. Таким чином, використання рахунків, що відбивають, дозволяє уникнути дублювання при зборі інформації і зосередити увагу кожної облікової системи на рішенні своїх задач. Передача інформації здійснюється шляхом дзеркального відображення даних про залишки ресурсів, витрат, виторгу від продажів.

Облікові конструкції управлінської бухгалтерії припускають багаторазову розробку інформації про витрати, отриманої через рахунки, що відбивають. В залежності від потреб керування витрати розробляються по центрах відповідальності, по виробах, а потім у виді стандартної і фактичної повної або часткової собівартості-по сегментах діяльності, зонам і каналам реалізації, категоріям споживачів, що дозволяє приймати тактичні і стратегічні рішення. Облікові технології, що дозволяють вирішити зазначені задачі, засновані на використанні в управлінському обліку рахунків , що утворять свою замкнуту систему.

Як було сказано вище, крім особливостей системи застосовуваних рахунків, організаційна форма обліку характеризується і визначеним взаємозв'язком прийомів, способів узагальнення і контролю виробничих витрат. У результаті застосовувані підприємством підходи до угруповання витрат також визначають своєрідність системи їхнього обліку. Ці системи розрізняються на вибір об’єктів обліку, повноті охоплення витрат, рівневі оперативності їхнього обліку і контролю.

Вибір об'єктів обліку є відправним моментом системи обліку виробничих витрат, оскільки визначається індивідуальними особливостями підприємства – галузевими, технологічними, організаційними. Так,

організаційна структура підприємства визначає функції окремих структурних підрозділів, відповідальність їхніх керівників, а отже, і підконтрольність витрат, порядок їхнього групування по центрах відповідальності.

Відповідно до діючої методології під об'єктом обліку витрат варто розуміти продукцію, роботи, вид діяльності підприємства, виробництво (виконання) яких спричинило виникнення зв'язаних з ними витрат.

Великі підприємства є складним комплексом виробництв із різними об'єктами обліку витрат.

З вибором об'єкта обліку нерозривно зв'язаний і вибір методу обліку витрат, що також залежить від індивідуальних особливостей підприємства – типу і характеру організації виробництва, виду продукції, її складності і т.п.

Метод обліку витрат характеризується сукупністю прийомів обліку, контролю виробничих витрат, їхнього віднесення витрат на об'єкти калькулювання.

У спеціальній літературі і нормативних документах названі три основні методи обліку і калькулювання собівартості: нормативний, попроцесний і попередільний. Тим часом до цієї проблеми завжди існували різні підходи. За нашою думкою, оскільки відправним моментом системи обліку виробничих витрат є вибір об'єкта обліку, то він же повинний бути покладений і в основу класифікації методів обліку витрат. З цієї причини, на наш погляд, доцільно розмежовувати:

• методи, засновані на обліку витрат по продукті: позамовний (основний) і його похідні – попродуктний, по групі виробів, подетальний, повузловий;

• методи, засновані на обліку витрат по технологічних процесах: попередільный (основний) і його похідні – попроцесний, постадійний, пофазний, пооопераційний, простий.

Попроцесний метод як особлива система способів і прийомів відображення, узагальнення і контролю витрат, переважає у виробництвах з послідовною переробкою вихідної сировини в готовий продукт, де виробничий процес характеризується наявністю окремих стадій технологічного циклу.

Основні особливості попередільного методу і його похідних:

• об'єктом обліку витрат є переділ (процес, стадія), як частина технологічного процесу, що представляє собою сукупність технологічних операцій, що закінчуються одержанням напівфабрикату, що може бути відправлений у наступний переділ або реалізований на сторону;

• систематизація витрат по переділах (процесам, стадіям) дозволяє калькулювати собівартість продукції кожного переділу;

• організація аналітичного обліку витрат для кожного переділу;

• можливість і раціональність організації обліку по центрах відповідальності;

• списання витрат у рамках календарного періоду;

• простота й економічність при високих аналітичних якостях інформації.

Досліджуючи, що застосовуються в міжнародній практиці системи обліку, що розрізняються по повноті охоплення витрат, можна виділити два основних підходи:

• повне поглинання витрат;
• часткове поглинання витрат.

Перший підхід (повне поглинання витрат) і системи обліку, орієнтовані на цю концепцію, передбачають розрахунок повних витрат. Він спрямований на удосконалювання калькуляції і розвиток контролю за витратами по кожнім окремому виді готової продукції, що вимагає поділу витрат на прямі і непрямі. Традиційна вітчизняна практика тривалий час була орієнтована саме на цей підхід, оскільки він спрямований на виробництво. Тим часом багато авторитетних економістів указували на його слабкі сторони, дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. д.е.н. Б.І. Валуєв – на марність калькулювання собівартості окремих видів продукції; д.е.н. Я.В. Соколов – на безглуздість калькуляції в умовах конкуренції, оскільки ціна складається під впливом попиту та пропозиції, а сама по собі фактична собівартість на продажну ціну не впливає.

Другий підхід орієнтований на ринок. Він спрямований на розширення управлінських функцій, і зокрема , на удосконалювання методики прийняття управлінських рішень, їхнє коректування в залежності від ринкової інфраструктури, що змінюється, і ін. зовнішніх факторів. У «ринкових» системах обліку, що сформувалися внаслідок такого підходу, основна увага акцентується на відображенні залежності витрат від змін в обсязі і структурі продукції, що випускається. Тому такі системи обліку вимагають поділу усіх витрат на перемінні і постійні. У собівартість продукції включаються тільки перемінні виробничі витрати, а постійні розглядаються як єдине ціле і не порівнюються з конкретними видами продукції.

Таким чином, принципова відмінність системи обліку перемінних витрат від системи обліку повних витрат складається в підході до постійних виробничих витрат. Так, у системі обліку повних витрат постійні виробничі накладні витрати, разом із змінними включаються до складу витрат на продукт, розподіляються між виробами і попадають як у собівартість готової продукції, так і незавершеного виробництва. У системі обліку змінних витрат постійні виробничі накладні витрати розглядаються як витрати періоду і відшкодовуються за рахунок прибутку. Як результат, запаси оцінюються виходячи із змінних виробничих витрат.

Орієнтована на ринок концепція обліку часткових витрат сформувала в розвинутих країнах нові системи обліку витрат на виробництво і результатів господарської діяльності. Так, у США вона втілилася в систему «директ костинг» (direct cost accounting). У Європі склалася система, відома як облік покриття, що має дві галузі: marge sur cost variable (у Франції) і

Deckungsbeitragsrechnung (у Німеччині).

Ці галузі системи часткових витрат при їхніх відмінностях мають загальні достоїнства, – вони є діючим знаряддям аналізу і дозволяють у достатньому ступені спростити облік. Спрощення досягається за рахунок зведення обліку до моделювання змін однієї перемінної (перемінних витрат) у залежності від змін обсягів і структури виробництва. У числі інших достоїнств систем обліку по перемінних витратах – гнучкість і простота їхнього практичного застосування при рішенні тактичних інтересів бізнесу, зокрема , при короткострокових рішеннях, характерних для підприємств із серійним і масовим виробництвом, особливо підданим впливові кон'юнктури ринку. Тим часом для рішення стратегічних питань бізнесу (прийняття довгострокових рішень щодо зміни виробничого потенціалу підприємства, структури витрат) орієнтовані на ринок системи обліку непридатні. Проблематичне застосування цих систем на підприємствах із сезонним характером і індивідуальним типом виробництв, а також у випадках, коли постійні витрати значні й особливо відносяться до деяких видів продукції.

Отже, при рішенні питання про доцільність вибору концепції повного або часткового поглинання витрат і відповідної облікової системи необхідно обов'язково врахувати їхні достоїнства і слабкі сторони, специфічні обставини, у яких функціонує підприємство. Тому що, як писав видатний фахівець в області управлінського обліку Ч.Т. Хорнгрен, «висновки типу «ця система обліку краще, ніж інша, вона дуже необхідна» – нічого не коштують з погляду конкретного користувача... Та сама система може добре працювати в одній фірмі, але погано в інший» [8].

Облік витрат по факторах виробництва розроблений Ю. Сковроньским, що відмовились від розподілу витрат на прямі і непрямі, а також від трактування постійних витрат як функції часу. У цій системі витрати згруповані в розрізі виробничих факторів (витрати робочої сили, знарядь праці і матеріалів) і кожної фази господарського циклу (придбання, формування запасу, використання). Основою побудови системи є ідея про те, що витрати ресурсів мають різну інтенсивність, що залежить від фази господарського циклу. Як результат, адміністрація має інформацію про необхідність понести витрати, пов'язані з прийняттям управлінських рішень щодо змін обсягів виробництва, нагромадження ресурсів, їхнього використання. При такому підході у витрати не попадають ті, котрі обумовлені нераціональним використанням ресурсів, оскільки цей метод уводить тверде правило: реальна собівартість повинна включати тільки реальні витрати факторів виробництва.

Основна ідея функціонального обліку витрат розроблена Г. Бере. Її суть у тім, що підприємство повинне прагнути до оптимального використання свого потенціалу, що досягається, якщо воно реалізує усі свої функції. Модель припускає чітке розмежування функцій і вимір результатів їхньої реалізації. Витрати підприємства групуються по кожній функції для того,

щоб з’ясувати їхня залежність від обсягу продукції, що випускається, визначити зміна витрат у часі. Таким чином, функціональний облік витрат відрізняється від традиційного обліку чітким поділом функціональних зв'язків, розширенням структуризації витрат.

Структурний облік витрат на виробництво, завдяки диференціації прямих (змінних), загальних змінних і структурних витрат (які, у свою чергу, підрозділяються на короткострокові і довгострокові), здатний найкраще забезпечити адміністрацію інформацією про очікувані зміни в зовнішньому середовищі. Базу для прийняття управлінських рішень по розвитку підприємства формує інформація про структурні витрати. В основі групування структурних витрат лежить їхня залежність від прийнятих управлінських рішень і час їхнього прийняття. Короткострокові структурні витрати включають витрати, зв'язані з підтримкою виробничого потенціалу в експлуатаційній готовності при заданому ступені інтенсивності використання устаткування, а також витрати на заробітну плату, що не ввійшла в загальні змінні витрати. Довгострокові структурні витрати пов’язанні з досягненням як поточних, так і перспективних цілей. Згідно цьому їх диференціюють на казуальні і фінальні витрати, розподіляючи між видами продукції пропорційно очікуваним доходам. Прийнято вважати, що застосування подібного способу розподілу структурних витрат полегшує виявлення результатів по кожному прийнятому управлінському рішенню.

Облік витрат, що постійно розподіляються, характеризується як найбільш послідовний варіант обліку. Він передбачає три етапи розподілу витрат: включення в собівартість прямих пропорційних витрат; віднесення на собівартість змінної частини загальних витрат і розподіл по видах продукції постійних загальних витрат. Розподіл роблять пропорційно загальній сумі граничних витрат або пропорційно брутто-прибутку. Перший спосіб передбачає розрахунок загального коефіцієнта постійних витрат або диференційованих коефіцієнтів. Другий спосіб дозволяє регулювати величину очікуваного прибутку на виріб – чим вище передбачуваний брутто-прибуток на виріб, тим більше висока частка постійних витрат відноситься на нього. Для цього розраховують коефіцієнт постійних витрат виробничих цехів і коефіцієнт постійних витрат по керуванню підприємством і продажу готової продукції. Передбачається можливість не тільки двоступінчастого, але і багатоступінчастого розподілу постійних витрат. У цьому випадку з брутто-прибутку послідовно віднімають постійні витрати різних підрозділів підприємства.

Багатоступінчастий облік витрат на виробництво припускає багатоступінчасте нагромадження маржі. Багатоступінчастість обумовлена тим, що облік постійних витрат ведеться по сегментах, що відрізняються один від одного порядком віднесення постійних витрат на конкретні види продукції, місця виникнення витрат, центри відповідальності, а також різною можливістю уникнути постійних витрат у короткому і тривалому періодах.

Модифікацією моделі багатоступінчастого обліку є облік відшкодування постійних витрат. У його основі – ідея К. Міллеровича про з'єднання обліку змінних витрат з урахуванням повних витрат. Система результативна, якщо постійні витрати, розраховані по встановлених процентних ставках, зіставляються з отриманими доходами. Існують ретроспективна і перспективна версії. Облікові процедури ретроспективної версії починаються з порівняння ринкової ціни із собівартістю. Потім ступінчасто, по кожній стадії виробничого процесу встановлюють, наскільки ціна покриває витрати. При перспективній версії до прямих перемінних витрат додають постійні, обчислені по кожному наступному ступеню. Розрахунок завершується вирахуванням ціни.

Модель обліку відшкодування граничних стандартних витрат характеризується як найбільш зроблена. Вона заснована на припущенні про існування твердої лінійної залежності величини витрат і обсягу виробництва, у результаті чого розмежовують постійні і пропорційно-змінні витрати. Обоє ці виду витрат групують по місцях їхнього виникнення. Використовуючи еластичний кошторис, розраховують відхилення (за аналогією з нормативним обліком витрат). Коректуючи нормативні витрати на величину відхилень, визначають фактичні витрати.

Висновки

Сучасний рівень розвитку ринкових відносин характеризується ускладненням орієнтації підприємств у швидко змінюючому зовнішньому середовищі, що вимагає значних якісних змін у методах управління.

Управлінський облік, який покликаний обслуговувати систему управління, повинен мати у своєму арсеналі прийоми, які б відповідали рішенню існуючих проблем. Збагачення та розширення можливостей управлінського обліку може здійснюватися лише за рахунок запозичення методичних прийомів із інших галузей знань.

Розвиваючи концепцію методології управлінського обліку слід враховувати, що завдяки принципам її формування повинні вирішуватись практичні проблеми, які назріли в сучасний період, а не бути черговою теоретичною розробкою. При цьому мова повинна йти не про технічні прийоми управлінського обліку, дослідження повинні бути направлені на рішення методологічних і організаційних проблем.

Література

1. Бутинець Ф. Ф, Давидюк Т. В, Малюга Н. М., Чижевська Л. В. Бухгалтерський управлінський облік : підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Житомир : ПП «Рута», 2002. 448 с.
2. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник. К. : Лібра, 2003. 704 с.

3. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет : учебное пособие. / пер. с англ. ; под ред. Н. Д. Эриашвили; предисловие проф. П. С. Безруких. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. 560 с.
4. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. ; общ. ред. и вст. ст. Л. И. Евенко. М. : Дело, 1992. 702 с.
5. Миддлтон Д. Бухгалтерский учет и принятие финансовых решений / пер. с англ. М. : Аудит: ЮНИТИ, 1997. 407 с.
6. Пушкар М. С. Управлінський облік : навч. посібник. 2-ге вид. перер. і доп. Тернопіль : Поліграфіст, 1997. С. 160.
7. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учеб. пособие. М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. 638 с.
8. Хорнгрен И. Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова. М. : Финансы и статистика, 2000. 416 с.
9. Чумаченко Н. Г. Учет и анализ в промышленном производстве США. М. : Финансы, 1971. 237 с.

Тетяна Бондарєва, Олександр Боровик, Оксана Зінкевич

ЩОДО КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ВИРОЩУВАННЯ РИБОПОСАДКОВОГО МАТЕРІАЛУ ТА ТОВАРНОЇ РИБИ

Вступ

Рибництво є видом економічної діяльності, одним з основних завдань якого є забезпечення задоволення населення рибною продукцією. Специфіка діяльності рибогосподарських підприємств, сезонний характер виробництва, залежність від природно-кліматичних умов, наявність ризиків втрати продукції, тривалість виробничого процесу та неможливість вплинути на вказані фактори для більшості підприємств-виробників не забезпечує одержання прибутків та призводить до погіршення їх фінансового стану. Одним із способів досягнення позитивного фінансового результату господарської діяльності є побудова оперативної та гнучкої облікової системи, яка забезпечуватиме керівництво підприємства необхідною інформацією, зокрема тією, яка стосуватиметься витрат та дасть змогу оперативно управляти ними. Одним із способів ефективного управління витратами, який дає змогу визначити собівартість випущеної продукції (робіт, послуг), розробити обґрунтовану цінову політику, здійснити стратегічне планування діяльності підприємства є калькулювання. При побудові системи калькулювання рибогосподарських підприємств необхідно враховувати спеціалізацію господарства, технологію вирощування, матеріально-технічне забезпечення, що потребує розроблення відповідної номенклатури статей калькуляції.

Дослідженням питання методики калькулювання собівартості та методів обліку витрат займалися *І.А. Басманов, П.С. Безруких, В.П. Завгородній, В.Б. Івашкевич, Т.П. Карпова, М.П. Кондраков, І.О. Ламикін, Б.М. Литвин, В.А. Луговий, А.Ш. Маргуліс, О.С. Наринський, С.А. Николаєва, В.Ф. Палій, М.С. Пушкар, В.К. Радостовець, С.І. Селезньов, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченко, Б.С. Щеглов та інші. Проблематиці калькулювання собівартості та обліку витрат у рибогосподарських підприємствах присвячені праці Н.М. Вдовенко, Н.С. Золотарьової, Я.П. Іщенко, М.В. Правдюк та інших.*

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з названої проблематики залишається недостатньо висвітленим питання переліку та складу статей калькуляції для вирощування рибопосадкового матеріалу та товарної риби.

Метою статті є аналіз діючої практики калькулювання собівартості продукції в цілому та рибогосподарських підприємств зокрема, характеристика залежності об’єктів калькулювання та калькуляційних

одиниць від стадії технологічного процесу повносистемних рибогосподарських підприємств, дослідження складу витрат рибогосподарських підприємств на вирощування та відтворення за стадіями (переділами), формулювання пропозицій щодо переліку та складу статей калькуляції для вирощування рибопосадкового матеріалу та товарної риби.

Під калькулюванням розуміють систему економічних розрахунків собівартості одиниці окремих видів продукції (робіт, послуг). В процесі калькулювання вимірюються витрати на виробництво та кількість випущеної продукції, собівартість одиниці виробу, визначається економічна вигідність виробництва.

Питання калькулювання більше належать до сфери управлінського обліку і переважно відносяться до обліку та контролю витрат підприємства. Завданнями калькулювання є визначення витрат, що припадають на одиницю їх носія, призначених для реалізації, а також для внутрішнього споживання.

Слово «калькуляція» (від латинської *calculatio* – обчислення) почали вживати в другій половині XIX століття для позначення розрахунку собівартості. Калькуляція – це спосіб визначення собівартості одиниці продукції в цілому та в розрізі окремих статей витрат. Калькуляція представляє собою розрахунок у грошовому вимірнику результату будь-якого господарського процесу – заготівлі матеріальних ресурсів, виробництва продукції в основному та допоміжному цехах, реалізації продукції або матеріальних цінностей, визначення втрат від браку тощо. Водночас вона є бухгалтерським документом, за яким можна визначити суму витрат в розрізі кожної статті калькуляції, виробничу та повну собівартість на весь випуск продукції або на одиницю продукції. Об’єктом калькулювання є витрати, пов’язані з виробництвом конкретного продукту.

Між калькулюванням і виробничим обліком існує тісний взаємозв’язок та взаємозалежність. Базою для розрахунку собівартості одиниці продукції є інформація, зібрана в системі виробничого обліку. Об’єктом затрат (одиницею калькулювання) можуть бути: одиниця або партія продукції, робота, послуга, структурний підрозділ, вид діяльності підприємства, замовник, будь-який інший предмет, що потребує вимірювання затрат.

Калькулювання собівартості кінцевого продукту умовно можна поділити на три етапи:

1) визначення собівартості всієї випущеної продукції в цілому;

2) визначення фактичної собівартості по кожному виду продукції;

3) розрахунок собівартості одиниці продукції, виконаної роботи чи наданої послуги.

Відповідно калькулюванню собівартості продукції передує належна організація обліку витрат виробництва, яка випливає із обраного методу обліку виробничих витрат. Виходячи з методу обліку витрат підприємство обирає метод калькулювання. Слід відмітити про відсутність спільної думки у вчених щодо питання калькулювання собівартості продукції та класифікації

методів обліку витрат, більшість з яких чіткого розмежування даних понять не надає. Так, зокрема, І.А. Басманов методом калькулювання вважає науково-обґрунтоване обчислення собівартості визначеної продукції (її одиниці або частини) об'єднання, його підрозділів і процесів з метою управління виробництвом, економічного обґрунтування цін, планових показників і проектних рішень [1]. Ф.Ф. Бутинець під методом обліку виробничих витрат та калькулювання розуміє сукупність способів аналітичного обліку витрат на виробництво за калькуляційними об'єктами і прийомами розрахунку собівартості калькуляційних одиниць [2].

Ми погоджуємось з думкою А.Ш. Маргуліса, що такі способи не можуть і не повинні зводитись у ранг самостійних методів. Відрив методу калькулювання від методу обліку витрат, а тим більше підміна методу як підходу до виявлення та вивчення витрат на економічній основі варіантом технічного розрахунку, означає збіднiння калькуляційного процесу, штучне його відокремлення від облікової бази [3].

На практиці виділяються дві системи калькулювання затрат на продукт:

- калькулювання повних («поглинутих») затрат: передбачає включення усіх витрати на виробництво (як змінних, так і постійних) до собівартості продукту. Поняття повної (економічної) собівартості використовується виключно з метою ціноутворення;
- калькулювання змінних затрат: передбачає включення до собівартості продукту лише змінних затрат. Витрати, які визначаються потужністю (постійні), трактуються як витрати періоду і включаються до складу витрат у тому періоді, в якому вони були понесені.

Найчастіше для обчислення собівартості випущеної продукції і наданих послуг (виконаних робіт) використовуються такі методи калькулювання, як попроцесний і позамовний. Попроцесне калькулювання характерне для великого серійного виробництва. Цей метод дозволяє розраховувати і розподіляти рівну кількість затрат на кожен продукт. Позамовне калькулювання використовується на підприємствах, які трактують кожне замовлення як самостійну одиницю випуску. Цей метод зручний у випадках, коли необхідно оцінити і надати обґрунтування ціни виконання замовлення. Вартість виконаного замовлення (готової і проданої продукції) обліковується як собівартість реалізованої продукції.

Варто звернути увагу на третій підхід до управління витратами – це калькулювання на основі діяльності. Метод калькулювання на основі діяльності використовує види діяльності (процеси) замість центрів затрат. Прикладами видів діяльності тут можуть бути: створення товарних запасів у магазинах; управління виробничими циклами; наладка машин; збирання продукції; опрацювання замовлень клієнтів; контроль якості тощо. Традиційні методи калькулювання використовують реальні підрозділи або центри затрат для накопичування та перерозподілу витрат.

За суттю, всі ці три методи обліку затрат і калькулювання собівартості працюють однаково. Насамперед створюються статті витрат, потім витрати розподіляються між обслуговуючими підрозділами, виробничими центрами чи видами діяльності. Своєю чергою, розподілені витрати потім відносяться на об'єкти затрат.

В цілому система калькулювання передбачає виконання ряду робіт, що забезпечують складання калькуляції:

- визначення переліку витрат, які включаються до собівартості продукції;
- визначення переліку статей витрат на виробництво;
- обґрунтування методики відображення витрат та їх оцінка по кожній статті калькуляції;
- встановлення принципів розподілу витрат між готовою продукцією та незавершеним виробництвом;
- розробка обґрунтованих способів розподілу непрямих витрат між виробництвами та окремими видами продукції, робіт і послуг;
- оцінка незавершеного виробництва;
- визначення переліку об'єктів калькуляції і калькуляційних одиниць;
- розробка форми калькуляційного листа;
- встановлення періодичності калькулювання;
- встановлення центрів витрат і сфер відповідальності та видів продукції, по яких складаються калькуляції [2].

Втім, не дивлячись на їх різноманіття, теорією та практикою вироблені загальні підходи до вибору методів обліку та калькулювання собівартості продукції. Обґрунтована номенклатура об'єктів калькулювання є неодмінною умовою достовірності калькуляцій.

Варто зауважити, що рибницькі підприємства мають безліч специфічних властивостей, які обумовлені особливостями технологічного процесу вирощування риб, залежністю від біологічних особливостей культивованих риб та їх відношенням до умов зовнішнього середовища, циклами вирощування риб, які значно впливають на організацію системи обліку.

Біотехнічний процес у рибництві, який характеризується постійними біологічними перетвореннями, дозволяє поєднати об'єкт обліку з об'єктом калькулювання, тобто групою однорідних продуктів рибництва. Значний вплив на різноманітність об'єктів, буде відігравати система господарства рибогосподарського підприємства – повносистемне або неповносистемне.

Дані виробничого обліку є основою калькулювання собівартості одиниці продукції, у зв'язку з чим важливим є правильний вибір калькуляційної одиниці. У рибництві об'єкти калькулювання можуть бути проміжними та кінцевими, але лише у повносистемних господарствах. Кінцевим об'єктом калькулювання виступає кінцевий продукт – товарна риба, призначена для реалізації. Об'єкти калькулювання нерозривно

пов'язані з відповідними калькуляційними одиницями, які з врахуванням специфіки технологічного процесу повносистемних рибогосподарських підприємств наведено в табл. 1.

Собівартість одиниці продукції (робіт, послуг) в цілому визначається шляхом ділення витрат, понесених на виробництво, на кількість виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. В бухгалтерському обліку, виходячи із принципу періодичності, узагальнення інформації про господарські процеси відбувається за місяць та квартал. Враховуючи тривалість операційного циклу ідентифікувати на кінець місяця чи кварталу продукцію рибництва неможливо, оскільки не завершився технологічний процес, що обумовлює наявність незавершеного виробництва і ускладнює порядок розрахунку собівартості продукції, так як необхідно враховувати залишки незавершеного виробництва на початок та кінець місяця (або виробничого циклу).

Таблиця 1

Залежність об'єктів калькулювання та калькуляційних одиниць від стадії технологічного процесу повносистемних рибогосподарських підприємств

Технологічний процес		**Об'єкт калькулювання**	**Калькуляційна одиниця**
Переділ	**Стадії вирощування**		
1	**2**	**3**	**4**
1. Вирощування посадкового матеріалу	1. Вирощування мальків	Ікра, личинка, мальок	1 тис. шт.
	2. Вирощування цьоголіток	Цьоголітка	1 ц продукції
	3. Утримування цьоголіток у зимувальних ставах	Однолітка	1 ц продукції
2. Вирощування товарної риби	4. Вирощування річняків до товарної маси	Двухлітка Товарна риба	1 ц продукції

У рибництві існує незавершене виробництво, що значною мірою впливає на калькулювання собівартості продукції. Періодично для встановлення фактичної наявності та оцінки незавершеного виробництва проводиться інвентаризація, але проблема ускладнюється тим, що інвентаризацію можна провести лише по закінченню технологічного процесу, що ніяким чином не можна пов'язати із звичним для бухгалтерського обліку періодом – місяцем. Власне тривалість здійснення самого технологічного процесу та період його здійснення залежатиме ще і від типу риб – тепловодні, холодоводні.

На даний час порядок проведення інвентаризації активів і зобов'язань та оформлення її результатів визначає Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань, яке затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 [4]. Однак зазначене Положення не враховує специфіки

всіх галузевих нюансів проведення інвентаризації у сільськогосподарських підприємствах. У рибницьких господарствах продовжують використовувати Інструкцію з інвентаризації засобів у сільськогосподарських підприємствах, затверджену Міністерством сільського господарства СРСР від 24.07.85 р. № 269-1, якою зокрема передбачено інвентаризувати незавершене виробництво у рибництві – на дату облову вигульних ставків. До незавершеного виробництва відносять витрати, пов'язані з утриманням різновікових риб (цьоголіток, одноліток, плідників) що залишилися у ставках-зимівниках, а також ставів, у яких провели облов і які будуть вільними до настання відповідного виробничого процесу. При цьому призначена комісія визначає стан об'єкта, з'ясовує загальну суму витрат за ним і розмір витрат на одиницю площі, що оформляють в інвентаризаційний опис незавершеного виробництва. Загалом стадії виникнення незавершеного виробництва на рибогосподарських підприємствах проілюстровано на рис. 1.

Порядок калькулювання собівартості продукції рибництва викладено в Методичних рекомендаціях з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132 (далі – Методичні рекомендації № 132) [5]. Відповідно до п. 9.23 зазначених Методичних рекомендацій, собівартість товарної риби, що вирощується в ставках та інших водоймах, складається із витрат на зариблення водоймищ (включаючи вартість мальків) та витрат на вирощування та вилов риби.

Спеціалізовані повносистемні рибні господарства калькулюють собівартість 1 тис. мальків шляхом ділення суми витрат на утримання плідників, що перебувають протягом року в маточниках і нерестових ставках, на кількість мальків, пересаджених із нерестових ставків. Собівартість одного центнера цьоголіток визначають діленням загальної вартості мальків та витрат на вирощування рибопосадкового матеріалу (цьоголіток) на кількість центнерів обчисленої продукції. При цьому середня маса цьоголіток приймається за 30 грамів. Вартість цьоголіток, що залишилися у ставках-зимівниках, розглядається як витрати на незавершене виробництво, яке переходить на майбутній рік. До витрат на утримання вигульних ставків включають вартість випущених цьоголіток і витрати на їх вирощування до вилову і реалізації. Собівартість центнера товарної риби визначається діленням всіх витрат на її вирощування на кількість одержаної товарної риби.

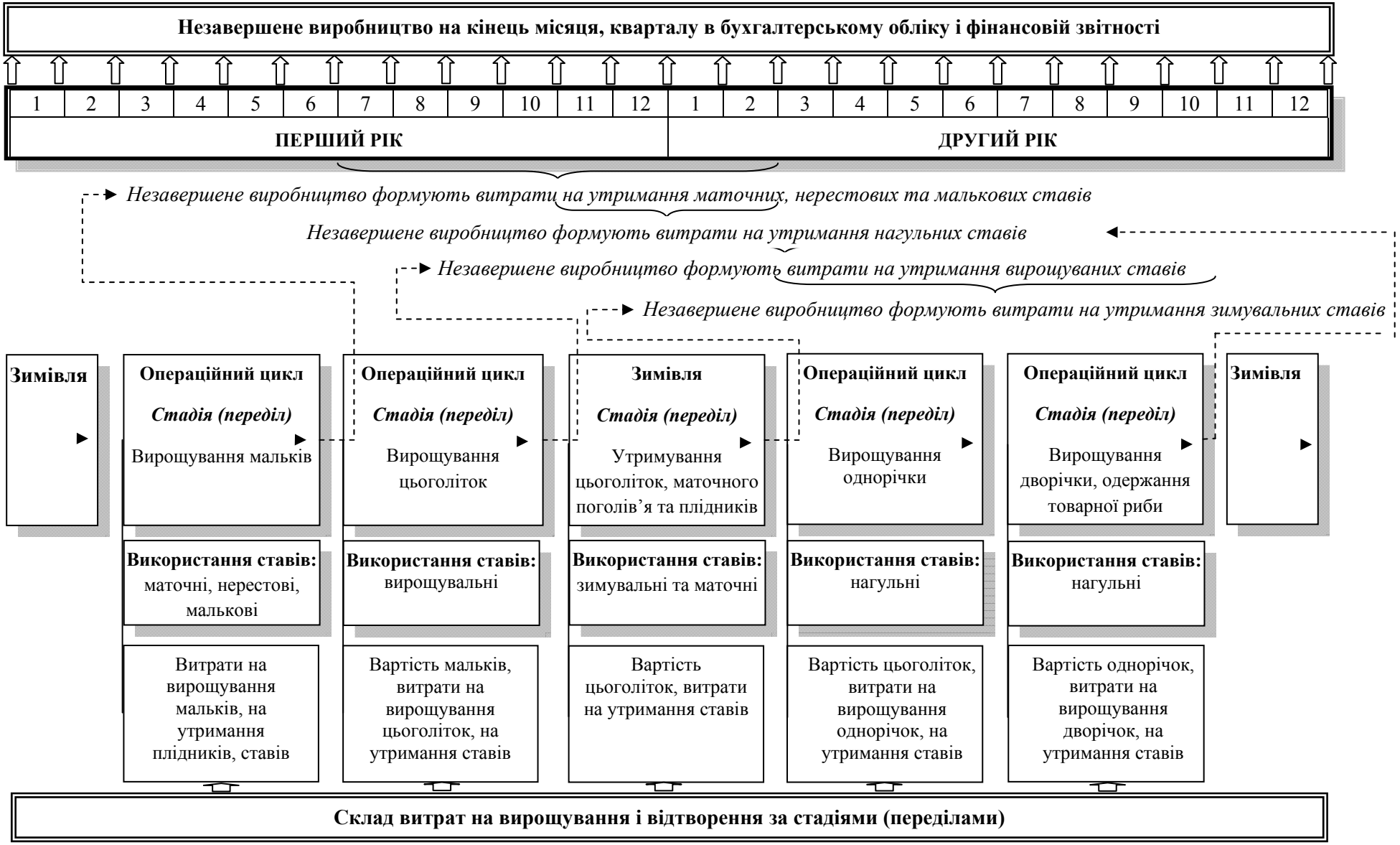

Рис. 1. Склад витрат рибогосподарських підприємств на вирощування та відтворення за стадіями (переділами)

В узагальненому вигляді порядок калькулювання собівартості одиниці продукції у рибництві наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Калькулювання собівартості одиниці продукції у рибництві

Об'єкт калькулювання	**Розрахунок собівартості калькуляційної одиниці**
Ікра, личинка, мальок	витрати на утримання плідників/1 тис. шт.
Цьоголітка	витрати на вирощування цьоголіток/1 ц продукції
Однолітка	витрати на вирощування одноліток/1 ц продукції
Двухлітка	витрати на вирощування одноліток/1 ц продукції
Товарна риба	витрати на вирощування товарної риби/1 ц продукції

За вимогами Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» (далі – П(С)БО 16 «Витрати») підприємства калькулюють виробничу собівартість продукції та визначають собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг), що включає:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні та постійні розподілені загальновиробничі витрати [6]. У даному стандарті зазначено, що перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством. Методичні рекомендації № 132 (так як і П(С)БО 16 »Витрати») пропонують до виробничої собівартості включати ті ж витрати, однак містять примірний перелік статей витрат за видами виробництв (у рослинництві, у тваринництві, у допоміжних виробництвах, у підсобних промислових виробництвах). Оскільки рибництво є підгалуззю тваринництва, відповідно у рибницьких господарствах можна використовувати запропоновані у Методичних рекомендаціях № 132 статті витрат, а саме: витрати на оплату праці; паливо та мастильні матеріали; засоби захисту тварин; корми; роботи та послуги; витрати на ремонт необоротних активів; інші витрати на утримання основних засобів; інші витрати; непродуктивні витрати (в обліку); загальновиробничі витрати. Перелік статей витрат, який наведено у Методичних рекомендаціях, на наш погляд, недостатньо деталізований.

На основі наукового аналізу літературних джерел [7, С. 132], практичного досвіду ТОВ «Трион», ФГ «Вікторія», ПрАТ «РМС» встановлено, що перелік і склад статей калькуляції для вирощування рибопосадкового матеріалу та товарної риби буде мати такий вигляд:

1) сировина (з поділом на окремі підстатті): а) цьогорічка власного виробництва; б) цьогорічка отримана зі сторони;
2) матеріали (з поділом на окремі підстатті): а) корма; б) добрива; в) біопрепарати і медикаменти; г) інші матеріали;
3) паливо і енергія;
4) основна і додаткова заробітна плата виробничих працівників;
5) відрахування на соціальні заходи (єдиний соціальний внесок);
6) витрати на утримання і експлуатацію машин та обладнання;

7) знос і ремонт засобів лову, промислового спорядження, промислового інвентарю;

8) транспортні витрати;

9) витрати щодо управління якістю рибної продукції;

10) загальновиробничі витрати.

Сума по статтях калькуляції складає виробничу собівартість рибопосадкового матеріалу та товарної риби.

У рибництві важливим для правильного розрахунку собівартості одиниці продукції (робіт, послуг) буде вибір методу розподілу непрямих витрат. Він встановлюється підприємством самостійно, зазначається в наказі про облікову політику і є незмінним впродовж звітного року.

Висновки

На основі проведеного дослідження можливостей застосування методів обліку витрат слід відмітити, що на кожному рибогосподарському підприємстві система обліку витрат і калькулювання має формуватися з врахуванням технологічно-організаційних особливостей господарства, задоволення як запитів керівництва, так і забезпечення облікових функцій. У подальшому вбачаємо за доцільне досліджувати питання, пов'язані із впровадження у практику рибогосподарських підприємств сучасних систем обліку і калькулювання.

Література

1. Басманов И. А. Теоретические основы учета и калькулирования себестоимости промышленной продукции. М. : Финансы и статистика, 1973. 296 с.

2. Бутинець Ф. Ф., Чижевська Л. В., Герасимчук Н. В. Бухгалтерський управлінський облік : навч. посібник для студентів. Курс лекцій. Житомир : ПП «Рута», 2000. 448 С.

3. Калькуляция себестоимости в промышленности : учебник / под ред. А. Ш. Маргулиса. М. : Финансы, 1980. 288 С.

4. Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань : наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.11.2018).

5. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств : наказ Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132. URL: http://search.ligazakon.ua (дата звернення: 15.11.2018).

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : наказ Міністерства фінансів України від 18 листопада 1999 р. № 318. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.11.2018).

7. Вдовенко Н. М. Бухгалтерський облік у рибництві: особливості формування облікової політики : навч. посібник. К. : ЗАТ «Дорадо», 2007. 327 с.

Олена Дорошенко, Тамара Журавльова

ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ: МОДИФІКАЦІЯ ПІДХОДІВ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Вступ

На шляху інтеграції України у світовий економічних простір виникла необхідність формування відкритої та прозорої інформації з економічних питань, зокрема з питань ведення бухгалтерського обліку в державному секторі, наближення його до вимог міжнародних стандартів. Це значно сприятиме співробітництву України з міжнародними організаціями, фінансовими установами.

У зв'язку з цим поступово відбуваються зміни в системі ведення бухгалтерського обліку та формах звітності, наближуючи їх до міжнародних стандартів та формуючи низку особливостей через необхідність повного та чіткого дотримання вимог чинного законодавства про бюджетний устрій і бюджетний процес України. Певні кроки вже реалізовано, зокрема: розроблено та запроваджено План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі (надалі план № 1230) та нові форми фінансової звітності; розроблені та запроваджуються Положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі. Робота відбувається за всіма напрямками організації та методики ведення обліку та складання фінансової звітності підприємствами, установами та організаціями державного сектору. Одним з цих напрямків є адаптація обліку та звітності щодо операцій з власним капіталом до нових вимог.

Пасив балансу суб'єктів державного сектора формується за залишками по рахунках класів 5, 6 нового Плану рахунків (див. рис. 1).

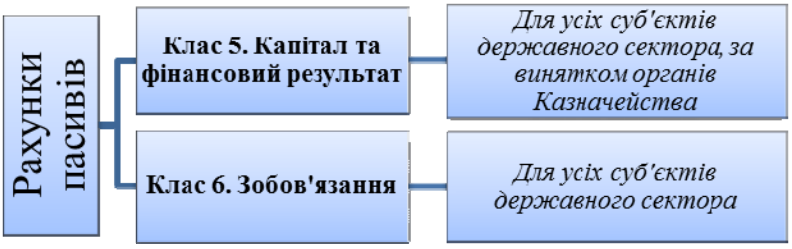

Рис. 1. Склад рахунків пасиву згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі

Щодо власного капіталу, то за НП(С)БО 101 [3] власний капітал включає внесений капітал, фонд дооцінки, фінансовий результат, капітал у підприємства, резерви. Результат виконання кошторису за загальним та спеціальним фондами не виділяються окремо, а відображаються одним рядком «Фінансовий результат». Порівняно із попередньою формою присутні два нові рядки – «Капітал у підприємства», «Резерви». Фонди у необоротних активах та МШП не відображаються за новими стандартами, проте з'явилось поняття внесеного капіталу, що до цього часу в практиці обліку в бюджетних установах не застосовувалось. Окрім цього, в першому розділі Пасиву передбачено розділ, який відсутній у формі балансу, що складався відповідно до Порядку № 44 [5]. Таким розділом є «Забезпечення».

Відповідною є і структура класу 5 Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Рахунки 51 «Внесений капітал», 53 «Капітал у дооцінках», 54 «Цільове фінансування» застосовуються розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами. Рахунок 52 «Капітал у підприємствах» передбачений для застосування лише розпорядниками бюджетних коштів, рахунок 56 «Резервний капітал» – лише державними цільовими фондами. Рахунок 55 «Фінансовий результат» застосовується для визначення фінансових результатів розпорядників бюджетних коштів, державних цільових фондів, державного та місцевих бюджетів.

З 1 січня 2017 року вступив в силу План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [3], тому бухгалтери бюджетних установи пройшли процес переходу на «новий» план рахунків та формування показників фінансової звітності відповідно до нових вимог. З огляду на це, першим кроком було проведено співставлення субрахунків. Співставлення рахунків, які кореспондують при формуванні внесеного капіталу, а також накопиченого фінансового результату виконання кошторису, наведено в табл. 1, 2, 3.

Таблиця 1

Співставлення субрахунків бухгалтерського обліку з формування внесеного капіталу [4]

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 26.06.2013 N 611		**План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2013 N 1203**	
Номер і назва рахунка	**Номер і назва субрахунка**	**Номер і назва рахунка**	**Номер і назва субрахунка**
1	**2**	**3**	**4**
10 Основні засоби	101 Земельні ділянки	10 Основні засоби	1011 Земельні ділянки 1010 Інвестиційна нерухомість
	102 Капітальні витрати на поліпшення земель		1012 Капітальні витрати на поліпшення земель

продовження табл. 1

	103 Будинки та споруди		1013Будівлі, споруди та передавальні пристрої 1010 Інвестиційна нерухомість
	104 Машини та обладнання		1014 Машини та обладнання
	105 Транспортні засоби		1015 Транспортні засоби
	106 Інструменти, прилади та інвентар		1016 Інструменти, прилади, інвентар
	107 Робочі і продуктивні тварини		1017 Тварини та багаторічні насадження 1712 Довгострокові біологічні активи тваринництва
	108 Багаторічні насадження		1017 Тварини та багаторічні насадження 1711 Довгострокові біологічні активи рослинництва
	109 Інші основні засоби		1018 Інші основні засоби
14 Незавершені капітальні інвестиції в необоротні активи	141 Капітальні інвестиції в основні засоби	13 Капітальні інвестиції	1311 Капітальні інвестиції в основні засоби 1314 Капітальні інвестиції в довгострокові біологічні активи
	142 Капітальні інвестиції в інші необоротні матеріальні активи		1312 Капітальні інвестиції в інші необоротні матеріальні активи 1324 Капітальні інвестиції в необоротні активи спецпризначення
	143 Капітальні інвестиції в нематеріальні активи		1313 Капітальні інвестиції в нематеріальні активи
40 Фонд у необорот-них активах	401 Фонд у необоротних активах за їх видами	51 Внесений капітал	5111 Внесений капітал у розпорядників бюджетних коштів
	402 Фонд у незавершеному капітальному будівництві	54 Цільове фінансування	5411 Цільове фінансування розпорядників бюджетних коштів

Таблиця 2

Співставлення субрахунків бухгалтерського обліку з формування накопиченого фінансового результату виконання кошторису [4]

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 26.06.2013 N 611		**План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2013 N 1203**	
Номер і назва рахунка	**Номер і назва субрахунка**	**Номер і назва рахунка**	**Номер і назва субрахунка**
1	**2**	**3**	**4**
22 Малоцінні та швидкозношувані предмети	221 Малоцінні та швидкозношувані предмети, що знаходяться на складі і в експлуатації	18 Інші нефінансові активи	1812 Малоцінні та швидкозношувані предмети
	222 Малоцінні та швидкозношувані предмети спеціального призначення		
41 Фонд у малоцінних та швидкозношуваних предметах	411 Фонд у малоцінних та швидкозношуваних предметах за їх видами	55 Фінансовий результат	5512 Накопичені фінансові результати виконання кошторису

Таблиця 3

Співставлення субрахунків бухгалтерського обліку з формування фінансового результату виконання кошторису [4]

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 26.06.2013 N 611		**План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2013 N 1203**	
Номер і назва рахунка	**Номер і назва субрахунка**	**Номер і назва рахунка**	**Номер і назва субрахунка**
1	**2**	**3**	**4**
43 Результати виконання кошторисів	431 Результат виконання кошторису за загальним фондом	55 Фінансовий результат	5511 Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду 5512 Накопичені фінансові результати виконання кошторису (переносяться залишки з субрахунків 431, 432)
	432 Результат виконання кошторису за спеціальним фондом		

Стосовно такої складової власного капіталу, як капітал в дооцінках, то зміни відбулися лише в нумерації рахунків і субрахунків, змістовне навантаження не змінилося.

Співставлення рахунків з обліку капіталу в дооцінках наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Співставлення субрахунків бухгалтерського обліку [4]

План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 26.06.2013 N 611		**План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2013 N 1203**	
Номер і назва рахунка	**Номер і назва субрахунка**	**Номер і назва рахунка**	**Номер і назва субрахунка**
1	**2**	**3**	**4**
44 Капітал у дооцінках	441 Дооцінка (уцінка) необоротних активів	53 Капітал у дооцінках	5311 Дооцінка (уцінка) необоротних активів
	442 Інший капітал у дооцінках		5312 Дооцінка (уцінка) інших активів

Після встановлення відповідності між планом рахунків № 611 та планом рахунків № 1230 за встановленою методикою відбулося перенесення залишків.

Заключним етапом ведення обліку є формування фінансової звітності. Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів суб’єкта державного сектору за звітний період [1].

Фінансова звітність у державному секторі забезпечує інформаційні потреби користувачів щодо [1]:

– джерел надходжень коштів та напрямів їх використання;

– результатів діяльності з погляду ефективності та досягнень мети діяльності;

– дотримання фінансової дисципліни суб'єктом державного сектору;

– цільового використання бюджетних коштів;

– оцінки якості управління;

– оцінки здатності своєчасно виконувати свої зобов'язання;

– придбання, продажу та володіння цінними паперами;

– участі в капіталі підприємств;

– рівня ресурсів, потрібних для продовження діяльності, ресурсів, які можуть виникнути внаслідок продовження діяльності, а також відповідних ризиків та невизначеностей.

Оскільки з 1 січня 2017 року вступило в силу НПСБОДС 101 «Подання фінансової звітності», яке координально змінило склад та структуру фінансової звітності підприємств, установ, організацій державного сектору, доцільно представити порівнянльну характеристику статей Балансу, які відображають інформацію про власний капітал бюджетної установи (див. табл. 5)

Таблиця 5

Порівняльна характеристика даних Балансу, що містить інформацію про власний капітал бюджетної установи [2]

Баланс (форма №1) у 2016 році		**Баланс (форма №1дс) з 2017 року**	
Рядок	**Зміст інформації**	**Рядок**	**Зміст інформації**
1	**2**	**3**	**4**
Пасив			
Розділ І «Власний капітал»		**Розділ І «Власний капітал та фінансовий результат»**	
Рядок 330 «Фонд в необоротних активах»	наводиться сума вкладень у фонд основних засобів, інших необоротних матеріальних і нематеріальних активів, у незавершене капітальне будівництво, створення, виготовлення необоротних активів, що перебувають у безпосередньому розпорядженні розпорядників бюджетних коштів, за вирахуванням нарахованого зносу	Рядок 1400 «Внесений капітал»	відображається капітал розпорядників бюджетних коштів та державних цільових фондів, сформований за відповідними рішеннями органів управління
Рядок 340 «Фонд в малоцінних та швидкозношуваних предметах»	відображається сума вкладень у фонд у малоцінних і швидкозношуваних предметах, строк експлуатації яких не перевищує одного року	*Рядок 1410 «Капітал в дооцінках»*	відображається результат дооцінок (уцінок) матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, які здійснюють у випадках, передбачених законодавством, що склався на кінець звітного періоду

продовження табл. 5

Рядок 350 «Результат виконання кошторису за загальним фондом»	відображається результат виконання кошторису за загальним фондом. Результат виконання кошторису за загальним фондом коригується на звітну дату у разі повернення сум дебіторської заборгованості або списання дебіторської та кредиторської заборгованості загального фонду тощо. Показник може бути від'ємний	*Рядок 1420 «Фінансовий результат»*	відображається результат виконання кошторису (бюджету) розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами.
Рядок 360 «Результат виконання кошторису за спеціальним фондом»	відображається результат виконання кошторису за спеціальним фондом. Результат виконання кошторису за спеціальним фондом коригується на звітну дату у разі повернення сум дебіторської заборгованості або списання дебіторської та кредиторської за боргованості спеціального фонду, перерахування (отримання) залишку коштів, що склався на початок року у розпорядників бюджетних коштів вищого (нижчого) рівня (якщо їм законодавчими актами надані такі повноваження), або у разі отримання залишку коштів, перерахованого суб'єктом підприємницької діяльності юридичною особою, на базі якої створено розпорядника бюджетних коштів, з рахунків, відкритих у банку, та переданих (отриманих) інших активів і зобов'язань тощо. Показник може бути від'ємний	Рядок 1440 «Резерви»	відображається резервний капітал, який формується державними цільовими фондами відповідно до законодавства

продовження табл. 5

Рядок 370 «Капітал у дооцінках»	наводиться результат переоцінок матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, крім операцій з курсовими різницями, що склався на кінець звітного періоду (року). За цим рядком на початок та на кінець звітного року записів не повинно бути, оскільки суми переоцінок у кінці звітного року підсумковими оборотами переносяться на результат виконання кошторису	*Рядок 1430 «Капітал у підприємст-вах»*	відображається сума капіталу у формі внесків у підприємства державного, комунального секторів економіки, які належать до сфери управління суб'єкта державного сектору, акцій та цінних паперів.
		Рядок 1450 «Цільове фінансуван-ня»	відображається сума залишку коштів цільового фінансування, які виділяються з відповідного бюджету на проведення заходів цільового характеру.

Другою формою, яка містить інформацію про власний капітал установи, є «Звіт про власний капітал». Звіт про власний капітал (за формою N 4-дс) розкриває інформацію про зміни у складі власного капіталу. У звіті про власний капітал наводиться інформація про суми власного капіталу відповідно на початок і кінець звітного періоду, а також наводяться дані, які відображають збільшення або зменшення залишку власного капіталу на початок року в результаті зміни облікової політики, виправлення помилок та інших змін у порядку, передбаченому відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі [1].

У звіті про власний капітал розкривається інформація про зміни у складі і сумі власного капіталу, пов'язані з наданням або вилученням активів за рішенням власника. У звіті про власний капітал окремо наводяться дані, які відображають збільшення або зменшення власного капіталу в результаті переоцінки основних засобів та інших активів у порядку, передбаченому відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі [2].

У звіті про власний капітал відображається профіцит/дефіцит, що склався у звітному періоді в результаті діяльності суб'єкта державного сектору. Розкриття статей звіту про власний капітал здійснюється згідно з порядком заповнення форм фінансової звітності в державному секторі, встановленим відповідно до законодавства [2].

Література

1. Ролько О. Ю. Значення ефективності управління грошовими потоками підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 3. С. 18–22.
2. Подання фінансової звітності. П(С)БОДС 101 : наказ Міністерства фінансів України від 28 грудня 2009 року № 1541, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 січня 2010 року за № 103/17398 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 24 грудня 2010 року № 1629). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11/page (дата звернення: 15.11.2018).
3. Про затвердження Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі та Змін до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України № 307 від 28.02.2017 № 307, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 21 березня 2017 р. за № 384/30252. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0384-17#n16 (дата звернення: 15.11.2018).
4. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі : наказ Міністерства фінансів України 31.12.2013 N 1203, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 січня 2014 р. за № 161/24938. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0384-17/page (дата звернення: 15.11.2018).
5. Методичні рекомендації зі співставлення субрахунків бухгалтерського обліку та перенесення залишків : наказ Міністерства фінансів України № 1127 від 21.12.2016. URL: https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/buhgalterskiy-oblik/metodichni-rekomendatsiyi-zi-spivstavlennya-subrahunkiv (дата звернення: 15.11.2018).
6. План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ : затверджений наказом Міністерства фінансів України від 26.06.2013 N 611, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 липня 2013 р. за № 1214/23746. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1214-13 (дата звернення: 15.11.2018).

РОЗДІЛ 3
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Светлана Данилкова

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СНГ

Вступление

Одним из наиболее действенных инструментов выявления эффективности деятельности организации становится внутренний аудит. Возрастающий интерес к внутреннему аудиту обусловлен рядом факторов: зачастую аудиторские фирмы не всегда выполняют свою работу на должном профессиональном уровне, что приводит к банкротству; наличие внутреннего аудита является нормативным требованием для определенных организаций; внутренний аудит становится частью корпоративного управления и признаком надежности деятельности организации. Следовательно, для развития внутреннего аудита складываются подходящие условия, что, в свою очередь, требует развития его правового регулирования. Целью исследования является на основе изучения исторического опыта развития внутреннего аудита проанализировать состояние законодательства стран СНГ о внутреннем аудите и обосновать направления его совершенствования. Основными задачами исследования, направленными на достижение цели выступают: изучение этапов становления внутреннего аудита; определение тенденций развития внутреннего аудита в странах с рыночной экономикой; анализ нормативных актов стран СНГ, а также установление их сильных и слабых сторон; внесение предложений о совершенствовании национальных законодательных норм о внутреннем аудите. В настоящей работе автором использованы научные методы сбора, обработки и анализа экономической и правовой информации, мониторинга практической деятельности. Материал изложен последовательно, логично.

Внутренний аудит для Республики Беларусь понятие достаточно новое, в то же время за рубежом он активно применяется уже с конца 19 века на средних и крупных предприятиях, имеющих сложную управленческую структуру. Внутренний аудит предоставляет информацию высшему звену управления всей организацией о ее финансово-хозяйственной деятельности, повышает эффективность системы внутреннего контроля, препятствует возникновению нарушений и подтверждает достоверность отчетов ее обособленных структурных подразделений. Существующая система внешнего аудита направлена, в первую очередь, на подтверждение

достоверности отчетности и не решает многих проблем, связанных с совершенствованием системы управления. Данные вопросы призван решать внутренний аудит. В международной практике накоплен большой опыт в правовом регулировании внутреннего аудита. Однако развитие экономических отношений обусловило состояние законодательства, что можно проследить сквозь призму исторических этапов становления внутреннего аудита. Мнения различных ученых в вопросах периодизации этапов развития внутреннего аудита представлены в табл. 1.

Таблица 1

Этапы развития внутреннего аудита в экономической литературе

Этапы развития	**Характерные черты**
1.	**2.**
Кизилов А.Н., Овчаренко О.В. [1]	
Начальный	Подтверждение достоверности финансовой (бухгалтерской) отчетности; предотвращение и выявление злоупотреблений
Переходный	Подтверждение достоверности финансовой (бухгалтерской) отчетности; проверка эффективности системы внутреннего контроля
Современный	Повышение эффективности деятельности организации
Величко С.В. [2]	
Начальный	Проверка бухгалтерско-финансвой отчетности, а также в осуществлении ревизионной функции – проверка сохранности товарно-материальных ценностей и выполнения распоряжений руководства организации
Переходный	Внутренний аудит наряду с финансовыми проверками, фокусирующимся на системе бухгалтерско-финансового контроля, осуществляет проверки системы внутреннего контроля в рамках всей организации
Современный	Внутренний аудит участвует в совершенствовании процессов управления рисками, контроля и корпоративного управления
Новоселов И.В. [3]	
Подтверждающий аудит (до 1941г).	Внутренний аудит на этапе возникновения связывается с подтверждением фактического наличия активов и отражением их в отчетности
Системно-ориентированный аудит (до 1999г.)	Переориентация внутреннего аудита на оценку внутреннего контроля
Аудит, базирующийся на риске (с 1999г.)	Внутренний аудит связывается с процессами риск-менеджмента и оценкой внешних и внутренних рисков, которым подвергается организация в ходе своей деятельности

продолжение табл. 1

Нгуен Тхи Вьет Ле [4]	
Этап формирования профессии (с 1941 до 1970 года 20 века)	Внутренний аудит подтверждает фактическое наличие активов и отражения их в бухгалтерской отчетности
Этап системно-ориентированного аудита (с 1970 до 1990 года)	Оценка системы внутреннего контроля
Этап риск-ориентированного аудита (с 1990 года до 2013 года)	Оценка внешних и внутренних рисков, которым подвергается организация в ходе своей деятельности
Этап комплексного внутреннего аудита с ориентацией на выявление внутрипроизводственных резервов (с 2013 года по настоящее время)	Внутренний аудит нацелен на рост добавленной стоимости организации и повышение эффективности управления в целом, управление рисками, и управление бизнес-процессами в частности

Таким образом, обобщив точки зрения различных ученых можно сделать вывод, что все авторы сводятся во мнении, что на начальной стадии зарождения и формирования профессии функции внутреннего аудита были тождественны функциям ревизии: обеспечение сохранности активов, выявление злоупотреблений, достоверность данных бухгалтерской отчетности, то есть вышли из ревизионной «шинели». В процессе развития международной экономики возникла потребность в стандартизации деятельности внутренних аудиторов, что свидетельствовало о значимости и ответственности за результаты их работы, единообразном понимании процедур внутреннего аудита.

В связи с глобализацией бизнеса, разделением интересов собственников и менеджмента, созданием корпораций, консорциумов, синдикатов, осуществляющих многообразные виды деятельности в дочерних и внучатых компаниях по всему миру, а так же дороговизна услуг внешних аудиторов способствовала ориентации внутреннего аудита на оценку эффективности системы внутреннего контроля, внешних и внутренних рисков, качества корпоративного управления.

Уровень развития внутреннего аудита в государствах-участников СНГ можно отследить по принятию в них нормативных правовых актов. Наиболее развит внутренний аудит в Российской Федерации, где в 2000 году создали Институт внутренних аудиторов, который принимает участие в разработке нормативных актов в областях внутреннего аудита и контроля. Кроме того, Институт является центром обобщения информации о проблемах

практикующих внутренних аудиторов, сертификации внутренних аудиторов, изучения передового опыта и взаимодействия с международными организациями. Вместе с тем, в России отсутствует закон о внутреннем аудите, но ряд нормативных актов определяют цели, задачи внутреннего аудита, квалификационные требования, права и обязанности внутренних аудиторов, организацию работы службы внутреннего аудита. К наиболее значимым можно отнести Федеральный закон «О банках и банковской деятельности» от 02.12.1990 г., № 395-1 (с изм. и доп.) и закон Российской Федерации «Об организации страхового дела в Российской Федерации» от 27.11.1992 г., № 4015-1 (с изм. и доп.). В этих документах определена потребность в создании службы внутреннего аудита, рассмотрены вопросы организации работы структурного подразделения внутреннего аудита, перечислены квалификационные требования, предъявляемые к претендентам на должность внутреннего аудитора. Однако, законодательно не раскрыта экономическая сущность понятия «внутренний аудит», к сожалению, в связи с этим происходит отождествление внутреннего аудита и внутреннего контроля.

В законодательстве Республики Беларусь также зачастую происходит отождествление понятий внутренний аудит и внутренний контроль. Так, в ст. 59 Закона Республики Беларусь «О хозяйственных обществах» указано, что для осуществления внутреннего контроля финансовой и хозяйственной деятельности общее собрание участников хозяйственного общества избирает ревизора или ревизионную комиссию в случае, если избрание такой комиссии предусмотрено настоящим Законом и (или) уставом хозяйственного общества. К компетенции ревизионной комиссии (ревизора) хозяйственного общества относится проведение ревизий по всем или нескольким направлениям его деятельности либо проверок по одному или нескольким взаимосвязанным направлениям или за определенный период этой деятельности, осуществляемой хозяйственным обществом, его филиалами и представительствами [5]. Таким образом, внутренний контроль реализует избранная ревизионная комиссия, то есть внутренний контроль проводится эпизодически, лицами, чья квалификация и профессиональный уровень не позволит защитить интересы собственника. Далее ст. 61 вышеуказанного нормативного акта устанавливает, что для проведения постоянного внутреннего контроля финансовой и хозяйственной деятельности хозяйственного общества (внутреннего аудита) в соответствии с его уставом может быть создана контрольно-ревизионная служба, порядок работы которой устанавливается соответствующим локальным нормативным правовым актом хозяйственного общества, утвержденным общим собранием его участников. Следовательно, внутренний контроль (он же внутренний аудит) реализует созданная контрольно-ревизионная служба, что свидетельствует об отождествлении внутреннего контроля и внутреннего аудита и требует определения содержания данных понятий, их места и роли.

Банковский кодекс Республики Беларусь определяет, что банк обязан организовать внутренний контроль, обеспечивающий надлежащий уровень надежности, соответствующий характеру и объемам осуществляемых банковских операций. Головная организация банковской группы и (или) банковского холдинга обязана организовать систему внутреннего контроля за рисками на консолидированной основе [6]. Здесь законодатель требует наличие внутреннего контроля, но не определяет его содержание. Вместе с тем, в нормативных актах, регулирующих банковскую деятельность, указаны функциональные рамки внутреннего контроля – обеспечение надлежащего уровня надежности [7].

Устав Национального банка Республики Беларусь устанавливает, что внутренний контроль финансовой и хозяйственной деятельности в Национальном банке осуществляется службой внутреннего аудита, которая проводит аудит деятельности его структурных подразделений и организаций не реже одного раза в два года [8].

Следовательно, согласно изложенных нормативных правовых актов можно сделать вывод о том, что в Республике Беларусь законодательно определено создание службы внутреннего аудита лишь в банковской сфере, отождествлены понятия внутреннего аудита и внутреннего контроля. Данное обстоятельство обусловлено тем, что отсутствует научное обоснование значения, места и роли внутреннего аудита в системе контроля организации.

В Азербайджане, Кыргызии и Таджикистане разработаны и действуют национальные законы о внутреннем аудите, что способствует развитию внутреннего аудита в каждой отдельной стране. Проанализировав положения законов можно выделить следующие особенности. Так, в Кыргызии и Таджикистане сфера действия закона распространяется на организации, финансируемые за счет средств государственного бюджета, служба внутреннего аудита подчиняется руководителю организации и отчитывается уполномоченному государственному органу в установленные сроки. Закон Республики Азербайджан распространяет действие на коммерческие и некоммерческие организации независимо от формы собственности и организационно-правовой формы. Служба внутреннего аудита подчиняется Аудиторскому комитету, чем соблюдается принцип независимости внутреннего аудита. Кроме того, законодатели Азербайджана и Кыргызии четко определили требования, предъявляемые к внутренним аудиторам: по уровню образования, стажу работы, отсутствия неснятой или непогашенной судимости и отсутствие личной заинтересованности. Следует подчеркнуть, что в Кыргызии требуется наличие квалификационного сертификата внутреннего аудитора, соответствующего требованиям к профессиональному уровню внутренних аудиторов, установленных Правительством Кыргызской Республики, что свидетельствует не только о уровне знаний, опыта, но и владении теоретическими и практическими навыками в области внутреннего аудита. Права, обязанности и ответственность внутренних аудиторов

изучаемых стран практически тождественны [9].

В законодательстве стран-участников СНГ уделено внимание вопросам организации и функционирования внутреннего аудита. Сравнение положений нормативных правовых актов государств-участников СНГ по вопросам внутреннего аудита приведено в табл. 2.

Таблица 2

Сравнение нормативных правовых актов Содружества независимых государств по вопросам внутреннего аудита

Критерии	Постановление Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ от 16.04.2015 г., № 42-13 «О модельном законе «О внутреннем аудите в организациях государственного сектора»	Постановление Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ от 28.10.2010 г., № 35-13 «О модельном законе «Об акционерных обществах»	Комментарии
Предмет регулирования и сфера применения	определяет принципы и правовые основы осуществления внутреннего аудита в организациях государственного сектора, а также регулирует отношения, возникающие в процессе формирования, планирования, проведения внутреннего аудита и составления аудиторского отчета	регулирует условия и порядок создания, деятельности, реорганизации и ликвидации акционерного общества; определяет правовое положение акционерного общества и групп акционерных обществ, систему органов акционерного общества и их компетенцию, полномочия и ответственность должностных лиц акционерного	законодатель предполагает создание и функционирование службы внутреннего аудита как одного из подразделений организации

продолжение табл. 2

		общества, права и обязанности акционеров, а также меры по защите прав и обеспечению интересов акционеров	
Определение понятия «внутренний аудит»	независимая и объективная деятельность по проведению проверки, оценки и консультированию управленческих и прочих систем, осуществляемая с целью содействия законной, эффективной и результативной работе организаций государственного сектора	не представлено	сущность сведена к проверке законности деятельности, в то время как Международный институт внутренних аудиторов определяет внутренний аудит как деятельность по предоставлению независимых и объективных гарантий и консультаций, направленных на совершенствование деятельности организации
Организационное подчинение службы внутреннего аудита	служба внутреннего аудита подотчетна руководителю организации государственного сектора и должна быть независима от других структурных подразделений главного распорядителя бюджетных средств в планировании своей работы, выполнении внутреннего аудита и подготовке аудиторских отчетов	служба внутреннего аудита непосредственно подчиняется совету директоров и отчитывается перед ним о своей работе	сформирован принцип независимости службы внутреннего аудита

продолжение табл. 2

Требования, предъявляемые к внутренним аудиторам	- наличие высшего экономического или юридического образования; - стаж работы по специальности не менее трех лет; - соответствие квалификационным требованиям, установленным нормативными правовыми актами государства	не определены	отсутствуют профессиональные требования в области внутреннего аудита
Функции службы внутреннего аудита	- выявление и оценка рисков в организациях государственного сектора; - оценка адекватности и эффективности систем финансового управления и контроля с точки зрения: 1) идентификации, оценки и управления рисками руководством организаций; 2) соблюдения законодательства государства, исполнения договорных и внедоговорных обязательств; 3) полезности и экономичности; 4) обеспечения сохранности активов и документации; 5) выполнения задач и достижения целей; - выработка рекомендаций по совершенствованию деятельности организаций, а также	не определены	функции обобщены и не включают: - разработку ежегодных планов внутреннего аудита; - оценку достоверности и достаточности бухгалтерской, финансовой и другой социально значимой информации; - периодичность представления отчетов мониторинга выполнения планов; - предоставление консультативной и методологической поддержки службам внутреннего аудита нижестоящих организаций и др.

продолжение табл. 2

	осуществление мониторинга надлежащего их исполнения		
Отчетность внутренних аудиторов	все структурные подразделения внутреннего аудита организаций ежегодно, не позднее 1 апреля, представляют уполномоченному государственному органу аналитический отчет о выполнении плана по аудиту за предыдущий год и содержит информацию: - о выполненных аудиторских заданиях, случаях, в которых имели место ограничения зоны охвата аудиторского задания и причины возможного невыполнения плана; - об основных заключениях относительно функционирования систем финансового управления и контроля и рекомендаций, сделанных для усовершенствования их деятельности; - о выявленных случаях нарушения законодательства государства и др.	отчет по результатам работы перед советом директоров	установлено требования обязательного отчета внутренних аудиторов по результатам работы, определен орган, перед которым отчитываются, приведен перечень информации обязательный к раскрытию в отчете

Таким образом, анализ международного опыта становления и развития внутреннего аудита является бесценным источником информации о различных подходах правового регулирования, создания и функционирования внутреннего аудита, что будет способствовать выработке национальных законодательных актов в области внутреннего аудита и позволит избежать ошибок и проблем.

Литература

1. Кизилов А. Н., Овчаренко О. В. Развитие внутреннего аудита в системе управления коммерческой организацией. *Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ)*. 2009. № 29. С. 265–272.

2. Величко С. В. Внутренний аудит в системе управления предприятием услуг сотовой святи. *Инновационное развитие экономики*. 2011. № 3. С. 48–53.

3. Новоселов И. В. Основанный на риске внутренний аудит – современное направление развития внутреннего аудита. *Известия Иркутской государственной экономической академии*. 2009. № 4. С. 38–41.

4. Нгуен Т. В. Л. Сущность и эволюция развития внутреннего аудита. *Науковедение* : интернет-журнал. Том 8. № 1 (2016).

5. О хозяйственных обществах : Закон Республики Беларусь от 09.12.1992 г., № 2020-XII (с изм. и доп.). Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

6. Банковский кодекс Республики Беларусь от 25.10.2000 г., № 441-З (с изм. и доп.). Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

7. Данилкова С. А. Внутренний аудит как бизнес-инструмент эффективного функционирования субъекта хозяйствования. *Бухгалтерский учет и анализ*. 2018. № 4(256). С. 23–27.

8. Об утверждении устава Национального банка Республики Бєларусь : Указ Президента Республики Беларусь от 13.06.2001г., № 320 (с изм. и доп.). Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2018.

9. Юрьева Л. В., Сухих В. С. Анализ нормативно-правовых актов,

регламентирующих внутренний аудит в Российской Федерации и в странах бывшего СССР. *Все для бухгалтера*. 2015. № 4 (284). С. 20–36.

10. О модельном законе «О внутреннем аудите в организациях государственного сектора»: постановление Межпарламентской ассамблеи государств-участников содружества независимых государств от 16.04.2015 г., № 42-13. Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

11. О модельном законе «Об акционерных обществах» : постановление Межпарламентской ассамблеи государств-участников содружества независимых государств от 28.10.2010 г., № 35-13. Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 URL: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

Олена Антонюк

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Вступ

В останні роки в Україні тривають тенденції переходу від обов'язкового та ініціативного аудиту в сторону інших аудиторських послуг (супутніх послуг, узгоджених процедур та інших аудиторських послуг). Така зміна в структурі діяльності неминуче викликає питання, пов'язані з визначенням організаційних, методичних аспектів їх виконання і відповідно якості надання аудиторських послуг. Причому якість надання аудиторських послуг (відмінних від аудиту), на наше переконання, впливає на ефективність діяльності аудиторської фірми, конкурентні можливості в пропонуванні широкого спектру аудиторських послуг. Аудиторські фірми, які здійснюють кілька видів діяльності виявляються в менш вигідному становищі, ніж ті аудитори (аудиторські фірми), які працюють в двох і більше сегментах.

Під час аналізу аудиторського ринку України простежується тенденція переважання аудиторських послуг над обов'язковим та ініціативним аудитом фінансової звітності. Так, у 2017 році структура аудиторської діяльності України є такою: 42,9% – аудит та завдання з надання впевненості; 6,4% – супутні послуги; 50,6% – інші професійні аудиторські послуги [1].

Відносно нетривалий період існування аудиту в Україні в порівнянні зі світовою історією є однією з причин недостатнього теоретичного і наукового обґрунтування поняття «якість аудиторських послуг», що і є предметом наукового дослідження в даній статті.

Проблематику методики і організації контролю якості аудиторських послуг слід почати з визначення сутності поняття «якість аудиторських послуг». Аналіз наукової та професійної літератури України із зазначеного питання свідчить, що дефініція «якість» в основному застосовується в контексті «якість аудиторської перевірки», рідше - «якість аудиторських послуг», а іноді має місце ототожнення - під якістю аудиторських послуг, розуміють якість аудиту. Думки вчених і фахівців не завжди збігаються, при цьому відсутні і суттєві протиріччя. Так, Редько А. Ю. вважає, що якість аудиту - це системне дотримання реальної професійної незалежності, вимог чинного законодавства та стандартів аудиту, дотримання Кодексу професійної етики та професійної діяльності [2]. Проскуріна Н.М. якість аудиту ідентифікує як комплексне поняття, яке необхідно розглядати як здатність задовольняти потреби замовника і суспільства в отриманні достатнього рівня впевненості у фінансовій інформації, яка виступає предметом аудиту [3].

Аналіз дефініцій поняття «якість» в контексті аудиторської діяльності дозволяє виділити ключові узагальнення:

- якість аудиторських послуг (зокрема якість аудиту) визначається його відповідністю вимогам аудиторських стандартів і інших нормативних документів;

- якісна аудиторська послуга має набір характеристик, які відповідають критеріям задоволення потреб користувачів цієї послуги.

Дослідження категоріального апарату визначення якості аудиторських послуг вказує на підстави виділити дві групи впливу на якість аудиторських послуг: фактори і умови. Фактори впливають на якість, умови – забезпечують якість. Такий поділ впливає на формування системи організації якості аудиторських послуг, так як здатність факторів впливати на поліпшення якості багато в чому залежить від умов забезпечення якості. Існування такої залежності важливо враховувати в практичній діяльності. Якість надання аудиторських послуг залежить від кваліфікації і професійних знань аудитора. Пам'ятаючи, що аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність, з теоретичних позицій якість розглядається в контексті послуги, при наданні якої важливий рівень обслуговування. Виходячи з цього, саме вирішення питань, пов'язаних з підвищенням якісного рівня аудиторських послуг дозволить зміцнити престиж самої професії і ступінь довіри до інформації в процесі виконання різних аудиторських послуг.

Міжнародні стандарти аудиту (далі МСА) вказують на те, що «контроль якості - політика і процедури, прийняті аудиторською фірмою, призначені надати їй обґрунтовану впевненість у тому, що фірма та її персонал дотримуються професійних стандартів та нормативно-правових вимог, а висновки, надані фірмою щодо виконання завдання, є відповідними за даних обставин» [5]. У контексті аудиту МСА визначають якість аудиту як політику і процедури, прийняті суб'єктом аудиторської діяльності, призначені надати обґрунтовану впевненість у тому, що суб'єкт аудиторської діяльності та його персонал дотримуються професійних стандартів, законодавчих і нормативних вимог, що регулюють аудиторську діяльність і задовольняють потребам користувачів.

На думку Проскуріної Н.Н. та Ніколаєвої А.І. забезпечення високої якості аудиторських послуг має відбуватися на трьох рівнях і містити вимоги від:

- регулятора (Аудиторська палата України) – застосування систематичного і дієвого підходу для забезпечення якості аудиторської діяльності, створення гідного довіри дисциплінарного механізму, який адекватно реагує на скарги і проблеми;

- вчених – відповідних стандартів методології аудиту;

- аудиторів – високого рівня професійної освіти і дотримання етичних норм професійної етики [4].

На думку цих авторів, якісною визнається аудиторська послуга, яка

надається згідно із законодавчими та нормативними вимогами, що регулює аудиторську діяльність і задовольняє потреби користувачів.

Міжнародний стандарт аудиту 220 «Контроль якості аудиторської роботи» передбачає два напрямки контролю за якістю виконаних аудиторських послуг: 1) контроль якості виконаних аудиторських послуг; 2) забезпечення необхідної якості роботи під час конкретної аудиторської перевірки. Лубенченко О.Е. вважає, що контрольні заходи слід починати з встановлення критеріїв якості аудиторських послуг (роботи аудитора). Оскільки критерії якості законодавчо не встановлені, кожна аудиторська фірма повинна діяти на свій розсуд, що створює на практиці дискусійні питання як для замовника послуги, так і для самої аудиторської фірми [7]. Лубенченко О. Е. процес контролю якості аудиторських послуг в аудиторській фірмі рекомендує організувати в три етапи: розробка стандартів і критеріїв, зіставлення зі стандартами і критеріями отриманих результатів та прийняття необхідних рішень; коригування дій. Зазначений автор визначає етапи виконання контролю якості аудиторських послуг в аудиторській фірмі, технологію роботи аудиторських фірм щодо виконання конкретного завдання послуги, відзначаючи, що доречно визначитися з технологією виконання робіт [7].

Аудиторська палата України (далі АПУ) визначає складові системи контролю якості аудиторських послуг в Україні згідно з прийнятими нормативними документами, ключовими з яких є моніторинг з питань якості аудиторських послуг.

Моніторінг реалізується через регулярну звітність суб'єктів аудиторської діяльності за затвердженою АПУ формою, додаткові процедури щодо забезпечення контролю якості та дисциплінарні заходи за результатами контролю, інформування суспільства про функціонування системи контролю якості аудиторських послуг в Україні. В даний час зазначені практичні способи реалізації системи контролю якості аудиторських послуг розроблені щодо забезпечення якості аудиту, без належної уваги залишається контроль якості інших аудиторських послуг.

Концепція системи забезпечення якості аудиторських послуг в Україні враховує необхідність адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, полягає в поетапному прийнятті та впровадженні нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу, зокрема директив ЄС. У Кодексі професійної етики аудиторів Міжнародної федерації бухгалтерів зазначено, що характерною рисою професії аудитора є прийняття відповідальності перед суспільством. Професія незалежного аудитора протягом багатьох років надання послуг своїм клієнтам, роботодавцям і суспільству в цілому отримала позитивну репутацію завдяки чесності, об'єктивності і компетентності. Аудитор, який не дотримується професійних стандартів і правових вимог, завдає шкоди високій репутації своєї професії.

В Україні аудиторська фірма здійснює перевірку контролю якості інших аудиторських послуг у випадках, коли вони відповідають критеріям оцінки для визначення необхідності проведення перевірки контролю якості аудиторських послуг, встановлених фірмою. До таких критеріїв, відповідно до «Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг» [8], зокрема відносяться:

- характер аудиторської послуги і ступінь, в якій вона привертає увагу суспільства;
- ідентифікація незвичайних обставин і ризиків аудиторської послуги;
- наявність законодавчих або нормативних вимог про обов'язковість впровадження контролю якості конкретних аудиторських послуг.

Як зазначено в Положенні з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг» перевірка контролю якості виконання завдання повинна здійснюватися для виконання наступних завдань:

а) завдання з обов'язкового аудиту;

б) інші завдання з аудиту та огляду фінансової звітності;

в) завдання з надання впевненості;

г) завдання з надання супутніх послуг.

Як бачимо, спектр послуг «інші послуги», який досить широко представлений в практичній діяльності аудиторів не підпадає під підстави контролю якості. З іншого боку, законодавча вимога [8; 9] і вимоги стандартів аудиту вказують на те, що аудитори повинні надавати послуги у відповідності з загальними вимогами до їх якості. Якщо вимоги до якості аудиту чітко встановлені, то вимоги до надання інших видів аудиторської діяльності не визначені взагалі або частково на рівні стандартів регламентації супутніх послуг. Відсутність стандартів аудиторської діяльності з виконання різних аудиторських послуг також проектується на проблему їх якісного надання.

На виконання «Положення про зовнішні перевірки системи контролю якості аудиторських послуг», затвердженого рішенням АПУ від 30.10.2014 р., № 302/9 (зі змінами) АПУ здійснює перевірку систем контролю аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, результати яких узагальнює і публікує. Узагальнені результати містять інформацію про кількість проведених Комітетом з контролю якості аудиторських послуг планових зовнішніх перевірок систем контролю якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності з аналізом типових порушень, що є наданням допомоги суб'єктам аудиторської діяльності в створенні і подальшому розвитку власних систем контролю якості та запобігання ризиків при виконанні аудиту (табл. 1).

Слід зазначити, що контроль якості проводиться стосовно аудиту, проте

певні зауваження, зазначені АПУ в звітах 2015-2016 роки стосуються загальних принципів організації системи контролю якості в аудиторській фірмі та впливають на виконання інших завдань, відмінних від аудиту і завдань з надання впевненості. Перелік зауважень щодо оцінки наявності (документального забезпечення) системи контролю якості здійснюється АПУ відповідно до Міжнародного стандарту контролю якості 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також завдання з надання впевненості і супутні послуги», а також ряду інших документів АПУ з контролю якості.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика результатів зовнішніх перевірок систем контролю якості (СКЯ) аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності України в 2015-2016 рр.

№ з/п	Показник	Кількість субєктів аудиторскої деятельності	
		2015 [11]	2016 [12]
1	2	3	4
1.	Включено до Плану зовнішніх перевірок системи контролю якості (далі – СКЯ) на 2016 р., всього	184	229
2.	Включено позапланово відповідно до листа-заяви на перевірку, як новостворена фірма	-	2
3.	Фактично перевірено суб'єктів аудиторської діяльності відповідно до Плану зовнішніх перевірок СКЯ на 2016 р.:	56	103
	● пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.1 та п. 8.4. Положення	43	70
	● пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.1 та п. 8.4. Положення, як новостворені	8	13
	● не пройшли перевірку СКЯ в 2016 р. (вперше)	5	19
	● не пройшли перевірку СКЯ в 2016 р. (повторно)	-	1
	● не пройшли перевірку СКЯ в 2016 р. (вперше)	-	3
	● виключені з реєстру аудиторські фірми, які не пройшли повторну перевірку СКЯ в 2016 р.	-	1
	● перешкода до проведення перевірки СКЯ.	-	1

продовження табл. 1

4.	Перевірку перенесли на 2017 р.(дозволяється один раз згідно з рішенням Комісії АПУ з контролю якості та професійної діяльності з поважних причин)	46	14
5.	Виключені з Реєстру аудиторських фірм та аудиторів протягом 2016 р які були включені в План зовнішніх перевірок на 2016 р.	39	22
6.	Компанії, в яких відсутні завдання з надання впевненості у 2011-2016 рр., В т.ч. ті, які не пройшли зовнішню перевірку СКЯ вперше в попередніх роках.	28	68
7.	Перевірено фірми згідно з Планом 2016 р. в січні-лютому 2017 р.	-	19

Крім цього слід зазначити, що до зауважень щодо всіх аудиторських послуг можна віднести відсутність перегляду політики і процедур системи контролю якості суб'єктами аудиторської діяльності в зв'язку з прийняттям нових редакцій МСА. Важливе зауваження комісії з контролю якості стосується і підвищення ефективності підготовки та перевірки робочих документів, для чого пропонується включити в систему контролю якості стандартизовані форми документації (наприклад, стандартну індексацію робочих документів, типові бланки, контрольні листи, анкети, запити тощо), що полегшує роботу і одночасно дозволяє надійно контролювати результати її виконання.

Узагальнений аналіз виявлених відхилень в системі контролю якості аудиторських фірм України дозволяє визначити напрямки подальших теоретичних розробок для забезпечення та підвищення якості виконання аудиторських послуг, до яких ми відносимо:

1) рішення методологічних питань виконання аудиторських послуг;

2) розробка внутрішньофірмових стандартів в розрізі окремих аудиторських послуг з регламентації методичних і організаційних питань їх виконання (критерії, процедури виконання, стратегії, склад і зміст типової робочої документації);

3) методичне та організаційне забезпечення виконання етапів окремого завдання і методики його реалізації.

Література

1. Звіт Аудиторської палати України до Кабінету Міністрів України за 2016 URL: http:// www.apu.com.ua (дата звернення: 15.11.2018).

2. Редько О. Ю. Якість аудиторських послуг: філософія та міфологія. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 1. С. 46–54.

3. Проскуріна Н. М., Платонова І. А. Концептуальні аспекти розвитку вітчизняного аудиту. *Ефективна економіка* : електронне наукове фахове видання. URL: http: //www.economy. nauka.com.ua (дата звернення: 15.11.2018).
4. Проскуріна Н. М., Ніколаєва О. І. Методичне забезпечення робочої програми «Організація і методика контролю якості аудиторських послуг фірм, які виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також завдання з надання впевненості і супутні послуги : практичний посібник. Київ, 2014. 248 с.
5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2016-2017 р.). Київ : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України 2017. URL: http: // www.apu.com.ua (дата звернення: 15.11.2018).
6. Національна концептуальна основа забезпечення якості аудиторських послуг в Україні : затв. рішенням АПУ від 26.05.2005 р, № 149/15.1. URL: http://www.sau-apu.org.ua (дата звернення: 15.11.2018).
7. Лубенченко О. Е. Конкурентні переваги аудиторських фірм. Процедури по оцінці якості аудиторських послуг. *Держава і регіони*. *Економіка та підприємство*. 2008. № 2. С. 131–137.
8. Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг : положення про національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 : затв. Рішенням АПУ 27.09.2007 р, № 182/4. URL: http://www.apu.com.ua (дата звернення: 15.11.2018).
9. Концептуальна основа контролю аудиторської діяльності в Україні : затв. рішенням АПУ 27.09.2007 р, № 182/3. URL: http: //www.apu.com (дата звернення: 15.11.2018).
10. Концепція системи забезпечення якості аудиторських послуг в Україні. URL: http://apu.com.ua/files/temp/567121052.doc (дата звернення: 15.11.2018).
11. Узагальнені результати зовнішніх перевірок систем контролю якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності за 2015 рік. URL: http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti. (дата звернення: 15.11.2018).
12. Узагальнені результати зовнішніх перевірок систем контролю якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності за 2016 рік. URL: http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti (дата звернення: 15.11.2018).

Leszek Michalczyk

MODEL DETEKCJI BENEISHA JAKO NARZĘDZIE DO WYKRYWANIA MANIPULACJI KSIĘGOWYCH W WARUNKACH POLSKIEJ USTAWY BILANSOWEJ

Wstęp

Co najmniej od 3 dziesięcioleci istotnym problemem analiz rachunkowościowych jest kwestia wykrywania manipulacji danymi księgowymi, ubarwiania tych danych, czy wręcz – tworzenia danych fikcyjnych. Tworzenie fikcyjnych aktywów z wartości ponoszonych kosztów bieżących, a przez to i ubarwianie bieżącego wyniku finansowego do wartości tak imponujących jak w przypadku amerykańskiego Enronu, skończyło się nie tylko upadkiem tej firmy, co prawda odwleczonym nieco w latach, ale również i podważeniem jakości kontroli stosowanej przez audytorów księgowych Wielkiej Piątki (Arthur Andersen). Efektem było też dążenie do wypracowania bardziej obiektywnych niż stosowane w działaniach audytorów księgowych, działaniach opartych często na metodach analiz materiałów niepełnych, statystycznych metod badań sprawności ekonomicznej przedsiębiorstw. Jedną z takich metod jest opracowana w latach 2001-2014 metoda detekcji manipulacji księgowych Messoda D.Beneisha. Analizie możliwości wykorzystania tej metody na gruncie uwarunkowań polskiej ustawy bilansowej poświęcony jest niniejszy artykuł.

Zakres manipulatywnych elementów polskiego prawa bilansowego

Wprowadzone ustawą z 1994 r. do polskiego życia gospodarczego przepisy bilansowe[5] sankcjonowały istniejące zasady możliwych do zastosowania wersji rozwiązań księgowych. Każda z nich mogła skutkować odmiennymi wartościami wskazywanymi w rocznych sprawozdaniach finansowych, bilansie i rachunku zysków i strat. Zróżnicowanie było pochodnymi: momentu aktywizacji kosztu bądź przychodu a także ich wartości bieżąco przypisywanej do danego okresu sprawozdawczego.

Prawne usankcjonowanie możliwości wyboru przez przedsiębiorstwo metod rozliczania jego kosztów powiązanych z wartością aktywów trwałych (np. metody amortyzacji) czy aktywów obrotowych (np. metody rozliczeń zapasów) skutkuje możliwością powstania wielu różnych sprawozdań finansowych operujących różnymi danymi liczbowymi. Wszystkie tak powstałe, z zastosowaniem zasad

[5] *Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości* (t.j.: Dz.U.z 2016 r., poz.1047 z późn.zm.)

rachunkowości wariantowej[6], sprawozdania finansowe będą poprawne, faktycznie prezentujące osiągnięcia ekonomiczne przedsiębiorstwa i za każdym razem niemożliwe do podważenia przez nawet najbardziej rzetelnie podchodzących do swych obowiązków audytorów (biegłych rewidentów). Równocześnie nadanie rachunkowości przedsiębiorstw normy prawnej ustawy[7] oznacza, że żaden akt prawny niższego rzędu nie może kwestionować i narzucać innych, bardziej unitaryzujących podejść. Podejść, które minimalizowałyby możliwość wyboru stosowaną przez przedsiębiorcę. Wyboru, który przekazany przedsiębiorstwu pozwala mu na nadawanie wartości swym działaniom gospodarczym niemalże każdej liczby mieszczącej się w przedziale otwartym ograniczonym wartościami „zera" oraz faktycznie poniesionego wydatku pieniężnego. Decyzyjność w kwestii, jaką wartość przedsiębiorstwo zechce wykazać w bieżącym okresie[8] – ustawodawca pozostawił temu właśnie przedsiębiorstwu.

Dodatkowym, sprzecznym z interesem społecznym, aspektem dowolności stosowanym w przepisach polskiej ustawy o rachunkowości okazała się kwestia rezerw tworzonych w przedsiębiorstwach państwowych poddanych procedurze prywatyzacji (sprzedaży podmiotom prywatnym). Wprowadzenie rezerw pozwalało na księgowe obniżenie wartości podmiotu i łatwiejszą jego sprzedaż. Po prywatyzacji rezerwy te były rozwiązywane wpływając dodatnio na wynik finansowy[9]. Taka sytuacja powodowała wrażenie wzrostu efektywności funkcjonowania przedsiębiorstw po prywatyzacji, nawet jeżeli nie podejmowały one żadnej działalności gospodarczej a ich aktywa były przez nowych właścicieli wyprzedawane a sam podmiot po takiej wyprzedaży – likwidowany.

Kluczowymi, najczęściej stosowanymi, strefami rachunkowości wariantowej w polskim prawie bilansowym wskazuje się w poniższej tabeli (tab. 1).

---

[6] L.Michalczyk, *Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu wyników finansowych przedsiębiorstw*, Woltes Kluwer, 2013, s.48 i n.

[7] J. Stępniewski, *Audyt i diagnostyka firmy,* Wyd.AE we Wrocławiu, 2001.

[8] A. Kister, *Raportowanie zorientowane na wartość przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", 2009, nr (51) 107.

[9] Z reguły stosuje się jeden z dwóch modeli prywatyzacji: 1) pierwszy – polegający na przeprowadzeniu publicznej licytacji zwany jest niekiedy modelem belgijskim (w oparciu o procesy prywatyzacyjne przeprowadzane w okresie powojennym w stosunku do przedsiębiorstw belgijskich), 2) drugi – polega na wyłonieniu (wybraniu) kilku potencjalnych nabywców z którymi przeprowadza się rozmowy dotyczące sprzedaży. Ze względu na brak jawności łatwo w takim przypadku o uzyskanie dodatkowych, poza ewidencjonowanymi, korzyści materialnych dla decydentów. Patologie procesu prywatyzacji według modeli opracowanych przez profesora Instytutu Marksizmu i Leninizmu, Leszka Balcerowicza, zakładały ograniczanie dostępu dla potencjalnych oferentów.

Tab. 1

Zakres najczęściej stosowanych legalnych operacji w ramach rachunkowości wariantowej

Lp	Zakres	zastosowanie	Pożądany efekt		
			księgowy	Ekonomiczny	
				finansowy	podatkowy
1	koszty	Odpisy amortyzacyjne	Zróżnicowanie metod (liniowa, degresywna, progresywna, jednorazowego odpisu, jednostek produkcyjnych)	Uzyskanie kredytu przez wzrost wyniku finansowego wskutek zmniejszenia wartości bieżącego odpisu	Zwiększenie wartości bieżącego odpisu stosując wybraną metodę lub scalając aktywa o różnej kategorii (rozbudowa aktywów trwałych, zwiększenie wartości brutto)
		Rozliczenia aktywów obrotowych	Zróżnicowanie metod kalkulacji oraz obrotu zapasami	Zwiększenie wartości aktywów z wykorzystaniem metod rozliczeń np. cen ewidencyjnych na zróżnicowanym poziomie rotacji aktywów	Szybsze aktywowanie kosztów niż w przypadku jednostkowej identyfikacji rozchodu
2	przychody	Sprzedaż przekształconych towarów na aktywa trwałe (wyposażenie witryn sklepowych)	Przyspieszenie uznania kosztów (amortyzacja) po przekształceniu towaru w aktywa trwałe	Zmniejszenie wyniku finansowego	Przyspieszenie aktywowania kosztów uznanych podatkowo
		Zastosowanie cen transferowych	Przyspieszenie możliwości wykazania przychodów niepodatkowych	Wykazanie pożądanych wartości w sprawozdaniu finansowym	Brak – odnośnie przepisy ustaw podatkowych wykluczają wariantowość
3	Pozycje bilansu	Zobowiązania warunkowe	Naliczanie zwiększa sumy bilansowe tworząc wrażenie większego podmiotu gospodarczego	Zakwalifikowanie do większych podmiotów zwiększa wrażenie wiarygodności danego przedsiębiorstwa	Brak
		Wycena bilansowa rozrachunków	Uznaniowość tworzenia rezerw i rozliczeń międzyokresowych	Wpływ na wartości sum bilansowych	Brak

Źródło: *Opracowanie własne.*

Kolejnym aspektem są przestępstwa księgowe związane z zafałszowywaniem danych finansowych przedsiębiorstwa. Przestępstwa te tym się różnią od wykorzystania mechanizmów rachunkowości wariantowej, że są działaniami niezgodnymi z regułami obowiązującymi w prawnie akceptowanych rozwiązaniach stosowanych w księgowości przedsiębiorstw.

Celowość stosowania powyższych rozwiązań jest oczywista jeżeli wziąć pod uwagę, że efektem odpowiednio zaprezentowanych i obejmujących odpowiednie wartości liczbowe danych, może być np. uzyskanie kredytu o niższym koszcie finansowym czy też obniżenie bieżących zobowiązań podatkowych.

Ryzyko nadużyć, w tym wystąpienia działań księgowych o charakterze oszustw jest immanentną cechą każdej prywatnej a niekiedy również i państwowej jednostki gospodarczej. Cechą, która winna współdefiniować współczesne kapitalistyczne uwarunkowania gospodarcze tak samo jak friedmanowska chciwość czy prawo szachownicy hackleya definiującej świat jako pole gry, współzawodnictwa podmiotów gospodarczych nastawionych na oszukanie konkurenta, gdyż zysk własny jest konsekwencją cudzej straty.

Ryzyko nadużyć księgowych jest tym większe im mniejszy i mniej szczegółowy zasób informacji gospodarczych dotyczących danego podmiotu posiada dana osoba. Osoba ta, zwłaszcza będąc inwestorem giełdowym, ryzykując własny kapitał, musi mieć jakiś próg gwarancji rzetelności wykazywanych danych finansowych przedsiębiorstwa. Stąd też powstały różnorakie projekty, modele analiz i audytu księgowego przedsiębiorstw. Jednym z nich jest model Beneisha.

Struktura modelu Beneisha

Model Beneisha w rzeczywistości ma dwie wersje. Wersje te zostały opracowane przez Messoda D.Beneisha w latach 1997-2014. Podstawą były przeprowadzone badania wśród ponad 2300 spółek notowanych na amerykańskiej giełdzie. Badania miały charakter początkowo retrospektywny, następnie ich autor podjął się walidacji na grupie testowej.

We wstępnej analizie wykorzystano dane od ponad 2200 podmiotów uznanych przez SEC za wiarygodne i 74 spółek, których księgowość SEC zakwalifikował wstępnie do „oszukańczej". Analizy Beneisha dotyczyły trzech sfer funkcjonowania podmiotu gospodarczego. Wyróżnił on mianowicie (i poddał ocenie):

1) perspektywiczne mierniki przyszłej efektywności działań gospodarczych przedsiębiorstwa,
2) przepływy pieniężne,
3) analizy motywacji osób zarządzających podmiotem do działań „ubarwiających" wynik finansowy.

Kluczowym materiałem wyjściowym dla tego modelu są dane roku poprzedzającego, roku bazowego. Oznacza to, że analizowane przedsiębiorstwo nie może być nowym podmiotem gospodarczym na rynku. Do tych danych odwołuje się model w analizie kolejnych lat (okresów) sprawozdawczych.

Pierwotna wersja modelu Beneisha składała się z ośmiu elementów (czynników) poprzedzonych statystycznie wyliczoną liczbą. Model 8-czynnikowy przedstawia się następująco[10]:

M-score (8-czynnikowy m.Beneisha) = -4,84 + 0,920 DSRI + 0,528 GMI + 0,404 AQI + 0,892 SGI + 0,115 DEPI – 0,172 SGAI + 4,679 TATA – 0,327 LVGI

Gdzie: **DSRI** – Sales Index (wskaźnik rotacji należności); **GMI** – Gross Margin Index (wskaźnik marży brutto); **AQI** – Asset Quality Index (wskaźnik jakości aktywów); **SGI** – Sales Growth Index (wskaźnik dynamiki sprzedaży); **DEPI** – Depretiation Index (deprecjacja amortyzacji); **SGAI** – Sales and General Administration Express Index (wskaźnik wartości kosztów); **LVGI** – Levarage Index (dźwignia finansowa); **TATA** – Total Accrual (wskaźnik różnic memoriałowych).

W drugiej, późniejszej, pięcioczynnikowej wersji modelu M.D.Beneish zrezygnował ze stosowania LVGI, SGAI i DEPI uznając je za nie mające istotnego wpływu na analizę i wiarygodność jej efektów. W tym modelu skorygowano również ważoną wartość, udział poszczególnych czynników.

Model w wersji 5-czynnikowej przedstawia się następująco:

M-score (5-czynnikowy m.Beneisha) = -6,065 + 0,823 DSRI + 0,906 GMI + 0,593 AQI + 0,717 SGI + 0,107 DEPI

Spośród użytych wskaźników, wyjaśnienia wymagają rzadko stosowane w analizach sprawozdań finansowych w Polsce, wskaźniki: AQI, DEPI i TATA.

AQI, zdefiniowane jako „wskaźnik jakości aktywów". Jest on analizą poziomu lokowania kosztów okresu w aktywach przedsiębiorstwa. Wskaźnik ten analizuje się w powiązaniu ze wskaźnikiem rotacji należności i wskaźnikiem marży brutto. Beneish zauważył, że symptomem odraczania terminu ujęcia kosztów w rachunku zysków i strat jest znacząca wartość tego wskaźnika przy tendencji wzrostowej wskaźnika rotacji należności oraz braku istotnych wzrostów lub spadku wskaźnika marży brutto.

Deprecjacja amortyzacji, DEPI jest poziomem zmian w relacji wartości amortyzacji i środków trwałych w dwóch różnych, następujących po sobie okresach. Spadek wartości poniżej „jedności" oznaczałby w takim przypadku wysokie prawdopodobieństwo zmian w charakterystyce polityki rachunkowości obejmujących procedury amortyzacyjne. Oznaczać mogłoby to wydłużenie okresu amortyzowania składników majątku (obniżenie stawek odpisu). Z kolei znaczące przekroczenie „1" jako wartości tego wskaźnika może oznaczać działania przeciwne, zmierzające np. do manewrowania wysokością zobowiązań podatkowych.

[10] Za: M.D.Beneish, *Detecting GAAP Violation: Implications for Assessing Earnings Management Among Firms with Extreme Financial Performance*, „Journal of Accounting and Public Policy, v.16, no.3/1997, s.271.

TATA, zdefiniowane przez Beneisha jako wskaźnik różnic memoriałowych oznacza różnicę między zyskiem netto a przepływami pieniężnymi w obrębie działalności operacyjnej analizowanego przedsiębiorstwa. Wysoka wartość tego wskaźnika świadczyć może o możliwych manipulacjach księgowych stosowanych w tym podmiocie.

Beneish zaznaczył, że wskaźniki te są jedynie sygnałem możliwej manipulacji księgowej, nie dającym jednak całkowitej pewności czy taka faktycznie ma miejsce. Beneish zauważył też, że sam wskaźnik winien być dostosowywany do uwarunkowań zmiennego otoczenia ekonomicznego przedsiębiorstwa. I tak początkowo graniczną wartością M-score była wartość „-2,22", od roku 2004 – „-1,99" a od 2012 – „-1,78". Wartość ta oznacza, że manipulacje księgowe są zdecydowanie bardziej prawdopodobne w przedsiębiorstwach wykazujących wyższą wartość tego wskaźnika.

Na podstawie wieloletnich analiz Beneish i inni określili też średnie wartości dla poszczególnych wskaźników pozwalające zdefiniować przedsiębiorstwa jako upiększające lub też nie czyniące tego w stosunku do swoich sprawozdań finansowych. Poniższa tabela (tab. 2) zawiera wykaz tych wartości.

Tab. 2

Uśrednione wartości zmiennych modelu 8-czynnikowego Beneisha

Lp	Zmienna	Podmioty	
		Manipulujące wynikiem finansowym	Niemanipulujące wynikiem finansowym
1	DSRI	1,412	1,030
2	GMI	1,159	1,017
3	AQI	1,228	1,031
4	SGI	1,581	1,133
5	DEPI	1,072	1,007
6	SGAI	1,107	1,085
7	LVGI	1,124	1,033
8	TATA	0,049	0,015

Źródło: *opracowanie własne* na podst.: M.D.Beneish, C.M.C.Lee, C.Nichols*, Fraud Detection and Expected Returns*, „Working Paper", IU Bloomington, 2012, s. 33 i n.

Powyższe dane oparte są na dominującym w literaturze anglojęzycznej poglądzie, że manipulatywnymi są te działania, które służą upiększaniu (zwiększaniu) wartości wykazywanych w rachunku zysków i strat przedsiębiorstwa. W realiach polskich równie często, o ile nie częściej działania manipulatywne w księgowości należałoby odnieść do zmniejszania bieżących obciążeń podatkowych. Oznacza to również rolowanie kosztów ale nie po to by opóźnić moment ich ujawniania ale po to by moment ten przyspieszyć.

Walidacja modelu Benisha na wybranym przykładzie

Poniższa analiza dotyczy danych podmiotu gospodarczego, w którym autor niniejszego referatu pracował jako główny księgowy, stąd też i czerpie faktyczną wiedzę o tym, w którym z podmiotów wynik finansowy podlegał „manipulacjom". Poniżej (tab. 3) prezentuje się wartości źródłowe dla analizy z wykorzystaniem

modelu Beneisha.

Tab. 3

Wybrane wartości ze sprawozdań finansowych analizowanego podmiotu (wartości podano a tys.)

Lp	Pozycja sprawozdania finansowego	lata		zmiana
		2014	2015	
1	należności	39109,1	24865,8	(14243,3)
2	sprzedaż	257619,8	264201,7	6581,9
3	Koszt własny sprzedanych produktów	244024,2	249194,0	5169,8
4	Aktywa obrotowe	69688,3	66409,6	(3278,7)
5	Rzeczowe aktywa trwałe	118233,1	115484,8	(2748,3)
6	Aktywa ogółem	188749,0	182908,2	(5840,8)
7	Środki trwałe	115221,7	110570,4	(4651,3)
8	Środki pieniężne (bank, kasa)	160,2	5699,7	5539,5
9	Podatek dochodowy	2324,7	2883,7	559
10	Amortyzacja	15364,1	15379,8	15,7
11	zobowiązania	68156,9	57603,5	(10553,4)
12	Koszty ogólnego zarządu	996,7	895,4	(101,3)
13	Koszty sprzedaży	250157,7	256374,6	6216,9
14	Kapitał obrotowy	120592,1	125304,7	4712,6

Źródło: *opracowanie własne* na podst. sprawozdań finansowych analizowanego podmiotu. Oznaczenia: w nawiasie „( )" – wartości ujemne

Wartości wyszczególnione w powyższej tabeli, pozwalają na wskazanie wartości wskaźników modelu Beneisha, a mianowicie:

DSRI = 0,620
GMI = 1,003
AQI = 1,264
SGI = 1,026
DEPI = 0,952
SGAI = 0,999
LVGI = 0,872
TATA = 0,077

Z kolei wartość dla modelu 8-czynnikowego wynosi „-2,31" a dla modelu 5-czynnikowego jest równa „-3,06".

Wartości te wskazują na istotną możliwość manipulowania wynikiem finansowym w analizowanym podmiocie gospodarczym. Szczególnie znacząca wartość zmian w relacji wyniku finansowego i przepływów pieniężnych (TATA) oraz prawdopodobieństwo włączania części kosztów okresu w wartości uwzględnianie w bilansie przedsiębiorstwa (np. w aktywach trwałych) oraz ogólna wartość wskaźników mogą sugerować działania upiększające wartości wykazywane w sprawozdaniu finansowym. Upiększanie to jednak ma na celu przede wszystkim szybsze uwzględnienie kosztów w sprawozdaniu finansowym,

co wyraźnie wynika też z wartości części wskaźników zdecydowanie niższych od ich przeciętnych miar dla podmiotów nie stosujących rozwiązań manipulatywnych.

Autor niniejszego opracowania stwierdza, że odpowiadałoby to faktycznemu stanowi rzeczy, bo i wartość wskaźników Beneisha faktycznie oddaje ogólną tendencję zmierzającą nie do poprawy wyniku finansowego przedsiębiorstwa ale do obniżenia bieżących zobowiązań podatkowych drogą odraczania ich w czasie.

Zakonczenie

Z analiz Beneisha wynika, że im wyższy wskaźnik M-score, tym większe jest prawdopodobieństwo manipulowania danymi finansowymi w danym przedsiębiorstwie. Jakkolwiek model ten jest właściwym kierunkiem analiz sprawozdań finansowych, jest on jednak modelem przypuszczeniowym. Oznacza to, że stosując ten model, użytkownik może jedynie „nabrać pewnych przypuszczeń" co do możliwości stosowania rozwiązań rachunkowości wariantowej i poziomu skłonności zarządu przedsiębiorstwa do kreowania pożądanych wartości w sprawozdaniach finansowych.

Kolejnym mankamentem modelu Beneisha jest założenie, że dane finansowe roku bazowego nie były zmanipulowane. Jest to założenie życzeniowe i mogące prowadzić do wskazania jedynie zmienności postaw a nie do określenia czy bieżące postawy oraz efekt prac księgowości poszczególnych przedsiębiorstw, jest zmanipulowany. Ten problem właściwego wyboru roku bazowego może być jednak zminimalizowany jeżeli uwzględnionoby zmiany w obsadzie stanowisk decydenckich w działach księgowości i zarządach firm. Wynika to z faktu, że tendencje do manipulowania wynikiem finansowym nie są cechą przedsiębiorstwa ale konkretnych osób w nim zatrudnionych.

Nie ulega też wątpliwości, że Beneish swój model dedykował analizie podmiotów notowanych na parkiecie amerykańskim a więc stosujących zasady rachunkowości zdefiniowane w US GAAP. Natomiast zasady stosowane w Polsce nawiązują do rachunkowości kontynentalnej dla której odniesieniem są MSR/MSSF i to one wpływają na sposób ale i obraz prezentowanych danych finansowych podmiotów gospodarczych.

Bibliografia

1. Beneish M.D., Detecting GAAP Violation: Implications for Assessing Earnings Management Among Firms with Extreme Financial Performance, *Journal of Accounting and Public Policy*, v. 16, no.3/1997.

2. Beneish M.D., Lee C.M.C., Nichols C.*, Fraud Detection and Expected Returns*, „Working Paper", IU Bloomington, 2012.

3. Kister A., *Raportowanie zorientowane na wartość przedsiębiorstwa*, «Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości», 51.107 (2009).

4. Michalczyk L., *Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu wyników finansowych przedsiębiorstw*, Woltes Kluwer, 2013.

5. Stępniewski J., *Audyt i diagnostyka firmy,* Wyd.AE we Wrocławiu, 2001.

6. *Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości* (t.j.: Dz.U.z 2016 r., poz.1047 z późn.zm.).

РОЗДІЛ 4
РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Світлана Зубілевич

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК БУХГАЛТЕРІВ ТА АУДИТОРІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Вступ

Професія бухгалтера з перших років незалежності України та розвитку ринкової економіки в нашій країні отримала новий зміст та широкий попит. На ринку професійних послуг України з'явилися представники закордонних професійних організацій (ACCA, AICPA, CIMA тощо) та були створені перші професійні організації аудиторів і бухгалтерів (САУ, ФПБАУ та інші). У лексиконі професіоналів, науковців, представників державних регуляторів з'явилися терміни «аудитор», «сертифікація» та «професійний бухгалтер». Проте належне визнання та відображення у чинному законодавстві отримала лише професія аудитора.

Навіть останні зміни до Закону про бухгалтерський обліку та фінансову звітність і поява терміну «підприємства, що становлять суспільний інтерес» [1], визначили вимоги до головних бухгалтерів лише у такому обсязі:

повна вища економічна освіта,

стаж роботи у сфері фінансів, бухгалтерського обліку та оподаткування не менше трьох років,

відсутність непогашеної або незнятої судимості за вчинення злочину проти власності та у сфері господарської діяльності.

У той же час останні дослідження, проведені за кордоном, свідчать про суттєві ризики і докорінну зміну суті обов'язків, які будуть виконувати бухгалтери завтра [2; 3; 4].

Змісту сучасної професії бухгалтера приділялась увага такими вченими як К. Безверхий, С.Ф. Голов, Л. М.Кіндрацька, Кузіна Р.В., С.І.Прилипко, В.В. Сопко, Л.В.Чижевська та іншими. Проте у зв'язку із поширенням застосування МСФЗ в Україні потребують узгодження вимоги, що висуваються до облікових працівників за міжнародною практикою, в першу чергу Міжнародною Федерацією бухгалтерів.

Найбільш визнаним у світі узальненням сучасних вимог до кваліфікації бухгалтерів є Міжнародні стандарти освіти професійних бухгалтерів (надалі – МСО), розроблені Радою з МСО. Зауважимо, що всі МСО стосуються професійних організацій-членів Міжнародної федерації бухгалтерів (надалі – МФБ), на яких покладається відповідальність за відповідність професійного

розвитку вимогам сьогодення. Також МСО можуть бути використані усіма, хто зацікавлений у професії та здійсненні навчання (державні регулятори, роботодавці, освітні установи тощо). Виникають питання, які потребують послідовної відповіді (пояснення):

– хто такий професійний бухгалтер;
– в чому суть вимог чинної версії МСО;
– вплив МСО на систему освіти бухгалтерів в Україні.

1. Дослідження суті поняття «професійний бухгалтер»

Попередня редакція МСО надавала таке визначення професійного бухгалтера – це особа, яка є членом професійної організації-члена МФБ. Очевидно, що в багатьох країнах (зокрема, з пострадянськими традиціями підготовки кадрів та присвоєння кваліфікації) лаконічне визначення МФБ було незрозумілим. Тільки ті, хто обізнаний з історією становлення професії у країнах з розвиненою економікою, правильно тлумачили тривалий процес становлення професіонала.

Рис. 1. Рівні поняття «професійний бухгалтер»

Тому ще 2011 року МФБ запропонувала обговорити нові підходи до визначення «професійного бухгалтера»[2].

Певний час термін «професійний бухгалтер» був синонімом терміну «аудитор». Проте згодом було визнано, що бухгалтери, які відповідали ознакам наявності високого рівня знань, навичок та етики, професійного досвіду та які були членами професійних бухгалтерських організацій, що брали на себе відповідальність за постійне підвищення кваліфікації та етичну поведінку під час виконання їх членами професійних обов’язків, почали успішно реалізовувати свою компетентність не лише в аудиті, а й працюючи

фінансовими директорами, головними бухгалтерами тощо. МФБ констатувала цей факт в словнику Кодексу професійної етики, адресуючи його особам, які працюють у бізнесі, державному секторі, освіті та в інших документах [3].

Сьогодні термін «професійний бухгалтер» наводиться у Міжнародних стандартах аудиту, Міжнародних стандартах освіти, Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку в державному секторі, Кодексі етики професійних бухгалтерів. МФБ розглядає універсальне тлумачення терміну «професійний бухгалтер» як гарантію успішного використання усіх розроблених стандартів незалежно від національних, законодавчих та галузевих особливостей.

Поняття професійного бухгалтера повинне складатися з кількох «рівнів» (див. рис. 1). Отже, це особа, яка завдяки формальній освіті та практичному досвіду є експертом у сфері бухгалтерського обліку, що демонструє і підтримує компетентність, відповідає кодексу етики, дотримується високих професійних стандартів і діяльність якої регулюється через професійну організацію бухгалтерів або інший механізм регулювання. Професійні бухгалтери в рамках професії відрізняються один від одного компетентністю, відповідальністю та послугами, що надаються [2, С. 7]. Основні сфери надання послуг, які наводяться у документах МФБ, включають підприємницьку діяльність (бізнес), аудит, державний сектор, освіту.

2. Траєкторія професійного розвитку бухгалтера за МСО

Протягом 2009-2013 років МСО професійного бухгалтера були переглянуті з метою підвищення їх зрозумілості для широкого загалу і використання. Склад попередніх та переглянутих МСО наведений у табл. 1. Перегляд МСО спонукало ухвалення Концептуальних основ міжнародних документів у сфері освіти 2009 року. Попередня редакція МСО (табл. 1) поділяла процес отримання професійної освіти на два етапи: докваліфікаційний та післякваліфікаційний. Сучасний варіант МСО ґрунтується на понятті професійного розвитку, який розглядають як процес, що починає особа, яка розвивається, а результатом його є розвинута особа (див. рис. 2).

Рис. 2. Процес професійного розвитку за чинною редакцією МСО

Перетворення особи, яка розвивається, в розвинуту особу, відбувається протягом початкового професійного розвитку (рис. 2). Далі для продовження кар'єри потрібно постійно підвищувати свою кваліфікацію, тобто навчатися протягом життя.

Таблиця 1

Динаміка МСО професійного бухгалтера МФБ

№ з/п	Попередні МСО професійних бухгалтерів	Етапи професійного розвитку		Переглянуті МСО професійних бухгалтерів	Дата набрання чинності
1	2	3		4	5
		Докваліфікаційниа освіта	Початковий професійний розвиток	Концептуальна основа міжнародних документів у сфері освіти	2009
МСО 1	Вимоги щодо вступу до програми професійної бухгалтерської освіти			Початковий професійний розвиток - Вступні вимоги	1 липня 2014
МСО 2	Вимоги щодо вступу до програми професійної бухгалтерської освіти			Початковий професійний розвиток - Технічна компетентність	1 липня 2015

продовження табл. 1

МСО 3	Професійні навички і загальна освіта			Початковий професійний розвиток - Професійні навички	1 липня 2015
МСО 4	Професійні цінності, етика і ставлення			Початковий професійний розвиток - Професійні цінності, етика і ставлення	1 липня 2015
МСО 5	Вимоги щодо практичного досвіду			Початковий професійний розвиток – практичний досвід	1 липня 2015
МСО 6	Оцінка професійних умінь і компетентності			Початковий професійний розвиток – оцінка професійної компетентності	1 липня 2015
МСО 7	Безперервний професійний розвиток	Післякваліфікаційна освіта	Безперервний професійний розвиток	Безперервний професійний розвиток - проект	1 січня 2014
МСО 8	Вимоги щодо компетентності професіоналів з аудиту			Вимоги до професійного розвитку партнерів, відповідальних за завдання з аудиту фінансової звітності – проект	-

Концептуальна основа МСО з’явилася 2009 року. В ній чітко викладений підхід до розвитку компетентностей професійного бухгалтера як основної умови існування професії (див. табл. 2).

Вхідні умови до початкового розвитку описані МСО 1. МФБ покладає відповідальність за визначення «точки», з якої починається становлення майбутнього професіонала, на професійні організації-члени, і зазначає необхідність врахування при цьому всіх чинників, властивих конкретним суспільним умовам.

Зокрема, пропонується брати до уваги: стан економіки, розвиток підприємництва, рівень їх регулювання в країні; роль професійного бухгалтера; рівень компетентності, які необхідні для того, щоб успішно освоїти професійні програми тощо.

Таблиця 2

Мета і завдання МСО професійного бухгалтера МФБ

Основні аспекти розробки та застосування МСО	**Зміст**
1	**2**
Цілі	розвиток компетентності професійних бухгалтерів з метою задоволення потреб суспільства
Суб'єкти застосування	професійні організації-члени МФБ, університети, державні органи, інші провайдери освітніх послуг, регулюючі та наглядові органи, працедавці, особи, які прагнуть здійснити кар'єру професійного бухгалтера
Період застосування	процес розвитку компетентності розбитий на два етапи: початковий професійний розвиток (до моменту отримання статусу професійного бухгалтера) і безперервний (відбувається протягом кар'єр и професійного бухгалтера)
Об'єкт розвитку	професійна компетентність – здатність виконувати робочу роль, визначену стандартом, з урахуванням умов робочого середовища. Складові професійної компетентності: технічні знання, професійні навички, цінності і ставлення
Послідовність досягнення цілей	розвиток універсальної компетентності, а на її основі – фахової (аудитора, фінансового менеджера тощо)

Принципи, якими професійна організація керується при цьому, слід пояснити як тим, хто зацікавлений у кар'єрі професійного бухгалтера, так і тим, хто може брати участь у процесі професійного розвитку та/або забезпечити вхідні умови.

Проблема полягає в тому, що професійна організація повинна віднайти такі умови, які б забезпечили вхід до професії тільки тим, хто матиме шанс успішно завершити програму професійної бухгалтерської освіти, одночасно не встановлюючи надмірно високі бар'єри для входу. Рада з МСО в якості завищених вимог наводить потребу наявності документу про освіту конкретної установи або про мінімальну тривалість специфічного практичного досвіду.

МФБ розглядає широкий спектр вхідних умов, вони можуть бути включені до законодавства або визначені університетами (як умови вступу з метою отримання вищої освіти). Одним з варіантів може бути наявність диплому про вищу освіту (бакалавра або магістра).

Професійна організація-член МФБ повинна інформувати суспільство про:

– точки входу до програм освіти професійних бухгалтерів;

– всі рівні програм, пов'язані з кваліфікацією, та види контролю компетентності на кожному з них;

– очікування і витрати, пов'язані з освітніми програмами для професійних бухгалтерів.

– інструменти самодіагностики, такі як карти компетентності, що встановлюють навички, знання і відносини, які будуть отримані до успішного завершення програми освіти професійних бухгалтерів.

Під картою компетентності, як правило, розуміють інструмент, що використовується компаніями для пошуку, відбору і найму нових працівників. Фактично карта є ідеальним портретом професіонала, котрий потрібен компанії для роботи за оголошеною вакансією. Сьогодні такі карти створили більшість професійних організацій-членів МФБ, опираючись на узагальнений попит ринку і перспективи його розвитку.

Звернемося для прикладу до карти компетентності професійних організацій Канади [4; 5], яка створена на підставі МСО МФБ. Бажаючі стати професійними бухгалтерами і в майбутньому дійсними членами цих організацій повинні мати диплом бакалавра (незалежно від фаху) та відповідний рівень компетентності з конкретних предметних областей.

Претенденту надається вибір отримання цих компетентностей на вході через відповідні освітні програми або додаткові курси, які пропонуються університетами, коледжами та іншими установами.

Предметні області охоплюють:

фінансову звітність;

стратегію та нагляд;

управлінський облік;

аудит та послуги з надання впевненості;

фінанси;

оподаткування.

На додаток слід зазначити, що Рада з МСО наводить приклади професійних організацій, які дозволяють потрапити в професію особам, котрі не мають вищої освіти, проте у них є відповідний професійний досвід.

3. Компетентнісний підхід до освіти професійного бухгалтера за МСО

МСО 2 визначає рівень технічної компетентності, яку особа, що прагне отримати статус професійного бухгалтера, повинна продемонструвати наприкінці початкового професійного розвитку. Відповідно до стандарту, під технічною компетентністю розуміють здатність виконувати робочі функції відповідно до встановленого стандарту з урахуванням реальних робочих умов.

МСО 2 визначений основний перелік навчальних дисциплін,

покладених в основу технічної компетентності, та рівень компетентності, яким повинен володіти майбутній професійний бухгалтер за цими дисциплінами (табл. 3). Зауважимо, що МФБ надає право своїм організаціям-членам:

– змінювати перелік сфер компетентності;
– визначати інший рівень компетентності;
– розбивати навчальні дисципліни на кілька курсів;
– встановлювати послідовність вивчення навчальних дисциплін;
– розробляти нові результати навчання;
– регулярно (раз на 3-5 років) переглядати сфери та рівень компетентності.

Таблиця 3

Сфери компетентності, визначені МСО 2*

Перелік навчальних дисциплін	**Рівень компетентності, що вимагається**
1	**2**
1. Фінансовий облік	Середній
2. Управлінський облік	
3. Фінанси і фінансовий менеджмент	
4. Оподаткування	
5. Аудит і надання впевненості	
6. Нагляд, управління ризиками і внутрішній контроль	
7. Господарське право і регулювання	
8. Інформаційні технології	
9. Бізнес- та організаційне середовище	
10. Бізнес-стратегія і менеджмент	
11. Мікро- і макроекономіка	Базовий

**Складено за [6]*

Зміст рівнів компетентності викладений таким чином (див. табл. 4).

Таблиця 4

Зміст рівнів технічної компетентності*

Рівні компетентності	**Умови застосування**	**Змісті глибина знань та розуміння**
1	**2**	**3**
Базовий	робота в ситуаціях, які характеризуються низьким рівнем невизначеності та складності	– визначення, пояснення узагальнення, та інтерпретацію принципів і теорій у відповідних сферах технічної компетенції при виконанні завдання під відповідним контролем; – виконання поставлених завдань з використанням відповідних професійних навичок;

продовження табл. 4

		– визначення професійних цінностей, етики та відносин, дотримання яких важливе під час виконання поставлених завдань; – самостійне вирішення простих завдань і звертання до керівників або експертів під час вирішення складних завдань; – надання інформації та пояснення ідеї в ясній формі, використовуючи усні та письмові комунікації.
Середній	робота в ситуаціях, які характеризуються помірним рівнем невизначеності та складності	– незалежне застосування, порівняння та аналіз принципів і теорій у відповідних сферах технічної компетентності для завершення завдання і прийняття рішення; – поєднання технічної компетентності та професійних навичок для виконання завдання; – застосування професійних цінностей, етики та ставлення підчас виконання завдань; – подання інформації і пояснень ідеї зацікавленим сторонам в ясній формі, використовуючи усні та письмові як облікові, так і не облікові комунікації.
Високий	робота в ситуаціях, які характеризуються високою невизначеністю та складністю	– вибір та інтеграція принципів і теорій з різних областей технічної компетентності для управління і виконання проектів та робочих завдань і обґрунтування рекомендацій відповідно до потреб зацікавлених сторін; – інтеграція технічної компетентності та професійних навичок для управління і виконання проектів та робочих завдань; – формування судження про відповідні варіанти дій, виходячи з професійних цінностей, етики та відносин; – оцінка, дослідження і вирішення складних проблем під обмеженим наглядом; – передбачення складних проблем і питань та вироблення їх рішень; – послідовне подання і пояснення відповідної інформації широкому спектру зацікавлених сторін

**Складено за [6]*

Розглянемо на прикладі фінансового обліку і звітності та макро- і мікроекономіки, що означають середній та базовий рівні компетентності, які вимагаються МФБ (див. табл. 5).

Таблиця 5

Компетенності з фінансового обліку та звітності*

Сфера компетентності	Результати навчання
1	**2**
Фінансовий облік та звітність – *середній рівень компетентності*	застосовування принципів підготовки фінансової звітності для операцій та інших подій; застосовування міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) або інших відповідних стандартів до операцій та інших подій; оцінка відповідності облікової політики, використаної для підготовки фінансової звітності; підготовка фінансової звітності, в тому числі консолідованої, за МСФЗ або іншими відповідними стандартами; інтерпретація фінансової звітності та відповідні розкриття; інтерпретація звітів, що включають нефінансові дані, наприклад, звітів про стійкий розвиток та інтегрованих звітів.
Макро- і мікроекономіка – *базовий рівень компетентності*	опис основних принципів мікроекономіки та макроекономіка; опис впливу змін макроекономічних показників на ділову активність; пояснення різних типів ринкових структур, у тому числі досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, монополії, олігополії.

**Складено за [6]*

Другий компонент компетентності – професійні навички. МСО 3 визначає їх перелік та рівень володіння ними, який повинен бути продемонстрованим наприкінці початкового професійного розвитку (див. табл. 6).

Таблиця 6

Зміст рівнів володіння професійними навичками*

Перелік професійних навичок	Рівень володіння	Результати навчання
1	**2**	**3**
Інтелектуальні – здатність вирішувати проблеми, приймати рішення і формулювати професійне судження	Середній	оцінка інформації, отриманої з різних джерел, і перспектив шляхом проведення наукових досліджень, аналізу та інтеграції; застосування професійного судження, в тому числі виявлення та оцінка альтернатив, для отримання обґрунтованих висновків, які враховують всі відповідні факти і обставини; визначення доречності звернення до фахівців для вирішення проблем і формулювання висновків; застосування міркувань, критичного аналізу та інноваційного мислення для вирішення проблеми; рекомендації щодо вирішення неструктурованих, багатогранних проблем.

продовження табл. 6

Міжособистісні та комунікації – здатність працювати і ефективно взаємодіяти з іншими	Середній	використання співпраці і роботу в команді для досягнення цілей організації; чітка і лаконічна передача інформації під час подання, обговорення та звітності у формальних і неформальних ситуаціях, як у письмовій, так і в усній формі; демонстрація поінформованості про культурні і мовні відмінності під час комунікації. Застосування технік активного слухання та опитування. Застосування навичок ведення переговорів для досягнення рішення і укладення угоди; застосування консультативних навичок для мінімізації або врегулювання конфліктів, вирішення проблеми, і максимізації можливостей; подавати ідеї та впливати на інших людей, щоб забезпечити підтримку і прихильність
Персональні – особисте ставлення та поведінка професійного бухгалтера	Середній	демонстрація схильності до навчання протягом усього життя; застосування професійного скептицизму за допомогою опитування і критичної оцінки всієї інформації; встановлення високих особистих стандартів контролю особистого виконання за допомогою зворотного зв'язку з іншими і рефлексії; управління часом і ресурсами для досягнення професійних зобов'язань; передбачення проблем і планування можливих рішень; застосовування відкритого мислення для нових можливостей.
Організаційні – здатності професійного бухгалтера працювати з або всередині організації для отримання оптимальних результатів від людей та наявних ресурсів	Середній	виконання завдань відповідно до встановлених правил у встановлені терміни; перегляд власної роботи і виконаного іншими, щоб визначити, чи відповідає вона стандартам якості організації; застосування навичок управління персоналом, щоб мотивувати і розвивати інших; застосування навичок делегування при постановці завдань; застосування навичок лідерства щодо впливу на інших для досягнення цілей організації; застосування відповідних інструментів і технології для підвищення ефективності та продуктивності і поліпшення процесу прийняття рішень

Дотримання професійної етики є невід'ємною рисою професійного бухгалтера. МСО 4 «Професійні цінності, етика і відносини» визначає результати навчання, які повинен продемонструвати наприкінці виконання освітньої професійної програми претендент на присвоєння кваліфікації професійного бухгалтера у зазначеній сфері. У стандарті підкреслюється, що професійна етика важлива як на етапі початкового професійного розвитку, так і протягом безперервного навчання. Початковий професійний розвиток передбачає оволодіння фундаментальними етичними принципами: цілісністю, об'єктивністю, професійною компетентністю і ретельністю, конфіденційністю, професійною поведінкою. З цією метою виділені три сфери компетентності – професійний скептицизм та професійне судження, етичні принципи та дія в суспільних інтересах, з яких ідентифіковані результати навчання (див. табл. 7).

Під професійним скептицизмом у МСО 4 розуміють передбачення умов, що можуть вказувати на можливе спотворення внаслідок помилки або шахрайства, і критичну оцінка доказів, а під професійним судженням – застосування відповідної підготовки, знань і досвіду, в контексті здійснення аудиту, бухгалтерського обліку та етичних норм, в прийнятті обґрунтованих рішень про напрямки діяльності в обставинах виконання завдання з аудиту, що проводиться відповідно до міжнародних стандартів.

Дії в інтересах суспільства включають в себе обізнаність та турботу про вплив на публіку; вироблення чутливості до соціальної відповідальності; навчання протягом усього життя; схильність до якості, надійність, відповідальність, оперативність, і ввічливість; дотримання законодавства і правил. Таким чином професійні бухгалтери роблять свій внесок у впевненість і довіру до функціонування ринків та економіки в цілому.

Таблиця 7

Сфери компетентності та результати навчання з професійних цінностей, етики і відносин*

Сфера компетентності	Рівень володіння	Результати навчання
1	**2**	**3**
Професійний скептицизм та професійне судження	*Середній*	застосування критичного мислення до оцінки фінансової інформації та інших відповідних даних; виявлення та оцінка розумних альтернатив для отримання аргументованих висновків, що ґрунтуються на всіх відповідних фактах і обставинах.

продовження табл. 7

Етичні принципи	*Середній*	пояснення природи етики; пояснення переваг і недоліків підходів до етики, заснованих на правилах і принципах; аналіз альтернативних варіантів дій і визначення їх етичних наслідків; застосування фундаментальних етичних принципів цілісності, об'єктивності, професійної компетентності і сумлінності, конфіденційності, професійної поведінки в етичних дилемах і визначення відповідного підходу; застосування відповідних етичних вимог до професійної поведінки при дотриманні стандартів.
Діяльність в інтересах суспільства	*Середній*	пояснення ролі етики в професії і в зв'язку з поняттям соціальної відповідальності; пояснення ролі етики в бізнесі та ефективного управління. аналіз взаємозв'язку етики і права, в тому числі законів, правил та суспільних інтересів; аналіз наслідків неетичної поведінки для людини, професії і громадськості.

**Складено за [6]*

Етика, професійні цінності та поведінка може спочатку вивчатися як окрема навчальна дисципліна, однак потім етичні питання слід розглядати під час вивчення інших навчальних дисциплін.

МСО 5 «Практичний досвід» визначає вимоги до практичного досвіду, який повинен бути отриманим до завершення початкового професійного розвитку. Досвід має бути достатнім, щоб надати можливість продемонструвати компетентності, навички, засвоєння професійних цінностей, етики та поведінки, які відповідають ролі професійного бухгалтера. Як свідчить практика, його найменша тривалість становить 3 роки. Частина досвіду може бути отримана під час навчання в університеті (наприклад, у магістратурі). Процес отримання досвіду повинен відбуватися під наглядом професійного фахівця та реєструється (у щоденнику).

Професійна організація обирає критерії зарахування досвіду: на основі вхідних даних – тривалість роботи на певному робочому місці (мінімальний рівень вимог), на основі вихідних вимог – досягнення відповідних компетентностей, навичок, володіння етикою (максимальний рівень вимог); комбінований підхід.

Початковий професійний розвиток закінчується оцінкою професійної компетентності. МСО 6 покладає відповідальність за оцінку професійної компетентності на організацію-члена МФБ. Принципи оцінювання, заходи з оцінювання, наявність перевіряємих доказів факту оцінювання та його

результатів розробляються організаціями-членами МФБ. МСО 6 розглядає такі варіанти формального оцінювання:

– єдиний екзамен з комплексу навчальних дисциплін;

– екзамен з комплексу навчальних дисциплін певної сфери компетентності;

– серія екзаменів з окремих навчальних дисциплін.

Професійна компетентність оцінюється за допомогою:

– письмових іспитів;

– усних іспитів;

– тестування;

– комп'ютерного тестування;

– роботодавців;

– огляду портфоліо про діяльність на робочому місці (записів у трудовій книжці).

Проте перевага на практиці віддається письмовим іспитам і нещодавно Комітет з МСО оновив рекомендації до розробки, організації та проведенню письмових кваліфікаційних екзаменів [7]. Процедура їх проведення вже знайома пересічним українцям і застосовується під час незалежного оцінювання досягнень випускників загальноосвітніх шкіл.

Позитивний результат оцінювання полягає у присвоєнні індивідууму статусу професійного бухгалтера. Далі починається безперервний професійний розвиток, який є продовженням розвитку після завершення початкового професійного розвитку. Завдання професійної організації-члена МФБ на цьому етапі полягає у сприянні розвитку професійних бухгалтерів протягом усього життя, полегшенні доступу до можливостей безперервної освіти та її ресурсів для професійних бухгалтерів, затвердженні вказаних вимог, включаючи вимірювання, моніторинг та процедури їх дотримання, з тим, щоб допомогти професійним бухгалтерам розвивати і підтримувати професійну компетентність, необхідну для реалізації захисту суспільних інтересів.

Як уже зазначалося, основні обов’язки та відповідальність щодо забезпечення умов професійного розвитку відповідно до мінливих потреб суспільства покладається на професійні організації-члени МФБ. Саме вони повинні здійснювати

– розробку навчальних освітніх програм для професійних бухгалтерів;

– визначення умов входу до професії;

– оцінювання рівня компетентності;

– визначення змісту результатів оволодіння професійними навичками;

– постійний перегляд освітніх програм;

– встановлювати підходи до оцінювання практичного досвіду;

– створення та підтримку системи безперервного професійного розвитку.

4. Вимоги до компетентності партнерів з аудиту

Переглянутий МСО (IES) 8 «Професійна компетентність партнерів, відповідальних за аудит фінансових звітів» ґрунтується на загальній відповідальності провідних партнерів, аудиторських фірм та регуляторів в рамках системи контролю якості для груп, що виконують завдання з аудиту фінансової звітності, визначеною МСКЯ 1 та МСА 220, і тому може бути використаний усіма зацікавленими сторонами з метою формулювання кваліфікаційних вимог до працівників аудиторських фірм (аудиторів), які виконують подібні функції, та їх безперервного професійного розвитку (див. рис. 3).

Рис. 3. Зацікавлені сторони, які впливають на професійну компетентність партнерів із завдання з аудиту (*IES 8 «Professional competence for engagement partners responsible for audits of financial statements» (revised))*

Це останній з переглянутих МСО, який обговорювався найдовше з поміж інших (див. табл. 8). Після першого проекту, запропонованого 2012 року, у 2013 році була видана суттєво перероблена друга редакція, коментарі з приводу якої збиралися до 17 квітня 2014 року. Проте в попередній версії МСО 8 (табл. 1), мова йшла про аудиторів в цілому, незалежно від їх посади на фірмі та ролі в процесі аудиту. Чинна версія МСО 1-7 стосується професійних бухгалтерів, які працюють в різних сферах (аудиті, бізнесі, державному секторі, освіті тощо), і тільки новий МСО 8 призначений для однієї з ролей, які може виконувати аудитор.

Взаємозв’язок МСО із розвитком професійної кар’єри аудитора відображений на рис. 4.

Розвиток через досвід	Застосовувані МСО		Прогресуюча роль
Досвід для розвитку і підтримання компетентності, яка б відповідала зростаючій складності аудиту	Безперервний професійний розвиток	МСО 8	Партнер завдання з аудиту
		МСО 7	Професійний бухгалтер
	Початковий професійний розвиток	МСО 1-6	Особа, яка прагне стати професійним бухгалтером

Критерії авторизації партнера із завдання з аудиту

Рис. 4. Взаємозв'язок між МСО та професійним розвитком партнера з аудиту

За визначенням МСА, партнер із завдання – це партнер або інша особа у фірмі, яка відповідає за завдання, його виконання та звіт, що видається від імені фірми, і який, у разі необхідності, має відповідні повноваження від професійної, правової або регуляторної організації. Оскільки переважна більшість закордонних аудиторських фірм створена у вигляді партнерства, то така посада означає вершину професійної кар'єри аудитора. На практиці, приблизно 2% всіх професійних бухгалтерів у розвинутих країнах коли-небудь її досягає (*How to Maket heLeap from Senior Manager to Partner*). За оцінкою однієї з фірм «Великої Четвірки» - КПМГ, для цього їм потрібно не менше 10-15 років стажу в аудиті та не менше 5 років в якості старшого менеджера.

Продуктивність партнера вимірюється з урахуванням встановлених критеріїв, що відображають цінності та пріоритети фірми. Партнери повинні:

– успішно керувати великими і складними проектами, забезпечуючи при цьому високу якість і досягнення цілей обслуговування клієнтів;

– мати ефективні комунікативні навички, сильні технічні навички та знання у конкретній галузі в своїх сферах відповідальності;

– розвивати привабливе робоче середовище, яке сприяє загальному прагненню до досконалості для досягнення якості фірми, обслуговування клієнтів, працівників та досягнення фінансових цілей (*Peter Doyle. Career Path - Direct-to-Audit*).

Відома британська професійна організація – ACCA, описуючи ключові ролі аудитора, виділяє чотири з них: асистент аудитора, старший аудитор, менеджер з аудиту та партнер з аудиту (*Audit: Business skills and behavioural competences*). Однією з основних відмінностей між ними вона вважає різний рівень бізнес-навичок та поведінкової компетентності (див. табл. 8).

Таблиця 8

Рівень володіння навичками та поведінкова компетентність ролей аудитора

Посади (ролі) аудиторів			
Партнер з аудиту	**Менеджер з аудиту / старший менеджер**	**Старший аудитор**	**Асистент аудитора**
1	**2**	**3**	**4**
Розуміння бізнесу	Зосередження на клієнті	Комунікабельність	Навички міжособистісного спілкування
Сильні навички ведення переговорів	Розуміння бізнесу клієнта і галузі	Навички міжособистісного спілкування	Уміння працювати в команді
Навички з розвитку бізнесу	Аналітичні навички та вміння вирішувати проблеми	Організаторські здібності	Уміння працювати самостійно
Сильні навички налагодження відносин з клієнтами та роботи в умовах мережевих фірм	Управлінські навички	Навички наставництва	Ініціативність
Навички лідерства	Навички ефективної презентації	Аналітичні навички та вміння вирішення проблем	Саморозвиток
	Навички управління проектами	Управлінські навички	Тайм-менеджмент

Як бачимо, вимоги та роль поведінкових компетентностей професіонала з аудиту, як правило, зростає, чим вище він піднімається кар'єрними сходинками.

Отже, спробуємо розібратися, чому акценти щодо безперервного розвитку були зміщені МФБ саме в бік партнера з аудиту, тільки однієї з ролей, яку на практиці може виконувати аудитор.

Гучні фінансові скандали змусили аудиторську професію шукати різні засоби для своєї реабілітації та уникнення можливості повторення прикрих помилок. В першу чергу, як відомо відреагували США, видавши Акт Сарбейнса-Окслі. ЄС випустило Директиву 43/2006/ЄС, яка була суттєво

доповнена Директивою 56/2014/ЄС та Регламентом № 537/2014. Були переглянуті Міжнародні стандарти аудиту (МСА) та Кодекс професійної етики. У всіх цих документах прослідковується чітка ідентифікація ролі партнера із завдання з аудиту та значне підвищення вимог до нього.

Зокрема, за МСА 220 «Контроль якості аудиту фінансової звітності», п. 8, «партнер із завдання має брати на себе відповідальність за загальну якість кожного завдання з аудиту, на яке він призначений» [1].

Варто також навести п. 30 МСКЯ 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги». Фірма повинна покладати відповідальність за кожне завдання на партнера із завдання та встановити такі політики і процедури, які вимагають:

а) повідомлення імені та ролі партнера із завдання провідним особам управлінського персоналу клієнта і тим, кого наділено найвищими повноваженнями;

б) відповідної компетентності, знань і повноважень партнера із завдання, необхідних для виконання ним своєї ролі;

в) чіткого визначення відповідальності партнера із завдання та повідомлення йому цієї інформації».

У світлі вищезазначених вимог деякі країни, включаючи Великобританію, Німеччину, Індію, Францію, Люксембург, Китай зробили обов'язковим надання в аудиторському звіті імені партнера з аудиту разом з іменем фірми.

Запровадження аналогічного підходу застосовано також у США. Ще 2011 року Рада з нагляду за обліком у публічних компаніях (Public Company Accounting Oversight Board – PCAOB) запропонувала внести зміни до стандартів з аудиту і вимагати розкриття імені партнера із завдання з аудиту в аудиторському звіті. Метою такої вимоги було мінімізувати роль фірми або припущення, що партнер із завдання з аудиту несе повну відповідальність за аудит та його продуктивність. (*Cathy J. Cole. Audit Partner Accountability and Audit Transparency: Partner Signature or Disclosure Requirement. 2014*).

Зауважимо, що ця пропозиція отримала значний супротив серед американських аудиторів та фірм. Зокрема, компанія «Ернст енд Янг» вважала, що:

ідентифікація партнера призведе до оперативних проблем, збільшить витрати, складність і кількість часу, необхідних для отримання клієнтом з аудиту для отримання доступу на ринки капіталу, які не компенсуються додатковою інформацією про партнерів, наданою інвесторам;

пропозиція про розкриття інформації про партнера з аудиту не призведе до підвищення якості аудиту та, ймовірно, матиме негативний вплив на професію, адже виконання ефективного аудиту є колективним зусиллям, до якого залучається безліч окремих осіб і залежить від безлічі факторів;

розкриття імені партнера не дає уявлення про його досвід і відповідні навички, або якість групи аудиторів чи сам аудит. Збирачі інформації про партнерів не матимуть необхідні знання, щоб належним чином оцінити і точно відобразити компетентність партнера або його працьовитість. Існує ризик того, що збір таких даних і висновки з них будуть неповними без відповідного контексту.

У той же час, дослідження, проведені в різних країнах, підкреслили важливість аналізу якості аудиту на рівні окремого аудитора (саме партнера із завдання з аудиту), і свідчили про те, наскільки ці особистості впливають на результати аудиту та фондовий ринок. Зокрема, аналіз результатів аудитів, проведених упродовж семи років шведськими дочірніми компаніями «Великої Четвірки» (*W. Robert Knechel, Ann Vanstraelen, and Mikko Zerni. Does the Identity of Engagement Partners Matter? An Analysis of Audit Partner Reporting Decisions*), дали можливість дослідникам зробити такі висновки:

характер аудиторського звіту пов'язаний саме з партнерами, які очолюють аудит, і не залежить від будь-якого впливу фірм «Великої Четвірки», які їх наймають;

ці індивідуальні відмінності в характері звіту зберігаються в часі і по клієнтах;

вони суттєво впливають на кредитний рейтинг клієнтів з аудиту та їх оцінку інвесторами.

Характер (агресивність чи консерватизм) аудиторського звіту дослідники оцінювали на підставі того, наскільки часто аудитор висловлював застереження щодо майбутньої життєздатності клієнта з аудиту та схильності до помилок в оцінці необхідності створення резервів (зокрема, щодо дебіторської заборгованості або запасів).

І, на завершення, зазначимо, що в переглянутому МСА 700 «Формулювання думки та надання звіту щодо фінансової звітності», який набрав чинності для звітних періодів, що закінчилися 15 грудня 2016 року або після цієї дати, є п. 45, який вимагає розкриття імені партнера із завдання з аудиту повного комплекту фінансової звітності загального призначення лістингових компаній, окрім тих випадків, коли це може нанести шкоду його особистій безпеці.

Таким чином, на міжнародному рівні простежується тенденція переходу від «загальнофірмової» відповідальності до персоналізованої. У фокусі цієї відповідальності знаходиться партнер із завдання. Його роль у команді з аудиту не залежить від характеру, складності, розміру або типу аудиту. І ця роль є омріяною вершиною професійної кар’єри.

Організації-члени МФБ несуть відповідальність за первісний та безперервний професійний розвиток своїх членів. Тому МСО охоплюють обидва етапи розвитку. МСО 7 «Безперервний професійний розвиток» вимагає, щоб усі професійні бухгалтери розвивали і підтримували професійні компетентності, які відповідають виконуваній роботі і професійним

обов'язкам. По суті, МСО 8 «Вимоги до професійного розвитку партнерів, відповідальних за завдання з аудиту фінансової звітності» є застосуванням МСО 7 для ролі партнера із завдання з аудиту. МСО 8 може бути також використаний до аудиторів, які виконують аналогічну роль, що й партнер з аудиту, при перевірці іншої історичної фінансової інформації відповідно до МСА або під час виконання інших типів завдань із забезпечення впевненості та супутніх послуг.

Основні професійні компетентності партнера з аудиту узагальнені в табл. 9. Вони охоплюють технічну компетентність, професійні навички, а також професійні цінності, етику та відносини. Такий підхід закладений стандартами початкового професійного розвитку і зберігається для безперервного професійного розвитку.

Таблиця 9

Перелік професійної компетентності партнера із завдання з аудиту

Сфера компетентності	**Результати розвитку компетентності**
1	**2**
Технічна компетентність	
Аудит	Керівництво ідентифікацією та оцінкою ризиків суттєвого викривлення в рамках загальної стратегії аудиту Оцінка відповідей на ризик суттєвих викривлень. Оцінка того, чи аудит виконаний і документально оформлений відповідно до чинних стандартів аудиту (наприклад, МСА) та відповідних законів і регулювання Розробка відповідного висновку та звіту з включенням опису основних питань аудиту(за необхідності)
Фінансовий облік і звітність	Оцінка того, чи підприємство підготувало фінансову звітність відповідно до застосовної концептуальної основи подання фінансової звітності та нормативних вимог у всіх суттєвих аспектах Оцінка визнання, оцінки, подання і розкриття інформації про операції і події в рамках фінансової звітності відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності та нормативних вимог Оцінка облікових суджень та оцінок, в тому числі оцінок справедливої вартості, зроблених керівництвом Оцінка об'єктивного подання фінансової звітності по відношенню до природи бізнесу, операційного навколишнього середовища, а також безперервності діяльності в осяжному майбутньому
Керівні органи і ризик	Оцінка корпоративних структур управління та процесів оцінки ризиків, що впливають на фінансову звітність суб'єкта господарювання як частини загальної стратегії аудиту

продовження табл. 9

Середовище бізнесу	Аналіз відповідної галузі, нормативних та інших зовнішніхчинників, які використовуються для визначення аудиторського ризику (ринок, конкуренція, продукт, технології та екологічні вимоги)
Оподаткування	Оцінка процедур, що виконуються у відповідь на ризики суттєвого викривлення у фінансовій звітності відносно оподаткування, та ефект від результатів цих процедур на загальну стратегію аудиту
Інформаційні технології	Оцінка середовища інформаційних технологій (ІТ) для визначення адекватності контролів, які відносяться до фінансової звітності, з метою визначення їх впливу на загальну стратегію аудиту
Господарське законодавство і регулювання	Оцінка ідентифікованих або очікуваних недотримань законодавства і регулювання, щоб визначити вплив на загальну стратегію аудиту та аудиторський висновок
Фінанси і фінансовий менеджмент	Оцінка різних доступних джерел фінансування і використовуваних фінансових інструментів, щоб визначити їх вплив на загальну стратегію аудиту Оцінка грошових коштів, бюджети і прогнози господарюючого суб'єкта, а також потреба в оборотному капіталі, щоб визначити вплив на загальну стратегію аудиту
Професійні навички	
Інтелектуальні	Вирішення питань аудиту з використанням запиту, узагальнень і логічного мислення, критичного аналізу для розгляду альтернатив і результатів
Міжособистісні й комунікативні	Ефективно і адекватне спілкування з членами аудиторської групи, управлінським персоналом і тих, хто наділений найвищими повноваженнями Вирішення питань аудиту за допомогою ефективних консультацій (за необхідності)
Особистісні	Заохочення до навчання протягом усього життя і сприяння його здійсненню Дія відповідно до рольової моделі для аудиторської групи Прояв здатностей наставництва або коучингу по відношенню до аудиторської групи
Організаційні	Оцінка, наскільки члени аудиторської групи, у тому числі експерти, разом є відповідно об'єктивними і компетентними для виконання аудиту Керівництво завданням з аудиту, забезпечуючи лідерство і управління проектами
Професійні цінності, етика і відносини	
Відданість суспільним інтересам	Підвищення якості аудиту у всіх видах діяльності з акцентом на захист суспільних інтересів.

продовження табл. 9

Професійний скептицизм і професійне судження	Застосування скептичного мислення і професійного судження в плануванні, проведенні аудиту та формулюванні висновків, на яких основується аудиторська думка
Етичні принципи	Застосування етичних принципів цілісності, об'єктивності,професійної компетентності та належної ретельності, конфіденційності,і професійної поведінки в контексті аудиту та визначення відповідного вирішення етичних дилем Оцінка і реагування на загрози об'єктивності та незалежності, які можуть виникнути в ході аудиту Захист конфіденційної інформації суб’єкта господарювання відповідно до етичної відповідальності і відповідних правових вимог

МСО 7 передбачає різні шляхи безперервного професійного розвитку, з тим, щоб професійні бухгалтери продовжували виконувати свої ролі у мінливому середовищі. МСО 8 зазначає, що найважливішим компонентом безперервного професійного розвитку партнера із завдання є практичний досвід. Отримання такого досвіду може бути підтверджено щорічною самооцінкою, звітами про оплачений час, а також результатами моніторингу якості, таких, як огляд виконання, огляд якості виконання завдання з аудиту та інспекцій регуляторів.

Для оцінки відповідності партнера його повноваженням можуть застосовуватися й інші засоби, які передбачаються законодавством або регуляторами. Наприклад, оцінка професійних компетентностей партнера може відбуватися у процесі отримання ним ліцензії на здійснення аудиту.

Висновки

Таким чином, ідеальна модель професійного розвитку бухгалтера в громадянському суспільстві полягає у згуртуванні всіх стейкхолдерів навколо професійної організації-члена МФБ. Високі стандарти МФБ та програма відповідності її членів цим стандартам є запорукою найкращого задоволення потреб суспільства у послугах професійних бухгалтерів.

Професійна організація об’єднує професіоналів, які працюють у всіх сферах – бізнесі (великому, середньому і малому), аудиті, освіті, неприбуткових організаціях та державному секторі. Професійна організація відрізняються гнучкою системою управління та моніторингу, що надає можливість швидко отримувати від своїх членів інформацію про компетенності та їх рівень для забезпечення високої якості професійних послуг і вносити відповідні зміни до програм початкового та безперервного розвитку, залучати найкращі людські ресурси для втілення цих програм.

Зважаючи на досвід України, професійна організація від моменту свого створення сприяє успішному виконанню реформ в обліку і аудиті, здійснює переклад міжнародних стандартів обліку і звітності, професійної етики, освіти, готує та проводить перенавчання, підвищення кваліфікації тощо. Напрацьований цінний досвід згуртування професіоналів, державних регуляторів та представників академічних кіл, міжнародних організацій та професіоналів інших країн у вирішенні проблем розвитку професії. Проте за чинними традиціями регулювання повноваження громадської професійної організації у сфері освіти і присвоєння кваліфікації повинні визнаватися законодавством. Окрім того, вирішення потребують такі проблеми:

1. Ідентифікації статусу «професійного бухгалтера» та побудова його карти компетентності для національних умов;

2. Перебудова процедури оцінювання компетентності (екзаменів в університетах та сертифікації професійної організації) на відповідність встановленим МФБ стандартам;

3. Забезпечення вимог МФБ щодо професійного досвіду.

4. Таким чином, тільки ті партнери з аудиту, котрі розвивають і підтримують свою професійну компетентність на рівні, який узагальнений в табл. 3, будуть в змозі впоратися зі складними ситуаціями, з якими вони можуть зіткнутися протягом своєї кар'єри і допоможуть перетворити аудит для клієнта з «чорного ящика» на зрозумілу, прозору діяльність, яка додає цінності і клієнту, і суспільству.

Література

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність : Закон України. URL: http://zakon5. rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 15.11.2018).

2. A Proposed Definition of ‘Professional Accountant’ A Staff Paper Prepared for Consultation. IESBA. Delhi, 2011. 12 p.

3. Bob Rutherford (2011) Definition of Professional Accountant. IESBA Meeting. URL: https://www.ethicsboard.org/.../Definition%20of%20Professi... (дата звернення: 15.11.2018).

4. Susan S. Davis (2018). What Role Does an Accountant Play in Business Operations? URL: https://smallbusiness.chron.com/role-accountant-play-business-operations-411.html (дата звернення: 15.11.2018).

5. Collins, K. (2015). Exploring Business, v. 1.0. Retrieved from: URL: http://catalog.flatworldknowledge.com/ bookhub/7?e =collins-ch12_s01 (дата звернення: 15.11.2018).

6. Davis, S. (2015) What role does an accountant play in business operations? Retrieved from: URL: http://smallbusiness.chron.com/role-accountant-play-business-operations-411.html (дата звернення: 15.11.2018).

7. CGMA Competency Framework guide: Generate value for long-term success. AICPA-CIMA. 2018. URL: https://www.cgma.org/resources/tools/cgma-

competency-framework/cgma-competency-framework-guide.html (дата звернення: 15.11.2018).
8. The Roles and Domain of the Professional Accountant in Business. Information Paper. IFAC. New York, 2005. 6 p.
9. The Chartered Professional Accountant competency map Understanding the competencies a candidate must demonstrate to become a CPA. – 2012.
10. The UFE Candidates' Competency Map. Understanding the Professional Competencies Evaluated on the UFE. Toronto, 2013. 118 p.
11. Handbook of International Education Pronouncements 2018. URL: http://www.ifac.org/publications-resources (дата звернення: 15.11.2018).
12. Development and Management of Written Examinations: Based on the Practices of Selected IFAC Member Bodies. URL: http://www.ifac.org (дата звернення: 15.11.2018).

Олександра Мазіна, Володимир Осмятченко, Вікторія Олійник

ТРАНСФОРМАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ВИМОГ ДО СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вступ

Бухгалтерський облік, як інформаційна система, є надзвичайно важливою складовою знань про суспільство, його стан, загрози та потенційні можливості. Адже саме завдяки системі бухгалтерського обліку, як основній діагностичній системі, суспільство отримує дані для визначення показників економічного, а значить і соціального розвитку як на мікро-, мезо- та макрорівнях, так і в глобальних масштабах, що дозволяє його представникам вчасно приймати правильні економічні рішення.

Особлива увага приділяється процесу господарської діяльності та відповідно системі бухгалтерського обліку, за допомогою якого створюється інформація про господарську діяльність.

Мета роботи – дослідити значення бухгалтерського обліку та особливості його трансформації в умовах євроінтеграції, розкрити тенденції розвитку обліку та охарактеризувати сучасні вимоги до фахівців у бухгалтерській сфері.

Завдання:

- висвітлити значення бухгалтерського обліку для прийняття економічних рішень;
- розкрити основи трансформаційних процесів бухгалтерського обліку в умовах євроінтеграції;
- дослідити значення стандарту XBRL та мету формування звітності в зазначеному форматі;
- розкрити принципи та роль управлінського обліку;
- дослідити компетентнісні вимоги до фахівців з бухгалтерського обліку.

В умовах євроінтеграції трансформації зазнають методика та організація різних видів бухгалтерського обліку. Дослідженням у напрямі розробки концепцій управлінського обліку присвячені праці таких відомих науковців, як С. Ф. Голова, Л. В. Нападовської, М. С. Пушкаря, М. Г. Чумаченка, Т. М. Щирби. Питанням формування професійності фахівців з бухгалтерського обліку присвячені праці С. Я. Зубілевич, О. І. Мазіної [1]. Вивченням особливостей подання фінансової звітності в електронному вигляді в єдиному форматі XBRL займалась К. Л. Рафальська [2]. Проблемам використання хмарних технологій в економіці та бухгалтерському обліку, зокрема, присвячені напрацювання таких вітчизняних науковців:

І. В. Бакової, К. О. Вольської, А. П. Дикого, Ю. Ю. Дюлічевої, Р. І. Мачуги, В. А. Соколенко, С. Ю. Робул. Використанню інформаційних технологій в обліку та звітності присвячені дослідження В. С. Олійник та В. О. Осмятченка. Зважаючи на широкий спектр напрацювань в галузі бухгалтерського обліку та враховуючи процеси євроінтеграції, окремі питання потребують досліджень в цій сфері, тому вважаємо за необхідне висвітлити характерні особливості та тенденції трансформації на сучасному етапі як самої системи, так і вимог до фахівців з бухгалтерського обліку в умовах євроінтеграції.

Бухгалтерський облік являється основним інструментарієм, що формує інформаційний простір для прийняття економічних рішень. Саме в системі бухгалтерського обліку здійснюється накопичення та систематизація інформації про всі господарські події, їх фінансові наслідки та остаточний фінансовий результат. Зрозуміло, що з часом вимоги до інформації, яка генерується системою бухгалтерського обліку змінюються, а кількість ключових параметрів, які необхідні користувачам зростає.

Як відомо, предметом бухгалтерського обліку є господарська діяльність підприємств, її безперервне і взаємопов'язане відображення у вигляді руху засобів, джерел утворення господарських засобів і господарських процесів. *Вивчення предмету відбувається за допомогою сукупності спеціальних прийомів – методу* бухгалтерського обліку.

Досвід показує, що генерування необхідної інформації є, само по собі, складним технологічним процесом, що потребує дотримання чітких технічних та технологічних вимог, які до того ж, постійно ускладнюються. Невідповідність дотримання вимог до формування інформації призводить до її викривлення та спотворення, а отже до формування хибних знань, наслідком застосування яких є неправильні економічні рішення [3].

Фактом сьогодення та щоденних реалій для кожного підприємства й керівника є цифрові технології. Швидкість проникнення цифрової реальності в практики ведення бухгалтерського та податкового обліку часто вища, ніж впровадження технологій на виробничих майданчиках. Ці реалії вимагають трансформації елементів методу бухгалтерського обліку.

Призначення методу бухгалтерського обліку — відобразити його предмет як єдине ціле, обґрунтовано згрупувати економічно однорідні активи, господарські операції, визначити витрати і результати у розрізі кожного господарського процесу і господарської діяльності підприємства (організації) в цілому, узагальнити облікову інформацію у системі форм аналітичної, періодичної та річної звітності [4].

Для конкретного вивчення методу бухгалтерського обліку зі всієї сукупності прийомів відображення предмету виділяють основні, принципові, які називають елементами методу бухгалтерського обліку.

Трансформацію елементів методу бухгалтерського обліку в умовах застосування інформаційних технологій досліджував В. О. Осмятченко [5].

Розвиток інформаційних технологій змінює підходи до використання окремих елементів методу бухгалтерського обліку, зокрема документації, оцінки об'єктів обліку, інвентаризації, калькуляції, відображення показників у звітності.

Зупинимось на елементі методу бухгалтерського обліку – звітність, суть якої полягає у наступному: спосіб одержання зведених показників діяльності підприємства за звітний період, є завершальним етапом бухгалтерського обліку.

Для розуміння терміну «звітність» як трансформаційного елемента системи бухгалтерського обліку слід висвітлити законодавчі зміни вимог саме до звітності. Про черговий законодавчий крок України в частині євроінтеграції свідчать останні внесені зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [6], що сприятимуть гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС та МСФЗ. Зокрема це стосується удосконалення порядку подання та оприлюднення фінансової звітності, передбачивши її подання підприємствами, що застосовують МСФЗ, в єдиному електронному форматі, а також зобов'язавши підприємства надавати копії фінансової звітності за запитом юридичних та фізичних осіб відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [7]. Окремі категорії підприємств річну фінансову звітність зобов'язані оприлюднювати на власному веб-сайті (рис. 1). При цьому оприлюднена фінансова звітність має бути підтверджена аудиторським висновком, що також підлягає публікації. Важливим підходом є те, що фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, не є конфіденційною інформацією та не належить до інформації з обмеженим доступом, крім випадків, передбачених законом. На фінансову звітність не поширюється заборона щодо поширення статистичної інформації. Зазначена зміна вважається суттєвою в контексті розширення можливостей отримання публічної інформації при складанні трансфертної документації.

Крім зазначеного, Закон України [8] доповнено новими термінами, зокрема «таксономія фінансової звітності». Доцільно розкрити його значення. Таксономія МСФЗ (IFRS Taxonomy) – це проект під егідою Комітету з МСФЗ, в межах якого систематизуються і подаються в електронному вигляді показники, які підлягають розкриттю відповідно до МСФЗ. Тобто, це електронне подання звітності за МСФЗ. Відповідно до Закону України [8] таксономія фінансової звітності – склад статей і показників фінансової звітності та її елементів, які підлягають розкриттю. Таксономія фінансової звітності затверджуватиметься Міністерством фінансів України. Законом [8] передбачено, що фінансова звітність та консолідована фінансова звітність за міжнародними стандартами складається на підставі таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами.

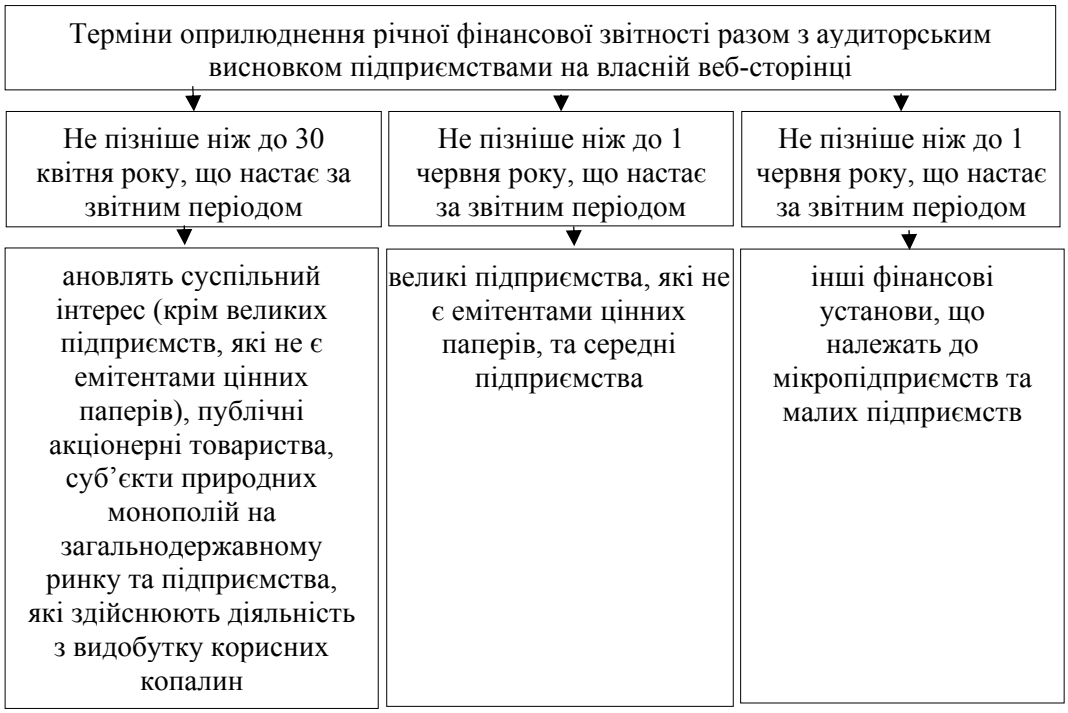

Рис. 1. Терміни оприлюднення річної фінансової звітності разом з аудиторським висновком підприємствами на власній веб-сторінці

З технічної точки зору таксономія базується на XBRL стандарті для подання фінансової звітності в електронному вигляді. XBRL (англ. eXtensible Business Reporting Language) є відкритим стандартом обміну діловою інформацією. У європейських і американських компаніях даний стандарт є загальновизнаним стандартом для подання фінансової звітності за МСФЗ і GAAP США в електронному вигляді.

Стандарт XBRL розроблений міжнародною організацією XBRL International Inc. для обміну бізнес-інформацією між бізнес-системами. Він широко використовується в багатьох країнах регуляторами ринків цінних паперів, банківськими регуляторами, реєструючими та податковими органами, а також національними статистичними агентствами. На даний час XBRL офіційно рекомендований до використання і підтримується Радою з МСФЗ для електронного складання звітності за МСФЗ.

Крім того, стандарт XBRL є відкритим і компаніям, які його використовують, не потрібно купувати ліцензії та нести додаткові фінансові витрати у вигляді сплати відсотків. Система XBRL комунікує з багатьма діючими, у тому числі і на ринку України, автоматизованими програмами бухгалтерського обліку (наприклад 1С: Підприємство) [2].

Запровадження в Україні нової Системи фінансової звітності дозволить здійснювати прийом, обробку, перевірку та розкриття фінансової звітності

підприємств у єдиному електронному форматі. Основою для роботи системи стане широко вживаний в світі стандарт XBRL. Система пропонуватиме єдиний стандарт звітності в залежності від видів діяльності компаній та буде обладнана єдиним вікном для її подання. Переваги технології XBRL ілюструє рис. 2.

Відповідно до останніх змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», складати фінансову звітність з використанням таксономії МСФЗ 2018 та подавати її органам державної влади в єдиному електронному форматі зобов'язані підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, підприємства, які провадять діяльність за переліком Кабінету Міністрів України. До суспільно значимих підприємств законом віднесені: емітенти, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи та підприємства, які належать до групи великих підприємств.

Рис. 2. Переваги технології XBRL

2019 рік стане першим звітним періодом, за який підприємства, які зобов'язані застосовувати міжнародні стандарти, подають фінансову звітність на підставі таксономії за міжнародними стандартами в електронній формі.

Таким чином, в умовах євроінтеграції дещо змінюється сутність звітності. Це спосіб одержання зведених показників діяльності підприємства за звітний період на основі таксономії МСФЗ на базі стандарту XBRL.

Крім цього, законодавством передбачено спеціалізований звіт – звіт про управління, який повинен містити фінансову та нефінансову інформацію, що характеризує стан та перспективи розвитку підприємства, висвітлює основні

ризики та невизначеність його діяльності та подається з фінансовими звітами.

При формуванні звіту про управління доцільно базуватись на глобальних принципах управлінського обліку. Поняття «управлінський облік» розкривається як «… пошук, аналіз, передача і використання фінансової і нефінансової інформації, що пов'язана з прийняттям рішень, з метою створення і збереження вартості для організації» [9].

Глобальні принципи управлінського обліку визначають передову практику бухгалтерського обліку, яка сприяє прийняттю складних рішень, покликаних забезпечити сталу цінність організації у процесі сталого розвитку [10].

Сутність сталого розвитку підприємства полягає у виконанні довгострокових економічних показників при мінімальному впливі на довкілля, а також створенні позитивної цінності для суспільства.

Роль управлінського обліку полягає в узгодженні заходів у сфері сталого розвитку зі стратегією, поєднуючи їх із рушіями бізнесу і бізнес-моделлю. Він забезпечує керівників інформацією про чинники сталого розвитку, які необхідно враховувати при плануванні бізнесу і звітності. Здійснюється систематичне виявлення економічних, екологічних та соціальних ризиків. Для забезпечення своєї життєдіяльності в довготривалій перспективі організація повинна адаптуватися до вимушеного скорочення ресурсів. Вона повинна знижувати свою залежність від викопних енергоносіїв, розвивати відповідні навички, визначати та мінімізувати негативні чинники свого впливу на суспільство та довкілля. Економічна діяльність організації залежить від зовнішніх чинників та глобальних тенденцій (таких як дефіцит природних ресурсів, зміни клімату і зростання населення) і, водночас, впливає на них. Таким чином, розуміння справжньої ціни обраних варіантів та її врахування при прийнятті рішень стає дедалі важливішим для організацій [9].

Отже, згідно з документом «Глобальні принципи управлінського обліку», існують чотири принципи, зосереджені на досягненні чотирьох основних цілей і тісно пов'язані з ними: 1) комунікація породжує інформацію, що справляє вплив (тобто принцип – «комунікація», ціль – вплив); 2) інформація є релевантною, або актуальною (відповідно, принцип – «релевантність», ціль – забезпечення релевантності даних); 3) аналізується вплив на вартість (принцип – «аналіз» ціль – аналізування бізнес-моделі організації); 4) розумне керування вибудовує довіру (принцип – «довіра», ціль – дотримання поведінкових норм фахівців з управлінського обліку) [10].

Зважаючи на проведене дослідження, можна стверджувати, що євроінтеграція та розвиток цифрових технологій в контексті обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання вимагає і формування нових компетенцій фахівців у цій сфері.

Автори глобальних принципів управлінського обліку приділяють величезну увагу компетенціям та досвідченості фахівців, які вважають, що

застосовуючи принципи, вони повинні підтримувати й покращувати систему управління ефективністю підприємницької діяльності. Принцип «довіра» саме стосується компетентнісних вимог до фахівців управлінського обліку, модель компетенцій яких охоплює чотири сфери: 1) навички роботи з людьми; 2) спеціалізовані навички; 3) ділові навички; 4) лідерство. Усі навички базуються, перш за все, на етиці, чесності, професіоналізмі та, крім того, демонструють важливість особистісних якостей фахівців, безперервного навчання і набуття досвіду [10].

Кожна професійна навичка з переліку компетенцій формується за такими професійними рівнями: базовий, середній, передовий (просунутий) і експертний. Поєднання навичок бухгалтерського і фінансового обліку, розуміння бізнесу, наявність аналітичних вмінь і відповідного досвіду означає, що до фахівців з управлінського обліку встановлюються вимоги бути практиками і мати досвід роботи в реальному бізнесі.

У міру того, як спеціалісти з управлінського обліку сприяють розумінню ситуації і посилюють власний вплив розширюється і їх роль.

Поступове ускладнення економічних явищ, інструментарію їх оцінки та виміру, розширення системи бухгалтерського обліку від замкнутої національної до міжнародної і світової та її інтелектуалізація призвело до переоцінки значення ролі фахівця у цьому процесі. При цьому, рівень професіоналізму нерозривно пов’язується з професійною етикою та чітким усвідомленням соціальної ролі і відповідальності.

Крім цього, вимоги до українських фахівців з обліку і оподаткування диктуються міжнародними вимогами, які висувають професійні організації, зокрема Міжнародна федерація бухгалтерів (International Federation of Accountants) – це всесвітня організація, заснована у 1977 році, головним завданням якої є служіння суспільним інтересам, шляхом сприяння розробці, прийняттю та впровадженню високоякісних міжнародних стандартів, підтримці розвитку сильних професійних організацій бухгалтерів, поширенню у всьому світі розуміння цінності професійних бухгалтерів та визначення суспільно значимих проблем, у яких досвід професії бухгалтера є найбільш доречним.

Найбільш апробованими в історичному аспекті та визнаними у світі громадськими організаціями, що взяли на себе відповідальність за формування вимог щодо ведення бухгалтерського обліку, формування фінансової звітності, здійснення аудиту та вимог до освітньо-кваліфікаційного і етичного рівнів відповідних фахівців, вважаються Американський інститут дипломованих публічних бухгалтерів та Асоціація присяжних сертифікованих бухгалтерів (Великобританія) [1].

Підтвердженням високого рівня знань і навичок в бухгалтерському обліку є кваліфікації ACCA, такі як DipFM, DipIFR і ACCA Professional Scheme. Повне членство в асоціації передбачає успішне складання 14 екзаменів на англійській мові по фінансовому обліку, фінансовій звітності,

аудиту, стратегічному плануванню, підприємницькому праву, податкам, етиці та ін. Присвоєння цієї кваліфікації засвідчує здатність дипломованого бухгалтера працювати у сфері обліку і фінансів будь-якого бізнесу, зазвичай на керівних посадах [11].

В документах, які розробляє МФБ встановлюється і універсальне тлумачення терміну професійного бухгалтера, як фахівця, діяльність якого є гарантією успішного використання усіх розроблених стандартів, не залежно від національних, законодавчих та галузевих особливостей.

Професійний бухгалтер – це особа, яка, завдяки формальній освіті та практичному досвіду, є експертом у сфері бухгалтерського обліку, що демонструє і підтримує компетентність, відповідає кодексу етики, дотримується високих професійних стандартів і діяльність якої регулюється через професійну організацію бухгалтерів або інший механізм регулювання.

Відповідно до вимог МСО, відповідальність за професійний розвиток, починаючи з вхідних умов до початкового розвитку і закінчуючи періодом безперервного розвитку, покладається на професійні організації, які є членами МФБ. Ними ж розробляються і вхідні критерії входження в процес початкового розвитку, одним з яких може бути, наприклад, наявність диплому про вищу освіту.

Професійність бухгалтера формується шляхом проходження декількох етапів становлення фахівця. Вимоги міжнародних професійних організацій до фахівців з бухгалтерського обліку проілюстровані на рис. 3.

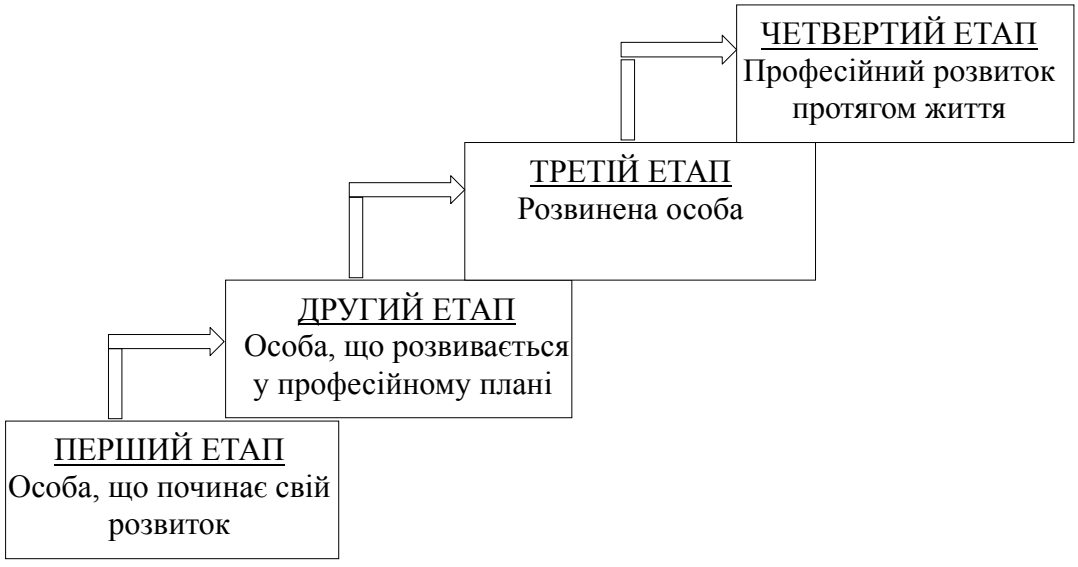

Рис. 3. Вимоги міжнародних професійних організацій до фахівців з бухгалтерського обліку (МФБ)

На кожному з цих етапів встановлюються свої вимоги як до професійних знань та етики так і практичного досвіду [12].

Окремі нововведення, затверджені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», крім приведення норм вітчизняного бухгалтерського законодавства у відповідність до законодавства ЄС та звітності — до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), стосуються й вимог до осіб, які претендують на посаду головного бухгалтера.

Так, відповідно до додатку до ст. 8 Закону [8], необхідною базою для посади головного бухгалтера підприємства, що становить суспільний інтерес, може бути призначена особа, яка має вищу економічну освіту, стаж роботи в сфері фінансів, бухгалтерського обліку та оподаткування не менше 3 років, без непогашеної або не знятої судимості за злочини проти власності або в сфері господарської діяльності.

Насправді, сучасний бухгалтер має володіти й іншими компетенціями. Перш за все – відмінне знання предметної області, фінансового та управлінського обліку. Необхідною рисою вважається здатність швидко навчатися, вміння миттєво пристосовуватися до нових умов, так як фахівці працюють переважно з програмами електронної звітності, і при цьому програмне забезпечення оновлюється частіше, ніж бухгалтер встигає до нього звикнути. Незамінним є знання електронного обліку, правильного внесення інформації в бази даних. Постійні оновлення законодавчих вимог вимагають від бухгалтера глибокої юридичної експертизи, налагоджених зв'язків з професійними консультантами і вміння аргументувати свою позицію із посиланням на точну норму Закону.

Одним із пріоритетних навичок сучасного фахівця у сфері бухгалтерського обліку є здатність до самовдосконалення у процесі професійної діяльності та набуття досвіду. Ефективна й результативна робота можлива лише після отримання практичного досвіду (навіть за наявності вищої освіти в області бухгалтерського обліку та управління фінансами), який так чи інакше визначається часом, витраченим на навчання, саморозвиток і саму роботу під наглядом досвідчених бухгалтерів.

В умовах інтеграції не менш важливим вважається володіння ІТ технологіями бухгалтерського обліку та знанням англійської мови.

Цифрові технології пропонують бухгалтерам сучасні методи автоматизації простих ділянок ведення обліку, а це значить, що в навчальній програмі бухгалтера має з'явитися час на вивчення прикладних бухгалтерських систем або програмних комплексів. Сучасний бухгалтер — це вже не той співробітник, який працює з однією програмою бухгалтерського обліку, а приймає різноманітність програм для ведення бухгалтерського і податкового обліку, вільно орієнтується в їх перевагах і сам обирає краще рішення для свого підприємства. Бухгалтер створює бізнес-процеси й ставить розробникам завдання відповідно до облікових політик підприємства та управляє новою технологією.

Основними характеристиками сучасного технологічного укладу є

використання сфери розуму (ноосфери) або біокомп'ютера, сумісного з інтелектом людини. В умовах шостого та сьомого технологічного укладів система бухгалтерського обліку потребує значних змін, каталізатором яких стануть технології блокчейну та штучного інтелекту. Щодо блокчейну – це база даних, яка для збереження інформації використовує одразу велику кількість різних серверів [13]. Блокчейн – ідеальний бухгалтерський облік, адже не допускає помилок або умисних маніпуляцій з цифрами шляхом відслідковування усіх фінансових операцій та сповіщення про всі зміни в режимі реального часу. Вищезазначене підтверджує необхідність впровадження блокчейну в бухгалтерську практику. Таким чином, спеціалісти, здатні складати звітність через систему блокчейн, незабаром цінуватимуться вище, ніж бухгалтери, що працюють з традиційними програмами обліку [14]. Щодо технології штучного інтелекту, вони використовуються на практиці в різних секторах економіки. Враховуючи, що ключовою особливістю технологій штучного інтелекту є здатність обробляти величезні пласти інформації за досить короткий час, її застосування має потужні перспективи у бухгалтерському обліку, зокрема при зборі, обробці та аналізі даних під час проведення різноманітних досліджень. До можливостей і переваг належить особливість самостійно і швидко готувати різноманітні бухгалтерські звіти. Системи штучного інтелекту вже використовують найбільші аудиторські та фінансові компанії шляхом програм і мобільних додатків для певних розрахунків та аналізу даних. Такі технології досі ще використовуються для вирішення вузького кола завдань, але спектр їхніх можливостей з кожним роком розширюється [14]. Ще однією тенденцією бухгалтерського обліку є використання хмарних технологій, які набувають більшого поширення та мають ряд переваг. Під хмарними технологіями потрібно розуміти спроектоване та надане у комерційне користування віртуальне програмне середовище (сервери, комп'ютери, сервіси), розгорнуте у хмарі на базі обчислювальних потужностей, розміщених у дата-центрах провайдера хмарних сервісів [15]. Основними категоріями хмарних обчислень є: інформаційні технології як послуга (IT as a service (ITaaS) та програмне забезпечення (ПЗ) як послуга (Software as a Service (SaaS) [16]. Хмарні технології, зокрема бухгалтерські SaaS-рішення, набувають значної популярності в Україні [13].

Таким чином, сучасна бухгалтерія – це переплетення знань з різних сфер діяльності, у тому числі, юриспруденції, інформаційних технологій, знання іноземних мов, тому професія бухгалтера вимагає від особи, яка займається такою діяльністю, бути експертом не тільки у сфері бухгалтерського обліку, що демонструє і підтримує компетентність, відповідає кодексу етики, дотримується високих професійних стандартів і діяльність якої регулюється через професійну організацію бухгалтерів або інший механізм регулювання, але й в інших галузях знань.

Висновки

В умовах євроінтеграції вимоги до інформації, яка генерується системою бухгалтерського обліку змінюються, а кількість ключових параметрів, які необхідні користувачам зростає, що вимагає трансформації елементів методу бухгалтерського обліку, зокрема звітності. Підґрунтям цього є останні внесені зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», які стосуються удосконалення порядку подання та оприлюднення фінансової звітності підприємствами, що застосовують МСФЗ, в єдиному електронному форматі XBRL, що сприятиме гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС та МСФЗ.

Нововведенням до законодавства України являється формування спеціалізованого звіту – звіту про управління, при формуванні якого доцільно базуватись на глобальних принципах управлінського обліку, що сприятиме прийняттю складних рішень, покликаних забезпечити сталу цінність організації. Оскільки шляхом впровадження та дотримання глобальних принципів управлінського обліку створюються умови, з одного боку, для зростання вартості бізнесу, а з іншого – для сталого розвитку економіки, то управлінський облік має посідати центральне місце в організації та забезпечувати структуровані ефективні рішення в середовищі невизначеності та зростаючої турбулентності.

Законодавчі зміни в напрямку гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС та МСФЗ, розвиток інформаційних технологій вимагають і трансформації компетенцій фахівців з бухгалтерського обліку.

Вимоги до українських фахівців з обліку і оподаткування диктуються міжнародними вимогами, які висувають професійні організації, зокрема Міжнародна федерація бухгалтерів. Відповідно до вимог МСО на професійні організації, які є членами МФБ, покладається відповідальність за професійний розвиток, починаючи з вхідних умов до початкового розвитку і закінчуючи періодом безперервного розвитку.

Отже, поєднання зусиль вищих навчальних закладів та професійних організацій у напрямі формування кваліфікаційних та етичних вимог до освітніх програм і їхньої реалізації забезпечить формування конкурентоспроможного фахівця в умовах євроінтеграції та інтелектуалізації інформаційних систем для вирішення задач з бухгалтерського обліку.

Література

1. Мазіна О. І. Соціальна місія професійної діяльності фахівців з бухгалтерського обліку і аудиту та напрями її забезпечення. *Virtus: Scientifik Journal*. Issue # 2, May, 2015. Pp. 224–230.

2. Рафальська К. Що таке XBRL і чому держава хоче перевести фінсектор на електронний формат подання звітності. URL: http://reforms.in.ua/ua/novyna/shcho-take-xbrl-i-chomu-derzhava-hoche-perevesty-finsektor-na-elektronnyy-format-podannya (дата звернення: 15.11.2018).

3. Мазіна О. І. Роль менеджменту в досягненні основної мети

бухгалтерського обліку. *Аспекти соціально-економічного розвитку транзитивної економіки* : колективна монографія. Ч. 2. Умань, 2011 р.

4. Осмятченко В. О., Шевчук В. Є. Трансформація елементів методу бухгалтерського обліку (рахунки і подвійний запис) у комп'ютерному середовищі. *Економіка та підприємництво* : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. М-во освіти і науки України. ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; відп. ред. С. І. Дем'яненко. Київ : КНЕУ, 2008. Вип. 20. С. 314–321.

5. Осмятченко В. О. Бухгалтерський облік в умовах застосування інформаційних технологій: теорія та організація : дис. … д-ра екон. наук : 08.00.09. Київ, 2011. 454 с.

6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : про внесення змін до Закону України щодо удосконалення деяких положень : Закон України : від 05.10.2017 № 2164-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19 (дата звернення: 15.11.2018).

7. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 01.05.2015 № 2939-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17 (дата звернення: 15.11.2018).

8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 15.11.2018).

9. Глобальні принципи управлінського обліку. Ефективний управлінський облік: оптимізація рішень та створення успішних організацій. URL: https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/ukranian-full-gmaps-document.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

10. Мазіна О. І. Значення глобальних принципів управлінського обліку у розвитку теорії, практики і професійних компетенцій. *Економічний вісник. Фінанси, облік, оподаткування*. 2018. № 2. С. 83–90.

11. ACCA URL: http://www.accaglobal.com/gb/en.html (дата звернення: 15.11.2018).

12. IFAC URL: http://www.ifac.org/ (дата звернення: 15.11.2018).

13. Осмятченко В. О., Олійник В. С. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в контексті зміни технологічних укладів. *Економічний вісник. Фінанси, облік, оподаткування*. 2018. № 2. С. 131–138.

14. Блокчейн, штучний інтелект і бухгалтерія URL: http : //kreston-gcg.com/ua/blokchain-shtuchniy-intelekt-i-bukhalteria/ (дата звернення: 15.11.2018).

15. Сухобок К. Хмарні технології на допомогу бізнесу. *Власний бізнес*. 2016. № 73. URL: http://vlasbiz.net/content/detail/180. (дата звернення: 15.11.2018).

16. Cloud computing: реалії і перспективи. URL: http:// gendocs.ru/v15391/cloud_computing_реалії_і_перспективи (дата звернення: 15.11.2018).

Ольга Ряба

РОЛЬ ДИСЦИПЛІН ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ У ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ XXI СТОЛІТТЯ

Вступ

У другій половині 20 століття в життя світового співтовариства увірвалось поняття людського капіталу. У 1992 році Геррі Беккер отримує Нобелівську премію з економіки за свої знамениті дослідження «Людський капітал» в яких він доводить, що вкладення в підготовку майбутніх спеціалістів та навчання висококваліфікованих працівників можуть приносити в майбутньому не менше прибутку, ніж витрати на машинну техніку.[11] У 21 столітті людський капітал беззаперечно розглядають як головний чинник соціально-економічного розвитку суспільства.

Узагальнюючи існуючі на сьогоднішній день трактовки людського капіталу можна зазначити, що людський капітал в широкому розумінні цього слова – специфічна форма капіталу, яка втілена в самій людині. Це її здоров'я, знання, навики, мотивації, які сприяють зростанню продуктивності праці та приносять їй дохід у формі заробітної плати або ренти. В його структурі як правило виділяють: наявний у людини запас здоров'я; природні здібності; загальну культуру; знання загальні та спеціальні; набуті здібності, навики, досвід; уміння їх застосовувати в потрібний момент та в потрібному місці.

Особлива роль у формуванні людського капіталу належить економічній освіті [2; 3; 4]. Поняття «економічної освіти» є двояким. З одного боку, економічна освіта – це професійна підготовка майбутніх фахівців, отримання спеціальних економічних знань. З іншого боку – збагачення особистості такими знаннями, які необхідні для розуміння суті мікро – та макроекономічних процесів, а також для формування навичок і вмінь, які дозволили б приймати відповідальні та науково обґрунтовані рішення в процесі її життєдіяльності.

В цілому, згідно з Концепцією розвитку економічної освіти в Україні, місією економічної освіти є розвиток і використання економічних знань для формування творчої особистості, підвищення якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства [5].

---

[11] Витоки концепції людського капіталу можна знайти у батька політичної економії та статистики Вільяма Петті у виданій в 1676 році праці «Політична арифметика». Було зроблено спробу порахувати людський капітал. Уже в той час він оцінював людську складову національного багатства вище, ніж речову. Вартість населення Англії було оцінено в 417 млн фунтів стерлінгів, все речове – у 250 млн [1, С. 1].

Для більшості людей економіка – це частина повсякденного життя, люди щоденно беруть участь у економічній діяльності, живуть в економічному середовищі, постійно використовують економічні терміни (гроші, ціни, заробітна плата, криза, доходи, видатки та ін.). Бути поза економікою неможливо, тим паче, якщо з нею пов'язано професійне життя.

Підготовка майбутніх фахівців зі спеціальності «Облік та оподаткування» починається з вивчення дисциплін теоретико-економічного циклу або економічної теорії. Сучасна економічна теорія як наука багатолика. Вона передбачає різне бачення економічних проблем та шляхів їх вирішення з позицій різних шкіл та напрямків. В Україні в навчальному процесі економічна теорія представлена чотирма дисциплінами які досліджують економічні явища і процеси з різних позицій і на різних рівнях: політична економія, мікроекономіка, макроекономіка, інституційна економіка.

Економічна наука виникла як політична економія. Вперше термін «політична економія» було використано у 1615 році французом Антуаном Монкретьєном, сьєр де Ваттевілем в його праці «Трактат політичної економії». Давньогрецьке слово «економія» (*oikonomia*), традиційно тлумачиться як закон ведення домашнього господарства (*oikos* - дім, господарство; *nomos* – закон). Однак щодо етимології другої частини слова «економія» існує думка, що найточніше «*nomos*» перекладається як «мистецтво». Економія – це мистецтво (у розумінні майстерність) ведення домашнього господарства. Недарма в англійських університетах, починаючи з часів А. Сміта і до нині, кафедри економіки відносять до факультетів мистецтв, маючи на увазі мистецтво ведення господарства [6]. Прикметник «політична» походить від слова «*πολίτευμα*» та означав і означає не «політику» і не «політичний підхід», а системне сприйняття та відображення стану та розвитку господарства країни в цілому (суспільного улаштування).

Творцем науки – політичної економії вважається шотландський економіст Адам Сміт (1723–1790), який жив і працював задовго до народження К. Маркса (1818–1883) з ім'ям якого дехто пов'язує виникнення даної науки.

Політична економія стає не просто наукою, вона викладається як навчальна дисципліна. Так у Імператорському Харківському університеті – першому в Україні університеті, політична економія викладалась по кафедрі дипломатики та політичної економії з моменту його заснування у 1805 р. За свідченням відомого західного дослідника української та світової економіки, іноземного члена Національної академії наук України І.-С. Коропецького, самостійна економічна дисципліна була впроваджена в Колумбійському університеті – у 1818 р., Оксфордському – у 1825 р., Паризькому – у 1830 р., а у Неаполітанському – ще у 1754 р. [7, С. 5-6]. У Львівському національному університеті імені Івана Франка кафедра натурального права і політичної

економії була створена у 1812 р.[12] У 1842 році було засновано кафедру політичної економії та статистики в Імператорському університеті св. Володимира (нині КНУ ім. Тараса Шевченка).

На момент свого виникнення, і впродовж тривалого часу, політична економія була єдиною, універсальною економічною наукою. Однак розвиток і ускладнення суспільного виробництва, а також зростання обсягу і структури нагромаджених знань про його розвиток призвели до того, що економічна наука розділилась на окремі, відносно самостійні галузі.

Перед політичною економією постало завдання чітко окреслити об'єкт дослідження і межі свого предметного поля. Як писав всесвітньо відомий український вчений-політеконом М.І. Туган-Барановський[13] це потрібно для того, щоб «зробити неможливим втручання в цю галузь інших наукових дисциплін, так само як і безплідне полювання економіста на чужих полях» [8, С. 4].

Об'єктом вивчення політичної економії є суспільне виробництво. Однак суспільне виробництво вивчається багатьма іншими науками – економічними, природничими, технічними. В той же час збіг об'єкта дослідження не означає тотожність предмета.

Предметом політичної економії є закони еволюції виробничих відносин у взаємодії з розвитком продуктивних сил в усіх сферах суспільного виробництва (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні). Політична економія як наука виникла в період становлення ринкового господарства яке поставило перед суспільством багато запитань. Оскільки пануючою формою організації суспільного виробництва і сьогодні залишається товарно-ринкова, то політична економія продовжує дослідження її законів. Проте, на відміну від інших економічних наук, політична економія вивчає усі відомі форми організації суспільного виробництва, а не лише ринкову економіку. Як приклад можна навести натуральне виробництво, яке здало своє позиції, але продовжує існувати в країнах світу. У розвинених країнах все більше проявляє себе безпосередньо суспільна форма виробництва, яка розвивається на основі одиничного поділу праці за допомогою новітніх електронних засобів і досконалого механізму планування в межах гігантських компаній, країн та інтеграційних угрупувань типу ЄС.

Політична економія надає перевагу якісному аналізу, прагне дати відповіді на питання «Що це таке?» і «Чому саме так?». Її завданням є

---

[12] До речі, перший підручник з бухгалтерського обліку українською мовою було видано у 1895 доктором права Львівського університету Теофілем Кормошем.

[13] Цитована праця М. І. Туган-Барановського, «Основи політичної економії», була видана у 1909 р. і неодноразово перевидавалась до 1918 року великими тиражами. У 1913 році Імператорська Академія наук удостоїла курс «Основи політичної економії» великої премії імені С. Грейга. Дана премія присуджувалася з 1888 року один раз на п'ять років за «кращі твори з політичної економії та науки про фінанси».

виявлення суті економічних явищ і процесів, відкриття об'єктивних, типових причинно-наслідкових зав'язків між ними, т.т. економічних законів. Суть економічних явищ і процесів розглядається через призму економічних відносин, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання благ. Саме відносини між людьми перетворюють папір у гроші, корисні речі в товари, людину у виробника та споживача, продавця та покупця та ін.

Суспільне виробництво – це велика і складна система. З одного боку – це сукупність засобів праці, предметів праці та людей, які володіють розумовими та фізичними здібностями, знаннями, навиками, тобто здібностями до праці. Коли ці елементи певним чином поєднуються, починають взаємодіяти і створювати різні блага вони утворюють продуктивні сили суспільства. Продуктивні сили, рівень та темп їх розвитку є матеріальним змістом процесу виробництва. Іншою стороною суспільного виробництва є відносини в які неминуче вступають люди оскільки завжди ведуть виробництво спільно – общинами, групами, колективами. Можна виділити види цих відносин:

1. *технологічні* – виражають участь людей у функціонуванні продуктивних сил;

2. *соціально-економічні (виробничі відносини)* – пов'язані з привласненням (володінням, користуванням, розпорядженням) засобів і результатів виробництва та визначають положення людей у виробництві та інших сферах економічного життя;

3. *організаційно-економічні* – виражають свідомо внесені (запроваджені) у виробництво форми і методи його організації та управління ним.

Саме соціально-економічні виробничі відносини, основою яких є відносини економічної власності, у їх нерозривній єдності з продуктивними силами і вивчає політична економія. Труднощі в дослідженнях предмета виникають часто у зв'язку з тим, що соціально-економічні виробничі відносини існують та розвиваються не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку з іншими сторонами суспільних відносин – політичними, ідеологічними та ін. Ще одна складність предмета політичної економії полягає, в тому, що виробничі відносини є складною системою. В центрі цієї системи стоїть людина. Людина є ціллю будь-якого процесу, який стає значимим лише по відношенню до інтересів людини [8, С. 11]. Кожна людина має свої особисті інтереси і керується в значній мірі егоїстичними мотивами. Разом з тим люди об'єднані у різні соціальні групи і класи, що мають протилежні інтереси. В суспільстві складається складна і суперечлива система інтересів.

Політична економія є суспільною та історичною наукою. Виробничі відносини не є статичними, вони постійно розвиваються та змінюються, причому не згідно з бажаннями та волею людей, а на основі об'єктивних економічних законів. З'являються нові економічні явища та відбувається їх

постійна модифікація, що вимагає подальших досліджень їх суті. Отже потреба у політичній економії не зникає, а залишається нагальною.

Досліджуючи виробничі відносини в усіх сферах суспільного виробництва: безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні, політична економія виходить з «примату» (первинності) виробництва і соціально-економічних виробничих відносин які виникають у ньому. Якими є суть і характер відносин у сфері безпосереднього виробництва, такими воно будуть і в усіх інших сферах. Такий підхід не втрачає залишається актуальним і в наш час. Яскравим прикладом того, що виробництво, і в першу чергу матеріальне, не втрачає своєї провідної ролі є ситуація в США та країнах ЄС. Ці флагмани постіндустріалізму в останні роки змушені були визнати катастрофічність наслідків деіндустріалізації для своїх економік і взяти курс на реіндустріалізацію та нову індустріалізацію.

Особливістю політичної економії є те, що вона вивчає внутрішні причинно-наслідкові зв'язки, тобто розкриває суть економічних явищ, яка не укладається у формальну логіку, не формалізується у своїй глибинній основі і, відповідно, погано піддається математизації.

Мікроекономіка та макроекономіка (в багатьох країнах використовується загальна назва «Economics») мають спільний з політичною економією об'єкт дослідження – суспільне виробництво. Однак вони зосереджують свою увагу лише на ринковому господарстві. Предметом їхнього дослідження є аналіз поведінки ринкових агентів. Мікроекономіка розглядає головним чином поведінку окремого економічного суб'єкта (споживача, конкурентної фірми, монополії), у макроекономіці досліджуються результати і наслідки діяльності всіх учасників. Мікроекономіка базується на неокласичній теорії, макроекономіка – переважно на кейнсіанській теорії. З середини 70-х. років XX ст. ці теорії вважаються економічним «мейнстрімом».

Мікро- та макроекономіка зосереджують свою увагу на функціональному аналізі економічних явищ та процесів, прагнуть дати відповідь на питання «Як це відбувається?». Вивчення буття у несуперечливих функціональних формах, акцент на кількісних характеристиках економічних явищ і процесів робить можливим широке використання математичних методів та моделювання.

Отже, мікро- і макроекономіка досліджують функціональні економічні відносини, а політична економія – сутність економічних явищ і процесів, глибинні причинно-наслідкові зв'язки, які приховані за різноманітними поверхневими формами прояву. Послідовне вивчення цих дисциплін формує у студентів системний (комплексний) підхід до аналізу економіки як єдиної цілої системи, що розвивається та озброює їх знаннями базових економічних категорій.

В сучасному світі все більше звертається увага на те, що стан та функціонування національної економіки в значній мірі залежать від

неекономічних факторів. Ці фактори отримали назву «інститути». Класичним стало визначенням інститутів, яке дав Д. Норт. По-перше, це норми і правила, поведінки, які визначаються правовими законами та звичаями. По-друге, це механізми, які забезпечують дотримання норм та правил через стимулювання, або шляхом примусу.

Будь-яка економічна діяльність здійснюється в певних інституційних умовах. Перехід від однієї економічної системи до іншої неминуче передбачає введення нових інституційних умов як передумов, що виконують роль аксіом. В той же час, ці передумови, також, історично формуються в процесі економічної діяльності людей. Політична економія виходить з цих умов як зовнішніх передумов, але не перетворює на предмет спеціального аналізу. Дослідженням даної проблематики займається інституціоналізм або інституційна економіка (institutional economics). Віднедавна інституційна економіка стала вивчатись у вищих навчальних закладах України як самостійна дисципліна.

Загалом потрібно зазначити, що повне відтворення історичного руху економічних систем можливе лише в результаті поєднання інституційних та економічних (політико-, мікро- та макроекономічних) підходів [9].

Окремо хочеться згадати навчальну дисципліну, яку у вищих навчальних закладах України в останні роки було вилучено з навчальних планів - історію економіки та економічної думки. Для чого вивчати історію економіки та економічної думки, тим паче, майбутньому бухгалтеру? Історія економіки та економічної думки дозволяє зрозуміти логіку розвитку економічної науки і національних господарств у їх нерозривному взаємозв'язку та взаємозалежності. Відповідно, це сприяє більш точному розумінню ефективних шляхів їх вдосконалення у майбутньому. Детальне і відповідальне теоретичне осмислення, а не поверхневе знайомство з творчістю попередників дає можливість сучасникам уникнути багатьох помилок. І в першу чергу – не вигадувати заново те, що уже було придумано, випробувано, а в деяких випадках взагалі відкинуте попередніми поколіннями. Історія повторюється: економічні кризи, поглиблення економічної нерівності в країнах і між країнами, індустріалізація, зростання міжнародної міграції та ін. Тому, ми переконані, що знання і розуміння нагромадженого світового і вітчизняного досвіду є неоціненним для тих, хто пов'язує своє професійне життя з економікою.

Економіка розвивається і в процесі цього розвитку з'являється багато нових професій, а багато старих стають непотрібними і відходять в небуття. Результати наукових досліджень вказують на те, що в епоху цифрової економіки затребуваність у фахівцях, які готуються за спеціальністю «Облік та оподаткування» не зникне, але будуть рости вимоги до них. Серед якостей бухгалтера XXI століття виділяються: системне мислення, вміння взаємодіяти в команді, здатність працювати в умовах невизначеності, мультикультурність і відкритість, високі етичні норми і комунікативні здібності,

клієнтоорієнтованість та ін. [10]. В Стандартах вищої освіти України, які, нажаль, і досі знаходяться у статусі проекту, зазначаються компетентності, якими повинні володіти випускники вищих учбових закладів. Усі вони поділяються на загальні та фахові.

Формуванню яких компетентності у майбутнього бухгалтера та аудитора сприяє економічна теорія?

Уже декілька десятиліть триває обговорення взаємовідносин між бухгалтерським обліком та економічною теорією. Усі сходяться на тому, що впродовж XX століття бухгалтерський облік розвивався та продовжує розвиватись в руслі неокласичної концепції – меінстріму сучасної економічної теорії. А вивчають ці неокласичні теорії майбутні обліковці-практики, як було зазначено вище, на парах з мікро- та макроекономіки.

В той же час, звучать думки про обмеженість неокласичного підходу, його відірваність від реалій економічного життя, що негативно впливає на достовірність облікової інформації. Багато сучасних дослідники теорії та історії обліку починають повертатися до класичної політичної економії. Саме в ній вони побачили можливість перебудови обліку у відповідь на запит сьогодення про відображення у звітності складних взаємозв'язків в економічному житті суспільства. Вважається, що першим зробив спробу довести обмеженість неокласичного підходу за допомогою бухгалтерських доказів (цифр фінансової звітності) Ентоні Тінкер (Anthony Tinker) у 1980 році. Його стаття «До політичної економії бухгалтерського обліку: емпірична ілюстрація Кембриджських контроверз» викликала великий резонанс. Навіть ті, хто розцінив критику неокласичної теорії та її облікове втілення як необґрунтовану, заявили, що хочуть «знати більше про недоліки неокласичної економічної теорії, і про значення цих недоліків для існуючих та майбутніх бухгалтерських приписів» [12].

Стаття Е. Тінкера стала однією з найбільш цитованих праць з історії бухгалтерського обліку. На початок листопада 2018 р. у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Google Scholar вона цитувалася 468 разів.

З подачі Е. Тінкера з'явився самостійний новий напрям досліджень в історії обліку – політична економія бухгалтерського обліку (*political economy of accounting* – PEA), який на початку 2000-их стає одним з найвпливовіших. Недавній критик, Д. Купер (Cooper D. J.) виступив в ролі апологета PEA. Він не лише підтримав «політекономізацію» обліку, але й сформулював разом зі М. Шерером (Sherer M. J.) її «програму», яка отримала широке визнання. Однак, потрібно зазначити, що аналіз опублікованих робіт послідовників Е. Тінкера дає можливість побачити величезну різноманітність інтерпретацій PEA [12]. Дослідження PEA прагнуть охопити правові, класові, гендерні, етнічні та інші соціальні конфлікти на економічній основі, що вказує на тісний зв'язок з інституціоналізмом.

Економічна сутність об'єктів бухгалтерського обліку визначається політичною економією. Сполучною ланкою між теорією бухгалтерського обліку та політичною економією є поняття капіталу. В останні роки політична економія багато уваги приділяє дослідженню людського капіталу, а в бухгалтерському обліку здійснюється пошук обґрунтованого методу оцінки людського капіталу. Як уже зазначалось, політична економія вивчає економічну систему та найважливіші закономірності її зміни, в основі яких лежать відносини власності. Останні ж є одним із центральних об'єктів бухгалтерського обліку.

Таким чином, можна стверджувати, що дисципліни теоретико-економічного циклу безпосередньо впливають на формування професійних компетентностей майбутніх випускників спеціальності «Облік та оподаткування».

Що стосується загальних компетентностей, то після ознайомлення зі Стандартом вищої освіти України другого (магістерського) рівня за галуззю знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік і оподаткування» виникає запитання щодо самого поняття «загальні компетентності» [11]. В усіх тлумачних словниках слово «загальне» означає: стосується усіх, містить головне, без подробиць. Відповідно, як нам здається, загальні компетентності повинні мати універсальний характер і не бути прив'язаними до професійного спрямування. В даному випадку частина формулювань прямо чи опосередковано вказує на професійну діяльність пов'язану з економікою. Зокрема, йдеться про «здатність розвивати та підвищувати свій загальнокультурний і професійний рівень, самостійно освоювати нові методи роботи та знання щодо комплексного бачення сучасних проблем економіки та управління», «здатність до абстрактного мислення, пошуку, опрацювання, аналізу та синтезу інформації в економічних науках» та ін. [11]. Навряд чи у когось виникнуть заперечення щодо ролі базових економіко-теоретичних дисциплін у формуванні означених компетенцій. Серед важливих універсальних компетентностей, які не увійшли до зазначеного проекту Стандарту вищої освіти України хочеться виділити компетенції у сфері громадянсько-суспільного життя. Незалежно від професійної діяльності кожен з нас є громадянином, виборцем, споживачем не лише товарів і послуг, а й інформації. Здатність успішно виконувати ці ролі багато в чому залежить від рівня економічної культури та економічного мислення. В якості виборців ми приймаємо участь у державотворенні, можемо впливати на рішення наших політичних лідерів. Однак, спочатку потрібно розібратись в, запропонованих в ході виборчої кампанії, програмах. Потрібно продовжувати приватизаційні процеси чи ні? Якою повинна бути власність, і зокрема на землю? Чи варто радіти кредитам МВФ? Визначитись з відповіддю на ці та інші питання і не потонути в бурхливому інформаційному потоці можна завдяки отриманим базовим економічним знанням. Депутат будь-якого рівня, якому зрозумілі суть, причини і наслідки

тих чи інших економічних явищ, може приймати більш розумні та зважені рішення.

Чи будуть громадяни країни просто «пересічними громадянами», чи активними, мислячими громадянами в значній мірі залежить від сукупності вмінь розумової діяльності. У їх формуванні беруть участь теоретико-економічні дисципліни. До числа зазначених вмінь належать: вміння оперувати економічними поняттями, виділяти ознаки цих понять; вміння орієнтуватись в економічному житті країни, пояснювати сутність економічних явищ та процесів; вміння науково оцінювати суспільно-економічні явища – виявляти їх протиріччя, простежувати зв'язок та взаємовплив між продуктивними силами та виробничими відносинами; вміння розкривати вплив на економіку інших факторів: політики держави, зрушень в області культури та ін. Сьогодення вимагає, щоб акценти робилися не на обсязі знань, а на тому як організовані індивідуальні знання і якою мірою вони надійні для прийняття ефективних рішень.

Висновки

Значний вплив на формування загальних компетентностей має студентська науково-дослідницька робота під керівництвом викладачів. Участь у роботі студентських наукових гуртків, наукових конференціях, турнірах, дебатах, брейн-рингах дає студентам неоціненний досвід публічних виступів, вчить вибирати і узагальнювати інформацію, формулювати і відстоювати власну точку зору, розвивають уміння мислити логічно та критично, толерантність до різних поглядів. У студентів формується вміння працювати самостійно і в команді, розподіляти рольові функції та домовлятись між собою.

Таким чином можна стверджувати, що формування компетентного професіонала обліковця і багатогранної особистості не можливе без дисциплін теоретико-економічного циклу. Є всі підстави стверджувати, що вони залишаються методологічною основою системи економічних наук і мають великий конструктивний і аналітичний потенціал.

Література

1. Нуреев Р. М. Человеческий капитал и проблемы его развития в современной России. URL: http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/333.pdf (дата звернення: 15.11.2018).

2. Бура А. С. Сучасна економічна освіта: проблеми та перспективи. URL: http://intkonf.org/bura-a-s-kfilosn-zaharova-t-y-suchasna-ekonomichna-osvita problemi-ta-perspektivi/. 2. (дата звернення: 15.11.2018).

3. Гура А. О. Сучасні тенденції розвитку економічної освіти в Україні. URL:

http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/294/1/%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%90.%20%D0%9E..pdf (дата звернення: 15.11.2018).

4. Єфремов В. В. Економічна освіта як необхідна умова для впровадження в Україні інноваційної моделі розвитку. URL: http://soskin.info/ea/2011/9-10/201111.html (дата звернення: 15.11.2018).

5. Концепція розвитку економічної освіти в Україні. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03/conv (дата звернення: 15.11.2018).

6. Журавлева Г. П. Реполитэкономизация как одно из направлений развития экономической теории в современных условиях. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/repolitekonomizatsiya-kak-odno-iz-napravleniy-razvitiya-ekonomicheskoy-teorii-v-sovremennyh-usloviyah (дата звернення: 15.11.2018).

7. Лортикян Э. Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия : очерки истории экономической науки и образования. Х. : Харків, 1995. 193 с.

8. Туган-Барановский М. И. Основы политической экономии. 3-е перераб. издание. Петроград : 1915. URL: www.ergojournal.ru/?=1416 (дата звернення: 15.11.2018).

9. Гриценко А А. Институциональная политическая экономия: методологический потенциал и новые возможности. URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/3483-Institu%D1%81ionalnaja_politichesk/1.html (дата звернення: 15.11.2018).

10. Метелиця В. М. Функції бухгалтера та морально-професійні норми етики у становленні інституту довіри до професії. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 3/4. С.184–191.

11. Стандарт вищої освіти України другого (магістерського) рівня за галуззю знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік і оподаткування». Проекти стандартів вищої освіти. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti (дата звернення: 15.11.2018).

12. Львова Д. А. Теория бухгалтерского учета и экономическая теория: в поисках взаимодействия. URL: https://finbiz.spb.ru/wp-content/uploads/2015/04/lvova.pdf (дата звернення: 15.11.2018).